

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Kayseri University Journal of Social Sciences

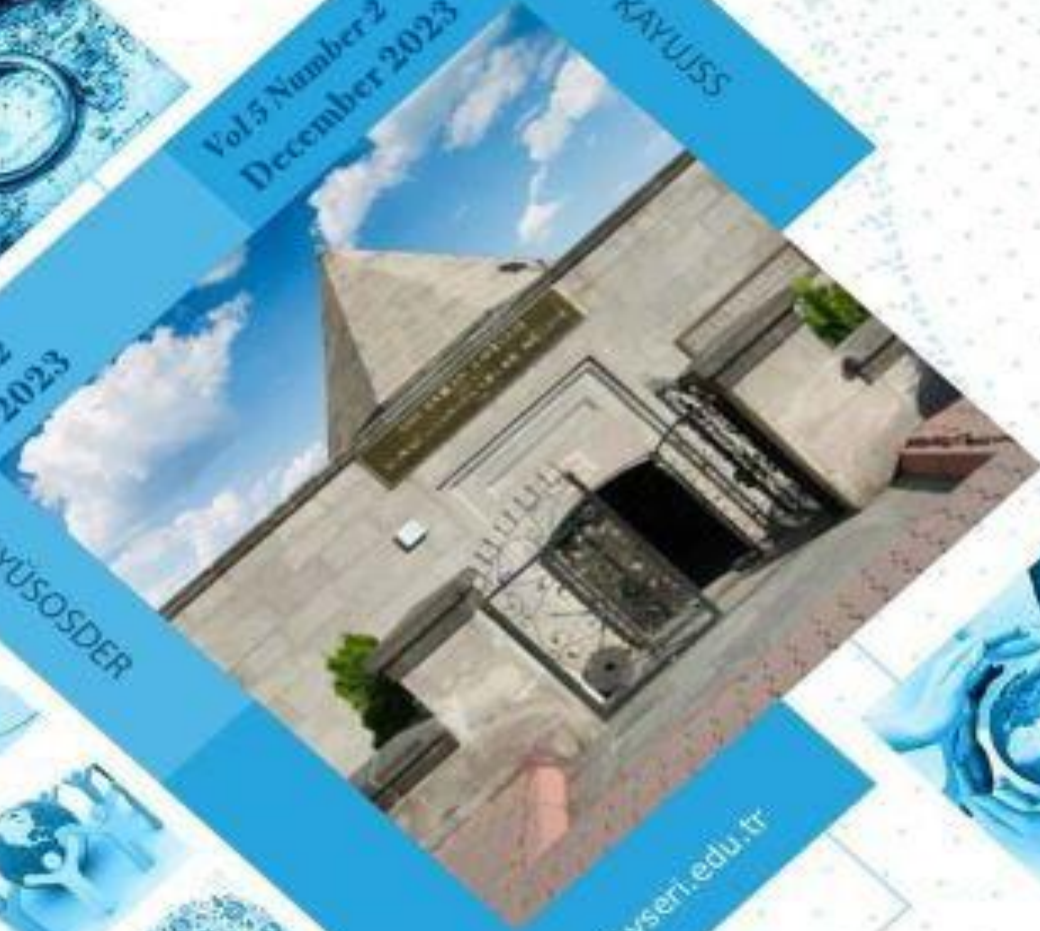

Vol 5 Number 2
December 2023

KAYUJSS

Cilt 5 Sayı 2
Aralık 2023

KAYÜSOSDER

sosder@kayseri.edu.tr

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Kayseri University Rectorate

İmtiyaz Sahibi / License Owner
Kayseri Üniversitesi adına Rektör
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA

Editör / Editor
Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU
Kayseri Üniversitesi

Yardımcı Editör / Co-Editor
Doç. Dr. Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
Kayseri Üniversitesi

Yayın Sorumlusu / Broadcast Manager
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan DURAK
Kayseri Üniversitesi

Mizanpaj Editörü / Layout Editor
Arş. Gör. Nadide AKTAŞ
Kayseri Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Journal Secretary
Arş. Gör. Dr. Ayşegül BOZDOĞAN
Kayseri Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kayseri Üniversitesi Rektörlüğü tarafından yayımlanan hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/pub/kayusosder>).

Kayseri University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Kayseri University Rectorate. All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim, scope and other full details <https://dergipark.org.tr/pub/kayusosder>.

Dergimiz Asos, ISAM ve Google Akademik tarafından indekslenmektedir.
Our journal is indexed by Asos, ISAM and Google Scholar

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Üniversite-Kurum <i>University-Institution</i>	Ülke <i>Country</i>
Prof. Dr. Adem Üzümcü	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yörük	Kadir Has Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ali Deran	Tarsus Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Anvarbek Mokeev	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Bayram Zafer Erdoğan	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cengiz Tomar	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Prof. Dr. Cihan Çobanoğlu	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Derviş Boztosun	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Doğan Gürsoy	Washington State University	ABD
Prof. Dr. Ebru Aykan	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi Okumuş	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hüdaverdi Bircan	Cumhuriyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan Yazıcıoğlu	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Kemal Birdir	Mersin Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Lütfullah Cebeci	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dalkılıç	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Sarıışık	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Michael Baker	Strathclyde University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Michael Basil	University of Lethbridge	Kanada
Prof. Dr. Muhsin Halis	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Orçan	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Muzaffer Uysal	University of Massachusetts Amherst	ABD
Prof. Dr. Oğuz Öcal	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ömer Şanlıoğlu	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Özgür Demirtaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Philip Kitchen	Salford University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Salih Kuşlivan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Sameer Deshpande	University of Griffith	Avustralya
Prof. Dr. Semra Aksoylu	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Seyhan Çil Koçyiğit	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Tuncay Çelik	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Vefa Taşdelen	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Yunus Yoldaş	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yüksel Ekinci	University of Portsmouth	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Zeki Tekin	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Neslihan Demirel	Kayseri Üniversitesi	Türkiye

Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır. /

Editorial board members are listed by academic titles and alphabetically by the first names

 KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Dergisi İletişim Bilgileri / Contact information	
	sosder@kayseri.edu.tr
	+90 352 432 38 38
	+90 352 504 38 37
	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder_https://enstitu.kayseri.edu.tr/HM/Hizli-Menu/26
	Kayseri Üniversitesi Rektörlüğü, Mevlana Mah. 15 Temmuz Yerleşkesi, No: 5, 38030 Kayseri Türkiye

Bu Sayının Alan Editörleri
Field Editors of This Issue

Cilt: 5 Sayı: 2 Aralık 2023

	Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Alan <i>Field</i>
1	<i>Prof. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU</i>	<i>İİBF Alan Editörü</i>
2	<i>Doç. Dr. Fatih BALCI</i>	<i>Edebiyat Alan Editörü</i>
3.	<i>Doç. Dr. Muhammed Bahaeddin YÜKSEL</i>	<i>İslami İlimler Alan Editörü</i>
4.	<i>Doç. Dr. Rıdvan KARABULUT</i>	<i>Eğitim Bilimleri Alan Editörü</i>
5.	<i>Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan YİĞİT</i>	<i>Tarih Alan Editörü</i>

Bu Sayının Hakemleri/Blind Referees of This Issue

Cilt: 5 Sayı: 2 Aralık 2023

<i>Unvan</i>	<i>Ad-Soyad</i>	<i>Üniversite-Kurum</i>
<i>Title</i>	<i>Name-Surname</i>	<i>University-Institution</i>
1. Prof. Dr.	Alparslan HANZADE	Kayseri Üniversitesi
2. Prof. Dr.	Arzu YÜKSELEN	İstanbul Medipol Üniversitesi
3. Prof. Dr.	Ersin KAVI	Yalova Üniversitesi
4. Prof. Dr.	Mehmet İNBAŞI	Erciyes Üniversitesi
5. Prof. Dr.	Remzi KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
6. Dr. Öğr. Üyesi	Aybüke GÜZAY	İzmir Bakırçay Üniversitesi
7. Dr. Öğr. Üyesi	Ceren AYDEMİR	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
8. Dr. Öğr. Üyesi	Enver TÜRKSOY	Ahi Evran Üniversitesi
9. Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet Halit AKIN	Erciyes Üniversitesi
10. Dr. Öğr. Üyesi	Mehtap BAŞARIR	Kayseri Üniversitesi
11. Dr. Öğr. Üyesi	Muharrem AKSU	Süleyman Demirel Üniversitesi
12. Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa AMARAT	Ordu Üniversitesi
13. Dr. Öğr. Üyesi	Serdal DENİZ	Kayseri Üniversitesi
14. Dr. Öğr. Üyesi	Şule KAVAK	Selçuk Üniversitesi
15. Dr. Öğr. Üyesi	Ülkü YANCI	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
16. Doç. Dr.	Ahmet ÖZDEMİR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
17. Doç. Dr.	Ahmet YILDIRIM	Süleyman Demirel Üniversitesi
18. Doç. Dr.	Yusuf ÖCEL	Düzce Üniversitesi

İçindekiler / Contents

Makale Sıra No Paper Number	Makale Başlığı Paper Title	University- Institution	Makale Türü Paper Type	Sayfalar Pages
1	Covid-19 sürecinde Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan politikalar <i>Policies for the disabled in Turkey during the Covid-19 process</i> Arzu YILDIRIM	Şırnak Üniversitesi Şırnak University	Araştırma Research	72-84
2	Kırım Tatarları tarafından İstanbul’da kurulan bir cemiyet: Tatar Cemiyet-i Hayriyesi <i>An organization founded by The Crimean Tatars in Istanbul: The Tatar Charity Organization</i> Coşkun KUMRU	Pamukkale Üniversitesi Pamukkale University	Araştırma Research	85-95
3	Ulûmu’l-Kur’an bağlamında Necmeddin Tûfi’nin el- İksîr fi ilmi’t-Tefsîr adlı eseri <i>Necmeddin Tufti’s work called el- iksir fi ilmi’t-Tefsir in the context of ulumu’l-Kur’an</i> Hüseyin YILDIRIM	Ankara Üniversitesi Ankara University	Araştırma Research	96-125
4	İstanbul Kemhacı esnafının tezgah alım satımları (19. Yüzyıl başları) <i>Machine buying and selling of Istanbul Kemhacı tradesmen operating (Early 19th century)</i> Zeki TEKİN	Kayseri Üniversitesi Kayseri University	Araştırma Research	126-139
5	Çocuk gelişimi ön lisans programı öğrencilerinin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşleri <i>Child development associate degree program students’ opinions on active learning method</i> Ebru Hasibe TANJU ASLIŞEN Sakine HAKKOYMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Ankara Hacı Bayram Veli University Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hasan Kalyoncu University	Araştırma Research	140-157

- 6 **Dijital ikiz teknolojisinin turizm sektöründe kullanım alanları ve etkileri**
Areas of use and effects of digital twin technology in the tourism sector
Şükran KARACA
Esra ÖZKAN ÖNEM
- Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi İnceleme 158-168
Sivas Cumhuriyet Review
University
- 7 **İnsan kaynakları yönetiminde dijitalleşmenin ayak sesleri: İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0 algısı**
Foot sounds of digitalization in human resources management: Human resources managers' perception of HRM 4.0
Canan YILMAZ
- Sakarya
Üniversitesi Araştırma
Research 169-180
Sakarya
University
- 8 **İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma**
The effect of job insecurity perception on employee motivation and performance: A research on medical sales representatives
Tuğba MARAŞLI
Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
- Kayseri
Üniversitesi Araştırma 181-194
Kayseri
University
-

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	72-84
Gönderi Tarihi	26.02.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1256685
Kabul Tarihi	22.06.2023	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Haziran		

Covid-19 sürecinde Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan politikalar*^Δ

Policies for the disabled in Turkey during the Covid-19 process

Arzu YILDIRIM¹

Öz

Bazı özelliklerden dolayı toplumdaki bireylerin bir kısmı sunulan fırsatlardan ve hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Bu özelliğe sahip olan bireyler dezavantajlı gruplar arasında sayılmaktadır. Normal şartlarda savunmasız ve hizmetlere erişimde sıkıntı yaşayan dezavantajlı gruptaki bireylerin durumu, olağanüstü dönemlerde daha da sıkıntılı bir hal almıştır. 2019 yılında bütün dünyaya yayılan korona virüs salgın döneminde dezavantajlı grupları daha çok etkilemiştir. Bu çalışmada, Türkiye’de pandeminin toplumda yaşayan dezavantajlı kesim arasında yer alan engellilere yönelik izlenen politikalar incelenmiştir. Bu dönemde engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca kriz sürecinde engellilere yönelik sunulacak politikalara ilişkin öneriler getirilmiştir. Pandemi sürecinde yaşanan sıkıntılar, kısıtlamalar, hizmetlere erişim güçlüğü gibi durumlar toplumdaki bütün bireyleri sosyal, ekonomik, ruhsal ve kültürel yönden olumsuz bir şekilde etkilemiştir; bu olumsuzluklar dezavantajlı gruptaki bireyleri daha olumsuz etkilemiştir. Ulaşılan bulgular; salgın döneminde engelli bireylere yönelik hizmetlerin sunulduğu; ancak pandemi koşullarının zorluğu, sosyal hizmet mesleğinin yeterince öne çıkmaması, sunulan politikaların toplumun genelinin düşünülerek bütüncül bir bakış açısıyla hizmet sunumunun gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Covid-19, Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Hizmet.

Abstract

Due to some characteristics, some of the individuals in the society cannot benefit enough from the opportunities and services offered. Individuals with this characteristic are considered among the disadvantaged groups. The situation of individuals in the disadvantaged group, who are already vulnerable and have difficulties in accessing services under normal conditions, becomes even more difficult in extraordinary times. During the coronavirus epidemic that spread all over the world in 2019, disadvantaged groups are among the issues that should be given more importance. In this study, the effects of the pandemic on disabled individuals from disadvantaged groups living in society were examined. In this period, the studies carried out for disabled individuals were included. In addition, suggestions were made regarding the policies to be presented for the disabled during the pandemic period. Situations such as difficulties, restrictions, and difficulties in accessing services during the pandemic process have adversely affected all individuals in the society in terms of social,

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr., Şırnak Üniversitesi, a.ucar@sirnak.edu.tr

economic, spiritual and cultural aspects; these negativities affected the individuals in the disadvantaged group more negatively. The findings are as follows; during the epidemic period, services are provided for people with disabilities; however, it has been determined that the difficulty of the pandemic conditions, the lack of prominence of the social work profession, the policies offered, and the service delivery with a holistic perspective by considering the general society.

Keywords: Disabled people, Covid-19, Disadvantaged Groups, Social Work.

1. Giriş

Engellilik kavramının, engelli bireylerin diğer bireyler ile eşit ve tam bir şekilde toplumsal olay ya da durumlara katılmasına engel teşkil eden her türlü etkileşimden kaynaklandığı söylenebilir. Engelliliğin karşılıklı etkileşime dayandığı kabul edilirse, engelliliğin bireylere özgü olmadığını vurgulamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). Engelliler, bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak üç sınıfa ayrılabilir. Yapılan bu sınıflar kendi içerisinde gruplara ayrılabilir. Örneğin, bedensel engelliler kendi arasında; görme, işitme, konuşma engeli olarak ayrılabilir. Engelli bireyler için, sosyal, kültürel, temel hizmetlere ulaşma, ekonomik hayattan engellenmek ikinci bir engel durumu şeklinde ifade edilebilir (Genç, 2015, s. 67).

Bütün dünyada neredeyse son iki yılda gündemde Covid-19 pandemi süreci, etkileri ve korunma yöntemleri konuları bulunmaktadır. 2019 yılının Aralık ayında ilk defa Çin’de ortaya çıkmış, daha sonra bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Sağlık, ekonomi, sosyal ve psikolojik yönden ciddi anlamda ülkeler üzerinde etkileri olmuştur. Pandemi sürecinin ne zaman sona ereceği bilinmemekle beraber etkisinin ne zamana kadar süreceği de bilinmemektedir. Pandemi süreci toplum içindeki bütün bireyleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Alışkanlıklardan vazgeçilmesi, eğitimin online gerçekleştirilmesi, karantina tedbirlerinin uygulanması günlük hayatı etkilemiştir. Hem evde kalma durumları hem işten ayrılma durumları hem de virüs ile mücadele etmenin zorunluluğu bireyleri ciddi anlamda etkilemiştir. Pandemi, toplumdaki her kesimden bireyleri etkilemiştir; ancak pandemi süreci olağanüstü durum sayılan bu dönemde çocukları, gençleri, yaşlıları, kadınları ve engellileri daha da derinden etkilemiştir (Öpengin, 2020, ss. 225-226).

Covid-19 salgın sürecinden en çok etkilenen kesimlerden birisi de engelli bireylerdir. Normal zamanlarda zorlukları yaşayan bireylerin bir de salgın sürecinin eklenmesiyle yaşanan bu olumsuzlukların arttığını söylemek mümkündür. Pandemi sürecinde toplumda dezavantajlı grupta olan engelli bireylerin haklarının korunması ve geliştirilmesi, onlara kaliteli hizmetin sunulması önemli hale gelmiştir. Bu konunun seçilmesinin temel nedeni, pandemi sürecinde özel olarak korunması gereken engelli bireylere yönelik uygulanan politikaları değerlendirmektir. Ayrıca herhangi olağanüstü bir dönemde engelli bireylerin yaşadıkları olumsuzlukları azaltmak ve onların haklarını korumak ve geliştirmek için öneriler sunulmuştur.

2. Engelli kavramı ve engelliliği anlamak

Engellilik; çocuk hastalıkları, yaşanan trafik kazaları, iş kazası, doğum esnasında, doğum öncesinde ya da doğumdan sonra annenin geçirdiği rahatsızlıklar, genetik rahatsızlıklar, anne-babanın yanlış tutumları gibi çok farklı nedenlerden kaynaklanabilir (Ayyıldız, 2018, s. 5).

Engellilik kavramı, çok farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir. Özellikle pandemi gibi küresel çapta ortaya çıkan bir kriz döneminde engelliler savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Bu süreçte engellilere yönelik düzenlemelerin ilgili bakanlık tarafından yerine getirilmesi engellilerin toplumsal hayatın engellerinden etkilenmemeleri bakımından önem taşımaktadır (Can, 2020, s. 56). Engelli bireylere yönelik düzenlemelerin ilgili kurum tarafından gerçekleştirilmesi kadar toplumun engelli bireylere olan tutum ve davranışları da önemlidir.

Engelli olmayan kişilerin engellilere ilişkin düşünceleri ve engellilerin bakış açısında diğerlerinin engellilere yönelik düşünceleri dört tanım etrafında şekillendirilebilir. Bunlar; “acıman,

dışlanan, işe yaramaz/yetersiz bulunan ve mücadeleci” (Burcu, 2011, s. 51) olarak ifade edilebilir. Engellilere yönelik çizilen bu resimde kültürel olarak engellilik kavramına verilen anlama dikkat çekilebilir. Fizyolojik olarak herhangi bir engelin varlığından daha da öte asıl engeli oluşturan kişilere yüklenen olumsuz tanımlamalardır. Engellilerin içinde buldukları sosyal ortamda iş sahibi olma, meslek edinme, eğitim fırsatları, boş zamanlarını değerlendirmede fırsatları yakalayabilmeleri, onların statü kazanmalarında ve toplumla bütünleşmelerinde önemlidir. Bu bütünleşmenin oluşmasında engelli kişilere yönelik genel kabullenişin nasıl şekillendiği belirleyici unsur olmuştur (Burcu, 2011, s. 51).

2020 yılında Mart ayında Türkiye’de kabul edilen ilk vaka ile birlikte Covid-19 pandemi olarak ilan edilmesinden sonra sağlık ve sosyal hizmetlere ilişkin çok sayıda düzenlemeler getirilmiştir. Uygulamaya konulan bu düzenlemeler bazı sıkıntılara neden olmuş, engelli bireylerin yaşadıkları zorlukların artmasına neden olmuştur (Aydın, 2021, s. 18). Balcı (2021), engelli çocuğu bulunan aileler ile yaptığı görüşme sonucunda araştırmasında; engelli çocuğu olan ailelerin pandemi sürecinde sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan aksamalardan dolayı çocuklarının tedavi edilmesinde ve sağlık kontrollerinin yapılmasında aksamaların olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ebeveynlerinin çalışması durumunda pandemi sürecinde aileye yardımcı olacak kişilerin bulunmasının zor olduğu gözlenmiştir (s. 830). Borazancı ve diğerleri (2021), fiziksel engele sahip katılımcılar ile yaptıkları görüşmeler sonucunda araştırmalarında; katılımcıların pandemi ile beraber uzaktan eğitime geçilmesi ile okula gidip gelme konusundaki daha önce yaşadıkları sorunların azaldığı, kısıtlanmaları ve evden çıkamama gibi nedenlerden dolayı sosyalleşme fırsatlarının olmadığı ve bazı katılımcıların işsiz kalmaları nedeniyle ekonomik bakımdan sorunlar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (ss. 285-286). Tek ve Yılmaz (2021), pandemi sürecinin görme engelli bireylerin maske kullanımı nedeniyle açık ya da kapalı alanlarda koku yardımı ile yön bulma konusunda zorlukların olduğu, kapalı alanlarda mekânın kullanımı konusunda bilgilendirmenin yapılmaması ve yardım etmek isteyen insanların nasıl yardım edeceklerini bilememeleri gibi sonuçlara ulaşmışlardır (ss. 332-333). Özmete ve Pak (2023), özel gereksinimli çocuğa sahip olan anneler ile yaptıkları görüşme sonucunda araştırmalarında; rehabilitasyon hizmetlerinin bir süre verilmediği, verildiği zamanlarda da dönüşüme uğradığı, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanılmaması çocukların öğretmenleri, arkadaşları ve diğer personel ile olan ilişkisini kısıtladığı sonucuna ulaşılmıştır (s. 75).

3. Covid-19 pandemi süreci engelli bireyleri nasıl etkilemiştir?

Birleşmiş Milletler engelli bireylerin yaşadıkları sorunlara dikkat çekmek ve amaçlarını ortaya koyabilmek amacıyla 2018 yılında Dünya Engelliler Günü temasını “Engelli bireyleri güçlendirmek, kapsayıcılığı ve eşitliği sağlamak” şeklinde belirtmiştir. Bu yaklaşım ile engelli bireylerin yaşadıkları sorunların minimuma indirilmesi hedeflenmiştir (Yıldırım Aykurt, 2020, s. 437).

Covid-19 salgının ortaya çıkmasından sonra pandemi olarak ilan edilmiş ve sosyal hayata ilişkin birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bireyler arasında sosyal mesafe, bireysel olarak koruyucu ekipman kullanılması gibi birçok düzenleme kural haline gelmiştir. Alınan bu önlemler bazı sınırlılıkları da beraberinde getirmiş, engelli bireylerin yaşadıkları zorlukları daha da şiddetlendirmiştir (Binay, 2020, s. 3). Pandemi sürecinin engelliler üzerindeki sınırlılık alanlarından öne çıkanlar; ekonomik maliyetler ve çalışma kısıtlılığı (Zengin Taş & Kayma, 2020, s. 575) olarak ifade edilebilir. Bunun yanında pandemi sürecinde engelli bireyler, bilgiye erişim konusunda, maske kullanılması nedeniyle özellikle işitme engelli bireylerin iletişim kurarken dudak okumasını ortadan kaldırmıştır. Sağlık hizmetlerine erişim konusunda acil olmayan bazı sağlık sorunlarının tedavilerinin ertelenmesi, ilaç tedavilerinin ertelenmesi, okulların kapatılması ile uzaktan eğitim yöntemlerinin birçok çocuk ve yetişkin engelli bireyler için erişilebilir olmaması eğitim hizmetlerinde sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Pandemi öncesinde eğitim imkânlarının azlığı nedeniyle birçok engelli birey için istihdam zaten önemli sorun alanlardan birini oluşturmaktaydı. Pandemi ile birçok engelli bireylerin işlerini kaybetmesine ya da işverenler tarafından verilen zorunlu olarak ücretsiz izne ayrılmasına neden olmuştur. Bu durum maddi olarak yaşanan kayıpların yanında kişilerin sosyal haklar ve sağlık hizmetlerinden mahrum olmalarına neden olmuştur. Ayrıca kapalı kurumlarda yaşayan engelli

bireylerin kalabalık halinde yaşama, sınırlı temizlik imkânlarının olması ve bakım için başka bireylerin bakımına ihtiyaç duyulması gibi sınırlılıklar yaşanmıştır (Şenyurt Akdağ vd., 2021, s. 6).

Covid-19 pandemisi sırasında insanların panik olmaları normal karşılanabilir. Bu süreçte insanlar gerekli tıbbi ve rehabilitasyon hizmetlerini alamamış olabileceğinden, uzun süreli etkiler ortaya çıkabilecektir (Lebrasseur vd., 2021, s. 6). Covid-19’un ortaya çıkmasından sonra yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında tartışmaların sosyolojik açıdan eşitsizlik etrafında yoğunlaştığı söylenebilir. Çünkü koronavirüs herkesi etkilemiştir ancak eşit bir şekilde mi etkilediği sorusu daha önemli hale gelmiştir. Pandemi süreciyle beraber başlayan olağanüstü durumlar, toplumdaki bazı kesimleri daha acımasız ve daha keskin bir şekilde etkilemiştir. Bu grupların başında toplumdaki dezavantajlı grupta yer alan kesim gelmektedir. Normal süreç içerisinde birçok bakımdan dezavantajlı konumda olan bireylerin pandemi nedeniyle yaşadıkları olumsuz durumların daha da arttığı söylenebilir (Başaran, 2021, s. 31).

Covid-19 pandemi süreci bütün insanlığa bir dur demiş ve insanların yaşam dengelerinde bir karışıklığın yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu karışıklık ve dengenin bozulması kriz durumu olarak kabul edilmelidir. Çünkü pandemi insanların yaşam dengelerinin bozulmasına, farklı olumsuzlukların yaşanmasına ve daha önce yaşanmamış durumların yaşanmasına neden olmuştur (Ayata & Çamur, 2020, s. 23). Pandemi sonucunda insan hayatında, toplumsal yaşamda, sosyal hizmetlerin sunulmasında birçok değişimler yaşanmıştır. Sosyal sorunlarla mücadele kapsamında sosyal hizmetlerin önemi daha da anlaşılmış, sosyal hizmetlere duyulan ihtiyaç daha açık ortaya çıkmıştır (Kuruhalil vd., 2020, s. 4).

Engellilerin de genel olarak pandemi sürecinden etkilendikleri süreçte bazı engellilik gruplarının daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Özellikle bazı engelli gruplarında olan bireyler, daha fazla dışlanmaya, daha fazla riskle karşılaşabilme durumuyla karşılaşabilmekte ve dolayısıyla daha fazla istismara, şiddete maruz kalabilmektedir (Birleşmiş Milletler Engellilik ve Covid-19 Raporu [BM Engellilik ve Covid-19 Raporu], 2020, s. 3).

Toplumu sağlık, ekonomi, sosyal ve kültürel bakımından derinden etkileyen ve ciddi halk sağlığı sorunu şeklinde kabul edilen Covid-19, engelliler için önemli risk faktörlerini de taşıdığı ileri sürülebilir (Tanrıverdi vd., 2020). Örneğin, bazı engelli bireyler virüsten uzak durabilmek için gerekli tedbirleri almada sıkıntı yaşayabilirler. Yaşanılan mekânın temizliği, bireylerin sahip oldukları fiziksel rahatsızlıklar, çevresel sorunlar ve hizmetlerin kesintiye uğramasından dolayı zor olabilir. Bazı engelli bireyler diğer insanlara göre daha fazla başka kişilerin bakımına ve desteğine ihtiyaç duyacakları için yeteri kadar mesafe kurallarına uyamayabilir ya da diğer insanlara göre kendileri çok fazla izole edemeyebilirler (Kara, 2020, s. 29).

Sosyal hizmet bakımından dikkat edildiğinde ise dezavantajlı gruplar salgın döneminde daha fazla savunmasız hale gelmektedir. Daha fazla korunmaya ve desteğe ihtiyaç duyan kesimlerin hayatlarını devam ettirebilmek ve sağlıklarını korumak amacıyla ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşabilmeleri için öncelik tanınması gerekmektedir (Karataş, 2020, s. 29).

Engelliler pandemi döneminde yaşamlarını devam ettirebilmek için birçok alanda olumsuz etkilere maruz kalmışlardır. Engellilerin pandemi sürecinde maruz kaldıkları etkilere değinmek yerinde olacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hakkına Etkisi: Normal zaman içerisinde istihdam alanında dışlanma sorunu ile baş etmek zorunda olan engelliler, pandemi sürecinde işten çıkarılmalar ve işlerine dönme konularında daha fazla sorun yaşamaya başlamışlardır. Birçok ülkede engellilere ve onların ailelerine yönelik daha az katılımların sunulduğu destekler verilmiştir. Ağır engellilerin sadece %28’e yakını küresel düzeyde engelli bireylere sunulan yardımlardan yararlanmışlardır. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde çok daha düşüktür. Engelli kadınlar için pandemi sürecinde talep edilen ücretsiz bakım ve ev işlerine yönelik artan talepler, mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir (BM Engellilik ve Covid-19 Raporu, 2020, s. 6).

Eğitime Erişime Etkisi: Pandemi sürecinde engelli öğrencilere yönelik bilimsel verilere ulaşılmamış olursa da bu süreç eğitime erişim konusunda mevcut ayrımcılığı daha çok artırmış olması

muhtemeldir. Uzaktan eğitim sürecinde engelli öğrencilerin uzaktan eğitim imkânlarından faydalanma ihtimalinin düşük olduğu söylenebilir. Pandemi sürecinde destekten yoksun olma durumu, internete erişim, ulaşılabilir yazılım ve öğrenme materyalleri engelli öğrencilerin mevcut sorunlarının daha çok artmasına neden olmuştur (BM Engellilik ve Covid-19 Raporu, 2020).

Engelli bireylerin eğitim konusunda küresel alanda yaşanan erişilebilirlik sorunun yanında eğitimin işlevselliği konusunda da aksamalar söz konusu olmuştur. Engellilerin istihdama katılma oranlarındaki düşüşle beraber değerlendirildiği zaman pandemi sürecinde engellilerin işsizlik sorunuyla beraber yoksulluk sorunları ile de karşılaşabilecekleri riskini taşımaktadır (Zengin Taş & Kayma, 2020, s. 575).

Sağlık Hizmetlerine Erişime Etkisi: Engelli bireyler Covid-19 sürecinde daha fazla risk altında olan bir kesim olmasına karşın, sağlık kurumlarına ve sağlık bilgilerine erişim konusundaki eşitsizlikler ile karşı karşıya kalmışlardır (United Nations, 2021).

Ailelerin ve çocuklarının pandemi sürecinde psikolojik olarak sorun yaşamalarının temelinde çocukların evde sosyal ortamdan uzak kalmaları ve buna bağlı artan saldırgan davranışlar, ağlama ve öfke nöbetleri, kendilerine ve başlarına zarar verici davranışların artmasından kaynaklanmaktadır. Salgın sürecinde çocukların uzun süre kazandıkları becerilerin kaybedilmesi korkusu, ailelerin çocuklarıyla nasıl ilgilenmeleri konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları, yeterli materyallere sahip olunmaması, çalışan ailelerin çocuklarına bakacak kimselerin olmamasından kaynaklandığı söylenebilir (Engelli Çocuk Hakları Ağı, 2021).

Engelliler savunmasız bir nüfustur ve pandemi sırasında sağlık hizmetlerine erişimlerine çok az dikkat edilmiştir. Bir sağlık hizmetinin karşılanması sırasında erişim ve iletişim, engelli kişiler için sonuçların önemli araçlarıdır. Teknolojik, düzenleyici ve yasal altyapıda önemli, uzun vadeli değişiklikler, benzersiz hasta ve sağlık sistemi ihtiyaçlarına yönelik özel çözümler, sağlık hizmetlerine erişimi ve engelliler için sonuçları iyileştirmek için bu engellerin aşılması gereklidir (Annaswamy, 2020, s. 1).

Bakım Merkezlerinde Yaşayan Engellilere Etkisi: Covid-19'un etkisi özellikle bakım merkezlerinde yaşayan kişiler üzerinde daha fazla görülmüştür. Yapılan araştırmalarda, bakım merkezlerinde yaşayan bireylerin mevcut sağlık sorunlarının varlığı ve koronavirüs sürecinde çalışanlar ile sosyal mesafenin korunamaması, çalışanların yeterince ilgilenememesi nedenlerinden dolayı covid-19'a yakalanma riski artmaktadır. Bu bakımevlerinde yaşayan bireylerin; ihmal, istismar, şiddet gibi insan haklarına aykırı durumlar ile karşılaşabilme riskleri ortaya çıkmaktadır (United Nations, 2021).

Sosyal Hayat İçerisinde Yaşama Haklarına Etkisi: Evde kalmak ve çoğu durumda okula gitmemek engelli çocuklar ve aileleri için benzersiz stresli bir durum yaratmıştır. Dikkatle geliştirilmiş rutinler bozulmuş; destek alacakları alanlar azalmış ve ebeveynlerden eğitilmiş öğretmenlerin zor bulunduğu bir işi herhangi bir eğitim almadan yapmaları istenmiştir (Asbury vd., 2021, s. 1773).

Yemek yapmak, ilaç temin etmek gibi durumlara erişimlerinin olmaması temel günlük ihtiyaçlarını gerçekleştirme konusunda engeller ile karşılaşmalarına neden olmuştur. Covid-19 sürecinde alınan tedbirler, engelli bireylerin tamamının erişebileceği araç ve formatta düzenlenmediği için bilgiler sistematik olarak iletilmemiştir. Bazı özel engelli durumları olan bireylerin sokağa çıkma kısıtlamalarına karşı katlanamama durumları söz konusu olabilir. Bu bireylere kısa süreli dışarı çıkma durumlarının sağlanması ile bu durumla baş etme konusunda yardımcı olunabilir (United Nations, 2021).

Ekonomik Durumlarına Etkisi: Engelli bireylerin diğer bireylere göre istihdam edilmeleri daha azdır; çoğu engelli bireyler kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Covid-19 sürecinde engelli bireyler ekonomik olarak daha fazla sıkıntı yaşayabilmektedir. Pandemi sürecinde gerekli donanımı ya da imkânı olmayan engelli bireylerin evden çalışabilmeleri durumu mümkün olmaktadır. Bu bireyler, işini ve gelirini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu durumlar eve gelir getiren herhangi bir aile bireyinin ya da engelli bireyin ekonomik açıdan olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Ortaya çıkan gelir eksikliği nedeniyle engelli bireyler ailesi üzerinde bir yük olmakta,

engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla ailesi için ekstra bir maliyet unsuru olarak görülmekte, farklı harcamaların yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum da hem engelli bireyin hem de ona bakan ailesinin daha hızlı yoksulluk duruma düşmesine ortam hazırlamaktadır (United Nations, 2021).

Covid-19’un Engelli Bireylerin Şiddetten Korunma Hakkına Etkileri: Engelli bireyler daha fazla izole oldukları durumlarda daha fazla şiddet durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Engelli kadınlar diğer engelli erkeklere göre daha fazla şiddet riski ile karşılaşabilmektedir. Şiddet ile karşılaşan engelli bireylerin bunu bildirmeleri çok zordur; çünkü engelli bireylerin erişebilmeleri söz konusu değildir. Acil durumların varlığında engelli bireylerin iletişim kurabilecekleri tercümanlık hizmeti bulunmamaktadır. Bu tür hizmetler için engelli bireylerin ihtiyaçlarının olup olmaması durumu göz ardı edilmiştir (United Nations, 2021).

4. Türkiye’de Covid-19 sürecinde engellilere yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler

Covid-19 sürecinde bazı engelliler, engelleri nedeniyle en iyi sağlık hizmetini alamayabileceklerinden endişeler yaşamıştır. Bu endişe, hayat kurtaran tıbbi ekipmanın paylaşılması ihtiyacının karşılanmasına ilişkin küresel covid-19 salgını tartışmalarının başlarında ortaya çıkmıştır. Engelli bireyler, yaşam kaliteleriyle ilgili yaygın olumsuz önyargılar ve yanlış varsayımlar nedeniyle dezavantajlı olarak görülmektedir. Tıbbi kararlarda yaşam kalitesi, kaliteye göre ayarlanmış yaşam yılları veya engelliliğe göre ayarlanmış yaşam yılları göz önüne alındığında, engelli bireyler daha düşük yaşam kalitesine sahip oldukları için değil, yanlış bir şekilde daha düşük yaşam kalitesine sahip oldukları varsayıldığı için haksız bir şekilde dezavantajlı olarak görülmektedir (Boyle vd., 2020, s. 3).

Pandemi sürecinde engellilere yönelik gerçekleştirilen uygulamalar incelendiğinde öncelikli olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kuruluşlara yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Rehberi hazırlanmış, bu rehber içerisinde alınacak önlemler belirtilmiştir. Bunun dışında Türkiye’de evde engelli bakım yardımlarından yararlanan kişilerin belirli aralıklarla yenilemeleri gereken sağlık raporlarının geçerlilik süresi uzatılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından covid-19 sürecinde uyulması gereken tedbirler, işaret dilinde hazırlanmış, bakanlığın web sayfası ve sosyal medya hesaplarında yayınlanmıştır. 2020 Erişilebilirlik Yılı dolayısıyla engelli bireylere yönelik farkındalık çalışması yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında EBA’da Türk İşaret Diline Giriş dersi 10-16 Mayıs haftasında haftanın beş günü yayınlanmıştır. Yayınlanan bu videonun amacı; işaret dilini eğitim çağındaki çocuklara tanıtmak ve engelliler haftası dolayısıyla çocuklarda farkındalık oluşturmaktır. Kronik rahatsızlığı nedeniyle tıbbi ilaçlara gereksinim duyan vatandaşların süresi biten raporlarının süresi belirli bir süre uzatılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak pandemi sürecinde dijital dönüşüm ve engelsiz bir iletişimin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. İşitme engelli bireylerin ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için Türk İşaret Dili programı uygulamaya konulmuştur. Yakın bir zaman içerisinde e-devlet sistemi içerisinde uygulamaya konulması hedeflenmiştir. Bu uygulama ile engelli bireyler, günün yirmi dört saati istedikleri zaman içerisinde hizmete ihtiyaç duyduğu anda bu sistem ile ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir. Engelli bireylerin yaşadıkları en büyük sorunlardan birinin bilgiye erişim konusunda olduğu tespiti yapılmış, bu konuda Bakanlık olarak Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak EBA TV’deki ders içeriklerine; Sağlık Bakanlığı ile işbirliği yapılarak kamu spotu ve içeriklere; RTÜK ve diğer bakanlıklar ile işbirliği yapılarak engelli bireylerin bilgiye erişim konularında yaşadıkları sorunları azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021).

Covid-19 sürecinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak gerçekleştirilen çalışmalar (Aydın, 2020, s. 3); ilk vakanın ortaya çıkmasından itibaren konunun yakından takip edildiği, 7 Ocak itibarıyla eğitimlerin ve sağlık hizmetlerinin arttırıldığı, 28 Şubat itibarıyla kuruluşlara ziyaretlerin yasaklandığı, Müdürlükte çalışmaya başlayan personeller için bulaşma riskini

azaltacak önlemler ve koruyucu ekipmanların sağlandığı, kurum bakımı sağlanan engelli ve yaşlıların yakından takip edildikleri, günde dört defa ateş takiplerinin ve diğer sağlık semptomlarının takiplerinin yapıldığı, 26 Martta personelin 7-10 günlük vardiya sistemine geçtiği, salgının hızı artınca vardiya süresinin 14 güne çıkarıldığı, vardiya değişti sırasında personellere PCR uygulaması ile testlerin yapıldığı, herhangi bir sağlık şikayeti olan engelli ya da yaşlı bireylerin sağlık kuruluşlarına gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca ruhsal ve zihinsel açıdan engelli olan ve hastanede kalan bireylere refakatçinin sağlandığı, hastaneden çıkan engelli ve yaşlı bireylerin kuruma gelmeden izolasyon birimleri oluşturularak 14 gün karantinada kalmalarının sağlanması, hastaneden çıktıktan sonra gidecek herhangi bir yeri olmayan ya da yakınları tarafından bakılmayan kişilerin Sosyal Yardımlaşma Vakıfları aracılığıyla misafirhanelerde ya da otel kiralanarak otellerde kalmalarının sağlanması, işitme ve görme engelli bireylere yönelik bilgiye erişimlerinde kolaylık sağlanması için diğer kurumlarla işbirliği yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı EBA TV müfredatlarının işaret dili çevirileri ve montajının Engelli ve Yaşlı Hizmetleri tarafından yapıldığı, Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Bilgilendirme Rehberleri işaret dili tercümelemleri ile kolay okunabilir bir rehber ve video hazırlanmış, Vefa Sosyal Destek Programı kapsamında engelli ve yaşlılara yönelik sosyal destek verilmiştir.

5. Kriz sürecinde engelli bireylerin sorunlarının azaltılmasına yönelik öneriler

Türkiye özelinde sosyal yardımların yürütülmesi esnasında belirli bir standart yakalanmış olsa da ihtiyaç sahiplerinin tamamına ulaşabilmek mümkün olmamaktadır. Salgın sürecinden kaynaklanan sosyo-ekonomik nitelikteki sorunların çözülmesi için devletin yanında sivil toplum örgütlerine de ciddi sorumluluklar düşmektedir. Özellikle de salgın sürecinde sivil toplum kuruluşları devletin ulaşamadığı kişilere hizmetlerin götürülmesi açısından önemli bir aktör olarak kabul edilmelidir. Bu süreçte bireysel ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde olan kişilere yönelik hizmet sunan sivil toplum kuruluşlarının bulunması sürecin daha az hasarla geçirilmesini sağlayacaktır. Örneğin Türkiye açısından değerlendirildiğinde devlet sadece yasal çerçeveler kapsamında hizmet sunarken; sivil toplum kuruluşları daha çok kişiye ve daha kısa süre içerisinde sosyal hizmet sunabilecektir (Birinci & Bulut, 2020, s. 64).

Pandemi sürecinin yönetilmesi hususlarından birisi de engelli bireylerin yeterli seviyede ve ulaşılabilir bir şekilde bilgilendirilmesi konusudur. Örneğin, bu süreçte başta kamu spotları olmak üzere bilgilendirme süreçlerinin bütün engelli bireyler düşünülerek hareket edilmesi gerekir. Bütün sağlık hizmetleri engelli bireylerin evden çıkmadan karşılayabileceği şekilde planlanması gerekmektedir. Salgın sürecinde gerekli tedbirler alınırken engelli bireylerin ihtiyaç duydukları ilaç, destek malzemesi temin etme konusunda aksaklıkların yaşandığı bilinmektedir (Şenyurt Akdağ vd., 2021, s. 6).

Engelli Bireylerin Kendilerinin ve Ailelerinin Yapması Gerekenler; Engelli bireyler ihtiyaç duydukları bakım ve desteği sürekli olarak alabilmek için bir planlama yapması gerekir. Herhangi bir hastalık anında gerekli ve özel bilgilerin güvenilir kişiler ile paylaşılması, sağlık kurumlarına ihtiyaç duyulduğunda yerel makamlar tarafından paylaşılan tavsiyelere uyulması gerekir (World Health Organization, 2020).

Ailelerin, rutinleri bozulmuş diğer çocuklar gibi kendi çocuklarının da aynı durumda olduğunu unutmaması gerekir, bu durum çocukları daha agresif ve içine kapanık duruma gelmesine neden olabilir. Aileler, çocuklarına kendilerini tam olarak anlatabilmek için çocuklarıyla etkili iletişim kurabilecek her türlü teknikleri kullanması gerekir. Bu süreci daha rahat geçirebilmeleri için onların uyku zamanlarını kaliteli bir şekilde geçirebilmeleri için uyumalarını kolaylaştıracak masal, kitap okunabilir. Salgın sürecinde online eğitimi alması sağlanmalı, dersten sonra birlikte çalışması sağlanarak tekrar etmesine yardımcı olunmalıdır. Aileler çocukların normal rutinlerinin bozulmaması için çaba göstermelidir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020).

Bu dönemde sürekli evde kalmak, özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklarda yeme bozukluğu, aşırı kilo alma gibi bazı olumsuzlukların yaşanmasına neden olabilir. Bu tür sorunların yaşanmaması için aileler, çocukların sağlıklı beslenmemesine özen göstermeli; evde birlikte nefes

egzersizleri yapılabilir, koşu, dans etmek gibi etkinlikler yapılarak çocukların yeme düzenleri kontrol edilmelidir. Sürekli olarak evde kapalı olmak çocuklar için kapanma eğilimi gösterebilirler, aileler uygun faaliyetler için fırsat oluşturmalarıdır. Birlikte kitap okumak, oyun oynamak gibi çocukların sevdikleri etkinlikler yapılabilir. Özellikle görüntülü ve sesli telefon arama ile arkadaşları, sevdikleri ile görüşmeleri sağlanabilir (Öpengin, 2020, s. 7).

Ailelerin büyük çoğunluğu bu süreçte bir çözüm bulamazken, bazıları bu sürecin daha iyi atlatılması için yoğun bir ders ve telafi programları talep etmiştir. Bazı aileler bu süreci daha kolay atlatılmak amacıyla psikolojik desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Bazı aileler ise, sürecin aynı şekilde devam etmesinden yana olduğunu, özellikle fiziksel engeli bulunan çocuklar için eğitimcilerin eve gelmesini bir öneri olarak sunmuşlardır (Engelli Çocuk Hakları Ağı, 2021).

Engelli Bireylerin Yaşadıkları Ülkelerin Yapması Gerekenler: Ülkelerin yapacakları çalışmalar, kamu sağlığı ve iletişim kanallarına ilişkin paylaşılan bilgilerin erişilebilir olmasına dikkat etmesi, kamu açık olarak paylaşılan bilgi ve materyalleri engelli bireylerin rahat bir şekilde ulaşabileceği ve kolay okunabilir bir formatta paylaşması, özellikle işitme ve görme engelli bireyler için belgelere kolay bir şekilde erişebilmelerini sağlamak için kabartma yazı ile geniş baskı ve yazılara yer vererek uygun bir formatta paylaşması gerekir. Engelli bireylere hizmet sunan kişilerin hizmet sunamama durumu söz konusu olduğu zaman ailelere maddi destek verilmesi, evden çalışmanın gerçekleştirilmesi için gerekli kaynak ve teknolojik desteğin sunulması, engelli bireyler için vergilerde indirim, malzeme yardımı gibi birtakım finansal ödemelerin yapılması, engelli bireylerin bulunduğu ailelerde çalışan ebeveynlere izin ve gerekli maddi destek sağlanması, özellikle pandemi sürecinde aile bireylerinin engelli kişilere yönelik sundukları hizmetten dolayı bakım destek yardımı yapılmasını içerebilir (World Health Organization, 2020). Engelli bireylerin pandemi sürecinde karşı karşıya kaldıkları sorunlara öncelik verilerek, refahın sağlanması amacıyla ihtiyaç temelli politikaların uygulamaya konulması ve bu konularda koruyucu önleyici tedbirlerin alınması önem taşımaktadır (Borozancı vd., 2021, s.286).

Sağlık Kuruluşlarının Yapması Gerekenler: Sağlık kuruluşları covid-19 sürecinde sunulan hizmetlerin erişilebilir, ekonomik ve kapsayıcı olmasını sağlamalı, salgın süreci ile ilgili test ve diğer hizmetler sunan bütün sağlık kuruluşlarının tamamen erişilebilir olmasına özen göstermelidir. Engelli bireyler için evde muayene olma hizmetinin sunulması, covid-19’un engelli bireyler üzerinde ortaya çıkarabileceği sağlık veya diğer sosyal sonuçlar konusunda bilgilendirilmelidir. Karantinaya alınan ya da izole edilmiş olan engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması, engelli bireyler, aileleri, bakıcıları ve sosyal hizmet sunan kuruluşlar ile işbirliğinin yapılması gerekir. Engelli bireylere tele-sağlık hizmeti sunulabilir, engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için telefonla danışma, görüntülü konuşma gibi hizmetler sunulabilir (World Health Organization, 2020). Engelli bireylerin uzaktan çalışmaları durumunda zorluklar söz konusu ise riski yüksek engelli bireyler için ücretli izin gibi esnek çalışma şartları uygulamaya geçilebilmelidir (Borozancı vd., 2021, s.286). Engelli bireylerin pandemi sürecindeki gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda hak temelli bir yaklaşımla sorunların çözülmesi ve engelli bireylere hizmet sunan meslek ve kuruluşların multidisipliner bir bakış açısıyla sorunlara yaklaşmaları gerektiği söylenebilir (Tek & Yılmaz, 2021, s. 334). Engelli bireylerin sosyalleştirilmesi ve fonksiyonel bakımdan becerilerinin artırılması ile ebeveynlerin bakım yükünün azaltılacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu sorunun bir halk sağlığı sorunu olduğu yaklaşımı ile hareket edilerek ebeveynlerin bilinçlendirilmesine ilişkin çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda fizyoterapistler engelli bireyleri değerlendirdikleri zaman ebeveynlerin gereksinimlerini de dikkate alarak eğitici programlar önerilebilir (Şen & Aytar, 2022, s. 30).

Engelli Bireylere Hizmet Sunanların Yapması Gerekenler: Covid-19 pandemi sürecinde engelli bireylerin daha az etkilenmesi için yerel yönetimlere büyük sorumluluk düştüğü düşüncesinden hareketle virüs süreci avantaja çevrilerek, sokakların boş olduğu dönemlerde fiziksel erişilebilirliğin sağlanması amacıyla çalışmaların yapılması için en uygun zaman olabilir (Aydm, 2020, s. 4).

Hizmetlerin süreklilik kazanması için planların yapılması, bakıcıların adli kontrolü gibi önlemlere devam edilmesi, işe alım konusunda diğer engelli hizmeti sunan kuruluşlarla işbirliği yapılmalı, yeni personellere ve yeni roller üstlenebilecek kişilere eğitimlerin verilmesi, en çok gereksinim duyulan ve açık tutulması gereken birimlerin önceliklendirilmesi, engelli bireyleri

destekleyen ağlarla iletişim kurulması, covid-19 süreci ile ilgili bilgilendirici ve destek sağlayıcı çalışmaların yapılması, anında yardım hattı telefon numaralarını, erişilebilir sağlık kuruluşlarının yerlerini, temizlik malzemesi stoklarının yapılması gerektiğine ilişkin bilgileri içerebilir. Bilgiyi paylaşmak için telefon, mesaj ve sosyal medya gibi platformların kullanılması, daha karmaşık gereksinimleri olan engelli bireylerin belirlenerek acil durumlarda nelerin yapılabileceği konusunda aileler, engelli bireyler, destek kuruluşları ile işbirliğinin yapılması gerekir (World Health Organization, 2020). Engelli bireylerin aile ortamı oluşturmalarına destek verilmeli, çocukları olan engelli bireylerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması, engelli bireylerin bir araya gelerek deneyimlerini paylaşmaları sağlanmalıdır (Genç, 2015, s. 90).

Bu süreçte engelli bireylere ve ailelere eğitimciler, hizmet sunucular daha kucaklayıcı, onları anlayan bir tavır ile yaklaşmalıdır. Gerekirse çevrimiçi olarak engelli bireylere yönelik egzersiz çalışmaları, virüsten nasıl korunabileceği, bu süreçte herkesin aynı durumda olduğu anlatılmalıdır. Sokakların sakin oldukları dönemde engellilerin günün belirli saatlerinde dışarı çıkabilmeleri için ortam oluşturulmalıdır. Görme ve işitme engeli bulunan çocukların zamanlarını daha kaliteli geçirmelerine fırsat verecek yeni teknolojik donanımlarla oluşturulmuş eğitici oyuncaklar, kitaplar ücretsiz olarak sunulmalı, farklı aktiviteler ile hem ailenin hem de engelli bireylerin can sıkıntısı azaltılmış olacaktır. Kendine bir uğraş bulan birey zamanını daha kaliteli geçireceği için yaşanabilecek olumsuzluklar biraz olsun azaltılmış olacaktır.

Covid-19'un etkisi, sağlık hizmetlerine erişim ve pandemi sırasında ve gelecekteki sağlık krizi sırasında uygulanacak halk sağlığı önlemleri hakkında eylem ve kararlar alınırken, hükümetlerin ve kurumların bu süreci dikkate almaları gerekir (Lebrasseur vd., 2021, s. 6).

Engelli Bireylerin İçinde Buldukları Toplumun Yapması Gerekenler: Engelli bireylere, aileleri, arkadaşları ve komşuları tarafından ilave desteklerin yapılması gerekir. Engelli bireylerin mağazalara erişimleri için özel giriş saatleri oluşturulabilir. Engelli bireylerin kendi kendilerine alışveriş yapabilmeleri için alternatif yöntemler düşünülebilir. Mevcut sosyal izolasyon kurallarına uyularak çevresindeki bireyler tarafından düzenli aralıklar ile görüşmeler yapılabilir (World Health Organization, 2020). Pandemi sürecinin yeni dezavantajlı gruplar oluşturacağı yönünde genel kanı bulunmaktadır. Çünkü yapılan araştırmalar, bu salgın sürecinin uzun bir süre devam edeceğini ortaya koymaktadır (Birinci & Bulut, 2020, ss. 66-67).

Kendini tecrit etme ihtiyacının bir süre devam edebileceği göz önüne alındığında, hedeflenen stratejiler yoluyla bu esnekliği artırmak faydalı olabilir. Bu stratejiler, rutin virüs ve semptom testleri sunarak, sosyal olarak izole edilmiş kişilerle (sanal toplantılar, sosyal sohbet) etkileşim kurmak için sanal ve ortama özel yollar oluşturmak için savunuculuk gruplarıyla birlikte çalışarak, konut veya grup ev ortamlarında aile üyeleri tarafından yapılan ziyaretlerdeki kısıtlamaların hafifletilmesini içerebilir. Temel ihtiyaçlara ve hizmetlere daha kolay çözümler sağlamak için yerel işletmelerle birlikte çalışmak (özel market teslimat hizmetleri, engellileri hedefleyen araç paylaşım hizmetleri ve sağlık için özel hizmet saatleri bakım veya hijyen hizmetleri, dişçilik, kuaför randevuları) faydalı olabilir (Boyle vd., 2020, s. 3).

Önleme ve hastalık hafifletme için gerekli tedbirlerin zihinsel ve gelişimsel engelli bireyleri olumsuz ve orantısız bir şekilde etkilemesinin engellenen yolları vardır. Kişisel bakım, eğitim ve iş gücü desteği alanlarındaki bu tür ikincil tehlikeleri dengelemek, tele-sağlığın yetenekleri ve sınırlamaları, hayat kurtaran tıbbi müdahalenin sağlanması, etik ile ilgili karmaşık kararların yönetilmesi kadar önemlidir. Enfeksiyon kontrol uygulamalarının zihinsel ve gelişimsel engelli bireylerin ve ailelerinin farklı koşullarına etkili bir şekilde tercüme edilmesi, pandeminin bu yönlerinin her birinin bireysel bir hastayı etkileme biçimine dikkat edilmesi ve bakıma rehberlik etmesi gerekir. Bu benzersiz durumları dengelemek için fırsatları tanımak ve aramak tüm hekimlerin, bilim adamlarının ve savunucuların yeni sorumlulukları arasında sayılabilir (Piven vd., 2020, s. 1093).

6. Sonuç

Çin’de başlayan ve kısa süre içerisinde bütün dünyada görülen Covid-19 nedeniyle ülkeler, bölgeler, uluslar, bireyler etkilenmiştir. Bu süreç içerisinde ülkeler kendi sosyo-ekonomik koşullarına uygun olarak koronavirüsün yayılmasını engelleyecek, etkilerini en aza indirecek tedbirler almıştır, almaya da devam etmektedir. Ülkelerin öncelikli olarak koruma altına almaları gereken husus vatandaşlarının sağlığıdır. Koronavirüs sürecinin bütün vatandaşlar üzerine olumsuz etkileri olmuştur. Bu süreçte toplumda dezavantajlı bireylerin de etkilendikleri söylenebilir. Daha hassas ve daha kırılabilir yapıya sahip olan dezavantajlı bireylerin salgın sürecinde bu hassaslık durumları göz önünde bulundurulmalıdır.

Pandemi sürecinde kronik rahatsızlıkları bulunan kişilerin hastaneye erişim ve tedavilerinin yapılması konusunda aksaklıklar yaşanmıştır. Bazı kronik rahatsızlığı olan bireyler tedavilerini bir süre ertelemek zorunda kalmışlardır. Pandemi sürecinde dezavantajlı grupların daha çok etkilenmesi durumu dikkate alınarak bu süreçte dezavantajlı kesime özgü politikalar geliştirilmesi onların hayata daha iyi tutunmaları için büyük önem taşımaktadır.

Pandemi sürecinde engellilerin daha az hasarla geçirebilmelerine yönelik sosyal politikaların geliştirilmesi gerekir. Kriz dönemlerinde engelli bireylerin rutinlerini bozmadan, ortaya çıkan olumsuzluklardan en az derecede etkilenebilecek şekilde engellilere yönelik sunulan politikaların revize edilmesi gerekir. Kriz dönemleri için uygulanacak politikaların daha önceden planlanmasının yapılması gerekir. Kriz anında önceliklerin belirlenerek hizmetlerin aksamadan sunulmasına özen gösterilmesi gerekir. Engellilere sunulan hizmetlerin, yapılan sosyal yardımların kapsamlarının genişletilmesi ve yararlanacak bireylerin sayısının artırılması toplumdaki engelli bireylerin ekonomik ve sosyal olarak sorunlarının azaltılması önemlidir. Bütün kamu kurum ve kuruluşlarında engelli bireylerin de bir hizmet kullanıcısı olduğu göz önünde bulundurularak onların herhangi bir sorunla karşılaşmadan hizmet almaları sağlanmalıdır. Bunun için işaret dili, kabartma yazı şeklinde farklı uygulamalar ile kurumlar ile işbirliği yapılarak bütün kurumlarda engellilere yönelik farkındalık oluşturulmalıdır.

7. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

8. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın yazarı bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

9. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.
<https://www.aile.gov.tr/eyhgm>
- Annaswamy, T. M., Verduzco-Gutierrez, M., & Frieden, L. (2020). Telemedicine barriers and challenges for persons with disabilities: Covid-19 and beyond. *Disability and Health Journal*, 13(4), 1-5.
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A., & Toseeb, U. (2021). How is Covid-19 affecting the mental health of children with special educational needs and disabilities and their families? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51, 1772-1780. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04577-2>
- Ayata, R., & Çamur, G. (2020). Sosyal hizmet perspektifinden covid-19 pandemi süreci ve sosyal sorunlara yönelik kriz değerlendirmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 21-38.
- Aydın, R. (2020). *Covid-19 mücadelesi ve engelli toplum web panel etkinlik raporu*. <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=covid-19-mucadelesi-ve-engelli-toplum-toplantı-raporu-donusturuldu.pdf>
- Aydın, E. (2021). Covid-19 pandemisinde toplumsal gerçeğimiz: İşitme engelliler. *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*, 2(1), 17-20.
- Ayyıldız, M. T. (2018). *Engellilerin istihdam sorunlarına yönelik kamu politikaları*, (Tez No. 523633) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Balcı, A. (2021). Covid-19 pandemi döneminde engelli çocuğu bulunan çalışan ebeveynlerin yaşadığı sorunlar, sosyal hizmet ve desteğin önemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10 (4) , 824-831.
- Başaran, E. (2021, Mayıs 15-17). Pandemi sürecinde dezavantajlı grupları yeniden düşünmek. [Bildiri Sunumu], 6. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi, Ankara. https://www.usekongresi.org/_files/ugd/614b1f_f46dcf0bfc2841468ce0ec1af3e0707f.pdf
- Binay, K. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde işitme kayıplı bireylere yaklaşım. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1 (Covid-19 Özel Sayı), 54-61.
- Birinci, M., & Bulut T. (2020). Covid-19'un sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı gruplar üzerindeki etkileri: Sosyal hizmet bakış açısından bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*. 4(1), 62-68.

Yıldırım, A. (2023). *Covid-19 sürecinde Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan politikalar.*

BM Covid-19 ve Engelli Bireyler Raporu, (2020). *Uluslararası toplum gelişim derneği.*
<https://kasder.org.tr/bm-covid-19-ve-engelli-bireyler-raporu/>

Borozancı, İ., Sezer, S., Türe, D., Panış, B. İ., Arıcı, A., & Bolat, G. B. (2021). Pandemi sürecinde fiziksel engelli bireylerin sorun ve beklentileri üzerine nitel bir inceleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 269-289.

Boyle, C. A., Fox, M. H., Havercamp, S. M., & Zubler, J. (2020). The public health response to the Covid-19 pandemic for people with disabilities. *Disability and Health Journal*, 13(3), 100943

Burcu, E. (2011). Türkiye’de engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.

Can, H. B. (2020). Olağanüstü durumlarda geliştirilen sosyal politikaların dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisinin sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmesi: Covid-19 pandemisi Türkiye örneği. *Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, (2020/2), 47-63.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *İşitme engelli bireyler ve ailelerine yönelik koronavirus bilgilendirme rehberi – IX*, T.C. Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://www.aile.gov.tr/media/46160/isitme-engelli-rehber9.pdf>

Engelli Çocuk Hakları Ağı. (2021). *Covid 19 (pandemi) sürecinde ‘özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik’ eğitim analiz raporu*, Engelli Çocuk Hakları Ağı, 1-25, <https://www.echa.org.tr/kaynaklar>

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2021). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakan Yardımcısı Ergüneş: “Türk İşaret Dili İşleyiş Programını E-Devlet Sistemine Geçirmeyi Düşünüyoruz.” <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakan-yardimcisi-ergunes-turk-isaret-dili-isleyis-programini-e-devlet-sistemine-gecirmeyi-dusunuyoruz/>

Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 65-92.

Kara, E. (2020). Covid-19 pandemisindeki dezavantajlı gruplar ve sosyal hizmet işgücünün işlevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 28-34.

Karataş, Z. (2020). Covid-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17

Kuruhalil, İ., Özyazıcı, A., & Hosseinnezhad, F. (2020). Türkiye’de covid-19 pandemisi döneminde sosyal hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 3-21

- Lebrasseur, A., Fortin-Bedard, N., Lettre, J., Krista Best, Boucher, N., Hotton, M., Beaulieu-Bonneau, S., Mercier, C., Lamontagne, M. E., & Routhier, F. (2021) Impact of Covid-19 on people with physical disabilities: A rapid review. *Disability and Health Journal*, 14(1), 101014
- Öpengin, E. (2020). Pandemi sürecinde özel gereksinimli çocuklar. Tanhan, F. ve Özok, H.İ. (Ed.) içinde, *Eğitim ve pandemi* (ss. 221-244). Anı Yayıncılık.
- Özmete, E., & Pak, E. (2023). Engelli çocuğa sahip annelerin Covid-19 salgını sürecindeki deneyimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(1), 75-93.
- Piven, J., Rodgers, R., & Tschida, J. (2020). The impact of Covid-19 on individuals with intellectual and developmental disabilities: Clinical and scientific priorities, *Am J Psychiatry*, 177, 11.
- Şen G. & Aytar A. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Engelli Çocukların Fonksiyonelliği ile Ebeveynlerin Etkilenimleri Arasındaki İlişki. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*, 33(2), 23-31.
- Şenyurt Akdağ, A., Yavuz, B., Ünal, B., Tanay Aksaç, G., Köseoğlu, F., İdil, G., Ak, S., Kara, Ö., Vardar, N., & Temur, N. (2021). *Covid-19 pandemi sürecinde engelli kadınların insan hakları izleme raporu*. Engelli Kadın Derneği, Ankara. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1456?show=full>
- Tanrıverdi, G., Yalçın Gürsoy, M., & Özsezer Kaymak, G. (2020). Halk sağlığı hemşireliği yaklaşımıyla Covid-19 pandemisi. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 126.
- Tek, S., & Yılmaz, K. G. (2021). Görme engelli bireylerin Covid-19 pandemi sürecine ilişkin deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, Covid-19 Özel Sayı*, 1, 319-336
- United Nations Human Rights Office of The High Commissioner, (2021). https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage
- Yıldırım- Aykurt, A. (2020). 21. yüzyılda sosyal sorunlar ve dezavantajlı gruplar. *Journal of Awareness*, 5(3), 2149-6544.
- World Health Organization, (2020). *Disability considerations during the Covid-19 outbreak*. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Disability-2020-1>
- Zengin Taş, E., & Kayma, D. (2020, October 22-24). *Social work with disadvantaged groups during the pandemic period*. [Bildiri Sunumu], IV. International Applied Social Sciences Congress, İzmir, https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/99890/1/IV._International_Applied_Social_Sciences_Congress_%28C-IASOS20%29%282020%29.pdf

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	85-95
Gönderi Tarihi	29.01.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1243970
Kabul Tarihi	18.09.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	39.12.2023	Ay	Aralık		

Kırım Tatarları tarafından İstanbul'da kurulan bir cemiyet: Tatar Cemiyet-i Hayriyesi^{*A}

An organization founded by The Crimean Tatars in Istanbul: The Tatar Charity Organization

Coşkun KUMRU¹

Öz

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlerin önemli bir çoğunluğunu Kırım Tatarları teşkil etmiştir. Hemen her sınıftan çok sayıda Kırımlı göçmen Türkiye'nin muhtelif şehirlerine yerleşmiştir. Kırım Tatarlarının eğitim ve kültür alanındaki Osmanlı etkisi giderek kendini göstermiş ve Kırımlı gençler çeşitli cemiyetler kurmaya başlamışlardır. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi, II. Meşrutiyet sonrasında Kırım Tatarlarının İstanbul'da kurdukları bir cemiyettir. Kırım Tatarları arasında her türden dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamak temel misyon olarak belirlenmiştir. Cemiyet uzun yıllar siyasi olmayan bir çizgi benimsemiştir. Cemiyet üyeleri Kırım'daki güncel gelişmeler ve siyasi-millî bazı kavramlardan uzak kalmışlardır. Cemiyetin ele aldığı "Tatarlık" kavramı ise muğlak bir ifadeden öteye geçememiştir. Faaliyet kapsamı Osmanlı Devleti'ndeki Tatar muhacirlerle sınırlı kalan Tatar Cemiyet-i Hayriyesinin aktif bir politik örgütlenmeye sahip olamadığı da görülmüştür. Çalışmamızda Tatar Cemiyet-i Hayriyesinin amaçları ve faaliyetleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Tatar, Osmanlı İmparatorluğu, Tatar Cemiyet-i Hayriyesi.

Abstract

A significant majority of the migrations to the Ottoman Empire since the 19th century are Crimean Tatars. A large number of Crimean immigrants from almost all classes have settled in various cities of Turkey. The Ottoman influence of the Crimean Tatars in the field of education and culture gradually increased and Crimean youth began to establish various societies. The Tatar Charity Organization is a society founded by Crimean Tatars in İstanbul after the Second Constitutional Era. It has been determined as the main mission to provide all kinds of solidarity and cooperation among the Crimean Tatars. The Society has adopted a non-political line for many years. The members of the organization have stayed away from the current developments in Crimea and some political-national concepts. The concept of "Tatarism", which the society dealt with, remained an ambiguous expression. It was also seen that the Tatar Charity Organization, whose scope of activity was limited to the Tatar immigrants in the Ottoman Empire, could not have an active political organization. In our study, the aims and activities of the Tatar Charity Organization were tried to be determined.

Keywords: Crimea, Tatar, Ottoman Empire, Tatar Charity Organization.

^A Yazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

^{*} Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ckumru@pau.edu.tr.

1. Giriş

XIX. yüzyıldan itibaren Kırım, Kafkasya ve Balkanlar üzerinden Osmanlı coğrafyasına yapılan göçler toplum yapısında önemli değişimler meydana getirmişti. Bu göçler içerisinde Türk ve Müslüman Kırım halkının sayısı oldukça dikkat çekiciydi. Kırım Tatarları ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler ise çok daha eski tarihlere kadar dayanmaktaydı. Osmanlı toprakları sadece Kırım Tatarları için değil, aynı zamanda tüm Müslümanlar için güvenli bir limandı. Bunda Osmanlı'nın bir hilafet merkezi olmasının yanında soydaşlarına karşı bakışı da etkili olmuştu. Pek çok Türk topluluğu gibi Kırım Tatarları da Rus işgaline karşı vatanlarında büyük bir mücadele vermiş, nihayet mecbur kaldıklarında göç etmeye başlamışlardı. Söz konusu göçler zengin, fakir, köylü, şehirli hemen hemen her sınıf halkı kapsadığı için Kırımlı göçmenler Türkiye'nin her köşesine yerleşmiş durumdaydılar.

XX. yüzyılda Kırım'dan çeşitli nedenlerle göç eden Türklerin sayısı Kırım'da ikamet edenlerin sayısından misliyle fazlaydı. Göçler hemen her yıl devam etmekle birlikte 1812, 1828-1829, 1860-1861, 1874, 1890 ve 1902 yıllarında büyük kitle göçleri kendini gösterdi. Böylesi büyük göç dalgalarının pek çoğu Osmanlı-Rus savaşlarının hemen sonrasında meydana geliyordu. Söz konusu savaşlar patlak verdiğinde Ruslar, Kırım Tatarlarını bir tehdit olarak algılayıp şiddetli şekilde baskı altında tutuyorlardı. Özellikle 1860'ta başlayan büyük göç, Osmanlı topraklarına göçen 200.000'e yakın Kırım Tatarını kapsıyordu. Bu olaydan sonra Kırım Tatarları Kırım'da nüfus itibarıyla azınlık durumuna düştü. Kırım'dan göç eden Kırım Tatarlarının tam bir sayısını ortaya koymak mümkün görünmemekle beraber 1783-1922 yılları arasında en az 1.800.000 Kırım Tatarının Türkiye'ye göç etmiş olduğu tahmin edilebilir (Kırımlı, 2022, ss. 457-458). Kırım'dan milyonlarca Müslümanın Osmanlı topraklarına göç etmesiyle birlikte toplumsal yapıda önemli sorunlar ortaya çıkacaktır (Özbek, 2002, s. 200).

1880'li yılların öncesinde büyük bölümü dinî eğitim maksadıyla Türkiye topraklarına gelen Kırım Tatarları, eğitimlerini yarıda bırakarak ya da tamamlayarak Türkiye'de kalmayı tercih etmişti. 1880'lerden itibaren yeni usul mekteplerin (usul-i cedid) açılmasıyla kendini gösteren reform çabaları önemli ölçüde Türkiye'den destek buldu. Yeni usulde eğitim öğretim yapacak mektepler için ders kitaplarının ve diğer yardımcı materyalin Kırım'da temin edilmesi mümkün değildi. Bunların tedarik edileceği başlıca yer Türkiye idi. Ana dilinde ve İslâmî bir anlayışla ileri eğitim görmek isteyen Kırım Tatarlarının Türkiye alternatifi dışında gidebilecekleri başka bir yer bulunmamaktaydı. Özetle 1880'lerden itibaren Kırım Tatarlarının eğitim ve kültür alanındaki eksiklikleri önemli ölçüde Osmanlı kaynaklarından doldurulmaya başlanmıştı. Böylece Kırım halkının geleneksel kültüründeki Osmanlı etkisi de giderek artmış ve Türkiye'ye olan ilgi de tedricen kendini göstermiştir (Kırımlı, 2010, ss. 177-178).

1905 Rus Devriminin yarattığı kısa özgürlük ortamı Kırım ve Osmanlı Devleti arasındaki kültürel ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rus Hükümetinin Müslüman tebaanın eğitim hayatına ilişkin sınırlamalarını geçici olarak kaldırması üzerine Kırım Tatarlarının aydınlanma hareketi hız kazanmış ve eğitilmiş kadrolara olan ihtiyaç önemli ölçüde artmıştı. Rüşdiyelerin açılması fikri yaygınlık kazandıkça muallim temini meselesi kendini gösterdi. Bu duruma çözüm olarak İstanbul'dan getirilen muallimlerin idaresinde rüşdiyeler açılmaya başlandı ve kısa sürede bu uygulama yaygınlaştı. 1905'ten itibaren Kırım'daki usul-i cedid mekteplerinde Türkiye'den getirilen en az bir muallim bulunduğu bilinmektedir. 1907'den sonra Çarlık idaresi altındaki Kırımlıların Osmanlı tebaası muallimleri istihdam etmeleri zorlaştı. 1910'a kadar bütün rüşdiyeler Çarlık Hükümeti tarafından kapatılarak Osmanlı'dan gelen muallimler sınır dışı ya da tevkif edildiler. (Kırımlı, 2010, ss. 178-181).

1905 sonrası gelişmeler Kırım Tatarları açısından kayda değer sonuçlar doğurdu. Tatarlar Rus sistemi içinde ulusal bir hareket geliştiriyor, Dumalara katılıyor ve çeşitli Müslüman kongrelerine liderlik ediyorlardı. 1906'dan sonra Kırımlıların ekonomik ve kültürel yaşamlarında değişimler görüldü. Diğer taraftan Kırım Tatar toplumu liderleri arasında millî bir ayrılık hareketi başlamamıştı. Onlara karşı artan bir Rus düşmanlığı karşısında Tatarlar nefsi müdafaa eylemi olarak hareket ediyorlardı (Fisher, 1978, s. 109). Mültecilerin çok sayıda olması ve farklı etno-linguistik geçmişleri nedeniyle yönetimin onları Osmanlı sosyal yapısı içinde şekillendirme çabası aslında sosyo-etnik bir yeniden yapılanma anlamına geldi ve toplumun yeni koşullara uygun olarak güncellenmesine neden oldu (Karpap, 2001, s. 184).

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanı İstanbul'da sayıları giderek artan Kırım Tatar talebeleri arasında coşkuyla karşılandı. İnkılâbı izleyen süreçte Kırımlı gençler, sayısız neşriyatı takip etmeye başladılar. Cafer Seydahmet, Ahmet Şükrü, Çelebi Cihan, Yakup Kerçi gibi Türkiye'de eğitim alan Kırım kökenli gençler teşkil ettikleri cemiyetler ve bu cemiyetler bünyesinde neşrettikleri dergilerinde Kırım Tatarlarının gelişim sürecini irdeliyorlar, diğer taraftan da Türkiye'ye eğitim maksadıyla gelen Tatar gençlere gereken maddi yardımı temin etme amacı güdüyorlardı. Bu süreçte teşkil edilen cemiyetler arasında Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti, Kırım Talebe Cemiyeti, Tatar Cemiyet-i Hayriyesi, Vatan Cemiyeti, Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi zikredilebilir (Bilgili, 2016, s. 633).

“Dilde, fikirde, işde birlik” sloganını kendisine şiar edinen büyük reformist İsmail Bey Gaspıralı, Rusya Türklerinin medenî ilerleyişi için “usul-i cedit” sistemini ikame etmişti. Gaspıralı, programı kapsamında eğitim reformunun madden desteklenmesi noktasında “cemiyet-i hayriye”lerin tesis edilmesini gerekli görüyordu (Devlet, 2014, s. 25). Bu husus Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin kuruluşunun önemini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Biz de bu çalışmada Kırım Tatarları tarafından İstanbul'da kurulan Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin kuruluşu ve faaliyetleri üzerinde duracak ve cemiyetin nosyonu üzerinde birtakım değerlendirmeler yapacağız.

2. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi Temmuz 1908 inkılâbından hemen sonra kurulmuştur. Cemiyet esasen Kırımlılar Cemiyeti ile aynı amaç doğrultusunda faaliyet göstermiştir. Bununla birlikte iki cemiyet arasında sıcak bir ilişkinin olmadığı Kırım Mecmuasının 10 numaralı sayısında imzasız olarak yazılmış olan “Tatar Cemiyet-i Hayriyesi ve Tevzî-i Hakikat” adlı yazıdan anlaşılmaktadır. Fakat 16 numaralı mecmuanın 396. sayfasındaki “İrtihal” başlıklı ilanda Tatar Cemiyet-i Hayriyesi riyasetinde bulunan ve Eskişehir Çiftçi Bankası müdürü olan Abdurrahman Bey'in ölümü ile ilgili taziye ve iyi niyet yazısı yayınlanmıştır. Kırımlılar Cemiyeti de esaret altında bulunan Kırım'ı “efkâr-ı umûmiyenin nazarında tutmak amacıyla Kırım'ın tarihini, coğrafyasını, insanını, insan ve toplum yaşantısını, düşünüşünü deşifre etmeyi” amaç edinmiştir. Kırım Mecmuası ile de hem kamuoyunun dikkatini Kırım'a çevirmek hem de Kırım için aktif faaliyetlerde bulunan Kırımlılar Cemiyeti'nin sesi bütün ülküdaşlara duyurulmak istenmiştir (Türk, 2008, ss. 73-75). Bu dönemde sivil unsurlara destek bağlamında karakteristik bir uygulama 1909 yılında Kanun-ı Esasi'de yapılan değişikliklerle dernek kurma özgürlüğünün tanınmasıdır. 3 Ağustos 1909 tarihinde 310 sayılı Cemiyetler Kanunu ile anayasanın tanıdığı dernek özgürlüğü düzenlenmiştir. Bu yasaya göre dernek kurmak izne bağlı değildir. Siyasi partiler de dernek kapsamına alınarak parti kurmak serbest bırakılmıştır. Cemiyetlerin denetim işleri ise yargının değil idarenin yetkisi altına alınmıştır. Böylece yasal boyutta sağlanan örgütlenme özgürlüğü toplumsal yaşamın çeşitli aktörlerini örgütlü yapılar oluşturmaya yöneltmiştir (Alkan, 1998, s. 58).

Usule uygun kurulup hükümetçe tasdik edilen cemiyetler riyasetine yabancı tebaadan birinin başkanlık yapmasına müsaade edilmiyordu (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı [DH.MUİ], 49-24). Cemiyetin asıl hitap ettiği kitleyi ve dahi kurucu kadrolarının çoğunluğunu Kırım'dan gelerek Türkiye'ye yerleşen Kırım Tatar muhacirleri oluşturmaktaydı. Muhacirler birkaç nesilden beri Türkiye'de yaşadıklarından dolayı Türk toplumu içerisinde bazı geleneklerini muhafaza etmelerine karşın yine de bir nevî asimile olmuşlardı. Cemiyetin 1911 tarihli nizamnamesinin 5. maddesinde cemiyetin esas amacı “hilâfet-i seniyyeye iltica eden Tatar ahali-i İslâmiyesinin seviye-i maariflerini i'lâ ile dünyevî ve uhrevî esbab-ı saadetlerini ihzâr ederek beyne'l-emsâl vücûhla tarîk-i tekamüle sevk etmektir” ifadesiyle açıklanıyordu (Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamnamesidir, 1327/1911, ss. 4-5). Bu noktadan da anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti'ne sığınan Müslüman Tatar ahalisinin maarif seviyelerinin yükseltilmesi, onların dinî ve dünyevî saadetlerini temin etmek, temel amaç kabul ediliyordu. “Cemiyetin vezâif-i esasîyesi” başlığı altında cemiyetin diğer amaçları arasında “iş birliğinin artırılması, muhacirlere yardım edilmesi, mektep ve cemiyete bağlı şubelerin açılması, her türden gelişim ve ilerlemelerinin temin edilmesi” gibi önemli hususlar sıralanmaktaydı (Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamnamesidir, 1327/1911, ss. 5-6).

Kumru, C. (2023). Kırım Tatarları tarafından İstanbul'da kurulan bir cemiyet: Tatar Cemiyet-i Hayriyesi.

Cemiyetin esas itibarıyla bir Kırım-Tatar Cemiyeti kimliği bulunmakla beraber Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir muhacir grubunun sosyal teşekkülü olduğu dikkat çekmektedir. Cemiyetin neşriyatında ve faaliyetlerinde Rus Çarlığı'nda ve Türkiye'de ikamet eden Türk-Müslüman unsur için "Tatar" ifadesi kullanılmaktadır. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi Kırım'dan göç eden Kırım Tatar muhacirleri arasında Tatar kültürel şuurunu ve dayanışmayı korumayı hedefliyordu. Kırım göçmenleri esas itibarıyla muasır gelişme ve hadiselerden kopuktular. Cemiyet kadrolarının baba ve dedelerinin göç ettiği zamanlar Tatar aydınlanmasının önceki dönemlerine tekabül ettiğinden sahip oldukları dünya görüşleri, daha sonra teşekkül edecek olan siyasi ve millî kavramları içine almıyordu. Bu nedenle Tatar Cemiyet-i Hayriyesi siyasi olmayan çizgisinden I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar vazgeçmeyecekti. 1919-1922 yıllarında ise teşkilatın, anavatanları olan Kırım'a yönelik siyasi faaliyetleri başlayacaktı (Kırımlı, 2010, s. 191). Bilhassa Kırım istiklal mücadelesinin diğer milletlerden destek bulmasını sağlamak ve bu maksadı temin etmek yolunda siyasi teşkilatlar vücuda getirmek şeklinde faaliyetler yürürlüğe konulmuştur.

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi nizamnamesinin "Memâlik-i ecnebiyedeki ihvânımızın dîn-i mübîn-i İslâm ahkâm-ı celîlesini ve kavmiyetlerini ve âdâb-ı milliyelerini muhafazaya gayret etmek" şeklindeki 8. maddesinde "yabancı memleketlerdeki kardeşlerimiz" ifadesiyle cemiyetin faaliyet ve ilgi alanı geniş tutulmuştur (Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamnamesidir, 1327/1911, s. 5). Nizamnamede belirtilen misyonlarına rağmen cemiyetin faaliyet kapsamı Osmanlı Devleti dahilinde ikamet eden Tatar muhacirler ve onların günlük işleriyle sınırlı kalmıştır. Cemiyet, Kırım ile münasebetler ya da İstanbul'da eğitim gören Kırımlı gençler mevzularına ise fazla ilgi göstermemiştir.

Kırımlı gençler Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'ne üye olmalarına karşın cemiyetin misyonundaki muğlaklıktan dolayı sağlam bir ilişki kuramamışlardır. Şüphesiz bu durumun yaşanmasında cemiyetin Kırım'a yönelik siyasi taleplerinin olmayışı, cemiyet faaliyetlerinin geniş bir perspektif kazanması şöyle dursun sadece yardımlaşma sınırlarında kalması gibi hususlar etkili olmuştur. Bu nedenle Kırımlı gençler Türkiye'de vatanlarına ilişkin gizliden veya açıktan pek çok cemiyet faaliyetine dahil olmuşlardır (Arabacı, 2006, ss. 68-69).

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi nizamnamesinin 2. maddesinde cemiyetin bir merkez ve buna bağlı olmak üzere çeşitli şubelerden teşkil edildiği vurgulanıyordu (Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamnamesidir, 1327/1911, s. 4). Cemiyetin merkez-i umumisindeki idare heyeti 11 âzâ ve bir reisten oluşmaktaydı. (Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin Nizamnamesidir, 1327/1911, s. 7). Merkez-i umumi İstanbul olan cemiyet, Türkiye'de Kırım Tatar nüfusunun yoğunlaştığı Bandırma ve Eskişehir gibi şehirlerde ve diğer bazı merkezlerde şubeler teşkil etmişti. Cemiyetin merkez ve diğer şubelerindeki faaliyetleri arasında göçmen mahallelerinde okuma-yazma kursları açmak, muhtaçlara yardım eli uzatmak, göçmen çocuklarının eğitimini maddi olarak desteklemek gibi birtakım hayır işlerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Cemiyetin Romanya Dobruca'sında meskûn Kırım Tatarı göçmenlerle tesis ettiği birtakım münasebetler olmuştur. Bunun nedeni de Osmanlı'ya göç eden muhacirlerin çoğunluğunun güzergâh olarak Dobruca üzerinden gelmiş olmalarıydı. Bunun yanında göçmen grubun çok sayıda akrabalarının orada bulunduğu da bilinmekteydi (Kırımlı, 2010, s. 192). Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin muhtaçlar için toplanan yardım paralarıyla İstanbul'da gece mektebi açtığı ve benzer okulun Bursa'da açılmasının düşünüldüğü bilinmektedir (Koçak, 2015, s. 335).

Cemiyetin ihtiyaç sahiplerine çok sayıda yardım eli uzattığı kayıtlarda yer almıştır. İstanbul'daki Tatar Cemiyet-i Hayriyesi Reisi Hacı Mesut Efendi, Hilal-i Ahmer heyetinden Hasan ve İlhami Bey'le birlikte Kırım'a gitmiş, Akmesic'ten sonra Bahçesaray, Gözleve, Yalta ve civar köy ve kasabaları dolaşmıştır. Bu faaliyetler sonucunda Kırım halkına yapılan yardımlar sayesinde kısmen açlığın azalmaya başladığı ve bu yardımların Kırım halkında büyük bir memnuniyet hissi doğurduğu, halkın İstanbul ve Anadolu'daki Türk kardeşlerine minnet ve şükran besledikleri ifade edilmiştir (Köstüklü, 2011, s. 309).

Cemiyetin dünya görüşü ve amaçları İstanbul'da günlük olarak 36 sayı neşredilen "Tonguç" ve onun kapanmasından sonra İstanbul'da iki haftada bir yayınlanmaya başlanan "Çolpan" isimli gazetelerde ortaya konmaktaydı (Koçak, 2015, ss. 326-327). Bu yayınlarda tabii surette Kırım Tatarlarına ilişkin yazılar ve makaleler kaleme alınmaktaydı. Özellikle Kırım Tatarlarının karşılaşmış

oldukları güçlükler ana eksenini oluşturuyordu. İstanbul'da Mirza Mehmet Sait'in imtiyazı ve müdüriyeti altında neşredilen Tonguç'un ilk sayıdaki "Başlangıç" yazısında gazetenin izleyeceği yayın politikası ortaya konmuştur. Buna göre Tonguç'un misyonu şu şekilde ifade edilmekteydi:

Mümkün olduğu kadar açık Türkçe ile yazılacaktır. Gazete hiçbir politika fırkasına mensup değildir. Doğrulara kardeş, eğrilere düşmandır. Tonguç kimse ile uğraşmaz; fakat her yolsuzluğu eserleriyle, delilleriyle gösterir. (Tonguç) her şeyden bahseder fakat en ziyade Türkiye vesaire memleketleri ahval ve havadisini yazar. İşte büyük hizmet edebilmek için Tonguç bütün kuvvetiyle çalışacaktır. Özünü sözüne, sözünü özüne uydurmak isteyen (Tonguç) eli kalem tutan doğru söz ve özlülerden yardım, doğruluk sevenlerden rağbet görürse elbette ilerler. (Tonguç, 11 Şubat 1324 [24 Şubat 1909] - 19 Mart 1325 [1 Nisan 1909]).

Tonguç ve Çolpan gazetelerinde sıkça üzerinde durulan "Tatarlık" kavramı, cemiyetin perspektifinde görüldüğü gibi oldukça muğlak kalmıştır. Bu noktada Tatarlık bir kültürel kavram olarak ifadesini bulmuş, ekseriyetle de Türkiye'deki muhacirleri ifade etmek için kullanılmıştır. Kırım göçmenlerinin torunları kendilerini büyük ölçüde alt-etnik bir grup olarak algılayıp diaspora örgütlerine "Tatar", "Kırım Müslümanı" gibi isimler vermişti. Bununla birlikte bu oluşumlar "aidiyet ve kimlik"ten öteye geçememiş ve etkin bir siyasal örgütlenmeye sahip olamamıştı (Aydın, 2000, ss. 91-92). Çolpan'da ise bilhassa "Terbiye, ziraat ve siyaset" konuları ön plana çıkmaktaydı (Çolpan, 15 Mayıs 1924).

Türk ve Tatar kavramları Türkiye'deki Kırım Tatar talebeleri arasında önemli bir tartışma konusu haline gelmişti. İlk bu kesim arasında İslâm kimliği ön planda tutuluyor ve etnik tanımlar ikinci derecede mânâ taşıyordu. Talebeler kendilerini etnik açıdan tanımlamak zorunda kaldıklarında ise şüphesiz "Tatar" ifadesini kullanıyorlardı. Bununla birlikte Osmanlılar da Kırımlı göçmenleri Tatar olarak isimlendirmekteydiler. Elbette Tatar tabiri Osmanlı literatüründe -ve hafızasında- her zaman olumlu bir anlam taşıymıyordu. Tatar kimliğinin bütünüyle reddi ve yerine Türk kimliğinin yerleştirilmesi konusunda net bir birlik de mevcut değildi.

Kırım mücadelesinin önemli isimlerinden Cafer Seydahmet Kırimer, hatıratında İstanbul'daki cemiyetin teşkiline değinmiş ve Tonguç gazetesinin neşredildiğine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Kırimer "Biz gençler bu cemiyeti tetkik ettik, hatta ona âzâ da yazıldık, fakat orada fikrî hazırlığı ile bizi sürükleyebilecek bir kimseyi bulamadık. Bundan ma'ada onlar bizimle ve Kırım'la alâkadar değillerdi. Bilâhare de bizimle münasebete geçmediler. Biz, onların gayelerini de sarîh bulmamıştık" şeklindeki değerlendirmesiyle cemiyete yönelik eleştirilerini de ortaya koymuştur (Kırimer, 1993, s. 58).

Cemiyet mevcudiyetini koruduğu süre boyunca geniş çapta ve farklı alanlarda faaliyetlerini sürdürmüştür. 21 Mart 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan Reisi Hacı Âdil (Arda) Bey'e hitaben Tatar Cemiyet-i Hayriyesi nâmına reis Abdurrahman Efendi ve diğer üyelerin imzası bulunan bir dilekçe kaleme alınmıştır. Kırım'ın Bolşeviklerden temizlenerek Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin desteğiyle bir İslâm Hükümeti kurulması şeklinde bir talep dile getirilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Satın Alınan Evrak, Hacı Adil Bey Evrakı/HSD.HADB/7-22.). Diğer taraftan 1918 Fatih yangınında evsiz kalan kimselerin ihtiyaçlarının temini için 1920 yılında celeb esnafının yanında Tatar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından para yardımı yapıldığı kayıtlara geçmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], BEO/4519-338896).

Tatar ilim insanı Mübeyyin Batu Altan da cemiyetin birtakım faaliyetlerine değinmiştir. Altan'ın ifadesine göre hatm-i şerif ve mevlüt gibi dini faaliyetler, sonra da halkın bir araya gelerek birlik ve beraberliğini artıracak tiyatro gibi sosyal faaliyetler düzenleniyordu. İkinci olarak çocukların eğitim ve öğretimi ile ilgileniliyordu. Şehremini, Kasımpaşa, Sultan Ahmet, Karagümrük gibi Tatar halkının yoğun olarak yaşadığı mahallelerde yirmi beş Tatar çocuğunun eğitimine sponsor olundu. Ayrıca yetişkinler için Yeşildirek'te Kur'an ve diğer dinî kaynakları okuyabilmeleri noktasında yeterince okuryazar olabilmeleri için gece kursları düzenlendi. Üçüncüsü, Tatarların dikkati ticaret meselelerine yöneltilmeye çalışılsa da ne yazık ki bunun önemi yeterince öğretilmedi. Dördüncüsü, bütçe sıkıntılarına rağmen ihtiyaç sahiplerine yardımcı olunmaya çalışıldı (Altan, 2000, ss. 37-59).

Kumru, C. (2023). Kırım Tatarları tarafından İstanbul'da kurulan bir cemiyet: Tatar Cemiyet-i Hayriyesi.

Özetle Türkiye'deki Tatar varlığının ve kültürünün kurumsallaşmasına dair atılan adımlar eski tarihlere dayanmaktadır. 1908 yılında Tatar Cemiyet-i Hayriyesi adı altında kurulan ilk Kırım Tatar örgütünü, aynı yıllarda kurulan Kırım Tatar Talebe Cemiyeti adında başka bir örgüt takip etmiştir. Daha sonraları bu iki örgüt bir araya gelerek Vatan Cemiyetini oluşturmuştur. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin devamı niteliğinde olan Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi Mart 1918 tarihinde İstanbul'da Osman Kemal (Hatif) önderliğinde kurulmuştur. 1952 yılında İstanbul'da kurulan Kırım Türk Kültür Derneği ile yine İstanbul'da 1954 yılında kurulan Kırım Türkleri Yardımlaşma Birliği birleşerek 1960 yılında İstanbul Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneğini oluşturmuşlardır. Kırım Tatarlarının dernekleşme hareketini daha sonra 1972 yılında Eskişehir takip etmiştir (Akat, 2018, s. 203; Ersoy, 2008, s. 32).

3. Sonuç

II. Meşrutiyet sonrası Kırım Tatarlarının İstanbul'da kurdukları cemiyetlerden biri olan Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin faaliyetleri itibariyle nizamnamelerinde belirtilen genel amaca rağmen Osmanlı Devleti'ndeki Kırım Tatarları ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Cemiyetin milli meselelere ve kimlik aidiyetlerine ilişkin perspektifleri Kırım'daki çağdaşlarından oldukça farklıydı. Diaspora milliyetçiliğinin gelişmesinde göçmen milliyetçiliğinin belirleyici rolünü kabul ettiğimizde, aslında diaspora siyasetinin yavaş yavaş bir diaspora milliyetçiliğine dönüştüğü rahatlıkla görülebilir. Bu açıdan cemiyet, tam olarak netlik kazanmayan bir diaspora bilinci üzerine kurulmuş, ancak kısa süre sonra Kırım Tatar öğrencilerinin göçmen milliyetçiliğinden etkilenen bir hüviyete bürünmüştür.

Cemiyetin perspektifi şüphesiz ki Osmanlı dünyasından farklı değildi. Bir diğer ifadeyle cemiyet zihniyetinin, ev sahibi devletin zihniyeti olduğu açıktır. Kırımlı göçmenler güçlü bir Müslüman kimliğe sahip olmakla beraber bugünkü anlamda bir Kırım Tatar kimliğine sahip değillerdi. Kırım Tatar münevverlerinin İstanbul'daki temasından sonra Türk aydın çevresinin 1908 sonrası görüşleri ile Kırım Tatar çevresi arasındaki Türk milliyetçiliği, Pan-Türkçülük, İslamcılık gibi müşterekler sayesinde ideolojilerdeki büyük örtüşmeler ortaya çıkmıştır.

Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin temsilciliğini yaptığı anlayışın ayakta kalabilmesi için giderek daha politize bir çizgi izlemesi kaçınılmaz görülüyordu. Bunun yanında yerel bir kimlik olan Tatar'dan Kırım Tatarı şeklinde bir ulusal kimliğe dönüş isteniyordu. Kırım Tatar diaspora kimliğinin en önemli bileşenini Kırım anavatanı oluşturuyordu. Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin teşkili bir anlamda vatandan Tatar diasporasına bir kıvılcım taşımak demektir. Zaman içerisinde cemiyetin temsil ettiği kesim, Kırım Tatar milliyetçiliğini öğrenecek ve içselleştirecekti. Bunda şüphesiz Osmanlı Devleti'nin Rusya ile ilişkileri, devlet kurumlarının Kırım Tatar davasına yönelik lobi faaliyetleri de etkili olacaktır.

Cemiyeti, dar anlamda bir siyasi teşkilat olarak görmek hatalı bir yaklaşımdır. Siyasi partilerin cemiyet olarak isimlendirilmelerinin bu intibayı uyandırdığı varsayılabilir. Her ne kadar cemiyet Tatar göçmenler tarafından siyasi faaliyetleri yürütmek amaçlı kurulmuş olsa dahi bu durum cemiyetin kültürel ve sosyal misyonunu gölgeleyen bir sonuç ortaya çıkarmamaktadır.

4. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

5. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmamda, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

6. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Notlar

1. Cafer Seydahmet Kırimer: 1889 doğumlu Kırım Tatarı siyasetçi. Kırım Halk Cumhuriyeti ilan edilince hükümette çeşitli görevler üstlenmiştir. Ahmet Şükrü Bey: Kırım Hükümetinde Diniye Müdürü olarak Cafer Bey'le aynı kabinede yer almıştır. Çelebi Cihan Efendi: Kırım Hükümetinde Hükûmet-i Milliye Reisi ve Adliye Müdürü olarak vazife almıştır. Yakup Kerçi: İstanbul'da okuyan ve Kırım Talebe Cemiyeti'nin üyeleri arasında faaliyet göstermiştir.

2. Açlık afeti bütün İdil boyuna, Urallara ve bir müddet sonra da Don havzasına, Ukrayna'ya ve Kırım'a yayılmıştı. İki yıla yakın bir süre boyunca bütün bu bölgeleri kasıp kavuracak olan açlığa toplam olarak ne kadar nüfusun doğrudan maruz kaldığı hakkındaki rakamlar bir hayli tartışmalı bulunmaktadır.

3. Metinde zikredilen gazeteler için bkz. Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Süreli Yayınlar Kataloğu. <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#t>

4. Hacı Adil Bey Ekim 1915'ten Ekim 1918'e kadar Meclis-i Mebusan Reisliğini yürütmüştür (Güneş, 1997, s. 207-208).

EKLER

EK A: Tatar Cemiyet-i Hayriyesi 1911 tarihli nizamnâmesinin transkripsiyonu.

- *Cemiyetin vezâif-i esasiyesi*

1. Cemiyetin ismi Tatar Cemiyet-i Hayriyesidir.
2. Cemiyet bir merkez ve buna merbut şubelerden ibaret olacaktır.
3. Cemiyetin merkez-i umûmîsi İstanbul olup arzu gösterilen mahallelerde şubeleri bulunacaktır.
4. Cemiyet meclis-i idâre marifetiyle idare edilecek ve meclis-i idâre için intihâb olunan zevat kendi aralarında birisini reis intihab edeceklerdir.
5. Cemiyetin esas maksadı hilâfet-i seniyyeye iltica eden Tatar ahali-i islâmiyesinin seviye-i maariflerini i'lâ ile dünyevî ve uhrevî esbab-ı saadetlerini ihzâr ederek beyne'l-emsâl vücûhla tarîk-i tekâmüle sevk etmektir.
6. Cemiyetin aksâ-yı makâsıdı ancak bu noktada ictima ve inhisar edeceği cihetle kaffe-i mesai bu maksada tevfikân bezl edilecektir.
7. Hariçten merkez-i mukaddes-i hilâfet-i İslâmiyeye ilticâ edecek muhâcirîn ve merkez ve taşradan gelecek ve tanıtacak ashâb-ı musalaha karşıda teshîlât-ı lâzımeyi irâe etmek cemiyetin makâsıdı-hayriyesi cümlesindedir.
8. Memâlik-i ecnebiyedeki ihvânımızın dîn-i mübîn-i İslâm ahkâm-ı celîlesini ve kavmiyetlerini ve âdâb-ı milliyelerini muhafazaya gayret etmek ve her türlü esbâb-ı tekâmül bu dâire-i nâciyede aranılmak cemiyetin başlıca vazifelerini teşkil eder.

9. Bu maksadı temin için bidâyeten zaman ve mekanın iktizası ve ihtiyacına göre merkezde numûne ve mümessil olacak mertebede mektepler küşâd ve taşralarda ve merkezin icab eden yerlerinde yine bu mektebin şubeleri teşkil ile evvelâ maarifin tevsîne ve tehzîb ve tasfiye-i ahlaka ve mesainin taksim ve tensikine başlanacak ve ona teferru eden gece müzakere salonları açılmak ve pansiyonlar tesisleriyle gurebâ-yı tullâbın taayyüş ve tahsilleri teshîl edilmek ve arada konferanslar verilmek suretiyle tamim-i maarif ve ıslah-ı ahlaka mübaşeret olunacaktır.

- *Cemiyete duhûl şerâiti*

10. Cemiyete kayıt ve kabul edilen zât makâsıd-ı esâsiye-i cemiyete bi'l-iştirak bezl-i mesâi edeceğine ve hilafete müteallik hiçbir maksadı hiçbir vesile ile kabul ve icra etmeyeceğine vicdanî damân kâfidir. Bu zât cemiyetin bir defalık ücret-i duhûliyesiyle şehri îanesi hangi suretle tensib edilmiş ise onu bir makbuz mukâbilinde cemiyet sandığına tediye eder.

11. Ücret-i kaydiye lâakal bir mecdiyedir. Mahiyye itâsını taahhüt edeceği meblağ asgaride beş kuruştan ibaret olarak her iki îânâtın ziyâdece itâsı hamiyet-i kavmiyelerine menûtdur.

12. Mekâtib ve medâris talebesi olup da cemiyete dâhil olmak isteyen ve madde-i sabıkada muharrer evsâf-ı matlûbayı hâiz olanlar kabul edilirler. Kavlen ve fiilen muavenet etmeyi medâr-ı iftihâr bilirler. Meclis-i idâreye azâ intihâbında rey sahibi olabilmek için talebe efendilerin de ücret-i kaydiye olmak üzere beş guruş mahiyye olmak üzere iki guruş vermesi meşrutdur.

- *Teşkil ve umûr-ı idâreye müteallik vezâif-i esâsiye*

13. Merkez ve şûâbatdan her biri efraddan ve efradın intihâb ettiği heyet-i idâreden teşekkül edecektir.

14. Cemiyetin merkez-i umûmisindeki heyet-i idâre on bir âzâ ve bir reisten mürekkeb olacaktır.

15. Cemiyetin merkezde umûr-ı tahririyesini ifâ etmek üzere muvazzaf bir kâtib-i daimîsi olacağı gibi tahsildarlık vazifesiyle mükellef bir de tahsildar bulunacaktır.

16. Heyet idâre-i ahvâl fevkalâde müstesna olduğu takdirde haftada bir defa ictimâ edecektir.

17. Heyet-i idârenin sülûsânı hazır olduğu halde müzakere edilecek, tesâvî-i ârâ vukûunda reisin bulunduğu taraf tercih olunacaktır.

18. Merkez ve şubeler icâb-ı hâle göre yekdiğerine karşı muâvenet-i nakdiyede bulunacaklardır. Bu muâvenet ancak senevî ictimâ edecek kongrede verilecek karara tâbi olacak ve kararsız hiçbir şube diğerk şubeden îane celbine kendi kararıyla mezûn olamayacaktır.

19. Cemiyetin merkez ve şûâbatında sandukkarlık vazifesini görecekt zevât meclis-i idâre tarafından intihâb olunur. Bu intihâb sanduk eminine kefâlet-i müşterekiyi mütezammindir.

20. Cemiyet bilançosunu sene başlarında tanzim ederek heyet-i idâre tarafından bi'l-temhîr tasdik edilerek cemiyet gazetesiyile ilân olunacaktır.

21. Heyet-i idâre âzâ intihâbâtı senede bir defâ icrâ edilecek ve fevkâlâde bir hâl zuhûrunda icâbı vechile hareket olunacaktır.

22. Heyet-i idâre âzâ intihâbâtı rey-i hafî ile icra edilecek bu hususda, fazîlet iktidar hülâsa ehliyet nazar-ı itibâra alınacaktır.

23. Heyet-i idârenin vazîfesi cemiyetin terakkî ve teâlîsini müstelzim bi'l-cümle esbâbı taharrî ile cemiyet makâsıdının hîz-i husûle gelmesine çalışmak, efrâd tarafından itâ edilecek layihâları tedkik etmek, hülâsa cemiyete müteallik bütün hususâtı ifâ etmektir.

24. Şubeler merkeze her üç ayda bir kere icraât, varidât, mesarifâtından malûmat-ı icmâliye verilir ve merkezde altı ayda bir kere kaffesini cem ederek muamelât-ı umûmiyesini şubelere bildirecektir.

25. Mîlel-i muhtelifenin kâbe-i kemâlata doğru şitâbâna vasıta-i yegâne olan maârif gibi bir emr-i mühim sayesinde tarik-i temeddüne duhûl için sâî olmaklığımıza mütemeddin hiçbir ferd tarafından mümânaât eyleyeceği bedihi olmağla bu hususda cemiyetimize mugayir hakikat ve hakkaniyet olarak

vukû bulacak her gûnâ tecâvüze karşı heyet-i muhtereme memdûh ve meşrû olmak şartıyla müdafaa etmeğe ahden mecburdurlar.

26. Cemiyet nazarında efrâd müsâvî tutulacaktır.

- *Lahika*

27. Cemiyetin bir sene zarfında vukû bulan makbuzat ve medfuat ve icraât hakkında vuzûhlu olarak malûmat itâsı idarece görülecek nevâkısın zamanen ve mekânen imkân-ı müsâid olduğu nisbetde ikmâli için beyânatda bulunulması ve cemiyetin münâsebâtını tevsi zımnında iktizâ eden tedâbirin taht-ı karara alınması için icâb-ı hâle göre reisin taleb ve dâveti üzerine umumî ictimâ yapılacaktır.

28. Cemiyet menâfine hâdim ve mürevvic-i efkârı olmak üzere bir gazete neşredecektir.

29. Âzâ ve efrâddan birinin kavânin-i cemiyete muhalif bir hareketde bulunduğu sâbit olduğu suretde cemiyetçe kaydı terkîn olunacaktır.

30. Cemiyetimize hüsn-i hidmet ve sarf-ı fedâkârı eden ve teberruât-ı cesîmede bulunan ashâb-ı cemiyetin altun yazılı esâmisi cemiyetin merkez ve şûabat-ı müesssâtının enzâr-ı takdirine vâz edilmekle beraber nâmı ilelebed hayır ile yâd edilecektir.

31. Her memleket efrâdî âid oldukları şûbe vâridâtı nisbetinde müteneffi olacaklar, hânümansız bazı hâlât fevkalâde-i istisnâiyede cemiyet muhtâcîn ve bîçâregânın imdâdına yetişmek suretiyle lâzime-i uhuvveti yerine getirecektir.

32. Şubeler nizamnâme-i esâsiyi muhafaza etmek şartıyla harekâtında müstakildirler.

KAYNAKÇA

Akat, A. (2018). New music of the Crimean Tatars: History and current status. Razia Sultanova, Megan Rancier (Ed.) içinde, *Turkic Soundscapes: From Shamanic Voices to Hip-Hop* (ss. 196-213). Routledge.

Alkan, M. Ö. (1998). İstanbul'da sivil toplum kurumları. A. N. Yücekök, İ. Turan, M. Ö. Alkan (Ed.) içinde, *Tanzimat'tan günümüze İstanbul'da STK'lar* (ss. 79-145). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Altan, M. B. (2000). Source material related to the twentieth century Crimean Tatar emigration. *Birlik*, 3, 37-59.

Arabacı, H. M. (2006). *Türk tarihi ve kültürü açısından Türkiye'de bulunan Kırım dernek ve vakıflarının önemi* (Tez No. 215562). [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.

Aydın, F. T. (2000). *A case in diaspora nationalism: Crimean Tatars in Turkey* (Tez No. 94972). [Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO). (H-1336, 01.09.). *Fatih Harikzadeganının ihtiyacının temini için celeb esnafı ile Tatar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından para yardımı yapılması* (Kutu No. 4519,

Kumru, C. (2023). *Kırım Tatarları tarafından İstanbul'da kurulan bir cemiyet: Tatar Cemiyet-i Hayriyesi*.

Gömlek No. 338896). T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.

Bilgili, R. (2016). Rusya Türklerinin Türk dil ve kültür inkılabı'na katkıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 629-640.

Çolpan (1924, 15 Mayıs). Kişisel Dijital Arşiv.

Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUI). (H-1327, 17.12.). *Usule uygun kurulup hükümetçe tasdik edilen cemiyetler riyasetine yabancı tebaadan birinin başkanlık yapmasına müsaade edilmediği* (Kutu No. 49, Gömlek No. 24). T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.

Devlet, N. (2014). *Rusya Türklerinin millî mücadele tarihi (1905-1917)*. TTK. Yayınları.

Ersoy, İ. (2008). "Diaspora ve kimlik: Eskişehir ve İstanbul'da yaşayan Kırım Tatarları'nda çoklu kültürel kimliğin ifade alanı olarak tepreş" (Tez No. 219455). [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.

Fisher, A. W. (1978). *The Crimean Tatars*. Hoover Institution Press.

Güneş, İ. (1997). *Türk parlamento tarihi: Meşrutiyete geçiş süreci I. ve II. meşrutiyet* (c. II). Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Karpat, K. H. (2001). *The politicization of islam: Reconstructing identity, state, faith, and community in the late Ottoman state*. Oxford University Press.

Kırimer, C. S. (1993). *Bazı hatıralar*. Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.

Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında millî kimlik ve millî hareketler (1905-1916)*. TTK. Yayınları.

Kırımlı, H. (2022). Kırım: Rus işgali dönemi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (c. 25, ss. 457-465). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Koçak, A. (2015). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı matbuatında "Tonguç" [Tonghidje] gazetesi ve Romanya Türkleri için önemi. *Türkiyat Mecmuası*, 25, 321-345.

Köstüklü, N. (2011). 1920'li yılların başlarında Kırım ve Kazan Türkleri'nin yaşadığı açlık felaketi ve Türkiye'nin yardımları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII, 293-324.

Özbek, N. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal devlet: Siyaset, iktidar ve meşruiyet (1876-1914)*. İletişim Yayınları.

Satın Alınan Evrak, Hacı Adil Bey Evrakı (HSD.HADB). (R-1334, 21.03.). *Tatar Cemiyet-i Hayriyesi Reisi Abdurrahman ve diğer üyelerin Kırım'ın Bolşeviklerden temizlenerek Osmanlı Devleti ve*

müttefiklerinin desteğiyle bir İslâm Hükümeti kurulması talebi (Kutu No. 7, Gömlek No. 22).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Ankara.

Tatar Cemiyet-i Hayriyesinin Nizamnamesidir (1327/1911). Vezir Hanında Metin Matbaası.

Tonguç (1324, 11 Şubat) [1909, 24 Şubat] - (1325, 19 Mart) [1909, 1 Nisan]. Kişisel Dijital Arşiv.

Türk, H. (2008). Kırım mecmuası. *Karadeniz Araştırmaları*, 18, 71-81.

Us, H. T. (t.y.) Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Süreli Yayınlar Kataloğu.

<http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#t> (Erişim Tarihi: 06.06.2023).

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	96-125
Gönderi Tarihi	29.11.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1397787
Kabul Tarihi	13.12.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Aralık		

Ulûmu'l-Kur'an bağlamında Necmeddin Tûfi'nin el- İksîr fî ilmi't-Tefsîr adlı eseri*Δ

Necmeddin Tufi's work called el- iksir fi ilmi't-Tefsir in the context of ulumu'l-Kur'an

 Hüseyin YILDIRIM¹

Öz

Çalışmanın giriş kısmında Tûfi'nin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal, ilmi ve kültürel ortamı tespit edilmeye çalışılmış, "Tûfi'nin Yaşadığı Asra Genel Bir Bakış" ana başlığı altında; hayatı ve yetiştiği ortam üzerinde durulmuştur. Yazarın hayatı biyografi kitaplarından araştırılarak özetlenmiştir. Necmeddin Tûfi, Abbâsi devletinin Moğollar tarafından yıkıldığı, İslam dünyasının siyasî açıdan büyük sıkıntılar yaşadığı bir dönemde Bağdat'ın Tûfâ köyünde doğmuş ve hayatını Irak, Suriye ve Mısır bölgelerinde ilmi seyahatlerde bulunarak geçirmiştir. Tûfi çeşitli alanlarda çok sayıda eser vermiştir. Bunlardan birisi de *el- İksîr fî ilmi't-Tefsîr* adlı eseridir. Bu çalışmamızda bu eseri Kuran ilimleri açısından ele alacağız. *el-İksîr*'in içerdiği konuların Kur'an'ı anlamada katkısı açısından ne ifade ettiği, dilbilimin ve yorumbilimin sunduğu yaklaşımlar yardımı ile anlaşılmasına çalışılmıştır. Tûfi'nin Kur'an ilimleri konusunda söyledikleri ve takip ettiği yöntemler tespit edilmeye çalışılmış ve böylece *el-İksîr*'den hareketle Kur'an ilimleri ve bu alanda yapılacak olan metodolojik çalışmalara örnek olması beklenen bir çalışma ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise Tûfi'nin Kur'an ilimlerine getirdiği yenilik çerçevesinde çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak kendisinden sonraki çalışmalara etkisi üzerinde durulmuştur. Tûfi'nin bu alanda etkisi ise Belâgat ilmini Kur'an ilimlerine dâhil etmiş olmasıdır. Nitekim Zerkeşi ve Suyûtî ilgili eserlerinde Tûfi'yi örnek alarak Belâgat ilmini Kur'an ilimleri içerisinde değerlendirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tûfi, Kur'an, İlim, Tefsir, Belâgat

Abstract

In the introduction part of the study, the political, social, scientific and cultural environment of the period in which Tufi lived was tried to be determined, under the main title "A General Overview of the Century in which Tufi Lived"; His life and the environment in which he grew up were emphasized. The author's life was summarized by researching biography books. Necmeddin Tûfi was born in the Tûfâ village of Baghdad, at a time when the Abbasid state was destroyed by the Mongols and the Islamic world was experiencing great political difficulties, and he spent his life on scientific travels in Iraq, Syria and Egypt. Tufi produced many works in various fields.

ΔBu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan ederim. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir

*Bu çalışma "Necmeddin Tûfi'nin el- İksîr fî İlmi't-Tefsîr Adlı Eserinin Kur'an İlimleri Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, hsnyldrmsuhut@hotmail.com

One of these is his work called el-İksir fî ilmi't-Tefsîr. In this study, we will discuss this work from the perspective of Qur'anic sciences. It has been tried to understand what the topics included in al-Iksir mean in terms of its contribution to understanding the Quran, with the help of approaches offered by linguistics and hermeneutics. It has been tried to determine what Tufî said about the Qur'anic sciences and the methods he followed, and thus, a study that is expected to be an example for the Qur'anic sciences and methodological studies to be carried out in this field, based on al-Iksir, has been produced. In the conclusion section, a general evaluation of the study was made within the framework of the innovation that Tufî brought to the Qur'anic sciences and its impact on subsequent studies was emphasized. Tufî's influence in this field is that he included the science of Rhetoric in the Qur'anic sciences. As a matter of fact, Zerkeşî and Suyûtî, taking Tufî as an example, evaluated the science of Rhetoric within the Qur'anic sciences in their relevant works.

Key Terms: Tûfî, Quran, Science, Commentary, Eloquence.

1. Giriş

1.1. Tufî'nin yaşadığı asra genel bir bakış

1.1.1. Tûfî'nin hayatı

Müellifin tam adı, Süleyman b. Abdülkavî b. Abdülkerim b. Said es-Sarsarî el-Bağdadî'dir. Hicri 657 yılında Irak'ın Bağdat şehrinde Sarsar'a bağlı Tûfâ (Kaynaklarda Tûfâ ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık) köyünde doğmuştur. Künyesi Ebu'r-Rebî'dir. Fıkıh alanında "Muhtasarü'l-Hargî" (334/945)'yi, nahiv alanında da İbni Cinnî (392/1002)'nin "Lem'a" sını ezberlemiştir. İbnü'l-Bûkî diye bilinen bir şeyhden fıkıh okumuştur ki onu gerçek ismi Zineddin Ali b. Muhammed Sarsarî Hanbelî Nahvî'dir. Sonra 691/1292'de Bağdat'a giderek fıkıh alanında "el-Muharrir" adlı eseri ezberlemiştir. Şeyh Takıyyüddin ez-Zerîrâtî'den fıkıh okumuştur. Muhammed b. Hüseyin el-Mevsîlî'den Arapça ve sarf ilmini okumuştur. Usul ilmini de en-Nasr el-Fârûkî'den okumuştur. Ferâiz ve mantık ilimlerini de okumuş, çeşitli ilim dalları hakkında Bağdat'ın faziletli şahsiyetleriyle oturumlar yapmıştır. Reşit b. Ebi'l-Kasım (707/1307), İsmail b. Tabbâl (707/1307), el-Müfîd Abdurrahman b. Süleyman el-Harrânî (8. asrın başları) ve Muhaddis Ebu Bekir el-Kalânî (704/1304)'den hadis dinlemiştir. 704/1304'de Şam'a gittiğinde Kadı Takıyyüddin Süleyman b. Hamza (715/1315) ve onu dışında başka kişilerden de hadis dinlemiş ve Ebu'l-Feth el-Bu'lâ'dan nahiv okumuştur. Yine İbn Ebu'l-Feth'den İbn Mâlik'in "Elfiye" isimli eserinin bir kısmını okumuştur. Şam'da Şeyh Takıyyüddin İbn Teymiye, Mizzî ve Şeyh Müciddin Harrânî ile karşılaştı ve onlarla aynı mecliste bulundu. Daha sonra 705'de Mısır'a giderek, orada Hafız Abdülmü'min b. Halef (705/1305) ve Kadı Sadeddin Hârisî'yi dinledi ve onlara ders okudu. Sîvebeyh'in kitabı için yazılmış olan Ebu Hayyan el-Endlûsî (745/1344)'nin muhtasarını okudu ve onunla çeşitli oturumlarda bulundu. (Yâfi, 4/192; İbn Receb, 1952, 1/366-370; Suyûtî, 1/599-600; el-Askalânî, 1385, 2/ 249-251; İbnu'l-İmâd, 6/39-40; Zirikli, 1389, 3/127-128, 10/101; Kehhâle, 1957, 4/266-267; Tûfî, Giriş) Daha sonra Mısır'daki Said şehrine gitti. Daha sonra da hacca gitti ve Harem-i şerîf yakınlarında ikamet etti. Bir müddet de Kahire'de kaldı. Sadeddin Hârisî'nin kontrolünde olan 'Nâsiriye' ve 'Mansûriye' adlı iki medresede müderris yardımcılığı yaptı. Kûs'ta kendi yazdığı eserlerden oluşan bir kütüphane vardır. Pek çok usul ve hadis kitaplarının muhtasarını yazmıştır. Çok sayıda şiirleri vardır. Hz. Muhammed (s.a.s)'i ve İmam Ahmed b. Hanbelî'yi öven kasideleri vardır. Bazı kaynaklarda Tûfî'nin ehl-i sünnetten saptığı ve şîi olduğuna dair bazı iddialar bulunmaktadır. Hatta Tûfî'nin kendisi hakkında şöyle söylediği de kaynaklarda bulunmaktadır: "Ben Râfîzî, Eş'arî, Hambelî'yim." Yine Tûfî'nin râfîzilik hakkında kasidelerinin de bulunduğu kaynaklarda söylenmektedir. Tûfî İmam Nevevî'nin "Erbaîn" adlı eserine yazmış olduğu şerhte şöyle demektedir: "Âlimler arasında bulunan ihtilafın sebebi, rivayetler ve naslar arasındaki çatışmadır. Bazı insanlar bunun sebebinin Ömer b. Hattab olduğu kanaatindedirler. Sahabe Hz. Ömer zamanında sünnetin tedvinini için ondan izin istemişler, Hz. Ömer de onları bundan menetmiş ve şöyle demiştir: 'Ben Peygamber'in "Veda hutbesini Ebu Şâh'a yazdırın." sözünü ve "İlmi yazmak suretiyle kayıt altına alın." sözünü biliyor olmama rağmen Kur'an'la beraber başka bir şey yazamam.' Sahabe bırakılsaydı da Hz. Peygamber'den rivayet edilen şeylerin hepsi tedvin edilseydi sünnet derlenmiş olurdu. Ümmetin sonuncusu ile Hz. Peygamber arasında sahabeden başka kimse olmamış olurdu. Çünkü bu tedvinler bize tevâtüren gelmiştir, tıpkı Buhari ve Müslim'in tevâtüren geldiği gibi." (İbn Receb, 1/366-370; el-Askalânî, 2/249-

251; İbnu'l-İmâd, 6/39-40) İbn Receb Tûfi'yi şiddetli bir şekilde eleştirir ve şöyle der; şu sözün de içeriği çok çirkindir: "Müminlerin emiri Ömer ümmeti saptırmıştır, bunu da kasten yapmıştır." İbn Receb burada Tûfi'yi yalanlar ve onun büyük günah işlediğini söyler. İbn Receb Tûfi'nin görüşlerini aktarmaya devam eder: "Sünnetin tedvin edilmesi sıhhati ve tevâtürü açısından önemlidir. İttifakla sahih olan hadisler, hadis âlimlerine pek çok yoldan bilgi kazandırmaktadır. Fakat Allah'ın basiretlerini kör ettiği kimseler ehl-i bid'atın ve ehl-i dalâlin şüpheleriyle uğraşıp da hadisten uzaklaşmalarından dolayı hadisten istifade edememektedirler. İhtilaf tevâtürün olmamasından dolayı değildir, manaların farklı olmasından dolayıdır. Tedvin edilsin veya edilmesin, tevâtüren gelsin veya gelmesin birdir, ihtilaf mutlaka olacaktır." İbn Receb Tûfi'nin bu görüşünü de eleştirerek şunları söyler: "Tûfi'nin bu sözlerinde hadislerin doğrusu yanlış ile karışmış olup bunların birbirinden ayrılmadığına işaret vardır. Bu da büyük bir cehalettir." İbn Receb'in Tûfi'ye olan kinini şu sözlerinden de anlayabiliriz; "Tûfi bir müddet Medine'de kaldı ve orada Sekâkinî el-Mu'tezilî ile arkadaşlık yaptı ve ikisi birlikte dalâlet üzere birleştiler. Fakat Allah onları ayırmış ve intikamını Mısır diyarında almıştır." Taceddin Ahmed b. Mektum el-Kaysî Tûfi hakkında şöyle demektedir: "Tûfi Mısır'a fakir bir halde geldi ve bu şekilde bir müddet kaldı, daha sonra Hanbelîlerin katında öne çıktı. Hanbelîlerin bazı medreselerinde müderris yardımcılığı yaptı ve onlar arasında adı duyulur oldu. Tûfi bazı ilimlerde uzmanlaştı, akla ve araştırmaya önem verirdi. Sakin bir yapısı vardı. Nahivde uzman olmasına rağmen ezberi ve nakli az yapardı. (İbn Receb, 1/366-370; el-Askalânî, 2/249-251; İbnu'l-İmâd, 4/39-40; Tûfi, Giriş kısmı) Hz. Ebu Bekir, kızı Hz. Aişe ve sahabeler hakkında ileri geri konuşmakla ve râfizî olmasıyla gündeme geldi. Yazılarında Eş'arî olduğu anlaşılmaktaydı. Tûfi ile arkadaşlık edip onunla aynı görüşte olanların bazısından onun şu kasideyi söylediği nakledilir; "Halifeliği hakkında şüphe edilenle kendisine Allah denilen kişiler arasındaki mesafe ne kadar uzaktır!" Bu durum Hanbelî kadısı Sadeddin Hârisî'ye iletilir ve Tûfi'nin haksız olduğu anlaşılınca Tûfi dövme, tazir ve herkesin önünde teşhir edilme cezasına çarptırılır, medreselerdeki tüm yetkileri elinden alınır ve günlerce hapsedilir, sonra serbest bırakılır. Hapisten çıkınca yola çıkar ve Mısır'ın Said bölgesine bağlı Kûs beldesine ulaşır, orada bir müddet kalır, 714/1314 yılının sonlarında hac ibadetini yerine getirir, 715/1315'te Harem-i Şerifin yakınlarına yerleşir ve tekrar hacceder. Sonra Şam'a oradan da Kudüs'e gider. 716/1316'da Receb ayında Halil beldesinde vefat eder. İbn Receb şöyle demektedir: "Hocalarımızdan bazıları Tûfi'nin hapisteyken tevbe ettiğini söylemektedirler. Bunu da takiyye ve münafıklıktan dolayı yapmıştır." Tûfi ömrünün sonlarında Medine yakınlarında oturdu ve râfizîlerin şeyhi olan Sekâkinî ile buluştu, konuştu ve onunla arkadaşlık yaptı. Ebu Bekir'i yeren ona karşı hakaret içerikli şiirler yazdı. Medine hafızı ve tarihçisi el-Matarî Medine'de Tûfi ile arkadaşlık yaptığını söylemektedir. Tûfi hapisten sonra Şam'a sürülmüş fakat Şamlılara hakaret ettiğinden dolayı Şam'a girememiş, onlardan korkmuş ve Dimyad'a gitmiştir. Orada bir müddet kaldıktan sonra Said'e doğru gitmiştir. Altmış senelik ömrünü Bağdat, Şam ve Mısır'da geçirmiştir. (İbn Receb, 1/366-370; el-Askalânî, 2/249-251; İbnu'l-İmâd, 6/39-40; Tûfi, Giriş kısmı)

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi Tûfi'nin mezhebi ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Tûfi eserlerini Hanbelî mezhebine göre yazdığı için bu mezhebin büyük imamlarından sayılmaktadır. Rafiziliğe meylectiği hususu bilhassa İbn Receb ve İbn Hacer tarafından ısrarla vurgulanmaktadır. Buna delil olarak da bazı sahabeleri hicveden sözleri ve şiirlerinin olduğu gösterilmektedir. Fakat çalışmamıza konu olan "el-İksîr fi ilmi't-Tefsîr" adlı eserde ve Tûfi'nin ömrünün sonlarında yazmış olduğu "İşârâtü'l-İlâhiyye ile'l-Mebâhisi'l-Usûliyye" adlı tefsirde râfiziliğe meylectiğine dair herhangi bir işarete rastlanmamıştır. Tûfi hakkındaki bu iddialar doğru olsa bile daha sonra tövbe ettiği ve ehl-i sünnet çizgisinde olduğu anlaşılmaktadır.

1.1.2. Tûfi'nin yetiştiği ortam

Çağdaş hermeneutik araştırmalarında toplumun birey üzerindeki etkisi önemli bir konu olarak ele alınıyor. Birey, yaşadığı toplumun değerleri, düşünceleri ve yaşam tarzları tarafından büyük ölçüde etkilenir.

Dilthey, bireyin yaşam deneyiminin, toplumla olan etkileşiminin bir yansıması olduğunu ve her şeyin anlaşılmasının, ortak bir bağlam içinde gerçekleştiğini vurgular. Doğan Özlem ise, bireyin tarihin bir ürünü olduğunu belirtir ve bireyin varlığının, toplumsal etkileşimle belirlendiğini dile getirir. Özlem'e göre, bireyin varlığı, toplumsal etkileşimle diyalektik bir ilişki içindedir ve tarihsel gelişim, bu

etkileşimle şekillenir. Bu düşünceler, bireyin varoluşunun toplumla olan derin etkileşimini ve tarihsel bağlam içindeki konumunu vurgular. (Özlem, 1994, 2/129-130)

Bir yazarın eserini anlamak için, o dönemin sosyal, kültürel ve siyasi koşullarının göz önünde bulundurulması önemlidir. Yazarın eseri, yaşadığı zaman diliminin etkisi altında şekillenir ve bu bağlamda değerlendirilmelidir. Necmeddin Tûfi gibi birinin anlaşılması için, yaşadığı dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel özelliklerinin incelenmesi gereklidir. Tûfi'nin yetiştiği ortam ve etkilendiği unsurlar, onun düşünce yapısını ve eserlerini anlamak için hayati önem taşır.

Tûfi, doğduğu zaman Bağdat'ın Moğollar tarafından yıkılmasından sadece bir yıl önce ve Halep ile Şam'ın istilasından ise bir yıl sonra doğmuş. Bu sebeple, büyüdüğü ortamda Moğol istilasının yarattığı dehşeti ve İslam şehirlerinin yıkımını gözlemlemiş olması muhtemel. Bu korkunç olayları yaşayan tanıkların anlatılarıyla yetişmiş olabilir. Bu durum, onun hassas ve duyarlı bir karakter geliştirmesine sebep olmuş olabilir. Müslümanların çaresizliklerine tanıklık etmesi, onda Moğol istilacılarına karşı derin bir nefret uyandırmış olabilir. Ayrıca, Tûfi'nin doğumundan kısa bir süre sonra Ayn-ı Câlût'ta müslümanların zafer kazanması ve Sultan Zâhir Baybars'ın zaferleri, onun çocukluk döneminde gerçekleşmiş. Bu zaferler de onun gençlik yıllarında yaşanan önemli olaylar arasında yer almış olabilir. (en-Nedevî, 2/29-30)

1.1.2.1. Siyasi çevre

Tûfi'nin doğumundan kısa bir süre önce, Abbâsi İmparatorluğu Moğol istilasıyla sona ermiş ve bu istila Bağdat'ı tahrip etmiş, şehir büyük bir yıkıma uğramıştır. Bu olay, Abbâsi İmparatorluğu'nun beş asırlık varlığını sonlandırmış ve İslam dünyasının merkezi konumunda olan Bağdat'ı büyük ölçüde zarara uğratmıştır. Bu istila, o dönemdeki siyasi ve kültürel yapı üzerinde derin etkiler bırakmış ve İslam dünyasının geleceği üzerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. (T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Abbâsiler Maddesi, 1/37)

Tûfi'nin doğumundan 9 sene önceden beri Mısır ve Suriye'de Memlûklülük (Kölemenler hanedanı)'ın idaresi sürüyordu. Bunlar Sultan Selahaddin Eyyübî sülalesinin son sultanı Melik Salih Necmeddin'in (647) Türk köleleriydiler. Sultan bunların fedakâr ve cesaretli oluşlarını gördüğü için onları Mısır'da yerleştirmişti. Bunların arasında bulunan İzzettin Aybek adında bir Türkmen, hicri 647 yılında Melik Salih'in yerine geçen Turan Şah'ı öldürerek devleti ele geçirdi. Melik el-Muiz adını aldı. 655'de o da öldürüldü, yerine oğlu Nureddin Ali geçti. 657 yılında İzzettin Aybek'in, devletin en üst kademesinde yöneticisi olan kölesi Seyfeddin Kutuz devleti ele geçirdi. İşte bu Sultan, ilk defa Moğolları kesin yenilgiye uğratan kişidir. Bir sene sonra Melik Salih Necmeddin Eyyub'un diğer bir kölesi Rükneddin Baybars Seyfeddin Kutuz'u öldürerek devlet idaresini kendi eline aldı. Melik Zâhir lakabını kendine unvan yaptı. 18 yıl boyunca da son derece heybetli, azametli biçimde devleti idare etti. Moğollara ve Haçlılara karşı arka arkaya zaferler kazandı. (en-Nedevî, 2/30-31)

Sultan Baybars, hükümdarlık otoritesini kuvvetlendirmek için, Bağdat'ın işgali sırasında kaçıp Kâhire'ye sığınan Abbâsi soyundan el-Muntasır Billah Ebu'l-Kâsım Ahmed'i halife ilan etti. (Ebu'l-Mehâsîn, 7/101-102) Baybars, 18 sene düzenli ve sağlam bir şekilde devleti idare ettikten sonra Mısır ve Suriye devlet idaresine kısa zamanda birçok sultan gelip geçti. Hicri 626 yılından başlayarak hicri 709 yılına kadar 33 senelik süre içinde Mısır devlet idaresine 9 sultanın geçmesinden bu husus anlaşılabilir. Bu 33 senelik süre içinde Mısır, Suriye ve Hicaz İslam idaresine bir tek güçlü, sultan nasib oldu. Onun da adı Melik Mansur Seyfeddin Kalavun'dur. O hicri 678'de Moğollara hücum etti ve onları şiddetle yendi. 185 seneden beri haçlıların işgalinde bulunan Trablus şehrini de fethedip kurtardı. Hicri 678'den 689 senesine kadar 12 sene boyunca büyük bir saltanat ve debdebe ile devleti idare etti. Mansur Kalavun'dan sonra Mısır idaresi tekrar padişahların ve padişah etrafında kümelenen zümrenin oyuncağı haline geldi. Sonunda 709 yılında Mansur Kalavun'un oğlu Melik Nasır Muhammed b. Kalavun, üçüncü kez devlet idaresini ele aldı. 32 sene süreyle devlete istikrar geldi. İşte bu Melik Nasır, Necmeddin Tûfi'nin tam çağdaşdır. Onun döneminde yeniden; İslam devletinde birlik ve güçlenme meydana geldi. O, kendisinden önceki meşhur önderi gibi Moğollara karşı muhteşem zaferler elde etti, İslam devletini tam olarak yerine oturttu. Bütün bu süre içerisinde Irak, İran, Horasan Moğolların idaresi altında kalmaya devam etti. O ana kadar Bağdat yeniden müslümanların eline geçmedi. Oranın Moğol idarecisi bizzat müslüman oluncaya kadar öylece sürdü. Mısır'ın Abbasi halifesi bizzat ordu gönderdi. Sultan

Zahir Baybars tekrar tekrar oraya hücum etmek istedi, fakat başarılı olamadı. Memlüklü sultanlarının elinde ve idaresinde sadece Mısır, Sudan, Suriye ve Hicaz bulunuyordu. (en-Nedevî, 2/32-34)

Tûfi'nin yaşadığı dönemde Anadolu Selçuklu devletine baktığımızda Rükneddin IV. Kılıçarslan (660-664/1262-1266), Gıyâsüddin III. Keyhüsrev (664-683/1266-1284), Gıyâsüddin II. Mesud (683-695/1284-1296 ve 702-708/1302-1308) ve Alaaddin II. Keykubat (695-702/1296-1302) devletin başında bulunmuştur. Bu dönemde gerek Moğollar'ın bitmek bilmeyen baskısı, gerekse kardeşler arasındaki taht kavgaları toparlanmak bir yana, Anadolu Selçuklularının daha hızlı çöküşüne neden olmuştur. Dönemin en önemli olayı Mısır Memlüklü sultanı Baybars'ın Anadolu'ya gelerek Kayseri'ye kadar ilerleyip kendisini burada sultan ilan etmesidir. Devletin son yıllarında sınır boylarında uç beyleri yavaş yavaş bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Sultan II. Mesud'un ikinci saltanat döneminde Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar'ın bir ili haline geldi. Bu duruma çok üzülen II. Mesud, hastalanarak 708/1308 yılında öldü. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti yıkılarak tarih sahnesinden silindi. (Coşkun, 1988, 8/211) İşte Müellifimiz, İslam coğrafyasının siyasi bunalım, kargaşa ve istikrarsızlık içerisinde bulunduğu bir dönemde yaşamıştır.

1.1.2.2. Sosyal çevre

Tûfi'nin yaşadığı bölgede yönetici sınıfı kendini diğerlerinden üstün görüyor ve genel halktan ayrıcalıklı bir konumda yaşıyordu. Ancak âlimlere değer veriyor, eğitim kurumları kuruyor ve dinî yapılar inşa ediyorlardı. Makam atamalarında belirli bir milleti veya sınıfı tercih etmiyorlardı, ancak devlet düzenindeki en yüksek mevkiler Türk soyundan gelen komutanlara veriliyordu. Devlet yöneticileri ve büyük arazi sahipleri genellikle Türkler ve Moğollar arasından seçiliyordu. Ancak şehirde yaşayanların önemli bir kısmı Moğol kökenliydi. Moğol'larla yapılan savaşlarda çok sayıda Moğol esir alınmış ve onlar Mısır ve Suriye'ye getirilerek yerleştirilmişti. Bu esirlerin kültürleri ve gelenekleri ülke genelinde etkili olmuş, İslam'ı kabul etmiş olsalar da kendi millî özelliklerini korumuşlardı. Yeni Müslüman olanların, eski kültürlerini ve düşüncelerini tamamen terk edip İslam'a bütünüyle geçmeleri oldukça nadir bir durumdu. Bu durum, o dönemde yaşayan toplumların kimlikleri üzerindeki etkileyici ve karmaşık dinamikleri yansıtır. Türk soyundan gelen yabancıların, bu yeni müslüman olan Moğolların âdet, ahlak, töre, anane, kültür ve toplum yapılarının hatta inanç ve düşüncelerinin eski Arap ve müslüman halk üzerinde etki yapması kaçınılmazdı. Nasıl Haçlı savaşlarında Avrupalı ile Asyalı birbirine karışmışsa aynı şekilde Moğol hücumlarının ve Moğolların galip ve mağlup hale gelmelerinin sonucunda doğu ile batı birbirine karışıyor, birleşiyordu. Bu karışma, bu birleşme savaş alanındaki çatışma ile başladı. Fakat kültür, düşünce ve ahlak etkileşimiyle son buldu. Her biri diğerini etkiledi, her biri diğerinin etkisini de benimsedi. Bu karışma ve birleşme pek çok yeni problem ortaya çıkardı. Yeni bir sosyal yaşayış ve yeni bir kültür meydana geldi. (en-Nedevî, 2/35-38)

1.1.2.3. İlmî çevre

Tûfi'nin doğum yeri olan Bağdat siyasi açıdan olduğu kadar ilmî açıdan da İslam tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Nizâmülmülk'ün 459/1066 yılında faaliyete geçirdiği Nizamiye medreseleri Bağdat'ı İslam eğitim tarihinde önemli bir yere getirmiştir. (Kazıcı, 20) Bu ilerleme Abbâsî idaresinin son dönemlerinde halife Mustansır (623-640/1226-1242) tarafından kendi adıyla yaptırılan "el-Mustansırıye" medresesinin açılmasıyla devam etti. Ancak Moğollar'ın Bağdat'ı işgaliyle birlikte medrese ve kütüphanelere karşı takındıkları tavır bu önemli ilim merkezini büyük bir yıkıma uğratmıştır. (T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Bağdat Maddesi, 4/432)

Bu dönemin önemli ilim merkezlerinden biri de Mısır'dır. Eyyûbiler devrinde Kâhire'de kurulan medreselere Memlükler tarafından yenileri eklenmiştir. Evzir Seyfuddin Menkutamar'ın 696/1296 yılında faaliyete geçirdiği Menkutamariye, Melik Nâsır Muhammed b. Kalavûn'un 703/1304 yılında açtığı Nasriye medresesi Memlüklüler döneminde öne çıkan medreseler olarak gözükmektedir. Söz konusu medreselerin yanında birer kütüphane de bulunmaktaydı. (Erünsal, 1989, 14/248)

Bir diğer ilim merkezi de Şam'dır. Türk Atabeklerinden Nureddin Zengi tarafından buraya inşa edilen Dârü'l-Hadîs en-Nûriyye, es-Salâhiyye, el-İmâdiyye, el-Kilâse, en-Nûriyyetü'l-Kübrâ ve en-Nûriyyetü's-Suğrâ gibi medreseler eğitim faaliyetini sürdürmekteydi. (Kazıcı, 50)

Astronomi, matematik ve tıp alanında öne çıkan İlhanlılar'ın kurmuş olduğu Marâğa şehri de önemli bir ilim merkezi idi. Bu şehirde bulunan rasathanedeki faaliyetleri dönemin önemli bilim adamlarından olan Nâsuriddin Tûsî (672/1273) başkanlığında çalışan bilim adamları yürütüyordu. Ayrıca Tûsî Bağdat ve Suriye seferinde Hülâgu ile beraber bulunmuş ve istila sırasında ele geçirdiği yazma kitaplardan bu şehirde 400.000 kitaplık bir kütüphane kurmuştur. (Philip K. Hitti, 1981, 4/1106)

Tûfi'nin yaşadığı dönemde yetişen önemli ilim adamlarına baktığımızda Allâme Takıyyüddin Ebu Amr b. Salâh (577-643/1181-1245), Şeyhulislam İzzeddin b. Abdüsselam (578-660/1182-1262) ve İmam Muhyiddin Nevevî (631-676/1234-1277) gibi ilim önderleri mevcuttu. Bu yüzyılın sonunda Şeyhulislam Takıyyüddin İbn Dakîk el-îd (625-702/1228-1302) gibi hadisçi ve Allâme el-Bâcî (631-714/1234-1314) gibi usulcüler de göze çarpmaktadır. Necmeddin Tûfi'nin çağdaşları arasında Tûfi'nin hocalığını da yapmış olan ıslahatlarıyla meşhur İbn Teymiyye'yi (661-728/1263-1328) saymak mümkündür. Yine Allâme Cemaleddin Ebu'l-Haccâc el-Mizzî (654-742/1256-1341), Hafız Alemüddin Berzâlî (665-739/1267-1338) ve Allâme Şemseddin Zehebî (673-748/1274-1347) gibi hadisçi ve tarihçiler vardı. Bunlar kendi dönemlerinde hadis ve rivayet ilminin dört temel direği sayılırlardı. Bunlardan başka başkadı Kemâleddin b. Zemelkânî (667-727/1268-1327), Başkadı Cemâleddin Kazvîni (ö. 739/1338), Başkadı Takıyyüddin Sübkî (683-756/1284-1355) ve Allâme Ebü Hayyân en-Nahvî (654-745/1256-1344) gibi sahalarında en üst noktaya ulaşmış üstadlar ve çok yetenekli bilginler vardı. Onların dersine çok sayıda insan gelirdi, derin bilgilerinin şöhreti de her tarafı tutmuştu. Yine bu yüzyıl içinde çok önemli bazı kitaplar yazıldı. Bu kitapları daha sonraki bilginler başvurulan kaynak birer eser kabul ettiler. Mesela, Allâme Takıyyüddin b. Salâh'ın "Mukaddime" si, Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm'ın "Kavâid el-Kübrâ" sı, İmam Nevevî'nin "Şerhu'l-Mühezzeb Mecmuası" ve "Müslim Şerhi", İbn Dakîk el-îd'in "Kitap el-İmâm" ı ve "İhkâm el-Ahkâm Şerhu Umdetu'l-Ahkâm" ı ve Ebu'l-Haccâc el-Mizzî'nin "Tehzîb el-Kemâl" i ile Allâme Zehebî'nin "Mizânü'l-İ'tidâl" i ve "Tarîku'l-İslâm" ı gibi kitaplar sayılabilir. (en-Nedevî, 2/39-40)

Ayrıca bu dönemde tefsir alanında birçok âlim yetişmiştir. Sekizinci tabakayı oluşturan bu müfessirleri kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz;

Alemüddin el-İrâkî (704/1304), Ebu'l-Berekât en-Nesefî (710/1310), Kutbüddin Şirâzî (710/1310), İmâdü'l-Kindî (720/1320), İbnü'l-Mutahhâr el-Hillî (726/1325), Ruknuddin Muhammed et-Tûnûsî (738/1337), İbnü'l-Bârizî (738/1337), Ebu'l-Hüseyn el-İskenderî (741/1340), Hâzin-i Bağdâdî (741/1340), Şerefüddin et-Tîbî (743/1342), Hasan b. Muhammed et-Tîsî (743/1342), Ebu Hayyan el-Endelûsî (745/1344), Ahmed el-Çarperdî (746/1345), Tâcuddin Ebu Muhamed en-Nahvî (749/1348), İmâdüddin Yahyâ (750/1349), İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350), Şeyh Semîn el-Halebî (756/1355), Takıyyüddin es-Sübkî (756/1355), Kâdî Abdüddin el-Îcî (756/1355), Ebu Ümâme İbn-i Nakkâş (763/1361), Kutbüddin-i Râzî (766/1364), Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (768/1366), İbn-i Akîl (769/1367), Cemâlüddin Aksarâyî (770/1368), İbn-i Kesîr el-Basrî (774/1372), Ebü's-Senâ Mahmud el-Konevî (777/1375), Şihâbüddin es-Sivâsî (780/1378), Ekmelüddin Bâbertî (786/1384), Şemsüddin Muhammed el-Kirmânî (786/1384), el-Atâikî (790/1388), Allâme Taftâzânî (793/1390), Ebu Bekr el-Haddâdî (800/1397) (Bilmen, 1973, 2/539-577)

Hicrî, sekizinci tabakayı oluşturan bu müfessirler arasında özellikle İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât en-Nesefî ve İbn Kayyım el-Cevziyye tefsir alanında şöhret sahibi olan âlimlerdir. Bu müelliflerin telif etmiş oldukları tefsirler kendilerinden sonraki âlimlere de kaynaklık etmiştir.

Her mezhep mensubu kendi fıkıh mezhebini, bütün fıkıh mezheplerinden daha üstün ve Allah tarafından destekli en üstün mezhep kabul ediyordu. Bütün zekâlarını, yazma ve anlatma yeteneklerini o mezhebin üstün olduğunu, daha değerli olduğunu ispat etmekte harcıyorlardı. Bu fıkıh gruplaşması ve mezhep zümreciliğiyle birlikte kelamla ilgili meselelerdeki aşırılık da son noktasına ulaşmıştı. Dört mezhebe bağlı olanlar birbirini kabul ediyor ve birbirine talebe hoca bile oluyorlardı. Aralarında buluşma ve kaynaşma da vardı. Fakat kelam konularında Eş'arîlerle Hanbelîlerin birleşmesi hemen hemen imkânsızdı. Hanbelî, Eş'arî tartışması birbirini İslam dışı kabul etme noktasındaydı. Biri diğeri küfür ve sapıklığında ısrar ediyordu. İnanç tartışmaları ve kelam konularındaki araştırmalar, bütün tartışmaların ve incelemelerin üzerine çıkmıştı. Bu merak her ilgi ve meraka üstün gelmişti. Devlet idarecileri bundan zevk alıyordu. Özel kesim ve halk tabakası, herkes bu merakın sarhoşu olmuştu.

Diğer taraftan tasavvuf da zirvede idi. Ona pek çok İslam dışı düşünce ve unsurlar girmişti. Pek çok zanaatkâr, cahil, araştırıp inceleme yapmayan bidatçı kimseler bu zümre içine girerek halk ve özel kesimin sapıtmasına, doğru yoldan ayrılmasına, şirk ve bidatların her tarafı sarmasına sebep oluyordu. Felsefecilerin bir bölümü de dinden ve peygamberin öğrettiklerinden uzaklaşarak kendi öğrettiklerini yaymakta, bazen açık bazen de gizli olarak durmadan çalışıyorlardı. Bir başka felsefeciler grubu; felsefeyi temel ve ölçü kabul ederek dinleri onun emrine vermeye ve ona bağlı kalmaya çalışıyorlardı. Akılla nakli birbirine uygun düşürmeye gayret gösteriyorlardı. Felsefecilerin iki grubu da Aristo ve Eflatun'un donmuş taklitçisi ve onların düşünce ve kavramlarının mukaddes olduğuna, onların bilgilerinin doğru ve üstün olduğuna bir bakıma onların insanüstü varlıklar olduklarına tamamen inanmışlardı. Hiçbir şeyde onların görüşlerinin, incelemelerinin yanlışlığını kabul etmeye, onlardan ayırmaya hazır değillerdi. (en-Nedevî, 2/40-42) İşte Necmeddin Tûfî, içinde yaşamış olduğu böyle bir siyasî, ictimâî, ahlâkî ve ilmî çevre içerisinde doğmuş, kendisini yetiştirmiş ve çok sayıda eserler vermiştir.

2.Tûfî'nin tefsir ve Kur'an ilimlerine bakışı

2.1.Tûfî'nin, tefsirine ihtiyaç duyulan ve duyulmayan ayetlerle ilgili görüşü

Arap dilinde kelimeler iki kısma ayrılmaktadır; bunlardan birincisi, manası ve lafzı açık olanlardır diğeri ise manası ve lafzı açık olmayanlardır. Buradan hareketle Tûfî ayetleri de tefsirine ihtiyaç duyulanlar ve ihtiyaç duyulmayanlar olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedir. Tefsirine ihtiyaç duyulmayan ayetler, bizzat kendileri açık olup anlamı kapalı hiçbir lafız bulundurmayan ayetlerdir. Bu ayetlerdeki lafızların manaları ya ilk kullanılışları itibarıyla ya da örfen bilindir ve ifade tarzları da zaten manalarında mündemiçtir. Şu ayet-i kerimede olduğu gibi: “فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ” “Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suvardık” (Hicr, 15/22) Bu ayetteki “inzal”, “sema”, “me”, “iska” kelimeleri meşhur bilinen kelimelerdir. Bu kelimelerin manaları da ifade tarzlarıyla uygunluk arz etmektedir. (Tûfî, 1-3) Kur'an'ın dili Arapça'dır, dolayısıyla Kur'an'ı anlamanın ön şartı onun dilinin özelliklerini bilmektir. Aslında o da Peygamberimizin yaşadığı dönemin toplumunun dilidir. İlk dönemden günümüze kadar da Kur'an'ı anlama çabaları dil etrafında dolaşmış ve durmuştur. Ancak Kur'an'ı tek bir dil çerçevesinde anlamaya çalışmak, onun anlatmak istediği esas maksadı anlayabilmemizi bazen engelleyebilmektedir. (Güven, 2005, 39-52)

2.1.1. Ayetlerin tefsirine duyulan ihtiyaç

“ثَلَاثَةٌ قُرْءٍ” (Bakara, 2/228) ayetindeki “قُرْءٍ” kelimesi hem temizlik süresini ifade etmek için kullanılır hem de hayız süresini ifade etmek için. “وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ” (Tekvîr, 81/17) ayetindeki “عَسْعَسَ” kelimesi, hem ön tarafa yönelmek hem de arkasını dönüp gitmek anlamına gelmektedir. “لَا يَمْسُئُهُ إِلَّا” (Vâkıa, 56/79) ayetinde de iki ihtimal vardır; birisi nehiy, yasaklama, diğeri ise haber vermeliştir. (Tûfî, 1-3)

“Allah'ın iki eli de açıktır dilediği şekilde infak eder.” (Mâide, 5/64) “Ancak senin azamet ve kerem sahibi Rabbinin zatı baki kalır.” (Rahmân, 55/27) “Ey Musa nezaretim altında yetiştirilmen için” (Tâhâ, 20/39) “Ben senin içinde olamı bilemem” (Mâide, 5/116) ayetlerinde olduğu gibi. (Tûfî, 1-3)

“Onlar yüzünden göğsü daraldı” (Hûd, 11/77) “Daha önceki meslektaşlarının payı gibi, payı vardır.” (Zâriyât, 51/59) “Aslandan ürküp kaçan...” (Müddessir, 74/51) Tûfî tefsirine ihtiyaç duyulan ayetleri yukarıda izah edildiği üzere üç kategoride değerlendirmektedir. Lafzı iki ya da daha fazla manaya gelebilen müşterek lafızları içeren ayetler, teşbih yönü var olduğunu söylediği müteşâbih ayetler ve lafzında gariplik/kapalılık bulunan ayetlerdir. (Tûfî, 1-3)

2.1.2. Ayetlerin tefsirine ihtiyaç duyulup duyulmama yönüyle ikiye ayrılmasındaki faydalar

1- Kur'an Arap dili ve belâğatıyla inmiştir. Bu da iki kısmı içermektedir; manası açık olan ve manası açık olmayan ayetler. Araplara göre bu her iki grup da konulduğu manada hüsn-ü belîğdir. Eğer Kur'an'da bunlardan birisi olmasaydı Kur'an dil bakımından eksik olurdu. Bu da Kur'an'ın icazı açısından uygun değildir.

2- Allah manası açık olan ayetleri, mükellefler tereddütsüz olarak bu ayetlerle amel etsin diye, indirmiştir. Yani böylesi ayetlerde düşünmeye ihtiyaç duymaksızın ayetin gereği hemen yapılabilmektedir. Manası açık olmayan ayetleri yani ancak düşünmek suretiyle manasını bilmek mümkün olan ayetleri de âlimler icthad etmek suretiyle çıkardıkları manalara göre ibadet etmeleri ve diğer insanların da âlimleri taklit etmek suretiyle ibadet etmeleri için indirmiştir. Manası anlaşılmayanlarla ibadete devam ettikçe her iki tarafın da sevabı büyük olmaktadır. Bundan dolayı Allah müteşabihe inananları şu sözüyle övmüştür: “İlimde ileri gidenler: ‘Biz ona olduğu gibi inandık. Hepsisi de Rabbimiz katından gelmiştir’ derler.” (Al-i İmrân, 3/7)

Tûfi burada manası anlaşılmayan ayetlerin sadece okunup onlarla ibadet edilmesi gerektiğini söylemektedir, (Tûfi, 1-3) hâlbuki Allah Kur'an'ı insanların okuyup anlamaları ve ondan ibret almaları için indirmiştir, Kur'an'ı anlamak için insanlar gayret göstermek zorundadırlar.

3- İlk bakışta manası anlaşılmayan müteşabih ayetler, Kur'an'a itirazda bulunanların içine düşmüş olduğu bir kısım şirk tuzaklarından bir tuzak olabilir. Allah'ın kendisi hakkında dosdoğru haber vermesi de bundan dolayıdır. Allah şöyle buyurmuştur: “Biz onlardan kimini kimi ile neticede ‘Allah bula bula aramızdan bunları mı lütfuna layık gördü?’ demeleri için, işte böyle imtihan ettik.” (En'am, 6/53) Allah müstaz'afalara (Kur'an-ı Kerim'de toplum içerisinde ezilen, küçük görülen veya kendilerini öyle hisseden ya da sayılarının azlığı ve güçsüzlükleri sebebiyle etkisiz kalan kimseler için kullanılan bir tabir.) verdiği nimeti Kur'an'a itiraz edenlerin sapıtmaları için bir sebep kılmıştır. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Yine de Allah'ın bu vesveseye fırsat vermesi, şeytanın attığı vesveseyi kalplerinde bir hastalık, bir şüphe olanlar ve kalpleri katılaşımlar hakkında bir imtihan vesilesi yapmak içindir.” (Hac, 22/53)

4- Bize indirilen ayetlerde bizim için bir hikmet olmadığını farzetsek, Allah'ın hikmetine delil teşkil etsin diye bu ayetleri bize gizli kalan hikmete hamletmemiz gerekir. Çünkü Allah hikmeti olmayan abes bir şey yapmaz. Bir kimse hikmetin hiçbir fiilde olmadığı görüşünde olsa o kişi Allah'ın bilgisinin kendi bilgisiyse eşit olduğunu iddia etmiş olur ve Allah'ın malumatına da ortak olmuş olur ki, onun bu iddiası da küfürdür. (Tûfi, 4-6)

Kur'an'da tefsirine ihtiyaç duyulan ayetlerin olduğunu söylemiştik, İbn Mesud'dan gelen rivayet de bunu desteklemektedir; O şöyle demiştir: “Biz her on ayette o ayetlerin emrini, nehyini ve ahkâmını öğreniyorduk.” Bundan şu anlaşılmaktadır ki; sahabe ayetlerin yorumunu Hz. Peygamber'den almışlar, bunun dışında diğer sahabeden de almışlardır. Aynı zamanda Hz. Peygamber kendi zamanında kendisinden ilim alınan ve sahabeye fetva veren kişidir. Tûfi'nin en fazla iddia ettiği şey ise sahabenin Hz. Peygamber vefat etmeden Kur'an'ın tefsirini O'ndan harf harf almış olmalarıdır. Ancak Tûfi, İslam ümmeti arasındaki mütedavil tefsirlerde Hz. Peygamber'in nakletmediği şeylerin de bulunduğunu ivedilikle vurgular. Şayet bunlar Hz. Peygamber'e arz edilecek olsa bunu reddederdi ve bunu söyleyeni de azarlardı. Tûfi burada selef âlimlerinin yazmış oldukları tefsirlerde Hz. Peygamber'e ait olmayan yorumlarında bulunduğunu söyleyerek onları eleştirmektedir. Böylece Tûfi tefsirler hakkında da kısmî bir eleştiri yapmaktadır. (Tûfi, 6)

Kur'an'ın tefsiri konusunda farklı yorumlar ve ihtilaflar var. Sahabe ve tabii döneminden itibaren tefsir geleneği başladı, bu da çeşitli yorumların doğmasına yol açtı. Sahabeler bilgilerini kendi bölgelerindeki topluluklara aktardı, böylece farklı tefsirler oluştu. Zamanla, tefsirde kullanılan yöntemler çeşitlendi, farklı kaynaklar (tarih, rivayetler) yorumlara dahil edildi ve bu farklı yorumların ve mezheplerin ortaya çıkmasına neden oldu. (Yüksel, 107-416) İhtilafların temelinde sahabenin coğrafi olarak ayrılmalrı ve farklı bölgelerdeki bilgi alışverişi ve aktarımının etkisi var gibi görünüyor. (Tûfi 6-7) Tûfi burada tefsir tarihiyle ilgili özgün bilgiler vermekte ve Kur'an'ın farklı şekillerde anlaşılmasının mezheplerin doğuşuna sebep olduğunu söylemektedir.

Tûfi selef âlimlerinin Kur'an'ın tefsiriyle ilgili yaklaşımlarını konu alıyor. Bazı selef âlimleri, Kur'an'ın tefsiri konusunda sıkıntı yaşanabileceğine inanmıyor ve rivayetlerin Hz. Peygamber'e dayandırılmasını savunuyor. Ancak, tefsirle ilgili rivayetler arasındaki çeşitli ihtilaflar ve bazı açıklamaların âlimlere nispet edilmesi, her türlü rivayetin Hz. Peygamber'e dayandırılmasının yanlış olduğunu düşündürüyor. Rivayetlerin doğruluk derecesi, yapılan tefsirin mümkün olduğunu ancak yapılan yorumun icthadî bir hata olduğunu gösteriyor. (Tûfi, 9) Selef âlimlerinin Kur'an tefsiri

konusunda nasıl hassas olduklarını ve rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını belirleme konusundaki titizliklerini vurguluyor. Bazı âlimler rivayetleri özenle seçmiş ve Kur'an'ın anlaşılması için kuralların oluşturulması gerektiğini savunmuş. Tûfi ise, Kur'an'ın anlamının anlaşılabilirliğini, ayetin karmaşıklığına bakılmaksızın herkesin anlayabileceğini ifade etmiş. Yani, eğer bir ayet açıksa, herkes tarafından anlaşılabilir olduğunu savunmuş. (Tûfi, 10-11) “*Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*” (Bakara, 2/43) “*Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.*” (İsrâ, 17/32) “*Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik...*” (Hadid, 57/25) vb. ayetlerde olduğu gibi.

Tûfi'ye göre Kur'an'da zor anlaşılan ayetler için, aklî delil, Hz. Peygamber'in güvenilir nakli, âlimlerin ittifakı veya sahih bir hadis gibi güvenilir bir kaynağa başvurulmalıdır. Eğer bu yoksa, açık lafza uymak gerekir. Zayıf hadisler, anlamla uyumluysa kabul edilir, değilse reddedilir. Âlimlerin farklı yorumları bazen çatışır, bazen çatışmaz. Örneğin, bir kelimenin farklı anlamları varsa, her iki anlamı kabul edilemez, sadece biri doğru olabilir. En güçlü ve tercih edilen yol, Allah'ın maksadına ulaşmaktır. (Tûfi, 10-16)

3. Tûfi'nin ilimler ve Kur'an ilimleri tasnifi

İslam düşünürleri ve bilginleri, ilimleri tasnif etme yoluna giderek alanları belirlemiş ve ilişkilerini saptamışlardır. Bu süreçte, ilimlerin tarihî gelişiminde dinî ilimler ve felsefî ilimler olarak temel bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım, din ve felsefe arasındaki ilişkiyi sürekli tartışma konusu yapmıştır. Bazı düşünürler, tasniflerinde dinî ilimleri öne çıkarırken, bazıları felsefî ilimlere ağırlık vermiştir. Büyük sentezler arayanlar ise kapsamlı tasniflerle bu problemi aşmaya çalışmıştır. Din ile felsefenin ilişkisi, bu tartışma bağlamında ele alınmış ve farklı yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. Bu süreç, ilimlerin sınıflandırılması ve ilişkilerinin belirlenmesi açısından zengin bir tartışma ve sentezlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Tûfi ise ilimleri kaynağı ve gayesi bakımından olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedir. (Tûfi, 17)

3.1. Tûfi'ye göre ilimlerin tasnifi

Tûfi'ye göre kaynağı bakımından ilimler genel olarak üç kısma ayrılmaktadır; Aklî ilimler: Hesap, heyet, yıldızlar, hendese, tıp ve diğer matematikle ilgili ilimler gibi. Naklî ilimler: Kur'an, hadis, tefsir ve nahiv gibi. Aklî ve Naklî ilimlerin birlikteliğinden oluşan ilimler: Fıkıh ve fıkıh usulü bu kısma örnektir. (Tûfi, 17) Görüldüğü üzere müellifimiz, konumuz olan tefsir ilmini Naklî ilimler arasına koymaktadır. Bu da müellifin tefsir ilmini, sadece nakilden, yani rivayet tefsirinden ibaret gördüğünü ortaya koymaktadır. Oysa tefsir külliyyatı, sadece naklî tefsirden oluşmamaktadır.

Tûfi'ye göre gayesi bakımından ilimler de üç kısma ayrılmaktadır; Dinî İlimler: Konusu ve ilgi alanı tamamen dindir, tafsilatına gelince bu ya inançla ilgili olur ki o da dinin temel prensiplerini ihtiva eder ya da mükelleflerin fiilleriyle alakalı olur ki bu da fıkhıdır. Fıkıhın delilleri ve yolları fıkıh usulüdür. Fıkıh usulü, fıkıh ile akaid ilmi arasında bir vasıta, akaiden yardım alır fıkhı da yardım eder. Genel olarak dil bilimleri, diğer ilimler için birer alet ilmidir. Yani onların maksatlarına ulaşmalarına yardımcı olan ilimlerdir. Tûfi'ye göre dinî ilimlerin faydası kişiyi ahirette nimete ve selamete ulaştırmaktır. Bedeni İlimler: Bedenle ilgili olan ilimdir ki o da tıp ilmidir. Pratik ve teorik olarak iki kısma ayrılır. Bu ilmin maddesi yani alet ilmi de “anasır-ı erbea” dan bahseder, bu ilmin faydası; mevcut sağlığı korumak veya kaybedilen sağlığı geri getirmektir. Son olarak Günlük Yaşama İlişkin İlimler: Günlük hayatın düzenlenmesiyle ilgili ilimlerdir. Gene diğer sanat ilimleri ve ticaret siyaseti ve tasarrufların kendisine ihtiyaç duyduğu ilim gibi tüm bu sayılan ilimler günlük yaşamla ilgili ilimlerdir. Bu son olarak söylediğimiz ticaret ilminin ilim olarak değerlendirilmesinin delili Kasas suresinde geçen Kârun'un şu sözüdür:” *Ben bu servete ilmim ve becerim sayesinde kavuştum.*” (Kasas, 28/78) Yani malın ortaya çıkması ticaret, yaşantı ve tasarruftaki uzmanlığım sayesinde. Ayette geçen “ale ilmin ındı” sözüyle

Yıldırım, H. (2023). *Ulûmu'l-Kur'an bağlamında Necmeddin Tûfi'nin el-İksir fi İlmî't-Tefsîr adlı eseri.*

Kârün kimyayı kastetmiştir, şayet bu doğru ise kimya ilmi de mevcuttur, bu da aynı şekilde yaşamsal ilimden kaynaklanmaktadır. (Tûfi, 17-18)

3.2. Tûfi'nin Kur'an ilimleri tasnifi

Müellif Kur'an ilimlerini genel olarak iki kısma ayırmaktadır;

3.2.1. Lafzi yönden Kur'an ilimleri

Lafzî yönden Kur'an ilimlerini de üç başlık altında işlemektedir;

3.2.1.1. Garîbü'l-Kur'an ilmi

Arapça “garâbet” kökünden türeyen “garîb” kelimesi, sözlükte “yurdundan uzak kalan; kendi cinsi arasında eşi ve benzeri bulunmayan, müphem ve kapalı olan” anlamlarına gelmektedir. Buna göre garîb lafız, “az kullanılması sebebiyle manası sözlüklere başvurulmadan bilinmeyen kelimeler” demektir. (Demirci, 2003, 216)

Kur'an'da ilk önceleri kullanılırken daha sonra unutulmuş veya az kullanılan lafızlar olduğu gibi Taberî ve Şâfiî'nin karşı çıkmasına rağmen ekseriyetin kabul ettiği görüşe göre, diğer Arap lehçelerinden gelen ve yabancı dillerden alınıp Arapçalaştırılan kelimeler de mevcuttur. (Cerrahoğlu, 153) Tûfi de Kur'an'da yabancı kelimelerin bulunduğunu kabul etmez sadece İbrahim, İsmail gibi özel isimlerin ancak yabancı olabileceğini söyler.

Kaynakların belirttiğine göre Arapçalaştırılmış lafızlar, Arapların gerek ticaret ve gerekse başka vesilelerle zaman zaman temasta buldukları yabancı toplumlardan alınıp, Arapçaya nakletmek suretiyle aynı anlamda kullandıkları kelimelerdir. Kur'an da nüzûl esnasında, Arapların başka dillerden alınıp Arapçalaştırmış oldukları bu kelimeleri aynen kullanmıştır. (Cerrahoğlu, 153) Fakat söz konusu kelimeler Kur'an'ın ilk muhatabı olan Arapların tamamı tarafından bilinmiyordu. O yüzden oldukça erken sayılacak dönemlerde bu tür kelimeleri konu edinen bir ilim dalı ortaya çıkmaya başlamış oldu. İşte tefsir ilminde Kur'an'daki bu nevi kelimelerin açıklanması, garîbü'l-Kur'an'ın konusunu teşkil etmektedir. (Demirci, 216-217) ez-Zerkeşî, müfessirin bilmesi gereken önemli konulardan biri olarak kabul ettiği “garîbü'l-Kur'an” ı, manası açık olmayan lafızlar için kullanır. Zerkeşî, “garîb” lafzından Kur'an-ı Kerim'deki Arapça dışındaki yabancı kelimeleri anlamaz. Zerkeşî'ye göre, “garîb” lafzı bilmek, o lafzın ne anlama geldiğinin bilinmesidir. Bu anlam da ancak cümlenin siyakından anlaşılır. Çünkü garîb lafızlar “hass” lafızlardır. Bunun için Zerkeşî, “garîbü'l-Kur'an” konusunda söz sahibi olmak isteyenlere fasih Arap dilini, isim, fiil ve harf boyutlarıyla bilmelerini gerekli görür. (Deliser, 136) Zerkeşî'nin bu görüşü Tûfi'nin “garîbü'l-Kur'an” hakkındaki görüşüyle örtüşmektedir.

Tûfi bu ilmi dilin terimlerini bilmektir diye tanımlamaktadır. İsim ve fiiller ayrı ayrı değerlendirilmiş ve örnekleri verilmiştir. (Tûfi, 18)

3.2.1.2. Sarf ilmi ve i'rab ilmi

Zerkeşî'ye göre sarf ve nahiv ilmi müfessirin bilmesi gereken Kur'an ilimlerindedir. (Deliser, 147) Tûfi de bu ilimlerin önemini belirterek şöyle demektedir; Tûfi'ye göre sarf ilmi zamanın değişmesi bakımından kelimelerin de değişmesidir, yine aynı şekilde kelimenin ziyadeleşmesi bakımından değişikliğe uğraması, ilal, ibdal ve idğam açısından kelimelerin değişikliğe uğramasıdır. İ'rab yani nahiv ilmi ise kelime sonlarının harekeli veya sakin olma bakımından değişikliğe uğramasının bilinmesidir. İ'rab ve bina gibi. (Tûfi, 19)

Tûfi sarf ve nahiv ilminin detaylarına girmeyi gerekli görmemiştir. Çünkü bu iki ilmi de içine alacak şekilde geliştirilmiş olan ve yorumlama faaliyetinin kurallarının tesbiti anlamına gelen belâgat ilmi onun asıl uğraş alanı olmuştur. Tûfi ulûmu'l-Kur'an'dan saydığı Arap gramerini, dil ve belâgat mantığı açısından değerlendirmiş ve yorumlamıştır.

3.2.1.3. Kıraat ilmi

İslam'ın ilk günlerinden itibaren kendini gösteren ve üçüncü halife Hz. Osman zamanında bâriz bir şekilde ortaya çıkan yedi harf ve kıraat meselesi tefsir hareketinde en mühim rolü oynayan âmillerden biri olmuştur. Tûfi kıraat ilmini, yedi imamın ve ravilerinin nakletmiş olduğu ilim olarak ifade etmiş ve konuyu derinlemesine işlememiştir. (Tûfi, 19)

Zerkeşî ise yedi harf meselesine konu olan ve sayısı 46'yı bulan hadis rivayetlerinden konuyu belirleyen iki temel rivayeti esas almıştır. Rivayetlerden biri İbni Abbas'a dayanır. "Cibrîl Hz. Peygamber'e gelerek Kur'an'ı bir harf üzere okutur, Hz. Peygamber Cebrâil'den Kur'an okutuşunu artırmasını ister Cebrâil de yedi harfe varıncaya kadar artırır." (Buharî, Fedâilü'l-Kur'an, 5) Diğeri, Ömer b. Hattab'ın rivayetidir. "Hz. Ömer, namazda Furkan suresini farklı bir şekilde okuyan Hişam b. Hakim'e bu kıraatı kimden okuduğunu sorar. Hişam da bu kıraatı Rasulüllah'ın okuttuğunu söyler. Hz. Ömer durumu Hz. Peygamber'in huzurunda dile getirir ve şöyle der: "Ey Allah'ın Rasülü! Bu adam Furkan suresini senin bana okuttuğun kıraattan farklı bir şekilde okuyor." Bunun üzerine Hz. Peygamber, önce Hişam'a sonra da Ömer'e aynı sureyi okutur ve her ikisinin okuyuşu hakkında "Böyle inmiştir." dedikten sonra "Bu Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir. Bunlardan kolayınıza geleni okuyun" demiştir. Zerkeşî, bu arada Kâsım b. Esbağ (340/951)'in "El-Musannef" inde Ebu Hureyre'den rivayet edilen "Kur'an yedi harf üzerine nazil olmuştur. Rahmet ayetini azap, azap ayetini rahmet ayetiyle değiştirmedikçe istediğiniz şekilde okumanızda bir sakınca yoktur." Şeklindeki hadisin mütevatir hadisler içinde yer almadığını nakleder. Zerkeşî, yedi harf meselesini Kur'an'ın dilsel bir metin olmasından kaynaklanan, Peygamber'in ashabına tanıdığı bir genişlik ve kolaylık olarak algılamaktadır. İnsanlar yedi harfin ne anlama geldiği konusunda ihtilaf etmelerinin sebebi İbni Arabî'nin dediği gibi "Yedi harfin ne anlama geldiği ile ilgili ne bir nasın ne de bir haberin gelmiş olmasıdır." Bu konudaki görüşler bir delile dayanmamaktadır. Âlimlerin çoğu bunu bir kolaylık olduğu görüşünü benimserlerken 7 rakamında da hasr ifade ettiğini belirtirken, bu meselenin evvel emirde (Peygamber'in yaşadığı döneme) ait bir mesele mi yoksa günümüzde de kullanılabilir bir genişlik alanı olarak devam etmekte midir? Bu konuda İbni Vehb (sahabi), Taberî (310/922), Tahâvî (239/853), Kadî Ebu Bekir (403/ 1012), İbni Abdilber (463/1071), İbni Arabî (543/1148) bu işin evveleminde sağlanan bir kolaylık olduğu görüşündedirler. Yedi harfle ilgili hadiste Peygamber Cebrâil'in tek harf üzere okutuşunu artırma gerekçesi olarak, ümmetin, sosyal, kültürel ve psikolojik yapısını öne sürmesi bu olayın dönemin şartlarından kaynaklanan olgusal bir durum olduğunu göstermektedir. (Deliser, 142-43)

3.2.2. Mânevi yönden Kur'an ilimleri

Tûfi manevi yönden Kur'an ilimlerini de yedi başlık altında işlemektedir;

3.2.2.1. Varlıkla ilgili (vucûdî) Kur'an ilimleri

Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın sonsuz ilim ve iradesinden, insanların anlayış ve kavrayış ufuklarına inerken, kıyamete kadar da uzanan süre içinde gelip geçecek olan bütün insanlara hitabedecek; onları düşündürecek, araştırmaya sevkedecek ve yönlendirecek bir üslub ile de nazil olmuş ve ilgi çekici çağrışımlarla insanları bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Bu özelliği ile Kur'an-ı Kerim, içinde hazır çözümlerin bulunduğu bir bilgi ambarı değil, kendisinde çözüm üretilen bir bilgi kaynağıdır. Çünkü O'nun yapısı ve üslubu veya kavramları ile aktarılan bilgiler, çözüm için gerekli yollara ve düşüncelere yön verebilen bir yapıya ve ilkelere sahiptir. O'nda yer alan bilgiler, sadece insanın sahip olduğu potansiyelin bütün yönlerini değil, aynı zamanda insanlığın geçmişteki, kolektif deneyimlerinin ve tecrübelerinin de çeşitli yönlerini ihtiva etmekte ve bu nedenle de insanlığın bütününe uygulanabilir prensipleri içermektedir. Kur'an'da yer alan bilgiler, Allah, insan ve kâinatla alakalı konuları ihtiva etmektedir. Bu konularla alakalı bilgiler, biri gayb diğeri de varlık âlemine ait bilgilerdir. Gayb âlemi ile ilgili bilgiler, Yüce yaratıcının murat ettiği ölçüde ve seviyede sunduğu bilgilerdir. Bu bilgilere bir beşerin kendine özgü bilgi vasıtaları ile ulaşması ve onları elde etmesi mümkün değildir. Ancak gayb âleminin dışında kalan ve varlık âlemini ilgilendiren bilgilere gelince, bu bilgilerden bir kısmına insanın, kendine ait bilgi vasıtalarını kullanarak ulaşması ve bu bilgileri elde etmesi imkan dahilindedir. Çünkü Allah insana bu yeteneği, daha ilk başta onu yaratırken vermiştir. İnsanda akıl ve duyu organlarının varlığı, onun bu imkâna sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kur'an, insandan bu bilgi vasıtalarını

kullanmasını özellikle istemekte ve onu bakmaya, araştırmaya, düşünmeye, gözlem ve deney yapmaya teşvik etmektedir. Böylece insanın tecrübe kazanmasını hatta insanın kollektif tecrübelerini zikretmek suretiyle bu tecrübelerden istifade etmesini istemektedir. (Kırca, Giriş Kısmı,)

Tûfi Kur'an-ı Kerim'in içerdiği varlık ilmiyle ilgili olarak şunları söylemektedir; "İlmin bu kısmı şunların araştırılmasını gerekli kılar; yer, gök, feleklerden yerde ve gökte bulunanlar, yıldızlar ve hareketleri, canlılar, madenler, madenlerin karışımlarının keyfiyeti, dağlar ve denizler ve bunların oluşum ve gelişimi, bunların arasında bulunan bulutlar, yüce kâinat ve anâsır-ı erbaa dediğimiz ateş, hava, su, toprak bu araştırma alanına dahildirler." (Tûfi, 19)

Allah Teâlâ şu sözlerinde bunları hatırlatmaya sevk etmiştir; "Peki içtiğiniz suya ne dersiniz." (Vâkıa, 56/68) "Ektiğiniz tohumu baksanıza siz mi onu yetiştiriyorsunuz?" (Vâkıa, 56/63-64) "Peki yakmakta olduğunuz ateşe ne dersiniz." (Vâkıa, 56/71) Görüldüğü üzere Vâkıa suresinin ilgili ayetlerinde "anâsır-ı erbaa"nın her biri zikredilmiştir. Ancak bunlardan su ve ateş tam ve direkt olarak zikredilirken, toprak ve hava ise dolaylı olarak anlatılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de varlıkla ilgili bilgilerin bulunması "Kur'an" ve "Bilim" arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmasını gerekli kılmaktadır. Kur'an'ın bilimsel tefsiri günümüzde en fazla gündeme gelen konulardan bir tanesidir. Nitekim bunu ilk defa gündeme getiren İmam Gazâlî (505/1111) olmuştur. Bilimsel verileri Kur'an tefsirinde ilk uygulayan ise Gazâlî'den yüz yıl sonra vefat eden Fahreddin Râzî (606/1209) olmuştur. Tûfi de bilimsel verilerle yapılan tefsirin üstünlüğünü ifade etmiştir. Nitekim konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir;

Kur'an'ın acâibleri ve konu başlıkları bitmez tükenmez bir hazinedir, bundan dolayıdır ki âlimlerin çoğu iddiaları için Kur'an'dan bir benzerine tutunurlar. Kimyacılar da kimya ilminin sıhhati için şu ayete tutunmuşlardır: "O gökten yağmur indirir... Köpük yok olup gider, insanlara faydası olan cevher kısmı ise dipte kalır." (Ra'd, 13/17). Kimyacılar bu ayeti şöyle yorumlarlar; Karışık madenler birbirine karıştığı zaman doğal olarak köpüğün içindeki artıklar yüzeye çıkar, faydalı olan karışım da köpükten ayrılır ve faydalı olmayan köpük karışımından da ayrılır, bu da yakmak veya ayırmak suretiyle gerçekleşir. Tûfi'ye göre ayetin lafzından anlaşılan mana kimyacıların anladığı manadır. Fakat müfessirlerin ittifakıyla bu ayetten kastedilen mana bu değildir. Allah Teâlâ hakla batılı, küfürle imanı bu şekilde misal vermiştir. Allah Teâlâ vadilerde akan yağmur suyunu misal vermiştir, o da çerçöp taşır, ağaç ve dal parçaları vs. şeyleri taşır bundan dolayı da bu köpük hükmündedir. Yağmur suyuyla otu bitirmek ve susuzluğu gidermek suretiyle fayda sağlar, ateşle işlendiği zaman da bakır, çinko bakır karışımı ve demir gibi madenlerle de fayda sağlar. Ateş de madenlerin kirini giderir ve faydasız şeylerini giderir, saf cevher kalır eşya ve süs eşyası edinmek suretiyle kendisiyle faydalanılır. Bazı müfessirler ayette geçen "feyemküsü fil-erdi" ibaresini yeryüzünün bir kısmını kaplayarak madenler köpüğünü dışarı atar, özü kalır şeklinde yorumlamışlardır. Bu görüş de kimyacıların görüşüne uygundur. (Tûfi, 23)

Görüldüğü gibi Tûfi burada kimyacıların tercih ettiği mananın daha doğru olduğunu söylemiş ve bilimsel tefsirin önemine vurgu yapmıştır.

Kur'an-bilim ilişkisi ile alakalı olarak Fahreddin Râzî, şayet ay güneş ve yıldızlardan bahsetmek ve onların hallerini ve mahiyetlerini araştırmak ve düşünmek caiz olmasaydı, bizzat Allah, kendi kitabına bunları koymaz ve bunlardan bahsetmezdi. Cenab-ı Hak, "Başlarının üstündeki göğe bakmadılar mı? Biz onu nasıl bina ettik ve nasıl süsledik." buyuruyor. Bu ayet ile Allah semanın kendisi tarafından nasıl bina edildiğini düşünmeye ve onu araştırmaya davet etmektedir. Yine Allah, semaların ve yerin yaradılışı hakkında düşünenleri methetmiş "Göklerin ve yerin yaradılışını düşünenler, Ey Rabbimiz sen bunları boşuna yaratmadın derler." demiştir. Şayet bu yasak olsaydı, Allah mutlaka böyle buyurmazdı demektedir. Ünlü düşünür İmam Gazâlî de Kur'an ilimlerini kabuk ve öz diye ikiye ayırdıktan sonra bu ilimlerin de ötesinde Kur'an'da Astronomi, Zooloji, Tıp ve Teşrih gibi bilim dallarına ait bilgilerin bulunduğunu söylemektedir. (Kırca, 216-217)

Tenasühçüler de şu ayet-i kerimeler ile tenasühe kesin olarak inanmışlardır: (Tûfi, 24) "Hem yerde hareket eden hiçbir canlı, kanatlarıyla uçan hiçbir kuş türü yoktur ki sizin gibi birer toplum teşkil etmesinler." (En'âm, 6/38) "Aranızda ölümü biz takdir ettik. Sizi yok edip yerinize benzerlerinizi

getirmeyi ve sizi bilemeyeceğiniz bir biçimde ve vasıfta yaratmayı dilersek, Bize mani olacak hiçbir güç yoktur.” (Vâkıa, 56/60-61) “Ve seni dilediği bir surette terk eden” (İnfitar, 82/8)

Tûfi’ye göre tenasühçülerin kullandıkları bu deliller aklın ve naklin reddettiği zayıf delillerdir. Mutasavvıflar ve riyazet ehli bu ilmin ledünni olduğunu söylemişler ve şu ayet-i kerimeyi delil getirmişlerdir: (Tûfi, 24) “*Nezdimizden rabbani bir ilim öğretmiştik.*” (Kehf, 18/65)

Ve yine mutasavvıflar şunu söylemişlerdir; insan az yemekle ve ibadetle riyazet sahibi olursa ilahi feyzi elde etmiş olur, bazı gaiblerin hakikati kendisiyle bilinen ilimle de feyiz sahibi olunur. Tûfi mutasavvıfların bu görüşlerini kabul eder ve bu konuda tartışmaya gerek olmadığını söyler. Nitekim Bîşr-i Hafî’nin şu sözü de bunları desteklemektedir: “Açlık kalbi nurlandırır, nefsin azgınlığını kırar ve gayet ince bir ilim miras bırakır.” Yine bu görüşleri destekler mahiyette bazı filozoflar oburluğun zekayı giderdiğini söylemişlerdir. (Tûfi, 24)

3.2.2.2. İtikatla/inançla ilgili Kur’an ilimleri

Tûfi İtikat ilmini “Usûlü’-d-Din” olarak isimlendirir, konusu; Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere imandır. (Tûfi, 20) “Sağlamlaştırarak, kesin karar vermek, tasdik etmek” manasındaki “akd” kökünden türeyen “i’tikâd” “iman” karşılığında kullanılır. Sözlükte “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamındaki “emn” (emân) kökünden türeyen “iman” güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak demektir. Terim olarak iman genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanır. Bu inanca sahip bulunan kimseye “mü’min”, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kimseye de “müslim” denir. Kur’an-ı Kerim’de iman kavramı 800’den fazla yerde geçer. (T.D.V., İslam Ansiklopedisi, İman Maddesi, 212-219)

3.2.2.3. Tarih ilmi

Kur’an-ı Kerim’de geçmiş peygamberlere ve milletlere dair kıssalar mevcuttur. Kur’an’daki bu kıssalardan maksat, târihî vâkıaların kronolojik olarak anlatılması değildir. Ancak geçmiş peygamberlerin ve milletlerin başına gelenlerden bir ibret dersi almamız kast olunmaktadır. Kur’an’daki kıssaların asıl gayesi ahlakî ve tebiyevî oluşudur. Tûfi Kur’an ilimlerinin Kur’an kıssalarıyla ilgili bölümünü tarih ilmi içerisinde değerlendirmektedir ve konuyla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir; Geçmiş milletlerin olaylarını ve kıssalarını inceleyen ilimdir. Âdem (a.s)’ın yaratılışı, meleklerin ona secde etmesi, sonra yeryüzüne indirilmesi, Kâbil’in Hâbil’i öldürmesi, İdris (a.s)’ın yüksek bir mekâna yükseltilmesi olayı, Hz. Nuh ve kavminin kıssası, Âd, Semud, İbrahim, Lut, Yusuf, Musa, Zekeriya, Yahya, İsa, İlyas, Yunus, Hz. Muhammed (s.a.s) ve bunun dışında İsrailoğulları ve diğerlerinin olayları bunların hepsi de tarih ilminin konusudur. (Cerrahoğlu, 171-172)

3.2.2.4 Vaaz

Kalpleri yumuşatmak gayesiyle, kulları Allah’a itaate tamamen yöneltmek için, dünyadan kaçındırmak ve ahirete yönlendirmek için yine kulları kıyamet günü kötü alışverişten sakındırmak için oluşturulmuş bir ilimdir. (Tûfi, 21) Şu ayetler buna delalet etmektedir: “*Sen onlara aldırma, fakat kendilerine öğüt ver.*” (Nisa, 4/63) “Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle davet et.” (Nahl, 16/125) Tûfi şu görüştedir; İlimlerinin üstünlüğü sebebiyle vaizlere uymak yerinde bir davranıştır. Peygamberlerin ve ümmetlerinin uygulamaları ve selefin uygulamaları da bunu desteklemektedir. Ancak bazı vaazların Allah’ı ve bilhassa ahiret gününü unutturuyor olması hasebiyle zararı faydasından çoktur. (Tûfi, 20) Tûfi’nin, Kur’an ilimleri içerisinde “vaaz”ı da zikretmesi gerçekten çok önemlidir. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak merkez ve taşra teşkilatlarında binlerce kadın ve erkek vaiz Kur’an’ın anlaşılması ve yaşanması için çok çeşitli platformlarda cami içi ve cami dışı etkinlikler kapsamında görev yapmakta ve kadın-erkek, genç-yaşlı, çocuk-yetişkin ve engelliler de dâhil olmak üzere toplumun tüm kesimlerine hitap edebilmektedirler.

3.2.2.5. Nâsih-mensûh

Nesih sözlükte, “ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak ve bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak” anlamlarına gelmektedir.” Terim olarak ise, “şer’î bir hükmü, bir başka şer’î delille

kaldırmak yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünü, muahhar tarihli bir nasla değiştirmektir. Görüldüğü gibi bu tanımlar sonuç itibariyle neshin, emrin ve nehiyle ilgili hükümlerden bazılarının herhangi bir hikmete mebni olarak yürürlükten kaldırılıp, yerine başka bir hükmün konulması anlamını ifade etmektedir. (Demirci, 160)

Kur'an'da neshin varlığı konusu günümüze kadar tartışıla gelmiştir. Hatta konu güncelliğini hala korumaktadır. Neshi kabul edenler ve reddedenler delillerini ayrı ayrı serdetmişlerdir. Fakat biz burada bu tartışmaya değinmeyeceğiz.

Zerkeşî konuyla ilgili olarak şunları söyler; İslam bilginleri nasih ve mensuhu bilmeyen birinin Allah'ın kitabını tefsir etmeye kalkışmasının caiz olmadığını söylemişlerdir. (Deliser, 110) Tûfî ise neshin varlığını kabul eder ve bu görüşünü Kur'an'dan delillendirir. Şu iki ayet de neshin ve gerçekleşmesinin caiz olduğuna delildir: “*Daha hayırlısını getirmediğin herhangi bir ayetin hükmünü neshetmez veya ertelemeyiz.*” (Bakara, 2/106) “*Biz bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman...*” (Nahl, 16/101) Bedelsiz neshin caiz olduğuna delil de şu ayettir: “*Özel görüşmeden önce sadaka vermeniz halinde fakir düşeceğinizden mi korktunuz? Size emredilen bir tasadduku yapmadığınıza göre, Allah da sizi bundan muaf tuttu. Artık namazı hakkıyla ifa edin.*” (Mücadele, 58/13) Ağır olanın hafif olanla neshine delalet eden ayet şudur: “*Ama şimdi Allah yükünüzü hafifletti.*” (Enfal, 8/66, Tûfî, 22)

3.2.2.6. Fıkıh ve fıkıh usulü ilimleri

Fıkıh; lügatte bilmek, anlamak, bir şeyi iz'an ile, fetanetle şuurlu bir halde idrak etmek, bir şeyin künhüne vakıf olmak, kapalı bir şeyin hakikatine nazarı infaz edebilmek, kendisine hüküm taalluk eden hafî bir manaya muttali olmak gibi manaları ifade eder. Istılahta fıkıh; “insanın amel cihetiyle lehine ve aleyhine olan şer'î hükümleri bir meleke halinde bilmesi” demektir. Diğer bir tarife göre fıkıh; “ameliyâta, yani; ibâdât, ukûbât ve muamelâta müteallik şer'î hükümleri mufassal delilleriyle bilmek” den ibarettir. İmam-ı Âzam fikhî: “İnsanın lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir.” diye tarif etmiştir. Bu tarife nazaran fıkıh itikâdiyât ve ahlak mesâili de dahil bulunmaktadır. Şu kadar var ki, bu mesâil gide gide pek ziyade tevessü ve inkişaf etmiş, mevzuları başka başka bulunmuş olmakla fikhin tarifine “amel cihetiyle” kaydı ilave edilerek fikhin daire-i şümülünden itikâdât ile ahlâkiyât hariç bırakılmıştır. Binaenaleyh bugün fıkıh ilmi, kelâm ilmi ve ahlâk ilmi birer müstakil ilim halinde bulunmaktadır. (Bilmen, 1967, 1/13-14)

Usul; “asl”ın cemisidir. Asıl, maddî veya manevî olan temel, esas, istinatgâh demektir. Racih, delil, kaide manalarında da kullanılmaktadır.

Fıkıh Usulü ilmi; Fikhî bilgilerin esası, istinatgâhı olan bir ilimdir ki şer'î hükümlerin mufassal, muayyen delilleri ve hikmetleri bu sayede bilinir ve bu dinî hükümler, bu muayyen, muşahhas deliller vasıtasıyla istinbat ve isbat olunur. Buna bir “hikmeti teşriyye işmi” de denilmiştir. (Bilmen, 1/15)

Kurân genellikle fıkıh usulünün inceliklerine delalet etmiştir. (Tûfî, 21) Allah'ın şu sözü buna delalet eder: “*Düşünün de ibret alın ey akıl sahipleri.*” (Haşr, 59/2) Kıyasın ve sıhhatinin gerekli olduğuna delalet eden şu ayet de güzel bir örnektir: “*De ki onları ilk defa inşa eden diriltir.*” (Yasin, 36/79) Şu üç ayet-i kerime de emrin vücut için olduğuna delalet eder: “*Secde etmene mani nedir? (A'raf, 7/12) “Öyleyse Peygamberin emrine aykırı hareket edenler başlarına dünyada bir bela gelmesinden korkup çekinsinler.” (Nur, 24/63) “Onlara: Haydi Allah'a boyun eğin denildiğinde, boyun eğmezler.” (Mürselât, 77/48) Şu ayet-i kerime de beyanın ihtiyaç vaktine ertelenmesinin caiz olduğuna delalet eder: “Ayrıca onu açıklama da üzerimize vazifedir.” (Kıyâme, 75/19) Kur'an'da fıkıh çok olduğu için Tûfî bunlara misal vermeye gerek görmemiştir. (Tûfî, 21-22)*

3.2.2.7. Meâni ve beyan ilimleri

Tûfî son devir müfessirlerinin müfessirin önem göstermesi gereken ilimlerin sadece lafzî olanlarıyla ve manevî olanlarından da kıssalar ve fıkıhla yetindikleri görüşündedir. Yine Tûfî bu ilimlerin ilim olma açısından birbirleri arasında farklar bulunduğunu söylemektedir. Müfessirlerin bir kısmı nakillerden almış oldukları tefsir, esbâb-ı nüzul vb. şeylerle yetinmişlerdir, Ubeyy b. Humeyd, Abdürrezzak vb. mütekaddimun müfessirler bunlara örnek olarak gösterilebilir. Zeccac, Ferra ve

Zemahşeri gibi müfessirler de sarf ve nahiv ilminin dilsel kurallarıyla ve meâni ilmiyle yetinmişlerdir. (Tûfi, 25)

Tûfi, tefsirlerden en büyüklerinin Kurtubi'nin "el-Câmiu'l-Ahkâm" ı ve Fahreddin Râzi'nin "Mefâtihu'l-Gayb" ı olduğunu söyler ancak bunlarda bile nice kusur ve hataların bulunduğunu ifade eder. Hatta Şeyh Şerefüddin el-Maliki'nin şeyhi İmam Fazıl Siraceddin el-Mağribi "Mefâtihu'l-Gayb'ın Noksanlıkları" adlı bir kitap yazmıştır. Eserdeki eleştirinin mahiyeti şöyledir: "Söz konusu olan bu tefsir, karşıt görüşleri, şüpheleri ve batıl olanları içermektedir, özellikle dinî mezheplerdeki farklı şüphelerin görüşleri, hak ehlinin de bu şüpheler lehine cevap verdiği dile getirilmektedir." Tûfi felsefi ve kelâmî kitapların çoğunluğunda bunun âdet olduğunu söyler, El-Erbaîn, El-Muhassal, En-Nihaye, El-Meâlim ve El-Mebâhisü'l-Meşrikiyye vb. eserler gibi. Tûfi Fahreddin Razi'ye yapılan eleştirileri kabul etmez ve şöyle söyler: "Razi sahip olduğu görüşten çekinmez ve desteklediği görüşü de tercih ederdi, bundan dolayı da diğer kitaplarındaki görüşleri birbiriyle çelişmiştir. Bana göre bunun sebebi de Razi'nin hakkı bulmaya son derece düşkün olmasıdır. Bundan dolayı hasımların şüphelerini ortaya çıkarmada bütün yeteneğini ve gücünü kullanır ve bundan sonra artık söyleyecek söz kalmaz. Râzi kuvvetini şüpheleri ortaya koymada harcadığı için çeşitli yönlere cevap vermek onun yeteneğini zayıflatmıştır. Biz psikoloji biliyoruz, bir kimse kuvvetini bir meşgaleden harcarsa diğer bir uğraşta gücü zayıflar. Nefsin kuvveti bedeninin kuvveti oranındadır. Râzi her hasmın görüşünü ortaya koymayı metot edinmiştir." (Tûfi, 26) Tûfi yukardaki paragraflarda bazı tefsirler hakkında bilgi vermekle "Tefsir Tarihi" ine de kısmen değinmektedir. Kur'an ilimleri/Tefsir Usûlü ile ilgili kaynaklara baktığımızda Tefsir tarihi ile ilgili bilgilere rastlamaktayız.

Müellife göre Kur'an ilimleri lafzi ve manevi olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı, bundan kastedilen de bir kısmı lafız vasıtasıyla manayla alakalı olanlar, bir kısmı da vasıtasız olanlardır. Yine Tûfi'ye göre lafızlar manalara ulaştıran aletlerdir, ayrıca lafızlar manalara hizmet ederler. Bu itibarla ilimlerin tamamı manevidir. İlimlerin bu kısmı vasıtası olup olmaması açısından değerlendirilir ki bu da lafızların maksat olmadığına delalet eder. Bu da çeşitli yönlerden değerlendirilmektedir: (Tûfi, 26)

a. Arap ne zaman manayı lafızsız olarak anlarsa o lafız vücuten hafzedilir. (levla'nın cevabında olduğu gibi) Ör: Bazen haber bazen mübteda, bazen de cümle hafzedilir.

b. Anlamsız lafızlarla konuşan kimse boş konuşmuş ve saçmalamış sayılır veya o kimse konuşmuş olarak kabul edilmez. Hatta kişi lafızsız olarak işaret ve rumuz gibi şeylerle manayı ifade etse o kişi örfen konuşmuş kabul edilir. Bu da gösterir ki maksat bizzat lafızlar değil manalardır.

c. Manayı doğru ifade etmek için kelimada takdir ve hazif de kullanılmaktadır. Müfret yerine cümle takdir edilir. Ör: Cer-mecrur da mef'ul olmak üzere müfret mansub yerine takdir edilir. Ör: Eksik lafzın manasını tamamlamak için mahzuf geri getirilir. Bunlar da maksadın mana olduğunu, lafız olmadığını gösterir. Lafız hitap edebilmek için getirilmiştir.

4.Tûfi'nin belâğat ilminin verilerini Kur'an tefsirinde uygulaması girişimleri

Necmeddin Tûfi'nin belâğat ilmiyle Kur'an tefsirini bir araya getirme çabaları, onun çalışmalarında önemli bir yer tutar. Belâğat ilmi, dilin estetik yapısını, ifade biçimlerini ve etkileyiciliğini inceleyen bir alandır. Belağat, doğru bir manayı, kendine uygun olan üstün ifadelerle anlatmaktır. Beyân, Meânî ve Bedî ilimlerine genel olarak Belâğat ilmi denir. (Bolelli, 28-29) Ancak şu da unutulmamalıdır ki Kur'an'ın amacı belâğatta zirveyi yakalamak değil, muhteşem metinler oluşturmak değil, söylediğini en güzel şekilde söylemek, meramını ve maksadını en uygun şekilde ifade etmektir. (Çalışkan, 2017, 101-102) Tûfi, bu alandaki bilgisini Kur'an'ın anlaşılmasına ve yorumlanmasına yönlendirmiş ve belâğat ilminin prensiplerini Kur'an tefsirine uygulamıştır. Onun çabaları, Kur'an'ın dilinin derinliklerine inerek ifade biçimlerini ve estetik yapısını anlamaya çalışmasıyla öne çıkar. Belâğat ilminin Kur'an'ın anlaşılmasına nasıl katkı sağlayabileceğini ve ayetlerin derinliğini nasıl artırabileceğini araştırmıştır. Özellikle, Kur'an ayetlerinin anlaşılması ve yorumlanması için belâğat ilminin sunacağı perspektifleri ortaya koymuş ve bu alandaki bilgi birikimini tefsir etme sürecine dahil etmiştir. Tûfi'nin belâğat ilmi ve Kur'an tefsiri üzerine çalışmaları, dilin incelikleriyle

ayetlerin anlamını zenginleştirme çabasıyla öne çıkar. Bu çabaları, Kur'an'ın derinliklerini keşfetme ve anlamını daha etkili bir şekilde aktarma amacıyla yapılmıştır. Bu, onun belâgat ilmini tefsir sürecine dahil ederek Kur'an'ın daha derin bir anlayışa sahip olmasını hedeflediği şekilde özetlenebilir.

4.1. Tûfi'nin meânî ve beyan ilimleriyle ilgili açıklamaları

Tûfi'ye göre meani ilminin tarifi; “Mana ve lafızların hükümlerini araştıran bir ilimdir. Kemiyyet ve keyfiyet açısından lafız ve manalar için gerekli olan her şeyi araştırır.” (Tûfi, 32) Tûfi giriş sadedinde şunları söyler; “Beyan ve belâgat ilminin maksadı ancak bir araştırmayla ortaya çıkar, yine bu da manalarla ortaya çıkar lafızlarla değil. Ancak lafza önem göstermek manaya önem göstermektir. Yine aynı şekilde bir şeyin nitelikli oluşuna ve kabına, dış görünüşüne önem göstermek onun cevherini, özünü değişimden ve bozulmadan korumaktır.” (Tûfi, 97) Şu da unutulmamalıdır ki, Kur'an'ın muhatabı, anlama ve kavrama yetenekleri farklı olmasına rağmen tüm insanlardır. Allah da tüm bunları gözeterek kelamını, meramını ifade edecek tarzda tüm insanlara onların anlayacakları tarzda indirmiştir. Kur'an'ın dil ve üslûbu nesir ve şiirin de özelliklerini kapsamlı bir şekilde bir arada bulunduracak tarzdadır. (Çalışkan, 101-110)

4.1.1. Tûfi'ye göre zuhur (mananın) ortaya çıkması

a- Zuhur-u Bedihî; Herkesçe bilinen bir şeyin ortaya çıkması ve anlaşılmasıdır. İki zıttın bir arada bulunmaması ve birbirini yok edememeleridir. Bir şey hem var hem de yok olamaz. Yine bir şey hem kadim hem de hâdis olamaz.

b- Nazarî Zuhur; Araştırmaya dayalı bir anlama türüdür. Âlemin hudûsü, onun bir yaratıcısının mevcut olması, onu yaratanın kıdem oluşu ve peygamberlerin gönderilmesi meselesi gibi. Bu önermeler herkesçe bilinen bir şey değildir, bilakis delilleri araştırılmak suretiyle bilinebilir.

Tûfi meani ilmini nazarî zuhur içerisinde değerlendirir. Tûfi'ye göre meani ilmi, takdim-te'hir, hazif ve takdir, itnab ve icaz, kinaye ve ilğaz ve manayı etkileyen diğer durumları araştırır.

Tûfi'ye göre meani ilminin prensibi; Lafızları araştırmak, lafızlarla ilgili olanların hafif ve tatlı olanlarını araştırmak ve mana bakımından da kolay, ince, akıcı ve tatlı olanı araştırmaktır. (Tûfi, 32)

4.1.2. Beyan ilminin fazileti

Beyan İlminin Fazileti hakkında Tûfi şunları söyler;

1- “Rahman Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı, ona konuşmayı öğretti. Güneş ve ay bir hesap ile hareket ederler.” Rahman suresinin ilk beş ayetini oluşturan bu ayet-i kerimeler şuna delalet etmektedir; Allah Teâlâ bu ayetlerin faziletiyle kendini övmüştür. Peki, bunlar nelerdir; Kur'an öğretimi, insanın yaratılışı, güneş ve ayın yörüngelerinde dönmeleri, yıldızların ve ağaçların secde etmesi vb. gibi ayetler. Allah Teâlâ bunların yanında “Beyan” ın öğretilmesini de zikretmiştir ki bu ayet-i kerime Allah'ın ayetlerinin en büyüğü ve en şerefliisidir. Ayette geçen “beyan” kelimesi değişik şekillerde anlaşılmıştır: Hasan Basri: “Beyan konuşma ve ayırt etmedir.” Derken, Muhammed b. Ka'b: “Beyan; kişinin söylemiş olduğu şeydir ve kendisi hakkında söylenen şeydir.” demektedir. Ayrıca Yeman: “Beyan kelimesi yazı ve hat anlamındadır.” demektedir. Tûfi bu anlamların hepsini de kabul etmektedir. (Tûfi, 34)

2- Zuhur suresi 18. Ayet: “Onlar süs içinde yetişen ve mücadele ve tartışmada meramını kuvvetle anlatamayan kızları mı Allah'a isnad ediyorlar?” Bu ayet-i kerimede Allah kendine isnad edilen kızların, tartışma anında bir beyanlarının olmaması hasebiyle onların eksik bir sığata sahip olduklarına işaret etmektedir. (Tûfi, 35)

3- Zuhur suresi 52. ayetteki Firavun'un sözü: “Görmüyor musunuz? Yoksa ben, şu aşağılık, meramını neredeyse anlatamayan adamdan daha üstün değil miyim?” Burada Firavun beyan eksikliğini eksik bir sıfat olarak değerlendirmiş ve beyanı eksik olan kişiyi de önemsiz olarak görmüştür. Felçlilik, dilsizlik ve körlük nasıl bir eksik sıfat ise beyansızlık da aynı şekilde bir eksikliklerdir. Dolayısıyla Beyan öyle bir sıfattır ki, kendisinde bulunan kişi kâmil kişidir ve o kişiyi övmek gerekir. (Tûfi, 35-36)

4- Hz. Peygamber Şöyle buyurmuştur: “Beliğ olan sözlerden bir kısmı muhakkak surette sihirdir.” Beyanın nefislere etki etmesi açısından Peygamberimiz böyle buyurmuştur. Gerçekleştiğinde sihir nasıl

etkili ise beyan da gerçekleştiğinde öyle etkili olur. Beyan ilmini bilmeyenler burada beyanın kötülendiğini söylemişlerdir, çünkü beyan yasaklanmış olan sihre benzetilmiş dolayısıyla beyan da yasaklanmıştır demişlerdir. Bazı hadis şârihleri bu hadisin şerhinde bunun böyle olmadığını söylemişlerdir. Tûfi'ye göre bu hadis belâğatçıları övmektedir. Ayrıca bir şeyin başka bir şeye bir yönden benzemesi onun tamamen benzediği anlamına gelmez. Ömer b. Abdülaziz'den rivayet edildiğine göre o belîğ konuşan bir adamı işitti ve bu helal bir sihirdir dedi. (Tûfi, 36-37)

5- Hz. Peygamber şeref kazanmak amacıyla hakkı batıl yapan batılı da hak yapan tesirli söz söyleme ilmini yasaklamıştır. Batılı batıl yapma, hakkı hak yapma hususunda ise bir beis görmemiştir. (Tûfi, 37)

6- Tûfi'nin genel görüşü: "Kur'an'ın beyan ilmi kanunlarına göre indiği hususunda ihtilaf yoktur. Beyan ilminin önde gelenleri bizzat Kur'an'dan delil getirmişlerdir. O halde Kur'an bu ilmin kanunlarına uygundur. (Tûfi, 37)

Zekeriyya (a.s)'ın Yahya (a.s) ile müjdelenmesi hususunda Allah şöyle buyurmuştur: "İşte böyle Allah dediğini yapar." (Al-i İmran, 3/40) Meryem'in de İsa (a.s) ile müjdelenmesi bakımından şöyle buyurmuştur: "İşte böyle Allah dilediğini yaratır." (Al-i İmran, 3/47)

Yaratma işlemi fiil işleminden daha özeldir, çünkü her yaratma fiildir fakat her fiil yaratma değildir. Vaz'olunan iki şeyden birisi diğeriyle hususiyet kazanmaya uygun olmasaydı, bu tahsis mercuhun dışında bir tercih olmuş olurdu. Buradaki gerekçenin sonucu şudur; İsa (a.s) hakkındaki Meryem kıssası Yahya (a.s) 'ın doğumu hakkındaki Zekeriyya (a.s) kıssasından daha özeldir. Bunun izahı ise şöyledir: Her iki kıssanın da acâib olduğunda şüphe yoktur. Yaşı çok ilerlemiş bir ihtiyarın kısır bir kadından çocuk edinmesi ve yine Betül'ün kendisine bir beşer dokunmadığı halde çocuğunun olması bu olayların her ikisi de genel kurallara aykırıdır ve gariptir, fakat Meryem'in kıssası daha gariptir. (Tûfi, 39) Tûfi bununla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunur: (Tûfi, 40)

1-Babasız meydana gelen her çocuk acâibdir, her acâib olan babasız doğan çocuk değildir.

2-Babasız doğum mucizedir. Her âciz yaşlı kısırın doğurması mucize değildir, çünkü bu durum İbrahim (a.s) hakkında da söz konusu olmuştur fakat mucize olarak değerlendirilmemektedir. Bu hususta en aşağı mertebeye keramettir, keramet mucizeden daha aşağı derecededir. Kısırın doğurması bazen mümkün olabiliyor, babasız doğum ise böyle değildir bu tamamen mucizedir.

3-Her mucize genel kuralları aşırıp geçen acâib şeydir. Fakat genel kuralları aşırıp geçen her şey de mucize değildir. Bu söylenenler Meryem'in kıssasının daha hususi olduğuna da delil teşkil etmektedir.

Tahsisin uygun bir gerekçeye bağlanmasını ve bunun sıhhatini gösteren görüşler mevcuttur:

Fakihlerin Görüşleri: Hükümlerde aslanan illetli olmasıdır. Ne zaman ki hüküm için uygun bir illet bulsak o hükümü illete izafe ederiz veya o hükümde bulduğumuzu diğeriyle kıyas ederiz, bu haseple fakihler illet-i kâsırının sıhhatine delalet ettiler. Tûfi'ye göre aslanan hükümün illetli olmasıdır, İlet-i kâsırının hükmü, aslın gerektirdiği bir illetle muallel olmasıdır. Bu illetin faydası, hükmü illetiyle anlamaktır, bu da emre uymaya daha iyi yöneltir. (Tûfi, 40)

Usulcülerin Görüşleri: Uygun bir vasfın akabinde hükmün zikredilmesi onun illeti olduğunun ifade eder. "Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurun." (Nur, 24/2). "Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesiniz." (Mâide, 5/38) Bu ayet-i kerimelerde geçen zina ve hırsızlığın illeti için beyan âlimleri şöyle demiştir: "Allah Teâlâ zinada kadını önce zikretti, hırsızlıkta da kadını sonra zikretti. Çünkü kadın hırsızlıkta daha zayıftır, zinada ise daha kuvvetli ve daha iştiyaklıdır. Bu da uygun bir gerekçedir. Lafzın müştak olduğunu ileri sürenler: Müştak olma şartı; her iki lafzın da asli harflerinin ve manalarının bir olmasıdır ve bir de değişikliğin bulunmasıdır, bu bakımdan biz bu değişikliği bulduğumuz zaman orada bir iştikak olduğu hükmünü veririz. Mesela kıyasın şartı, asıl ile fer arasında ortak bir noktanın bulunmasıdır. Biz bunu bulduğumuz zaman kıyas deriz. Tûfi terkipli halindeki sözün illetlerini şöyle sıralar: Maddî illet: Harfler ve lafızlardır. Fâilî illet: Müelliftir. Sûrî illet: Her lafzın sanatsal açıdan uygun yere konmasıdır. Gâî illet: Manasının anlaşılması, nefsin lezzet alması ve nefsin o manadan faydalanmasıdır. Tûfi te'lifin varlığındaki bu illetin etkili olmasının şartını ise şöyle ifade eder; "Bu şarta uygun bir tabiatın oluşturulması, Allah tarafından sevilir olması, bilkuvve zihinde

meydana gelmesi içindir. Bu zikredilen aletlerin tamam olmasıyla fiiliyata dökülür. Terkibsiz olarak te'lif oluşturmaya çalışan insan yanmayacak şeye çakmak çakan insan gibidir veya görüntü yansıtmayan paslı ayna karşısında durmuş gibidir. Bu kabiliyet bazen bütün ilimlerde geçerli olan kelimenin lügat anlamı olur, bazen de sadece onu kullananın anlayabileceği ıstilahî anlam olur. Fıkıh, tıp ve nahiv ilmi gibi. Cümle kurma sanatı da böyledir, insan va'zen bu sanatla hem nazmı hem de nesri bilebilir. Bu iki maddenin de materyalleri birdir, ben bundan te'lif aletlerini kastediyorum.” (Tûfî, 41-45)

4.1.3. Nazm ve nesrin ortak kullandıkları aletler

4.1.3.1. Sarf, nahiv ve mahraç ilminin bilinmesi

Nahiv ilmi; kelamın manaları kendisiyle taksim edilir, te'lifin zincirleri kopmaktan ve çözülmekten bununla korunur. Bundan dolayı şöyle denilir; sözdeki nahiv ilmi yemekteki tuz gibidir, yani ancak onunla düzgün olur, nahivin fazla olması kelamı bozmaz fakat tuz fazla olunca yemek bozulur. Sarf ve mahraç ilimlerinin de faydası nahiv gibidir, kelamı dağılmaktan korur, konuşan kimse de sözlerden ve yerilmekten korunur. (Tûfî, 45-46)

4.1.3.2. Dilcilerin kendi aralarında kullandıkları aletler

İçerdiği kümenin tamamına lafzın delalet ettiği müteradif lafızlar vardır ki bunlara “Mutabika” denmektedir. İnsanın hayvan-ı natika delalet ettiği gibi. Müsemmanın bir cüzüne delalet etmesi bakımından da “Tazammun” diye isimlendirilir. Buna da misal olarak insanın o müsemmanın bir cüzüne delalet etmesi verilebilir. Bir de müsemmanın lüzumu bakımından da “İltizam” diye isimlendirilir. (Tûfî, 50)

Mutabika olan isimler altı kısma ayrılmaktadır: (Tûfî, 51-52)

1-Müteradif: Bunlar bir hakikate delalet eden çeşitli lafızlardır. Bunların iki veya daha fazla şeye hamlolunması mümkündür. Bunların aynı anlama gelmesi de mümkündür. “Ukar” ve “Hamr” kelimelerinin sarhoş edici üzüm suyu için kullanıldığı gibi. “Leys” ve “seb” kelimelerinin cesaret ve yırtıcı olma anlamında kullanıldığı, insan ve beşer kelimelerinin de âdemoğlu için kullanıldığı gibi. Bazı âlimler de müteradifi reddetmişlerdir, çünkü müteradif demek biri diğerinin yerine geçebilmesi demektir.

2-Müşterek: Hakikatte çeşitli isimlere eşit bir şekilde delalet eden bir tek lafızlardır. “Ayn” lafzının su pınarına delalet etmesi gibi.

3-Mütebayine: Çeşitli manalara delalet eden çeşitli lafızlardır. Mesala “Ayn” kelimesi su pınarına delalet eder, yine aynı şekilde “Feres” ve “Himar” kelimelerinin de delalet ettiği anlamlar gibi.

4-Mütevati: Birleşik lafızlardır, çeşitli manalara delalet eder. Hayvan kelimesinin nevelerine delaleti gibi, insan, at ve himar kelimelerinde olduğu gibi.

5-Müşekkeke: İki veya daha fazla müsemmaya delalet eden fakat hakikatte bir manada olan her isimdir. Fakat aynı manada olan iki isim diğerine üstünlük sağlar. Vücut kelimesinde olduğu gibi vücut burada mevcut yani var olan şey anlamındadır ve vacib, mümkün, cevher ve arazi içine almaktadır. Fakat vücut kelimesinin vacib ve cevherde kullanımı daha evladır. Beyaz kelimesinin sütte fildişinden daha evla olduğu gibi.

6-Müteşabihe: Hakikatte farklılık arzeden lafızlardır. Çamurdan veya mumdan olan insan suretinin insan olarak isimlendirilmesi müşabehet yoluyla yoksa aralarındaki herhangi bir uygunluk sebebiyle değildir. Çünkü aralarında herhangi bir ortak mana yoktur.

4.1.3.3. Eyyâmu'l-Arab'ın ve Arapların emsalinin bilinmesi

Emsal kelimesi mesel kelimesinin cemisidir. Bu da bir olayın sebebinin gerçekleşmesi anında söylenen veciz bir sözdür. Bu olay da o sözün manasına şahit ve alâmet olmuş olur. Eyyâmu'l-Arab yani Arab günlerine gelince bunlar Arapların savaş ve barış, övgü ve yergi günleri için kendi aralarında belirlemiş oldukları vakitlerdir. Tûfî buradan hareketle Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında “esbâb-ı nüzûl” ilminin önemine vurgu yapmaktadır. (Tûfî, 52-55) Çünkü Kur'an'ın ilk muhatabı olan o dönemin

Arabi'nın kültürel hayatında "sebeb" teriminin yerini tesbit etmek, esbâb-ı nüzûlün kaynaklandığı bir temele ulaştırabilir. "Söz" ve "söz sanatlarının" çok önemsendiği bir toplumda Araplar, hayat tecrübesine ait yaşantıları sebebiyle söyledikleri sözü ve şiiri benzer olaylar için daima tekrarlamışlardır. Dolayısıyla birçok edebî ürün, bir "sebeb" sonucu vücut bulmuş olmaktadır. Arap bir darb-ı meseli veya şiiri, onların varoluşuna sebep olan hâdiseye benzeyen her sosyal ve psikolojik durum ve ortamda hatırlatmakta ve söylemektedir. (Serinsu, 1994, 69) Yine Tûfi "esbâb-ı nüzûl ilmi" ile ilgili olarak Tabiûn dönemi müfessirlerinin çoğunluğunun Kur'an'ın anlaşılmasında "esbâb-ı nüzûl ilmi" ni ve tefsir rivayetlerini kullandıklarını söylemektedir. (Tûfi, 25; Serinsu, 61) İslam kültür tarihinde esbâb- nüzûl rivayetlerinin değeriyle ilgili olarak da müfessirlerimizin kendilerine ulaşan her haberi yazıya aktarmalarından amaçlarının, toplamaya imkân buldukları her şeyin yok olup gitmesinden endişe etmeleri olduğunu ileri sürmektedir. Bu âlimler kendilerinden sonra gelenleri bu haberleri kabul etmekle yükümlü de tutmamışlardır. Bunun en güzel misâli muhaddislerin bütün rivayetleri toplama yolundaki çabalarıdır. Çünkü onlar bu rivayetlerin sahih veya zayıf olduklarını tespit etmeyi kendilerinden sonra gelecek hadis tenkitçilerine bırakmıştır. (Tûfi, 15; Serinsu, 179)

4.1.3.4. Öncekilerin sözlerinin çoğuna muttali olmak

Hanbeliler bundan dolayı kendi imamlarının daha faziletli olduğuna inanırlar, çünkü onların imamları diğer imamlardan sonra gelmiştir ve onların sözlerini araştırmış ve o sözlerin özünü delil göstererek tercih etmiştir, işe yaramayanları da atmıştır. Bundan dolayı da fıkhıta müctehid olan kimseye de daha öncekilerin ihtilaf ettikleri ve icma ettikleri noktaları bilmesi gerekmektedir. (Tûfi, 55)

4.1.3.5. Ahkâm-ı sultâniyye'nin bilinmesi

Şer'î kaidelerden elde edilir, kâtip bunu oluşturmaya ihtiyaç hisseder. Kadıların atanması ve azlinde, ayaklanma çıkaranların yola getirilmesinde ve haricilerin kazanılmasında olduğu gibi. Bundan amaç sadece fikhî hükümler değildir. (Tûfi, 55)

4.1.3.6. Kitabın ve sahih sünnetin korunması

Kitap ve sünnet sözün söylenmesi esnasında iktibas yapmak, dokundurmak ve istişhad getirmek maksadıyla kullanılır. Çünkü Kitap ve sünnet kelama çekicilik verir. Yine Kitap ve sünnet fesahatı içermesi ve kendilerinden pek çok faydalar çıkarılması hasebiyle insanların dikkatini çekmektedir. (Tûfi, 56)

4.1.4. Te'lif âdâbı ve yolları

Lafızlar için manalar cesetler için ruhlar gibidir. Lafızlar ve manalar her ikisi de güzel olduğunda bu durum beyan mertebelerinin en yücesidir. Her ikisi de kötü olduğunda ise bu da kelamın en alt mertebesidir. Fakat bunlardan birisi kötü olduğunda lafız veya mana fark etmez, hayırlı olan lafızdır. Çünkü lafız manaya göre daha kuvvetlidir. Bir yazar herhangi bir şey yazmak istediği zaman, kendisinin dinç olduğu bir zamanda yazmalıdır, canı sıkkın olduğunda düşüncesine baskı yapmamalıdır. Düşünmek istemediğinde ve zihni meşgul iken yazmamalıdır, çünkü bu ona eziyet verir. Onun bu durumu lafızları ve manaları çirkinleştirir. Yine müellif, manaların en şerefliğini ve yücesini gözetmelidir. Anlatacağı şeyi lafızların en güzeli, en alıcısı ve en anlamlısı ile anlatmalıdır. Lafız ve manaya son derece itina göstermelidir. Çünkü lafızsız mana noksandır. Yine manasız lafız da belağat alanında eksik görülmüştür. Yazarın her kesime hitap etmesi gerekir, çünkü bu beyanın önemli maksatlarından. Hz. Peygamberin Kisra'ya olan mektubu gibi, çünkü bu mektup son derece açıktı, bu mektubu Arapçayı en alt seviyede bilen bir kişi bile anlayabilmekteydi. Hz. Peygamberin Araplara olan mektupları ise ğarâbet ve fesâhat açısından son derece ileriye, çünkü onlar bunu anlayabiliyorlardı. Yazar sözünü bitirdikten sonra lafızları seçmeli, manaları güzelleştirmeli, takdim ve te'hir yapmak suretiyle lafızları sağlamlaştırılmalı, lafızlar arasında uygunluk ve denge meydana getirmelidir. Yazar kendi kendine sorular sormalı ve verdiği cevaplara göre metinde değişiklikler yapmalıdır. (Tûfi, 57-58)

4.1.5. Te'lif nasıl yapılır?

İbn Esîr şöyle der: Te'lif yapma yollarının en güzeli şudur: Müellif eğer kâtip ise kelam için bir risâle elde etmeli şayet şair ise bir kaside elde etmelidir. Bunları manalarını bildikten, başlangıçlarını ve

sonlarını araştırdıktan sonra kendini sorumlu tutmalıdır. Her lafzın mutlaka onun yerine geçecek bir ıvazı, dengi lafız vardır ve o lafız da mutlaka bir manaya götürür. Müellif baştan sona metni tarar ve daha sonra da düzeltmelerle meşgul olur. Tûfi şöyle diyor: “Bana göre bu yol kişinin kendisini Arapça ilim çeşitlerinde denemesidir. Bu da nahiv, lügat ve sarf açısından olur. Arap şiirlerinde, hutbelerinde, onların ıstılahlarında, söylemiş oldukları sözlerde ve müteahhirinin nazım ve nesirlerinde, Meânî ve Beyan ilimlerinde bunu görmek mümkündür.” (Tûfi, 59)

4.1.6. Hakikat ve mecaz (Tûfi, 60-62)

a- Hakikat: Bir şeyin mahiyeti ve zatı arasındaki müşterek olan şeydir. İnsanın hakikati hayvan-ı nâlık olmasıdır. Hakikat lügavî olanı içine alır, es-Salah kelimesinin dua anlamına geldiği gibi. Şer'î olanı da içine alır ki bu da haram ve helalin bizzat kendisidir, örfî olanı da içine alır, ed-Dâbbe kelimesinin dört ayaklı hayvanlar için kullanıldığı gibi.

b- Mecaz: Meşhur bir vasıfta aralarındaki ortaklık sebebiyle konulduğu aslı mananın dışında kullanılan lafızdır. “Esed” kelimesinin cesaret anlamında, “Hımar” kelimesinin aptal anlamında, “Bahr” kelimesinin de âlim ve cömert anlamında kullanıldığı gibi. Yukardaki örneklerde cesaretlilik, aptallık ve çokluk anlamlarında müşâbehet meydana gelmiştir. Bu müşâbehete de alaka-i mecâze denmektedir. Mecaz alakanın yönleri itibariyle on kısma ayrılır:

b1- sebebin müsebbebe olan ıtlakı: Sebepler dörtlüdür;

b1a-Fâilî: “Nazar” isminin “Ru'yet” görme anlamında kullanıldığı gibi.

Allah Teâlâ'nın şu ayeti de örnek gösterilebilir; “إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ” Yine “Ben filan kimseye baktım” (Kıyâme, 75/24) örneğinde olduğu gibi, yani onu gördüm demektir. Çünkü “nazar” failin fiilidir, o da görmeye sebep olandır.

b1b- Gâî: “Ineb” yani üm kelimesinin “hamr” yani içki olarak isimlendirilmesi gibi.

Şu ayet-i kerime de buna örnek gösterilebilir; “إِنِّي أَرَانِي أَعْمُرُ حَمْرًا” (Yusuf, 12/36) “asr” kelimesi üzüm anlamındadır, neticesi itibarıyla bu ismi almıştır ki bunun neticesi de içkidir.

b1c- Sûrî: Kudretin el olarak isimlendirilmesinde olduğu gibi.

Ayetten misal; “حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ” (Tevbe, 9/29)

b1d- Kâbilî: Vadinin akması gibi, çünkü vadi kendisinde suyun akmasına müsaade eder.

b2- Müsebbebin sebebe olan ıtlakı: Şiddetli hastalığın ölüm olarak isimlendirilmesi gibi.

b3- Birşeyin isminin müşâbehe ıtlakı: Hımar kelimesinin aptal için kullanılması gibi. Bu da müsteardır.

b4- Zıddın lafzının bir zıdda ıtlakı: “Ikâb” kelimesinin ceza olarak isimlendirilmesinde olduğu gibi. Örneğin; “ذَلِكَ جَزَاءُ الْيَائِسِينَ” (Haşr, 59/17) ayetlerinde olduğu gibi, çünkü ceza kelimesinin hakikat manası sevaptır. “إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً” (İnsan, 76/22) ayeti de örnek gösterilebilir. Lügat bakımından ceza; bir fiilin karşılığı demektir. Mükâfat hayır ve şerde umum olarak kullanılmıştır. “وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا” (Şûra, 42/40) ayeti de buna güzel bir misaldir.

b5- Küll lafzın cüz anlamında kullanılması: Kur'an lafzının Kur'an'ın bir bölümü için kullanılması gibi. Sûre ve ayet için kullanılması gibi.

b6- Cüz lafzın küll anlamında kullanılması: “Esed” lafzının cesedinin siyah olması hasebiyle zenci için kullanılması gibi. “Esed” kelimesi zencinin bir cüzüdür, küllü değildir. Sen bir kimseye kızdığın zaman “Allah senin yüzünü benden uzak tutsun” dersin, yani tamamını uzak tutsun demektir.

b7- Bilfiil olan lafzın bilkuvve anlamında kullanılması: “Müskir” lafzının içiminden önce “hamr” anlamında kullanılması gibi.

b8- Mücavir lafzın bir başka mücavir anlamında kullanılması: “Râviye” kelimesinin “mezâde” anlamında kullanılması gibi. Bunun gerçek anlamı sulanan deve demektir.

b9- Örfî hakikî bir lafzın başka bir anlamda kullanılması: “Dâbbe” kelimesinin at için kullanılması, örfe eşek için kullanılması gibi. “Dâbbe” kelimesinin örfî hakikî anlamı dört ayaklı canlı hayvan demektir. Örfî olan kelime lügavî olarak da kullanılır, “dâbbe” kelimesinin insan ve kuş için kullanılması gibi.

b10- Mûteaalık olan ismin meteallak anlamında kullanılması: Kudret lafzının makdur anlamında kullanılması gibi.

4.1.7. Müfred ve mürekkep lafızlar

Tûfî lafızları müfred ve mürekkep olmak üzere iki kısma ayırır ve herbirinin de ayrı ayrı sıfatları olduğunu söyler. (Tûfî, 68)

a- Müfred Lafız

Tûfî’ye göre müfred lafzın altı özelliği vardır:

1. Harflerin mahraçlarının birbirinden farklı olması. Harflerin mahraçlarının farklı olması lafzın güzel olduğu anlamına gelmediği gibi, mahraçların yakın olması da kötü olduğu anlamına gelmez. Bazen harfler mahraçları yakın olduğu halde güzeldirler, “cim” , “şın” , “yâ” harflerinde olduğu gibi. Bunlardan bir terkip oluştuğunda “ceş” ve “şecî” kelimelerinde olduğu gibi bu ikisi de güzel bir lafız olmuş olur. (Tûfî, 68)

Harfler ve mahraçları hakkında genel bilgi veren müellif şöyle demektedir; Halil b. Ahmed el-Ferâhî’den nakledildiğine göre o şöyle demiştir; “Güzel konuşma ancak dilin ucuyla yapılan konuşmadır.” Dilin ucuyla yapılan konuşma da ancak dilin ucuyla söylenen üç harfle yapılır, onlar da “vav” , “lam” ve “nun” harfleridir. Bu nedenle bu harflere “Huruf-u Zelâka” yani güzel konuşma harfleri denmektedir. Dudak harfleri olan “be” , “vav” ve “mim” de bunlara katılmıştır. Humâsi ve rubâi kelimeler dilin ucundan çıkan harflerden veya dudaklardan çıkan harflerden meydana gelseler bunlar Arapça kelimeler değildir. Bir lafızda mahraçlar birbirine uzak olursa bu güzel olur, fakat mahraçlar birbirine yakın olursa kötü olur. Mahraçların birbirine uzak olması, cümleyi söylerken harflerin birbirine karışmasına manidir. Harflerin uygun yerden çıkması, düzgün bir yolda yürüyen kişiye benzetilmiştir. Seslerin, işitme hassasiyetine göre nispet edilmesi, renklerin, gözlerin hassasiyetine göre nispeti gibidir. İbn Esîr buna itiraz eder ve şöyle der: “Hissiyatların birbirine kıyas edilmesi doğru değildir. Lafızların güzelliği işitmekle bilinmez, renklerin güzelliği de görmekle bilinmez. Bilakis lafızların güzelliği yazıyla bilinebilir veya şekilsel olarak bilinebilir.” Tûfî İbn Esîr’i eleştirir ve onun tutarsız olduğunu söyler ve şu delilleri getirir; Birincisi; havassın birbirine kıyası lazım olmasa da uygundur. İkincisi; İşitmeksizin lafzın güzelliği idrak edilemez. Mananın güzelliği de işitmek suretiyle idrak edilebilir idrakin aleti de akıldır. Harflerin çok olması lafzın hecelenmesini zorlaştırmaktadır. “Feseyekfikehüm” (Bakara, 2/137) ve “Enilzimükümûhâ” (Hud, 11/28) ayetlerinde olduğu gibi. Harfler zihinde tasavvur edilir, konuşulmasa bile heceler zihinde bilinir. Lafzı idrak etmenin yolu konuşmaktır, manayı idrak etmenin yolu ise zihindir. Konuşma olmadan lafzın güzelliğini anlamak ve zihin olmadan da mananın güzelliğini anlamak muhaldir. Mahraçları birbirine yakın olan harfler tekrar eden benzerler anlamına gelmektedir. Bir harfin aynı lafızda tekrar edilmesi lafzın zor söylenmesine sebep olur ki bu da bıkkınlık getirir.

2. Müfred lafızlar, dillerin kalıba sokmuş olduğu lafızlardır. Kalpler ve kulaklar ona âşinâ olmuştur. İstilahta çok kullanılması sebebiyle hep bilinir, yabancı değildir, hemen herkesin kullandığı bir lafızdır, ağır değildir. Kur’an-ı Kerim’de de yabancı kelime yoktur, çünkü Kur’an’da yabancı kelime olması çirkindir, çünkü Kur’an’ın dili muhataplarının ve onların örfünün dilidir. Tûfî yine buna ilaveten şöyle demektedir; “Kur’an’da bizlere bile yabancı kelime yoktur ki bizler Kur’an’dan çok sonra gelmiş olmamıza rağmen.” Kelime bizzat zatı itibarıyla yabancı ve kendisine âşinâlık kazanılmış değildir, bilakis bu özellikler ona sonradan eklenmiştir. Konuşma esnasında çok kullanılıyor olması ve işitiliyor olması sebebiyle kelimeye âşinâ olunmuştur. Bunun aksi olduğunda da kelime yabancılaşıp gitmektedir. Arapların çarşıda pazarda kullandıkları kelimeleri günümüz insanı anlayamamaktadır, bu kelimeleri ancak dilde uzman olmuş kimseler anlayabilmektedir. (Tûfî, 72-76)

3. Kelime toplum arasında çok kullanılan bir kelime olmamalıdır. Böyle olunca kelime güzelliğini yitirmektedir. Bu iki kısımda değerlendirilmektedir; (Tûfi, 77)

a- Lafzın konulduğu manada anlaşılması, halkın da bunu başka manalara kaydırması.

b- Kelime çok kullanımdan dolayı mekruh olmaz. Aynı kelimenin tekrar tekrar kullanılmasından dolayı sıklet meydana gelir.

4. Müşterek lafzın iki mana arasında kullanılmaması. “فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ” (A'râf, 7/157), “لِنُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَنُعَزِّرُوهُ وَنُوَقِّرُوهُ” (Fetih, 48/9) “O'na iman eden, onu destekleyen ve ona yardımcı olan”, “Allah'a ve rasülüne iman edersiniz, ona destek olup saygı gösterirsiniz...” Bir kimse şöyle dese; “Legiytu fülânen feekramtühû ve azzertühû” yani bir kimseyle karşılaştım, ona ikramda bulundum ve onu destekledim. Burada ikram kelimesi karine olarak olmamış olsaydı, “azzera” kelimesi edeplendirme ve ihanet etme anlamına gelebilirdi. Karine bazen kuvvetli olur ve iki müşterek mana arasını tam olarak ayırır bazen de zayıf olur ve bu da hiçbir şey ifade etmez. (Tûfi, 81-82)

“وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ” “Hani bir vakit, ey rasülüm, sen aileden sabah erken ayrılmış, mü'minlere savaş mevzileri hazırlamak için yola çıkmıştın” (Al-i İmran, 3/121) Ayetteki “mag'ad” lafzı insanın oturduğu yer anlamına geldiği gibi, savaşta ve dövüşte mevzilenme yeri anlamına da gelmektedir. Fakat ayetteki “kıtâl” kelimesiyle bunun savaşta kullanılan savaş mevzisi anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Diğer bir karine de “tebevviû” kelimesidir ki bunun manası da Allah Teâlâ'nın şu sözünden anlaşılmaktadır: “لِنُبَوِّئَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا” (Ankebût, 29/58) onlar için bina edilmiş anlamına gelmektedir. Bu da bir mekâna hastır ki; şu ayet-i kerimede olduğu gibi; “فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ” (Kamer, 54/55) Bu ayetlerde gördüğümüz gibi umum olan lafız karinelere sebebiyle husus haline gelmektedir.

Tûfi bir dilsel tahlil yapar; Hz. Peygamber'in “Havvilû mag'adetî gablelkıbleti” sözünün müstekreh olup olmadığı hususunda yapılan bir tartışmaya Tûfi; bu müstekreh değildir diye cevap verir. Çünkü bundan kastedilen insanın ihtiyacını gidermek için oturduğu yerdir. Burada istiare vardır, aralarındaki irtibat sebebiyle müstear leh, müstear minh hükmündedir, sanki Hz. Peygamber müstear minhi açıklamıştır. O da insanın arka tarafı anlamına gelen “acîze” kelimesidir. Hz. Peygamber bunu açıkça söylemiş olsaydı bile şer'an müstekreh olmazdı. Yine küçük abdesti gelen birisi su dökeceğim dememeli, bevledeceğim demelidir. (Tûfi, 83)

Zihnin ilk bakışta kerih olarak gördüğü lafız ya karineden mücerredir ya da değildir. Eğer lafız karineden mücerred ise bu hoş görülmemiştir, bu da iki kısımdır; (Tûfi, 84-85)

a- Eğer bir karine bulunursa lafzın çirkinliği gider.

b- Bir de çirkinliğin giderilmesinde karinenin herhangi bir etkisi yoktur.

Bu karine ya çirkinliği giderecek derecede kuvvetli olur “magâide lilgıtâl” ayetinde olduğu gibi ya da çirkinliği gideremeyecek derecede zayıf olur. Öyle olur ki o zayıf karinenin olmaması bazen daha iyi olur.

5. Aralarındaki tanâsüb sebebiyle zayıf, latif veya hafif manadan ârî olması bakımından lafzın ism-i tasğîr yapılması. (Tûfi, 85) Tûfi bu kısımda ism-i tasğîr konusunu uzun uzadıya işlemektedir, konumuzla direkt bağlantısı olmadığı için biz bunları burada zikretmeyeceğiz.

6. Mürekkebin olan lafız vezinlerin en aزیyla olmalıdır ki o da sülâsîdir. Çünkü sülâsî vezin başlangıcı, ortayı ve sonu içine almaktadır. Yine bu bab binaların evsây olanıdır. Bir harf herhangi bir şey ifade etmez, iki harf ise zulümdür. Bu bir ve iki harf hoş bir durum değildir. Rubâî ve humâsîye gelince bunlar da ağırdırlar. Bu sebeptendir ki Kur'an-ı Kerim'in lafızlarının çoğu sülâsîdir, rubâî kelimeler çok azdır. Humâsî ise asla yoktur. İbrahim ve İsmail gibi peygamber isimleri hariç çünkü bunlar ucmedir, Arapça isim degillerdir. (Tûfi, 88) “فَسَيَكْفِيكُمْ” (Bakara, 2/137), “أَنْتُمْ مَكْمُوهَا” (Hud, 11/28) ve “لَيْسَتْ خُلَفَاءَهُمْ” (Nur, 24/55) bu ayetler burada zikredilmemiştir çünkü bunlar humâsîden fazladır.

b- Mürekkebin Lafız

Mürekkebin lafız ya bir cümledir ya da cümlelerden meydana gelir. Cümleler ya birbirleriyle alakalıdır ya da alakalı değildir. Her cümle kendi arasında bir bileşim bir karışım olarak değerlendirilir.

Çünkü her cümle kendi içerisinde irtibatlıdır. Kendisinden önceki ve sonrakıyla bir alakası yoktur. Bu ise tek cümlede şarttır. Cümleler arasında herhangi bir bağ varsa, cümleler arasında bir irtibat, bir imtizac var demektir. Bu cümlelerin lafızları yerli yerine oturur çünkü bu tek bir cümle gibidir. (Tûfi, 93)

Tûfi mürekkep lafızla ilgili olarak söylemiş olduğu şeylerde ayetler arasındaki uyuma dikkat çekmek istemiştir. Ayetler arasındaki tenâsüb ve insicâm konusu Kur'an ilimlerinin önemli konularından biridir.

Bazı müfessirler bu husus üzerine dikkatle eğilmişler ve âzemi gayreti göstermişlerdir. Bu hususa ehemmiyet verenlerin en mühimmi olan Fahreddin Râzî tefsirinde: “Kur'an'ın inceliklerinin ekserisi, ayetlerdeki tertiplere ve rabitalara tevdi edilmiştir.” demek suretiyle bu işin ehemmiyetine işaret etmektedir. Ebu Bekir İbnu'l-Arabî de: “Kur'an ayetlerinin bazısının bazısına irtibatı, manaları birbirine kenetlenmiş tek kelime gibi oluşudur.” der. (Cerrahoğlu, 204) Ayetler arasındaki uyum konusunda Abdulkâhir Cürçânî'nin 'fasıl ve vasıl' konusunda uzun uzadıya açıkladığı ve analiz ettiği gibi, bilinen atıf şekillerinin dışında atıflara sahip ayetler üzerinde yoğunlaşılır. Cürçânî şu ifadeyle konunun önemini vurgulamaktadır: “Şunu bil ki, cümlelerin bir kısmının diğer bir kısmına atfedilmesi (vasıl) ya da bu atfın terkedilip de cümlelerin birbirinden bağımsız olarak zikredilmeleri (fasıl), belâgatın inceliklerindedir. Bu konu (vasıl-fasıl), o derece önemlidir ki, Araplar bunu belâgatın son sınırı olarak kabul etmişlerdir. Nitekim fasıl-vasıl hakkında sorulduğunda bazılarını şöyle dediği varid olmuştur: Muğlak ve hassas bir konu olması hasebiyle, bir kimsenin fasıl-vasıl konusunda yetkinleşmesi, ancak belâgatın diğer kısımlarını gerçek manada özümsemesiyle mümkün olur.” (Cürçânî, 207) Cürçânî ayetler arasındaki uyum konusunu fasıl-vasıl ile ilişkilendirmiş ve konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Zerkeşî ise, sureler arasındaki münasebet gibi ayetlerinde birbirleriyle sıkı alâkaları olduğu görüşündedir. Ona göre Kur'an'ın tamamı tek bir kelime gibidir. Bu konuyu “ayetlerin birbirleriyle irtibatlarını çeşitleri” başlığı altında iki temel kategoriye ayırarak inceler: 1. Lafzî irtibat/uygunluk 2. Manevî irtibat/uygunluk. Lafzî uygunluk; Birbiri ardına gelen ayetlerde çoğu zaman söz tek ayetle tamamlanmaz. Bu durumda ikinci ayet birinci ayete te'kit, tefsir, itiraz ve ilâve etme suretiyle devam eder. Devam eden ikinci cümle birinci cümleye müşterek atıf harflerinden biriyle bağlı olur. Lafzî irtibat daha çok şekilseldir. Ayetler arasındaki bu tür irtibatlar açıkatan anlaşılabilir, derin düşünmeyi gerektirmeyen irtibatlardır. Manevî uygunluk ise; Aslında lafzî irtibat manevî irtibatı da içermektedir. İkincisinin farkı herhangi lafzî bir atıf içermemesidir. Müfessirin ilmî derinliğine, ayetler arasındaki irtibatı keşfetmedeki yeteneğine sahip olmasıyla alâkalı bir irtibat alanını oluşturur. Bu tür irtibatla atfa dair bir emare mevcut değildir; sözü birbirine bağlamaya destek veren manevî karîneler vardır. Birinci irtibat şeklinde lafzî, şekilsel bir uyum varken bunda manevî bir uyum söz konusudur. Aralarında münasebet kurulan cümleler müstakil birer cümledir. Zerkeşî, lafzî anlamda atıf-matuf ilişkisinden saymadığı bu münasebet çeşidini “benzetme (et-tenzîr)”, “zıtlık (el-mudât) “ve “konu değiştirme” olmak üzere üç alt başlık altında incelemiştir. (Deliser, 179-181)

Tûfi ve diğer âlimlerin, ayetlerin uyumuyla ilgili olarak söylemiş oldukları bilgilere bakarak Kur'an'ın anlaşılmasında siyak ve sibakın ne kadar önemli olduğu da anlaşılmaktadır. Yine bu bilgiler doğrultusunda Kur'an'ın pasajlar halinde okunmasının daha doğru olacağı ve böylelikle daha iyi anlaşılacağı anlaşılmaktadır.

Burada iki sıfat vardır: (Tûfi, 94)

a-İmtizac: Bu lafızlar arasındaki münasebettir ve kelamın irtibatıdır. Bu ikisi olmadığı zaman kelam uzuvları kesik olan cisim gibi olur.

b- Temekkün: Lafızların yerli yerine oturması; bu da her lafzın cümlede uygun bir yere konmasıdır. Bu olmadığı takdirde cümle muzdarib olur. Parçaları farklı farklı yerlere konmuş bir gerdanlık gibi olur. Bu da ona kusur getirir.

Müfred lafzın müradifine herhangi bir üstünlüğü yoktur, lizatili delalet ettiği manaya da bir üstünlüğü yoktur. Bilakis bu yukarıda saydığımız sıfatların bazısını bulundurması sebebiyle ihtisas kazanmaktadır. Bilakis kelam bu sıfatla hoş bir manzara alır, tekib ve te'lifde de hoş gözükür. Her terkib daha faydalı olmak için artar, çünkü fayda müfredin hali değildir. Yine ilaçların terkibi onların

müfredlerindendir, yani onu oluşturan şeylerdendir, binaların terkihi onun aletlerindendir, insanın terkihi onun uzuvlarındandır. Eşyanın güzelliği onun faydasına tabidir. Faydası olmayan bir şey de çirkindir, faydası olan bir şey de güzeldir. O halde terkiplerin güzelliği onun te'lif edilmesine bağlıdır. (Tûfî, 94) Yine burada iki şey dikkatleri çekmektedir;

1- Müfred lafızlara nefisler bazen önem vermez. Müfred lafızlar terkihi haline geldiğinde, nefisler ona meyleder ve ona yönelir. Bu ancak tekib için böyledir.

2- Kur'an-ı Kerim beyan rütbelinin en yücesidir. Lisan ehli onun karşısında aciz kalmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in onların kelamına karşı ancak te'lif bakımından bir üstünlüğü söz konusudur. Çünkü Kur'an'ın müfred lafızları, Kur'an'ın nüzulünden önce de onların devamlı kullanmış oldukları lafızlardır. Tûfî burada Kur'an'ın icâzlığının te'lifinde olduğunu söylemekle Abdülkâhir Cürcânî' (471) nin "Nazm nazariyesi" ile paralellik arz etmektedir.

Çünkü Cürcânî, Kur'an'ın î'câzını çeşitli yönlerde arayanlara karşı Kur'an'ın nazm ve te'lifinde aramıştır. O, belâgat ilminde derinleşirken, bütün amacı Kur'an'ın î'câzını isbat etmektir. Cürcânî'ye göre nazm, kelimelerin birbirine bağlanması ve birinin diğerinin vaz'ına sebep olmasıdır. Kelimelerin birbirleriyle irtibat yolları incelenmekte, zihinde oluşan manaların nahiv ilminin ölçülerine göre nasıl ifade edildiğine dikkat çekilmektedir. Bunun için Cürcânî, belâgat sınırlarının ancak dil mantığında olabileceğini vurgulamakta ve nahivle nazm kavramı bağlantı kurmaktadır. (Coşkun, 2002, 3/280)

Allah'ın şu ayetlerine bak düşün; "Ey yer! Suyunu yut! Ve ey gök' (yağmı-urunu) tut denildi. Su çekildi ve iş bitirildi. (gemi de) Cudi (dağı) üzerinde durdu. Zâlimler gürûhuna (Allah'ın rahmetinden) uzak olsunlar denildi." (Hud, 11/44)

"Onları gördüğün vakit, kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Sanki onlar dayanmış keresteler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar. Düşman işte bunlardır. Onlardan korunuver. Allah kahretsin onları! (Haktan) nasıl dönüyorlar." (Munâfikûn, 63/4)

Bu ayetlerden herbirisi altı cümle içermektedir. Bunların imtizacının ve irtibatı çok kuvvetlidir. Lafızlar her cümlede yerli yerine oturmuş, çok ara verilmesine rağmen heceler birbirine karışmış, nazmı bozulmuştur. Cümlelerin sayısı da çok fazladır. Bu sanat da ancak Kur'an'a mahsustur. (Tûfî, 95)

4.1.8. Mensur ve manzum kelam hakkındaki görüşler (Tûfî, 100-106)

Mensur ve manzum kelamın fazileti hakkında ihtilaf edilmiştir. İbn Esîr Mensurun manzumdan daha faziletli olduğunu söylemiştir ve bunu da dillendirmiştir; Kur'an kelimelerinin en yücesidir, onun üslubu da nesirdir. Bu da nesrin üstün bir üslub olduğuna delalet eder, yine Kur'an'ın mucize olarak indirilmesi de bunu te'yid eder. Diğer mucizelere kıyasla icâzlık bir şeyin zor olduğunu gösterir. Bu da nesrin nazımdan daha zor olduğunu gösterir. Akla ve araştırmaya göre de zor olan, meşakkatli olan daha faziletlidir.

1- Araplardan nazımla uğraşanlar gerçekten çoktur, nesirle uğraşanlar ise azdır. Çünkü onların hiçbirisinden Kass b. Saide hariç nesir duyulmamıştır.

İbn Esîr'in bu delillerine itiraz: Kur'an üslubunun nesir olması nesrin faziletine delalet etmez. Nesir nazımdan daha kolay olduğu için Kur'an bu üslupla indirilmiştir, yoksa nesir faziletli olduğu için değil. Tûfî diyor ki; Nesir Araplara daha kolaydır. İbn Esîr'in ikinci gerekçesine şöyle cevap verir; Araplar ilgilerini nazma çevirmişlerdi, bunu da fesâhatta ve belâgatta kuvvetlerini ortaya koymak için yapmışlardır. "Diğer mucizelere kıyasla" sözüne gelince; ölümlerin diriltilmesi, denizin yarılması, suyun taştan çıkması bunların hepsi de zamanına göre zor olan işlerdendir. Bu görüş zayıftır, çünkü peygamberlerin mucizeleri onların kastettikleri cinsten vârid olmuştur, onların önem verdikleri ve övündükleri şeylerin cinsinden olmuştur çünkü onlara göre bunlar büyüktü. Deve ehline göre devenin önemi gibi, sihirbazlar için asanın yılanı dönüşmesi, tıp ehli için ölümlerin diriltilmesi, lisan ehli için fesâhatın önemi büyüktür. "Arapların çoğu nazımla uğraşır nesirle uğraşmaz, bu da nesrin zor olduğuna nazımın da kolay olduğuna delalet eder, çünkü insan kolay olanı çok yapar zor olanı da az yapar." Bu görüş iki bakımdan zayıftır;

a- İnsan ilgisini zor olan şeye çevirir ki o şey kolay olsun, insan da bunu kendi nefsi için yapar, o konuda bir meleke kazanmak için böyle yapar.

b- İbn Esîr kelamın eklemeye olarak kullanılması hususunda şöyle diyor; Nazımla uğraşan nesirle uğraşandan daha özürdür. Çünkü nazımda kafiye vardır.

2- Nesirle uğraşan bir lafızdan bir mana çıkarır, nazımla uğraşan bir lafızdan daha fazla mana çıkarır bu da vazin ve kafiye sebebiyledir. Lafızların fazla olması da onlara ihtiyaç duyulmaması sebebiyle saçmalamaktır.

İbn Esîr'in bu deliline iki şekilde cevap verilir;

a- Nice nazım vardır ki lafzen nesirden daha kısadır ve mana bakımından da nesirden daha kuvvetli ve daha güzeldir.

b- İbn Esîr'in söylemiş olduğu bu şey, nazımın daha zor olmasını gerektirir.

3- Nesri ancak onun aletlerini elde eden kişi söyleyebilir. Nazmı ise toplumun her kesiminden insan söyleyebilir. Onda ünsiyet kazanmaya ihtiyaç yoktur.

Buna da şu şekilde cevap verilir; Buradaki karşılaştırma belağatçıların faziletli olanlarının sözleriyle halkın şairlerinin sözü arasında değildir. Bu bir sayıklamadır hezeyandır. Bilakis bu faziletli şairlerin şiiri arasındadır. Onların şiirleri ve misalleri ancak nesrin aletlerini elde ettikten sonra olur, bu sadece nazma has değildir.

4- Nesirle uğraşan vezirlik makamına ulaşana kadar derecesi yükselir. Bu da onun sanatının daha faziletli olduğuna delalet eder. Şair ise insanların içinde bulunması sebebiyle dilencilikten ayrılmaz. Bu da onun sanatının ve piyasasının tercih edilmediğine ve faziletli olmadığına delalet eder.

Buna da çeşitli yönlerden cevap verilir;

a- Şiirin çıkış kaynağı ve membaı Araplardır. Şiirle uğraşanların çoğu melikler, varlıklı kimseler, reisler ve büyük insanlardır.

b- Benim şiirim rütbesi vezirlik makamı için mi? Vezir ancak, günde kendisine defalarca emir ve nehiy yapılan bir şahıstır. Vezir yazarı kapı eşliğinde karşılar, şair ise sultanların, meliklerin yanına girer onlara şiirinde emreder, nehyeder. Nasıl melik kılıcıyla bir şeyler alıyorsa şair de dilinin etkisiyle ve gücüyle bir şeyler alır.

c- Rütbe bakımından nazımla nesir (vezirle şair) arasındaki farkı kabul ediyoruz fakat faziletini kabul etmiyoruz. Bir şair vezirin yanına girdiği zaman onunla alay eder ve vezir olmak isteyen kimseye de güler ve onunla alay eder. Şair insanlara gözle bakmaz bilakis basiretle bakar, onların şekillerine bakmaz, onların manalarına bakar, onların hayvânî suretlerinin kemâlâtına bakmaz, bilakis nefsânî manevî kemâlatlarına bakar.

d- İbn Esîr, nesirle uğraşan vezir olur, nazımla uğraşan dilenci olur demişti. Bu kabul edilemez batıl bir görüştür. Çünkü nice dilenci gördük ki tesirlidir, fakat nice vezir ve kâtipler vardır ki hiçbir tesiri yoktur.

e- Sanatın istenilen bir şey olması bazen ona olan zaruretten dolayıdır, başka bir şeyden dolayı değildir, fakat bu durum onun faziletli olduğuna delalet etmez.

4.1.9. Fesâhat ve belâğat

1- Fesâhat sözlükte; açık olma ve ortaya koyma manasını ifade eder. Yüce Allah, Hz. Musa'nın dilinden şöyle buyurmuştur: "Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür." (Kasas, 28/34) İstilahta ise; Sözüün ses ve mana kusurlarından arınmış olmasıdır. Fasih söz, mânası kolay anlaşılabilir, rahat telaffuz edilen, dizimi mükemmel olan sözdür. Bundan dolayı fasih konuşmada veya yazıda bulunan her kelimenin sarf kurallarına uygun olması, mânasının açık ve anlaşılır olması, tatlı ve akıcı olması gerekir. (Bolelli, 2001, 15-16) Kazvîni ise fesâhatı şöyle tarif eder; Kelimede, kelimede ve mütekellimde kavâid-i ilmiyyeye mutâbık bulunan ahvali beyan eden sıfattır. (Kazvîni, 1990, 12)

2- Belâgat; sözlükte, varmak ve hedefe ulaşmak mânasına gelir. Bir terim olarak “Belâgat” ; doğru bir mânayı, kendisine uygun olan üstün ifâdelerle anlatmaktır. Belâgat, hem sözün hem de mütekellimin vasfı olarak kullanılır;

a- Kelamın Belâgatı: Bir sözün hem fasîh (kusursuz) olması, hem de durumun gereğine (muktezâ-yı hâle) uygun olmasıdır. (Yani yerinde, yeterince ve adanına göre söz söylemektir)

b- Mütekellimin Belâgatı: Hangi gaye ile olursa olsun mütekellimin meramını muktezâ-yı hâle uygun belîğ bir kelamla (açık ve anlaşılır bir sözle) açıklayabilme kabiliyetidir. (Bolelli, 27-28)

Kazvîni ise belâgatı şöyle tarif eder; İbareyi bozmamak suretiyle îcâz ve muhatabı usandırmamak suretiyle itnaba bâliğ olan her bir kelam ve mütekellimi beyan eden sıfattır. Bu belâgat ile yalnız kelam ve mütekellim mevsuf olur, kelime olmaz. Bir başka ifadeyle belâgat; hem düzgün hem de yerinde söz söylemektir. (Kazvîni,12)

Tûfî Kur'an-ı Kerim'in îcâzının fesâhat ve belâgat ile sabit olduğunu söylemektedir. Yine Tûfî 'fesâhat'ı lafzın ta'kidinden (lafzın anlaşılmasında) korunması olarak tarif eder, fesâhat kelimesinin 'fasîh' kelimesinden türemiş olduğunu ve onun da köpüğü alınmış süt anlamında olduğunu ifade etmektedir. Müellife göre 'belâgat'; Fasîh kelamı konuşan kimseyi istenilen en yüksek mertebeye ulaştırmaktır. Belâgat 'beleğâ' dan türemiştir. Bir şey son noktasına ulaştığı zaman 'beleğal mekân' denilir. Kelam ise böyle olduğu zaman 'belîğ' diye isimlendirilir. Eğer işiten kişi manadan kastedilen şeyin nihâi manasını anlıyorsa o zaman bu kelam belîğ olmuş olur. Şu ayette olduğu gibi; “Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.” (Nisâ, 4/63) Burada kastedilen onlara kastedilen manayı anlayabilecekleri söz söyle demektir. Müfessirler de bu ayetten bunu anlamışlardır. Fesâhatın konusu; Lafızların şu üç manadan birine delalet etmesidir, mutâbakat, tazammun ve iltizam. Belâgatın konusu; Fasîh kelam ve onun manasıdır. Belâgatın müteallakı lafız ve mânadır, fesâhatın müteallakı ise sadece lafızdır. O halde her belîğ kelam fasîhtir fakat her fasîh kelam belîğ değildir. Fesâhat izafî bir manadır, izafetlerin farklılık arzemesiyle beraber farklılık arzeder. Zaman ve mekânın değişmesiyle iyilik ve kötülüğün farklılık arzettiği gibi. Araplara göre bir lafız ta'kidinden yani anlaşılmasından kurtulduğu zaman fasîh hale gelir ve Araplar onu fasîh kabul ederler, biz ise aynı lafız fasîh kabul etmeyiz, çünkü o lafız bize göre ta'kidinden kurtulamamıştır. (Tûfî, 107-108)

5. Beyan ilmi

Tûfî'nin Kur'an ilimleri olarak konu edindiği meselelere genel olarak baktığımızda Kur'an ilâhî kaynaklı dilsel bir olgu olarak kabul edilip bunun gerekleri yerine getirilmeden Kur'an üzerinde konuşmak ve sağlıklı yorumlar yapmak bir hayli zor görünmektedir. Her şeyden önce Kur'an'ın Arapça olması ve indiği toplumda Arapça'yı da en üst düzeyde kullanmış olması, Kur'an'a edebî bir metodla ve edebiyatın ince yöntemleriyle yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Tüm bunların farkında olan müellifimiz dilsel tahlillere vurgu yapmış ve eserinin büyük bir çoğunluğunu Belâgat ilmine ayırmıştır. Bu ilmin verilerinin Kur'an tefsirinde nasıl uygulandığını bol örneklerle işlemiştir.

Tûfî'den önceki müelliflere baktığımızda onların Kur'an ilimleriyle ilgili eserlerinde Belâgat ilminin bölümlerinin geniş bir şekilde yer almadığını görüyoruz. Tûfî ise daha önce de bahsettiğimiz gibi dilsel inceliklere vurgu yapmakta ve eserinin büyük bir kısmını Belâgat ilminin verilerine ayırmaktadır. Bu yönüyle Tûfî kendinden sonrakilere bir öncülük etmiştir. Nitekim Kur'an ilimleri alanında zirve addedilen Zerkeşî “Burhan” ve Suyûtî de “İtkân” adlı eserlerinde Belâgat ilmine geniş bir yer ayırmaktadırlar. Bu yönüyle biz diyebiliriz ki geniş anlamda Belâgat ilmini Kur'an ilimlerine dâhil eden Tûfî'dir.

Tûfî Beyan, Meânî ve Bedî ilimlerini Beyan ilminin lafzî kısımları içerisinde zikreder ve bunları tek bölüm halinde inceler. Beyan; sözlükte, ortaya koymak, açık-seçik olmak, açıklamak ve anlaşılır hale getirmek gibi manalara gelir. (es-Sekkâki, 1987, 162;T.D.V. İslam Ansiklopedisi, Beyan Maddesi, 6/22-23; Bolelli, 35) Tûfî'ye göre “Beyan ilmi” Manevî ve Lafzî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Manevî kısımları faziletli olması hasebiyle daha önce geçmiştir. Lafzî kısımlar ise ondan türemiştir ve

29 çeşittir. Tûfi eserinin son bölümünde beyan ilminin lafzi kısımlarını ayrı ayrı izah etmektedir. (Tûfi, 109)

Tûfi bu bölümde bedî, beyan ve meânî ilminin verilerini beyan ilminin lafzî kısmı içerisinde değerlendirir ve bunları şiirlerden, ayetlerden ve hadislerden örneklerle açıklar. Tûfi belâgat ilmini Kur'an ilimlerinin özü ve en önemli unsuru olarak görmektedir. Bundan dolayı da “*el- İksîr*” adlı eserini bunu temel alarak yazmıştır. Tûfi'ye göre Kur'an'ın muradı ilâhiye uygun bir şekilde anlaşılması için O'nun indirilmiş olduğu dilin tüm özelliklerinin, inceliklerinin ve edebî yönlerinin en iyi şekilde bilinmesi gerekmektedir. Tûfi, tüm bunlar bilinmekle beraber Kuran'ın nasihi-mensuhu, ayetlerin nüzul sebepleri, muhkemi-müteşabihi, Hz. Peygamber'in ve sahabenin yorumları vs. Kur'an ilimleriyle ilgili birtakım bilgilerin doğrultusunda Kur'an'ın anlaşılmasının daha doğru olacağını vurgular. Tûfi'ye göre belâgat ilmi ve bu ilmin dalları Kur'an metnini anlama ve yorumlamanın ön şartıdır. (Tûfi, 110-333) Bugün Kur'an ilimleri alanında zirve kabul edilen Zerkeşi'nin “*el-Burhan*” adlı eserine baktığımızda belâgat ilmini Kur'an ilimleri içerisine dâhil ettiğini görmekteyiz. (Deliser, 147-168)

6. Sonuç

Tûfi belâgat ilmini Kur'an ilimlerinin özü ve en önemli unsuru olarak görmektedir. Bundan dolayı da “*el- İksîr*” adlı eserini bunu temel alarak yazmıştır. Tûfi'ye göre Kur'an'ın anlaşılması için Arap dilinin tüm özelliklerinin ve edebî yönlerinin en iyi şekilde bilinmesi gerekmektedir. Tûfi, dil bilgisi yanında Kur'an ilimleriyle ilgili birtakım bilgilerin doğrultusunda Kur'an'ın anlaşılmasının daha doğru olacağını vurgular. Tûfi'ye göre belâgat ilmi Kur'an'ı anlama ve yorumlamada ön koşuldur. Zerkeşi ile Kur'an ilimleri içerisinde algılanmaya başlayan belâgat ilmi, meânî, beyan ve bedî'nin Kur'an ilimleri içerisinde sayılması yaklaşık 86 yıl önce yaşamış olan Tûfi tarafından önerilmiştir. Netice itibariyle Zerkeşi Tûfi'nin önerisini benimsemiş ve bunu uygulamaya koymuştur. Bu yönüyle çalışmamıza konu olan Tûfi'nin *el-iksîr*'i büyük bir önem taşımaktadır. Ulûmu'l-Kur'an/Kur'an ilimleri kavramı bugünkü anlaşıldığı, tanımlandığı şekliyle konusu her yönüyle Kur'an-ı Kerim olan Kur'an'la ilgili veya Kur'an'ın içerdiği ilim ve araştırmalardan oluşan, Kur'an'ın en doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı gaye edinen bir bilgi alanı olarak belirginleşmesi ve çerçevesinin çizilmesinin hicrî sekizinci asırda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Şu da unutulmamalıdır ki Kur'an'ı Kerim'i ve içerdiği temel ilkeleri delilleriyle idrak etme işi Kur'an ilimlerinin işlevsel görevidir. Kur'an ilimleri kavramı hem Kur'an'ın içerdiği ilimlere hem de bu içeriği doğru anlamaya yardım eden ama yine Kur'an'dan kaynaklanan, onunla doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan ilimlere işaret etmektedir. Dolayısıyla Kur'an ilimleri Kur'an'ı anlama sürecinde ve bu süreç içerisinde oluşan ilimlerden ve bu ilimlerle ortaya konulan ilkelerden oluşmaktadır.

Biz çalışmamızda Tûfi'nin Kur'an'ın doğru anlaşılması için ortaya koyduğu temel ilkeleri bu alanda çalışmalar yapan ilim adamlarının istifadelerine sunmaya çalıştık. Nüzulünden günümüze kadar geçen dönemde Kur'an'ın anlaşılmasına dair yapılmış çalışmalar bir anlama usûlü olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kanaatimiz o ki; yapılan tüm çalışmaların sıkı bir araştırmadan geçirilip, bu zengin birikimden istifade ederek, aynı zamanda pozitif bilimin de verilerinden faydalanarak bir anlama usûlü ortaya konmalıdır. Bu görev de bu konuda mesailerini sarf eden hocalarımıza düşmektedir.

7. Araştırmanın etik yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

Yıldırım, H. (2023). *Ulûmu'l-Kur'an bağlamında Necmeddin Tûfi'nin el-İksir fî ilmi't-Tefsir adlı eseri.*

8. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

9. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Alptekin, C. (1988). *Doğuştan günümüze büyük İslam tarihi.* Çağ Yayınevi.

Askalânî, Şihâbededin Ali b. Hacer. (1385.) *Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine.* Kahire. Matbaatü'l-Medenî.

Bilgegil, M. K. (1980). *Edebiyat bilgi ve teorileri.* Enderun Kitabevi.

Bilmen, Ö. N. (1973). *Büyük tefsir tarihi.* Bilmen Yayınevi.

Bilmen, Ö. N. (1967). *Hukuku İslamiyye ve istilâhâtı fıkhiyye kâmusu.* Bilmen Yayınevi.

Bolelli, N. (2001). *Belâgat.* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Buharî, Ebu'l Abdullah Muhammed b. İsmail. (1992). *Sahih Buharî.* Çağ Yayınları.

Bursalı, M. T. (1333). *Osmanlı müellifleri.* Meral Yayınevi.

Cerrahoğlu, İ. (1968). Kur'an tefsirinin doğuşu ve ona hız veren amiller. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Cerrahoğlu, İ. (1996). *Tefsir tarihi.* Fecr Yayınları.

Cerrahoğlu, İ. (1991). *Tefsir usulü.* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Coşkun, A. (2002). *Kur'an ve tefsir araştırmaları-III.* Ensar Neşriyat.

Cürcânî, Abdülkâhir. (t.y.). *Delâilü'l-i'câz.* Kahire. Mektebetü't-Ticâriyye.

Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. (1883). *Et-ta'rifât.* Dâru'n-Nefâis Yayınları.

Çalışkan, İ. (2017). *Tefsir usulü.* Ankara Okulu Yayınları.

Deliser, B. (2012). *Ez-Zerkeşi ve Kur'an ilimlerindeki yeri.* Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

Demirci, M. (2003). *Tefsir usulü.* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Ebu Zeyd, Nasr Hâmid. (2001). *İlahi hitabın tabiatı.* (Çev. M. E. Maşalı), Kitabiyât.

Ed-Dûrî, A. (1991). *Bağdat.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (1. Baskı, Cilt 4, ss. 432).

- Erünsal, İ. (1989). *Doğuştan günümüze büyük İslam tarihi*. Çağ Yayınları.
- Güven, Ş. (2005). *Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında çok anlamlılık sorunu*. Denge Yayınları.
- Hacımüftüoğlu, N. (1992). *Beyân*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (1. Baskı, Cilt 6, ss. 22-23).
- Hamidullah, M. (1993). *Kur'an-ı kerim tarihi*. (Çev. S. Tuğ). Beyan Yayınları.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Fellah, Abdulhay el-Hanbeli. (t.y.). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Beyrut. Dâru'l-Mesîre Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem el-İfrikî el-Mısırî. (t.y.). *Lisânü'l-Arab*. Edebü'l-Havza Yayınları.
- İbn Nedim. (1978). *El-fihrist*. Daru'l- Marife.
- İbn Receb, Zîneddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Şihâbeddin Ahmed el-Bağdâdî el-Hanbelî. (1952). *Zeylû tabakâti'l-hanâbile*. Sünneti Muhammediye Matbaası.
- İbn Teymiyye. (1971). *Mukaddime*. Daru'l-Kur'ani'l-Kerim.
- Kazıcı, Z. (t.y.). *İslam eğitim tarihi*. Bir Yayınevi.
- Kazvîni, Celeleddin Muhammed. (1990). *Telhîs*. (Çev. M. F. Dinçkol), Ebrar Yayınları.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cemu'l-müellifin*. Terakkî Matbaası.
- Kırca, C. (t.y.). *İlimler ve yorumlar açısından Kur'an'a yönelişler*. Tuğra Neşriyat.
- Nedevî, Ebu'l Hasan. (t.y.). *İslam önderleri tarihi*. (Çev. Y. Karaca), İstanbul. Kayıhan Yayınları.
- Özlem, D. (1994). *Hermeneutik dersleri*. Prospero Yayınları.
- Philip, K. H. (1981). *Siyasi kültürel İslam tarihi*. (Çev. S. Tuğ), Boğaziçi Yayınları.
- Razi, F. (t.y.). *Et-tefsîru'l-kebîr*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Sekkâkî, Ebu Yakub Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali. (1987). *Miftâhu'l-ulûm*. thk. Naim Zerzur, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Serinsu, A. N. (1994). *Kur'an'ın anlaşılmasında asbâb-ı nüzûlün rolü*. Şûle Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2000). *İman*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (1. Baskı, Cilt 22, ss. 212-214).
- Suyûtî, Celeleddin. (1948). *El-itkân fî ulûmi'l-Kur'an*. Dâru'l-Hadîs Yayınevi.
- Suyûtî, Celeleddin. (1384). *Buğyetü'l-vüât*. M. Ebu'l-Fazl Yayınevi.

Yıldırım, H. (2023). *Ulûmu'l-Kur'an bağlamında Necmeddîn Tûfî'nin el-İksîr fî ilmi't-Tefsîr adlı eseri*.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cebir. (1374/1954). *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'an*. Müessesetü'r-Risâle Yayınevi.

Tûfî, Necmeddin Sülayman b. Abdulkavî. (t.y.). *El-iksîr fî ilmi't-tefsîr*. thk: Abdulkadir Hüseyin, Nemuzeciye Matbaası.

Yâfi, İmam Muhammed b. Esad b. Ali b. Süleyman el-Yemenî el Mekkî. (t.y.). *Mirâtü'l-cinân ve ibretü'l-yakzân*. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Yıldız, H.D. (1998). *Abbâsiler*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (1. Baskı, Cilt 1, ss. 37).

Yüksel, M. B. (2017). *Kur'an'ı farklı anlama ve nedenleri*. Ankara Okulu Yayınları.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. (1976). *Et-tefsîr ve'l-müfessirûn*. Dâru'l-Hadîs Yayınevi.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. (1276/1957). *El-burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Dâru'l Fikr Yayınevi.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	126-139
Gönderi Tarihi	24.07.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1332025
Kabul Tarihi	21.12.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Aralık		

İstanbul Kemhacı esnafının tezgah alım satımları (19. Yüzyıl başları)^{Δ*}

Machine buying and selling of Istanbul Kemhacı tradesmen operating (Early 19th century)

Zeki TEKİN¹

Öz

Osmanlı üretim yapısı içinde tekstil ürünlerinin büyük bir payı vardır. Özellikle saraylı kumaşlar arasında sayılan ve atkı ve çözüğü içinde değerli madenlerden altın ve gümüşün kullanıldığı Kemha kumaşının üretimi, alım ve satımı sürekli devlet kontrolü altında tutulmaktadır.

Pahalı kumaşlar arasında yer alan Kemha kumaşının üretimi için gerekli olan kemha tezgahlarının adeti, el değiştirmesi ve faaliyeti gerek esnaf yöneticileri ve gerek devlet yetkilileri tarafından sıkı sıkıya denetlenmekteydi. Nitekim 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul içinde faaliyet gösteren kemhacı esnafının bir kısmının sicile kaydedildiklerini öğrenmekteyiz. Bu kayıtlardan; tezgah satışlarını, satış bedellerini, kime satıldıklarını ve satılan tezgahın hangi semtlerde bulunduğu bilgisini takip edebiliyoruz.

İleride bulunacak yeni belgeler ışığında hakkında çok az şey bildiğimiz kemhacı esnafına ilişkin daha fazla şeyler söylemek mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kemha, Kemha tezgahı, Osmanlı, İstanbul.

Abstract

Textile products have a large share in the Ottoman production structure. Especially the production, purchase and sale of Kemha fabric, which is considered among the palace fabrics and which includes gold and silver from precious metals in its weft and warp, are kept under constant state control.

The number, handover and activities of Kemha machines required for the production of the Kemha fabric, which is among the expensive fabrics, had been strictly controlled by both the director tradesmen and the state authorities. As a matter of fact, we learned that a part of the tradesmen operating in Istanbul were recorded in the registry in the first quarter of the 19th century. From these records we can follow the sales of the machine, sales prices, to whom they are sold and in which districts the machine is sold.

In the light of the new documents to be found in the future, it will be possible to say more things about the tradesmen of kemha whom we know little about.

Keywords: Kemha, Kemha machine, Ottoman, Istanbul.

^Δ Bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan ederim. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, zeki.tekin@kayseri.edu.tr

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde tüm zamanların en iyi üretim mamülü olan tekstil hem ürün çeşitliliği hem de kalitesi açısından ileri seviyedeydi. Bunda iki büyük imparatorluğun doğal merkezi olmasının payı büyüktür. Özellikle payitaht olan İstanbul tekstil piyasasının en önemli tedarikçisi ve alıcısı konumundaydı. Piyasa fiyatlarının oluştuğu, kalite standartlarının belirlendiği en büyük merkez konumunda idi. İmparatorluğun seçkin tebasının ikamet ettiği ve büyük nüfus yoğunluğunu kendisinde barındıran Osmanlı İstanbul'u özellikle sahip olduğu büyük servet zenginliği sayesinde sadece ülke sınırları içerisinde değil yabancı ülkelerin değerli ve kıymetli malları için de büyük talepler oluşmakta ve ihracatın çekim merkezini oluşturmaktaydı. Özellikle Osmanlı sarayı kaliteli ürünlerin tüketilmesinde standartları belirlemekteydi.

Osmanlı merkez sarayına bağlı imalat atölyeleri kurulmuş ehl-i hiref denilen sanatında en mahir ustaların üretmiş oldukları tekstil ürünleri sarayın ihtiyaçları için sarf edilmiştir. Ancak ihtiyacın büyüklüğü nedeniyle miri atölyelerde üretilen ürünler ihtiyacı karşılayamadığından saray, sivil esnafa siparişler vererek numunelere uygun standartlarda üretilen ürünlerin en büyük alıcısı konumunu her zaman korumuştur. Burada öncelik daima sarayın olmuştur. Esnafın imal ettiği ürünler öncelikle saray ihtiyacını karşıladıktan sonra sivil halkın ihtiyaçlarına cevap verebilirdi. Genellikle ihtiyacı karşılamaktan uzak olan üretim miktarı aşırı talep oluşturduğundan, İstanbul dışındaki üretim merkezlerinde imal edilen ürünlerin yerel ihtiyaç fazlasının doğrudan İstanbul'a sevk edilmesi esnaf nizamı kabul edilerek sıkı sıkıya denetlenirdi.

Topkapı Sarayı arşivinde bulunan "Ehl-i Hiref" defterlerine göre dönemin lonca örgütleri içerisinde en kalabalık olanı dokumacılar ve "kadifeci", kemhacı", "futacı" gibi esnaf guruplarını oluştururlardı (Gürcan Yardımcı, 2016, s. 221). Kumaşlarda kullanılan ipek, altın ve gümüş tellerin miktarı ve dokumanın bütün safhaları sık sık kontrol edilmiştir. Özellikle 1502 tarihli Bursa İhtisab Kanunnâmesi'nde ipekli dokumalarda ipeğin hammaddesinin elde edilmesinden, bükülüp boyanışına kadar neler yapılması gerektiği ve standartlar; dokumanın çatısını oluşturan çözümlü ipliklerinin uzunluğu, tel sayısı, tel aralığı, gramajı, bu tellerin ipek kuruduktan sonra bükülüp boyanacağı, kırmızı boyada kullanılacak lâk miktarı ve uygulaması belirtilmiştir (Tezcan, 1993, s

Tekstil ürünleri içinde seraser kumaştan hemen sonra gelen kemha kumaşı da pahalı ve ağır işçiliği nedeniyle saraylı kumaşlar arasında yerini almıştır. Kemhacı esnafı üretimleri olan kemha kumaşı nedeniyle Osmanlı sarayı için vazgeçilemez konumdaydı. Kemha kumaşının dokuntusu içinde gümüş ve altın kullanıldığı için devlet yetkilileri ve lonca görevlileri tarafından esnafın üretim safhaları titizlikle denetlenmiş ve esnaf arasında mesleki yetkinliğe özen gösterilmiştir (Refik, 1931, s. 105).

İstanbul'da mevcut kemhacı esnafının İstanbul içinde sayıları sabit olup, nerelerde üretim yapacakları ve ne tür dokuma yapacakları esnafın kendi nizamları içerisinde belirlenmişti. Bu nizamlar sıkı sıkıya korunmakta ve kontrol edilmekteydi (İKM, 32, s. 16; İKM 75, s. 93). Devletin bu konudaki hassasiyetinin yanında belki de daha fazla esnafın kendi içindeki oto kontrol sistemi daha duyarlı hareket etmekteydi. Birçok düzensizlik bu sayede olay büyümeden resmi makamlara intikal ettirilirdi.

Kemhacı esnafının İstanbul ve çevresinde sanatını icra ettiği belirli sayıdaki tezgah adedine ve kemha tezgahı alet ve edevatına esnaf arasında gedik tabir edilmekteydi (İKM, 72, s. 41). Bunlar standart kabul edilmekte ve kaç adet tezgahın olduğu, ne kadar üretim yaptıkları ile üretecekleri ürün çeşitliliği esnaf nizamı içerisinde "dustürü'l-amel" ve "dustürü'l- nizam" kabul edilirdi (İKM, 32, s. 16). Esnaf arasındaki niza ve anlaşmazlıklarda "kadimden berü" denilen bu nizamlara göre hüküm verilerek esnaf münakaşaları sonlandırılırdı.

Kemhacı esnafının İstanbul içi ve bilad-ı selase tabir edilen Galata, Üsküdar ve Eyüp kazalarında toplam olarak 432 adet kemha tezgah gediği mevcuttu. Uzun müddet bu sayıyı koruyan esnaf, nizamlarının kendilerine tanıdığı yetkilerden hareketle, her türlü müdahale ve emrivakilere karşı koymasını bilmişti. Ancak 19 Cemaziyelahir 1218 tarihinde müslim ve zimmilerden oluşan 35 adet usta İstanbul Kadılığına gelerek İstanbul'un çeşitli yerlerinde tezgah kurup sanatlarını iyi bir şekilde icra ettiklerini ve halka kaliteli ve ucuz mal sattıklarını beyan etmişler ve kendilerinin de gedik içine kaydedilmelerini talep etmişlerdi. Bunun üzerine kemhacı esnafının lonca yöneticileri de mahkemeye

gelerek bu şahısların gerçekten çıraklıktan beri yetişerek iyi ustalar olduğunu kaliteli üretim ve halka ucuz satmaları karşılığında ferman ile sabitlenmiş olan kemhacı gediğinin yeni bir Hatt-ı Humayun ile artırılabilceğini kabul etmişlerdi (İKM, 80, s. 59). Bu tarihten itibaren kemhacı esnafı 432 adet tezgahtan 467 adet tezgaha çıkarılarak kemha kumaşını dokumaya ve üretim yapmaya yetkili kılınmıştı. Bu sayı mümkün olduğu kadar sabit tutulmuş ve daha sonraki dönemlerde ustalık beratının artmasını talep eden kalfaların yapmış oldukları baskılara itibar edilmeyerek bu talepler mahkemece reddedilmiştir (İKM, 92, s. 80). Bu sebepten gedik tabir edilen kemha tezgahları ancak elden ele satış veya miras yolu ile diğer insanlara intikal ettirilerek dolaşımı sağlanmaktadır.

Kemhacı esnafının tam sayımını semtlere ve sahipliklere göre dağılımlarını gösteren bir veriye henüz ulaşamadık. Ancak bir semtte faaliyet gösteren 95 adet esnafın noterlik kayıt belgelerine ulaşılmış olup bu bilgileri tablolaştırarak analiz etmeye çalıştık. Ayrıca İstanbul'un farklı semtlerinde alınıp satılan kemha tezgahlarına ilişkin İstanbul Kadılığı Mahkemesi kayıtları içerisinde tespit edebildiğimiz 42 adet satış kayıtlarını da aynı yöntemle tablolaştırarak değerlendirmeye aldık.

Kemhacı esnafının İstanbul içinde üretim yapan ustaları ve tezgah adetleri Osmanlı Devletinde sıkı sıkıya uygulanan gedik sistemi sayesinde kanunname ile sabit idi. Bu kanunlar titizlikle uygulanır ve kurallara aykırı davranışlar hakkında lonca sisteminin yönetim kadroları devreye girer ve gerekli uyarılar yapılırdı. Buna rağmen ısrarlı olan haksız taraf şikayet edilerek mahkemeye çıkarılır, taraflar dinlendikten sonra mahkeme esnafın usul ve kanunlarına göre hükmederdi. Zaman zaman esnafın ihtilafa düşüklerini ve mahkemeye gittiklerini mahkeme kayıtlarından takip etmekteyiz. Esnafın çeşitli konulardaki anlaşmazlıkları esnaf hakkında yeni bilgiler edinmemizi sağlaması açısından değerlidir. Her anlaşmazlık yeni bir çalışmanın konusuna öncülük edebilir.

2. İstanbul Seydi Ömer Mahallesi'nde faaliyet gösteren kemhacı esnafı

İstanbul Küçükhamam civarında Seydi Ömer Mahallesinde doksan beş adet kemhacı esnafının varlığını görmekteyiz. Bu mahalledeki kemhacı esnafı yöneticileriyle birlikte kendi durumlarını tescil ettirmek amacıyla 19 Rebiyülahir 1243 tarihinde İstanbul Kadılığı Mahkemesine başvurarak sicille kendilerini kaydettirmişlerdi (İKM, 151, ss.8a-16b). Kemhacı esnafının mahkemeye giderek topluca sicile kayıt olunması ve hüccet talep etmelerindeki asıl amacın ne olduğu hakkında herhangi bir fikre sahip değiliz. Bu konuya ışık tutacak elimizde herhangi bir veri mevcut değildir. Ancak durduk yere bir bölgedeki 95 adet esnafın tamamının kendilerini aynı tarihte topluca kaydettirmeleri ve hüccet talep etmeleri de esnafın kendilerini sıkıntıya sokan veya tehdit eden bir gelişmenin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda ya sonradan oluşan esnaf grubunun kendilerini resmiyet altına alarak legalleşme çabaları ya da kendileri resmi ve legal olmaları yanında kendi gruplarına eklenmek isteyen yeni oluşumlar mevcut olup bunlar ile aralarını ayırmak çabası olarak da hadiseyi okuyabiliriz. Ancak bu varsayımların hiçbiri de gerçeği yansıtmayabilir. Belki de var olan kaydı güncellemekten öte bir amaçları yoktur. Her ne maksat ile olursa olsun elimizdeki veriler bize taze bilgiler vermekte ve bazı değerlendirme ve yorumlar yapmamıza imkan sunmaktadır.

Sicilde kayıtlı olan belgelerin içeriklerini tahlil ettiğimizde dört sütun üzerinde tablo yapılabileceğini gördük. Biz bu bilgileri daha net gösterebilmek ve tekrar ifadelerden kaçınmak adına tablolaştırma yoluna gittik. Buna göre; 1. Sütunda, "tezgah sahibi", 2. Sütunda, tezgahın "kimden alındığı", 3. Sütunda, tezgahın "alındığı tarih" ve 4. Sütunda ise "tezgah adedini" gösteren bir tablo oluşturduk. Buna göre her bir sütunu değerlendirdiğimiz de ilginç sonuçlar ortaya çıktığını gördük.

19 Rebiyülahir 1243 tarihi itibarıyla birinci sütunu oluşturan tezgah sahibi olan bu kişilerin tabiiyetlerine bakıldığında doksan beş tezgah sahibinin tamamının gayr-i müslim olduğu görülmektedir. O tarih itibarıyla içlerinde bir tane dahi Müslüman usta bulunmamaktadır. Genelinin isimlerine dikkat edildiğinde ise Ermeni tebaasından oldukları anlaşılmaktadır.

Bazı tezgah sahibi ustaların bir adet tezgahları var iken bazılarının birden fazla tezgaha sahip oldukları dikkati çekmektedir. Bir tezgaha sahip olan kişi sayısı 29 dur. Birden fazla tezgaha sahip olanlar ise 21 kişidir. Toplamda kemhacı tezgahı tasarruf eden ustaların sayısı 50 kişiden oluşmaktadır. Bu durumda tek tezgah tasarruf eden tezgah sahipleri tezgahların %60'ını oluşturmaktadır. Bütün içinde 2/3'lük

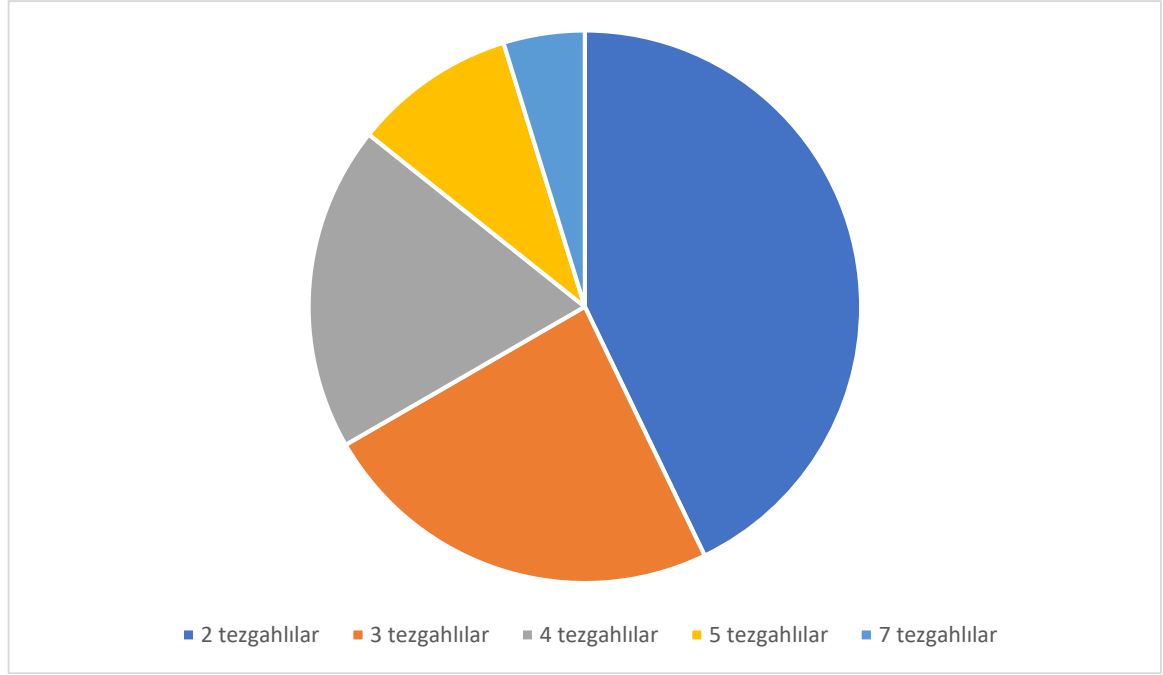
oranında tezgah sahipleri bir tezgah tasarruf etmektedir. Geriye kalan %40'ının ise birden çok tezgaha sahip olduklarını ve bunların ise 1/3'lük orana tekabül ettiği görülmektedir.

Birden fazla tezgah tasarruf eden kişilerin kendi aralarındaki dağılımlarını şöyle gösterebiliriz: 2 adet tezgahı olanlar 9 kişi, 3 adet tezgahı olanlar 5 kişi, 4 adet tezgahı olanlar 4 kişi, 5 adet tezgahı olanlar 2 kişi ve 7 adet tezgahı olan ise 1 kişi olarak tespit edilmiştir.

Bu hususu bir pasta grafik şeklinde gösterdiğimizde dağılım aşağıdaki gibidir:

Şekil 1

Çoklu Tezgaha Sahip Olanların Dağılımları

Ana tablonun ikinci sütununu oluşturan “Kimden Aldığı” başlığı altındaki kısım, yani tezhahını satan kişilerin isimlerinin yer aldığı sütunu incelediğimizde ise burada Müslüman isimlerine rastlamaktayız. Bu sütunda yer alan 95 isimden 27 si Müslüman ustalar olup, geriye kalan 68 kişi ise gayr-i müslim ustalar idi. Birinci sütunda ifade ettiğimiz gibi bu bölgedeki esnaf grubu içinde faaliyet yapan Müslüman usta kalmamıştır. Gayr-ı müslim ustaların bu bölgede kemhacılık iş koluna sahip oldukları görülmektedir. Yine yaklaşık oran 1/3 ve 2/3 oranını burada da görmekteyiz. Büyük oranda gayr-ı müslim tezhah sahipleri kendi aralarında alış-veriş yapmışlardı.

Burada ilginç bir diğer husus ise gayr-ı müslim ustalar arasındaki tezhah satışlarındaki akraba yakınlıklarıdır. 17 kişi toplamda 23 adet tezhahını oğluna satarken, 4 kişi de toplamda 7 tezhahı kardeşine satmıştır. Bu şekilde yakın akraba arasındaki 21 kişi sayıları 30 adete ulaşan tezhahlarını birbirlerine satmak suretiyle el değiştirmişlerdir. Bu rakam yaklaşık olarak 1/3 oranına tekabül etmektedir.

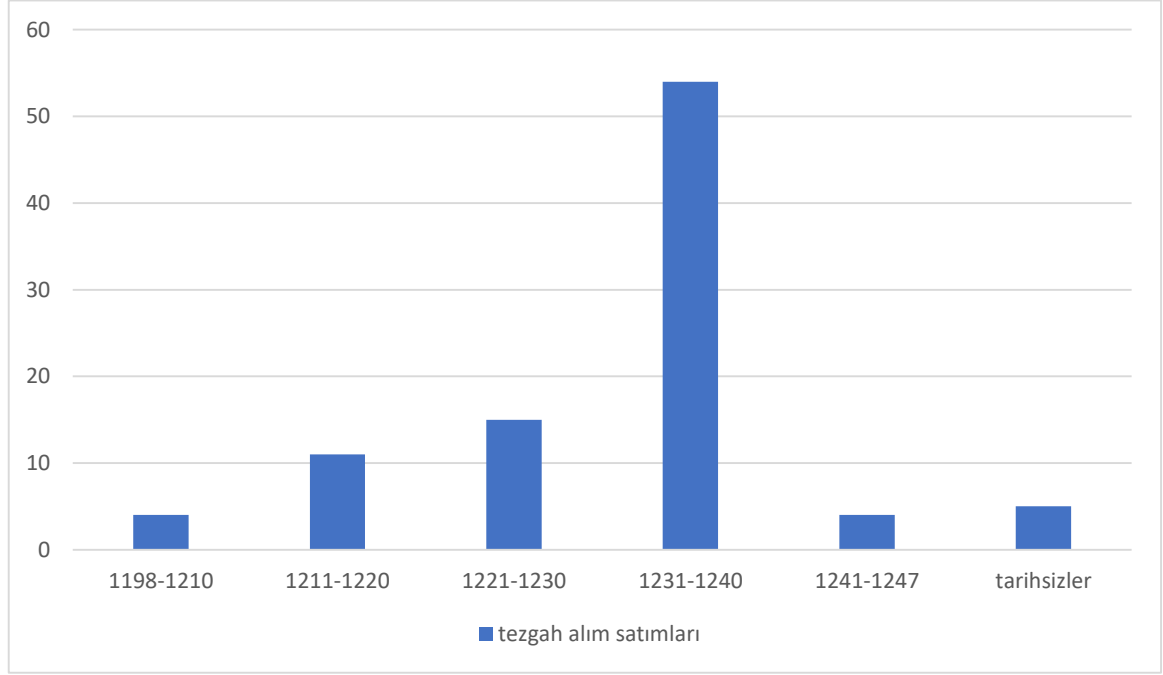
Tablonun üçüncü sütunu olan tezhahların satın alış tarihleri incelendiğinde çeşitli zaman aralıklarına denk geldiğini müşahade etmekteyiz. Beş adet tezhahın satış tarihi bulunmamaktadır. Tablo incelendiğinde tezhah alımlarının en erken 1192 tarihinde başlayıp, en geç 1247 tarihinde sona ermekte olduğunu gözlemlemekteyiz. 95 adet kemhacı tezhahı bu tarihler arasında satılmıştır. Bu dağılımı göstermek için her on yılı baz alarak yapılan analizde karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır. 1. On yıllık süre içinde 4 adet tezhahın satıldığını, 2. On yıllık sürede 11 adet tezhahın satıldığını, 3. On yıllık sürede 15 adet tezhahın satıldığını, 4. On yıllık sürede ise tezhahların yarıdan fazlasının bu zaman aralığında satılarak 54 tezhah satışıyla büyük bir oran oluşturduğunu, 5. On yıllık sürede satış oranının sert bir

düşüş yaşayarak 4 adet tezgah satışı gerçekleştirildiğini müşahade etmekteyiz. Tarihi belirtilmeyen satışları da bir kategori olarak aldığımızda satılan tezgah adetinin 5 adetle sınırlı kaldığını ifade edebiliriz.

Tarih aralıklarına göre tezgah alış- satışlarını bir grafikte oransal olarak göstermek istersek karşımıza aşağıdaki gibi bir dağılım çıkmaktadır.

Şekil 2

Tarihlere Göre Tezgah Alım Satımı

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere tezgah satışlarının ağırlıklı zaman dilimleri belirli zaman aralığında toplanmaktadır. Satılan tezgahların yaridan fazlasını belgenin tanzim tarihi olan 1243 senesine en yakın zaman dilimi olan 1231-1240 zaman aralığında toplanmıştır. 1211-1220 zaman aralığında ise ikinci büyük kümelenme gerçekleşmiş ve fakat bu yoğunluk ile birinci olan yoğunluk arasında dahi 3 katından daha fazla bir fark meydana gelmiştir. Satılan kemhacı tezgahlarının yaridan fazlası sicile toplu kaydedildiği tarihten yaklaşık on yıl öncesinden itibaren başlayarak yıllara göre aşağıdaki tabloda olduğu gibi serpilmiştir.

Bu bilgiler ve değerlendirmelerin dışında bizi ilgilendiren bir diğer önemli ayrıntı ise el değiştiren kemhacı tezgahlarının kaç kuruşa satıldığı meselesidir. Maalesef bu mevzuda sicilde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bizim açımızdan büyük eksiklik olan bu hususa ilişkin veri olsaydı süreçlere bağlı olarak tezgah fiyatlarının artışlarını gözlemeleme fırsatı bulabilirdik.

Tablo 1

*İstanbul Küçükhamam, Seydi Ömer Mahallesi'nde Faaliyet Gösteren Kemhacı Esnafı***

Sıra No	Tezgah Sahibi	Kimden Aldığı	Alınış Tarihi	Tezgah Adedi
1	Artin veled-i Avak (İKM, 151, s. 8a-1)	Sadık Efendi	15 B 1226	1
2	Partemyas veled-i Acı Sahatik (İKM, 151, s. 8a-2)	Karabet veled-i Giryacıoğlu	1 Ş 1238	1
3	Baklacioğlu Menak veled-i Artin (İKM, 151, s. 8a-3)	Artin	19 B 1228	1
4	Baklacioğlu Menak veled-i Artin (İKM, 151, s. 8a-4)	Deyanoğlu Avadik	1 M 1235	1
5	Baklacioğlu Menak veled-i Artin (İKM, 151, s. 8a-5)	Artin	19 B 1228	1
6	Baklacioğlu Menak veled-i Artin (İKM, 151, s. 8b-1)	Artin	19 B 1228	1
7	Bezcioğlu Açıartin veled-i Asvador (İKM, 151, s. 8b-2)	Hüseyin bin Mustafa	-	1
8	Bezcioğlu Açıartin veled-i Asvador (İKM, 151, s. 8b-3)	Hacı Arif Ağa	1 CA 1235	1
9	Bezcioğlu Açıartin veled-i Asvador (İKM, 151, s. 8b-4)	Hüseyin	19 Z 1234	1
10	Bogos veled-i Malaper (İKM, 151, s. 8b-5)	Kınnap İsmail	1 S 1236	1
11	Tavir veledi Bezcioğlu Acı Artin (İKM, 151, s. 9a-1)	Ethem	23 S 1238	1
12	Harito veled-i Dimitri (İKM, 151, s. 9a-2)	Dimitri	1 ZA 1217	1
13	Mazlumoğlu Laçso veled-i Aneştas (İKM, 151, s. 9a-3)	Aneştas	23 S 1238	1
14	Bezcioğlu Açıartin veled-i Asvador (İKM, 151, s. 9a-4)	Filyoz	21 C 1236	1
15	Bezcioğlu Açıartin veled-i Asvador (İKM, 151, s. 9a-5)	Eğrikapılı Lazari	23 M 1235	1
16	Manil veled-i Otan (İKM, 151, s. 9b-1)	Köseç İsmail	27 B 1220	1
17	Manil veled-i Otan (İKM, 151, s. 9b-2)	Boğdesar	1 M 1211	1
18	Manil veled-i Otan (İKM, 151, s. 9b-3)	Bahçivanoğlu İstefan	23 M 1233	1
19	Manil veled-i Otan (İKM, 151, s. 9b-4)	Yanık Ali Usta	13 B 1233	1
20	Manil veled-i Otan (İKM, 151, s. 9b-5)	Uzun Emin Ağa	23 S 1237	1
21	Papazoğlu Avanes veled-i Sirop (İKM, 151, s. 10a-1)	Avanes	1 ZA 1235	1
22	Papazoğlu Avanes veled-i Sirop (İKM, 151, s. 10a-2)	Aleknazer oğlu Deyan	15 C 1240	1
23	Papazoğlu Avanes veled-i Sirop (İKM, 151, s. 10a-3)	Acı Manil	5 B 1242	1
24	Acı Sahatik veled-i Partemyas (İKM, 151, s. 10a-4)	Kasapoğlu İsmail	1 B 1238	1
25	Acı Sahatik veled-i Partemyas (İKM, 151, s. 10a-5)	Partemyas	-	1

* İstanbul'un bir semtinde yer alan kemhacıları gösteren bu tablodaki veriler; İstanbul Şerhiye Sicili (İŞS), İKM, Defter No: 151 de topluca kayıtlı olup, ilgili defterin 8a-16b varakları arasında yer almaktadır. Her bir varak sahifesi içinde yaklaşık beş adet tezgah kaydı mevcuttur. Sahife içindeki her bir kayda sırası ile 1'den- 5'e kadar sırasını koruyarak tarafımızdan numara verilmiştir. Ayrıca tabloyu oluştururken de ilk sütuna 1,2, 3 diye sıra sayısı ilave ederek numaralandırdık.

26	Dülgeroğlu Artin veled-i Karabet (İKM, 151, s. 10a-6)	Serasercibaşı zade Arif Ağa	21 CA 1239	1
27	Toplaroğlu Agop veled-i Portemyas (İKM, 151, s. 10b-1)	Elikınalı Agop	23 Z 1232	1
28	Toplaroğlu Agop veled-i Portemyas (İKM, 151, s. 10b-2)	Paratos	7 RA 1226	1
29	Acı Tekfar veled-i Karabet (İKM, 151, s. 10b-3)	Pakim oğlu Nikoli	27 CA 1233	1
30	Acı Tekfar veled-i Karabet (İKM, 151, s. 10b-4)	Norsas (Kardeşi)	1 S 1206	1
31	Acı Tekfar veled-i Karabet (İKM, 151, s. 10b-5)	Avanes	11 S 1233	1
32	Yiğitbaşı Abraham veled-i Serope (İKM, 151, s. 10b-6)	Çalık Serape'nin oğlu	9 S 1239	1
33	Yiğitbaşı Abraham veled-i Serope (İKM, 151, s. 11a-1)	Hürmüz	9 B 1239	1
34	Keforek veled-i Dartos (İKM, 151, s. 11a-2)	Yanako veled-i Tohari	27 L 1235	1
35	Keforek veled-i Dartos (İKM, 151, s. 11a-3)	Seyyid Mustafa Ağa	5 ZA 1237	1
36	Agop veled-i Miksad (İKM, 151, s. 11a-4)	Emin Süleyman	-	1
37	Parşah veled-i Agop (İKM, 151, s. 11a-5)	Felyoz	25 S 1237	1
38	Parşah veled-i Agop (İKM, 151, s. 11a-6)	Estadri veled-i Aneştas	25 S 1206	1
39	Anternik veled-i Menatsagan (İKM, 151, s. 11b-1)	Menatsagan (babası)	11 S 1239	1
40	Partal Begos veled-i Serkis (İKM, 151, s. 11b-2)	Hasan Ağa	23 RA 1240	1
41	Norsed veled-i Tesed (İKM, 151, s. 11b-3)	Hamaloğlu Menak	1M 1213	1
42	Kirkor veled-i Norses (İKM, 151, s. 11b-4)	Telmecioğlu Ali Usta	25 M 1213	1
43	Bağdesaroğlu Mıgırdiç veled-i Bedros (İKM, 151, s. 11b-5)	Bedros	1 RA 1240	1
44	Begos veled-i Serope (İKM, 151, s. 11b-6)	Otan oğlu Avadik	19 B 1230	1
45	Partal Begos veled-i Serope (İKM, 151, s. 12a-1)	Neyzen İsmail Ağa	1 S 1239	1
46	Sadacioğlu Acı Osep veled-i Asvador (İKM, 151, s. 12a-2)	Hüseyin Seyyid Mustafa	15 Ş 1230	1
47	Sadacioğlu Acı Osep veled-i Asvador (İKM, 151, s. 12a-3)	Yosep veled-i Acı Kefori	15 C 1226	1
48	Sadacioğlu Acı Osep veled-i Asvador (İKM, 151, s. 12a-4)	Serasercibaşı zade Mehmed Emin Ağa	13 RA 1235	1
49	Sadacioğlu Acı Osep veled-i Asvador (İKM, 151, s. 12a-5)	Kirişcioğlu Hadzali	13 N 1217	1
50	Mıgırdiç veled-i derzi Dayan (İKM, 151, s. 12a-6)	Balatlı Naltki	1 B 1228	1
51	Monil veled-i Tavir (İKM, 151, s. 12b-1)	Tavir	1 M 1215	1
52	Monil veled-i Tavir (İKM, 151, s. 12b-2)	Avanista (kardeşi)	1 M 1239	1
53	Papucubüyüköğlü Begos veled-i Nikfos (İKM, 151, s. 12b-3)	Nikfos	8 S 1217	1
54	Papucubüyüköğlü Begos veled-i Nikfos (İKM, 151, s. 12b-4)	Etam	1 RA 1217	1

Tekin, Z. (2023). İstanbul Kemhacı esnafının tezgah alım satımları (19. Yüzyıl başları)

55	Papucubüyükoğlu Begos veled-i Nikfos (İKM, 151, s. 12b-5)	Yanık Seyyid Ali Ağa	27 S 1236	1
56	Papucubüyükoğlu Begos veled-i Nikfos (İKM, 151, s. 12b-6)	Sadıkçavuşunoğlu Süleyman	13 L 1333	1
57	Papucubüyükoğlu Begos veled-i Nikfos (İKM, 151, s. 12b-7)	Bağçevanoğlu Nikola	1 C 1235	1
58	Dülgeroğlu Delot veled-i Ezkalati (İKM, 151, s. 13a-1)	Altıparmak Abraham	1192	1
59	Andon veled-i Dülger Yorgi (İKM, 151, s. 13a-2)	Yorgi	21 CA 1208	1
60	Karabet veled-i Kefork (İKM, 151, s. 13a-3)	Haçadar	11 M 1227	1
61	Serope veled-i Mıgır (İKM, 151, s. 13a-4)	Mıgır	1232	1
62	Nifofikur veled-i Hürmüz (İKM, 151, s. 13a-5)	Hürmüz (babası)	-	1
63	Nifofikur veled-i Hürmüz (İKM, 151, s. 13a-6)	Hürmüz (babası)	-	1
64	Andon veled-i Kasaboğlu Haçador (İKM, 151, s. 13b-1)	Diğer Dolet	1 C 1232	1
65	Andon veled-i Kasaboğlu Haçador (İKM, 151, s. 13b-2)	Kasaboğlu Haçador	11 M 1227	1
66	Menas (İKM, 151, s. 13b-3)	Hamparsum	1 RA 1241	1
67	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 13b-4)	Andon (kardeşi)	19 RA 1233	1
68	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 13b-5)	Andon (kardeşi)	19 ZA 1233	1
69	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 13b-6)	Andon (kardeşi)	19 ZA 1233	1
70	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 14a-1)	Hamamcıoğlu Avanes	25 ZA 1236	1
71	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 14a-2)	Andon (kardeşi)	19 ZA 1233	1
72	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 14a-3)	Begos	1 C 1232	1
73	Menasoğlu Mikail veled-i Begos (İKM, 151, s. 14a-4)	Begos	1 C 1232	1
74	Menasoğlu Menas veled-i Bedros (İKM, 151, s. 14a-5)	Seyyid Abdülkerim Usta	5 Z 1234	1
75	Mazlumoğlu Mikderi veled-i Aneştas (İKM, 151, s. 14b-1)	Aneştas	23 S 1238	1
76	Mazlumoğlu Mikderi veled-i Aneştas (İKM, 151, s. 14b-2)	Aneştas	23 S 1238	1
77	Kaprilin babası (İKM, 151, s. 14b-3)	Kara Halil Ağa	1 L 1229	1
78	Kaprilin babası (İKM, 151, s. 14b-4)	Odunyarıcı zade Hacı Ahmed	1 C 1233	1
79	Kaprilin babası (İKM, 151, s. 14b-5)	Saragim	21 Z1234	1
80	Kaprilin babası (İKM, 151, s. 15a-1)	Tanayoşoğlu çırağı Hiristo	5 ZA 1231	1
81	Avakim veled-i Asvador (İKM, 151, s. 15a-2)	Derviş Hasan	5 ZA 1233	1
82	Avakim veled-i Asvador (İKM, 151, s. 15a-3)	Panako	15 RA 1238	1

83	Avakim veled-i Asvador (İKM, 151, s. 15a-4)	Dellal Haçador	15 S 1227	1
84	İstefan veled-i Apostol (İKM, 151, s. 15a-5)	Apostol	1 M 1222	1
85	İstefan veled-i Apostol (İKM, 151, s. 15b-1)	Apostol	1 M 1222	1
86	İstefan veled-i Apostol (İKM, 151, s. 15b-2)	Vasil veled-i Yanako	27 RA 1234	1
87	İstefan veled-i Apostol (İKM, 151, s. 15b-3)	Oduncuoğlu Yorgi	1 R 1236	1
88	Nehabet (İKM, 151, s. 15b-4)	Babası	27 RA 1243	1
89	Merkoyas veled-i Otanoğlu Anil (İKM, 151, s. 15b-5)	Andon	1 RA 1222	1
90	Bağdisaroğlu Avanes veled-i Bedros (İKM, 151, s. 16a-1)	Bedros	1 RA 1240	1
91	Dartos veled-i Bedros (İKM, 151, s. 16a-2)	Ahmed Ağa	1 S 1212	1
92	Melekzad veled-i Kapril (İKM, 151, s. 16a-3)	Edhem Ağa	23 S 1238	1
93	Agob (İKM, 151, s. 16a-4)	Bektaşoğlu Seyyid Mehmed	17 S 1247	1
94	Dilencioğlu Dimitri veled-i Atom (İKM, 151, s. 16b-1)	Bedros	17 B 1220	1
95	Bağdisaroğlu Vartan veled-i Bedros (İKM, 151, s. 16b-2)	Bedros	1 Ra 1240	1

3. İstanbul'un muhtelif yerlerinde alınıp satılan kemha tezgahları ve fiyatları

İstanbul Şeriye Sicilleri, İstanbul Kadılığı Mahkemesi Defterleri içinde yer alan kemhacı esnafına ait gedik tabir edilen kemha tezgahlarının esnaf arasında ve miras yoluyla intikal eden hareketliliği ve tezgah fiyatlarına ilişkin gelişmeleri satış akitlerinden takip etmekteyiz. Her zaman düzenli ve anlamlı bir sonucun ortaya çıkması mümkün olmamakla beraber ortaya çıkan belge yoğunluğuna göre yine de bir fikir sahibi olmaktayız. Noterlik hizmeti verdiğini bildiğimiz kadınlardan sadece ihtilafli konuların değil normal satışların da sicile kayıt edilmesi üzerine bu tür muamelelerden esnafın faaliyetlerini resmiyete intikal ettirdiği ölçüde konunun takibini yapabilmekteyiz.

Kemha tezgahı satış fiyatları ile ilişkili olarak anormal fiyat artışı esnafın alt unsurları arasında derin bir hoşnutsuzluk yaratmış ve bu husus İstanbul kadılığına şikayet konusu olmuştur. İstanbul Kadılığı Mahkemesinde görülen davada kemhacı esnafının müslim ve gayri müslim kalfaları Çarşamba günü arz odasına gelerek kethüdarları Emrullah Ağa aracılığı ile istek ve taleplerini ihtiva eden 7 Cemaziyelahir 1222 tarihli dilekçelerini sunmuşlardı. Kalfalar çok eski zamandan beri ellerinde bulunan kemha tezgahlarını 50 kuruştan 100 kuruşa kadar satın alabilirken bir müddetten beri ellerindeki tezgahlar müzayede yolu ile satılarak fiyatının 1300 ve hatta 1500 kuruşa kadar yükseldiğinden bahsetmektedirler. Fakir olmaları nedeniyle bu fiyatları asla ödeyecek durumda olmadıklarından yakılarak 150-200 kuruşa kadar tezgah alabileceklerini ve kendilerinin de tezgah sahibi olma isteklerini belirtmektedirler. Mahkemeden kendilerine verilen cevabi yazıda; tezgahlarda işlenen mallar genellikle gümüş kılaptan olduğundan düzene zarar vermemek için 467 adet olan tezgah sayısının yeterli olduğu, sayının korunması gerektiği ve haftada bir defa kethüda ve yiğit başının tezgahları kontrol etmeleri nizam gereği olduğu için sayılarının artması halinde nizamın korunmasının mümkün olamayacağı ifade edilerek 1500'e kadar satılan tezgahların 200 kuruş olarak beyan edilmesinin yasal olmadığı açıklaması yapılmaktadır (İKM, 92, s. 80).

Mahkemenin bu cevabında esnafın genel kuralları ve sayının niçin artırılmayacağı hususuna dikkatler çekilirken fiyat artışı konusu hakkında en ufak bir değerlendirme yapılmamaktadır. Kemhacı esnafının tezgah alım satımındaki fiyat aralıkları kalfaların talepleri hilafına yukarıdaki mahkeme kaydı doğrultusunda gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu bağlamda sicillere baktığımızda tezgah satışı ile alakalı 42 adet belge tespit edebildik. Bu belgeleri okuyup analiz ederek aşağıdaki gibi tablolastırdık. İlgili tabloda yedi sütun ortaya çıkmıştır. Bu sütunlar: kemha tezgahını satan ilk sahibi, alıcı olan ikinci sahibi,

kemha tezgahının cinsi, gedik tabir edilen kemha tezgahının faaliyet icra ettiği yer, tezgahın satış bedeli ve satış tarihi ile satılan tezgah adedi olarak belirginleşmiştir.

Tablo-1'e nazaran daha detaylı olan bu tabloda "tezgah sahibi" ile "satış yapılan kişiler" arasında normal satış işlemlerinin dışında göze çarpan herhangi bir fevkaladelik bulunmamaktadır. Tablo-1 de alıcıların tamamı gayri müslim iken burada alıcılar hem gayri Müslimlerden hem de Müslümanlardan oluşmaktadır. Buna göre 42 adet satış akdinin 15 adedi Müslümanlar arasında gerçekleşirken, 17 adedi ise gayri müslimler arasında gerçekleştirilmiştir. Oranların dengeli olduğu neredeyse satışların birbirine birebir yakın olduğunu görüyoruz. Geriye kalan 10 satışın sadece 2 adedi Müslüman- gayri müslim arasında olurken 8 adedi gayri müslim- Müslüman arasında gerçekleşmiştir. Genel olarak bakıldığında ise; satıcı sütununda yer alan 42 satıştan 17 adedi Müslüman ustalardan geri kalan 25 adedi ise gayri Müslimlerden oluşmaktadır. Aynı şekilde alıcılar sütununda da alıcıların 23 adedini Müslümanlar meydana getirirken, 19 adedini gayri müslimler oluşturmaktadır. Bu tabloda Müslümanlar diğer tablonun zıddına daha az satan ve daha çok alan konumdadır.

Tabloda üçüncü sütunda yer alan "tezgahın cinsi" kısmında sadece altı kemha tezgahının cinsi zikredilmiş olup, burada da üç adet tezgah çeşidi yer almaktadır. Bunlar ise; "kürk", "kökeş" ve "mekki" isimleriyle anılmaktadır. Kemha tezgahları hakkında çok az bir bilgiye sahip olduğumuz göz önüne alınırsa tezgah çeşitliliği üzerine daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Sadece adını bildiğimiz bu üç çeşit kemha tezgahının kalitesi ve özellikleri hakkında da yine bir şey söylemekten şimdilik uzağız. Satış fiyatından yola çıkarak bir değerlendirme yapacak olursak mekki tezgahın 1130 kuruş ile daha pahalı olduğu, kökeş tezgahının da 1000 kuruş olarak satıldığı ve nihayet kürk isimli tezgahın ise fiyatının oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yeterli bir mukayese yapmaya elverişli veri olmadığından verebileceğimiz bu karar da yanıltıcı olabilir.

Tabloda yer alan 57 adet tezgahtan sadece 6 adedi için tezgah ismi zikredilmiştir. Geriye kalan 51 adet tezgahın ismini bilemiyoruz. Mutlaka daha fazla çeşitliliği olabileceğini tahmin ettiğimiz tezgahların çeşitleri ve bunların yapısal özellikleri bilindiği takdirde sağlıklı değerlendirme ve yorumlarda bulunabileceğiz.

Tablo içerisinde yer alan Kemhacı tezgahının "bulunduğu mekan" olarak değerlendirilen kısım incelendiğinde genellikle mekan belirtilmediğini görüyoruz. Satışı yapılan 57 adet tezgahın sadece 11 adedinin nerede kurulu olduğu belirtilmektedir. Bunlardan sadece 2 adedi Samatya semtinde bulunmaktadır. Geriye kalan 9 adet kemha tezgahı Koca Mustafa Paşa semtinin Çerağı Hasan Mahallesi ile Cambaziye Mahallesinde bulunmaktadır. Geriye kalan tezgahların ise; İstanbul içi ve Bilad-ı Selase diye tabir edilen Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarında bulunduğu sicildeki satış kayıtlarındaki genel ifadelerden anlaşılmaktadır.

Satışı yapılan tezgahların "satış bedelleri" incelendiğinde çok büyük fiyat farkları bulunmamakla birlikte yine de farklı bedellerle satıldığını görmekteyiz. Fiyat farklarının nereden kaynaklandığı hakkında herhangi bir fikrimiz bulunmamaktadır. Muhtemelen kemha tezgahlarının cinsi, büyük-küçük oluşu, yeni ve eski oluşu, tezgahın alet ve edevatlarının çokluğu azlığı ile satıcı ve alıcı arasındaki bazen var olan alacak verecek durumunun varlığı, yakınlık dereceleri ve nihayet ihtiyaç durumunun düzeyi şüphesiz ki fiyatlara etki eden önemli faktörlerdir. Buna zaman içinde artan eşya fiyatlarını yani enflasyon oranlarını da ilave etmekte yarar vardır.

Tabloyu incelediğimiz zaman satılan tezgahın en alt ve en üst satış fiyatı arasındaki satış bedelleri kıyaslandığında marjinal fiyatları nazarı itibara almaz isek, büyük bir ekseriyetinin 900 kuruş ile 1350 kuruş aralığında olduğunu ifade edebiliriz. Fiyat farklarının nedenleri arasında olabilecek hususlara yukarıda dikkat çekmiştik. Sadece şunu söyleyebiliriz ki fiyat konusundaki değişkenliğe dair mahkeme kayıtlarında herhangi bir belirleyici bilginin mevcut olmadığıdır.

Satılan Kemha tezgahlarına ilişkin oluşturduğumuz tablo içinde değerlendirilmesi gereken son sütun tezgahların satıldıkları "satış tarihleri" kısmıdır. Tespit edebildiğimiz satış akitlerinin tarihleri aksatılmadan verilmiştir. Tabloyu oluştururken kronolojiyi esas alarak tarih sırasına göre tanzim ettik. Buna göre ilk satılan tezgah 2 Rebiyülevvel 1213 tarihini göstermektedir. En son satış ise 16 Receb

1229 tarihini ortaya koymaktadır. Yoğunluk satışların bu tarih aralığında 1222 tarihinden 1229 tarihi arasında gerçekleştirildiğini müşahede ediyoruz.

Tablo 2

İstanbul Kemhacı Esnafının Tezgah Alım Satımı

Tezgah Sahibi (satıcı)	Alan Kişi	Tezgah Cinsi	Tezgahın Bulunduğu Yer	Tezgah Bedeli (kuruş)	Satış Tarihi	Tezgah Adedi
İbrahim Çelebi (İKM, 70, s. 52)	Hasan Usta	-	Koca Mustafa Paşa-Çerağı Hasan mahallesi	1835	2 RA 1213	2
Norsis (İKM, 72, s. 41)	Keforek	-	Çerağ Hasan Mah, Eğritut mahallinde	8312,5	10 M 1215	15
Mehmet Odabaşı (İKM, 80, s. 47)	Ahmet Usta	Kürk	-	430	12 CA 1218	1
Keforek (İKM, 93, s. 65)	Arslan (oğlu)	Kökeş	Çerağı Hasan Mh.	1000	25 CA 1222	1
Keforek (İKM, 93, s. 65)	Ağan (oğlu)	Kökeş	Çerağı Hasan	1000	25 CA 1222	1
Keforek (İKM, 93, s. 65)	Karabet(oğlu)	Kökeş	Çerağı Hasan	1000	25 CA 1222	1
Keforek (İKM, 93, ss. 67-68)	Kadez (oğlu)	Kökeş	Çerağı Hasan	1000	25 CA 1222	1
Mehmet Usta (İKM, 96, s. 15)	Minas	-	Koca Mustafa Paşa Cambaziye Mahallesi	1200	12 L 1223	1
Agop (İKM, 96, s. 30)	Vasil	-	-	1100	1223	1
Açi Kirkor (İKM, 99, s. 9)	Hürmüz	-	-	1300	25 B 1224	1
Seyyit Mehmet Sait Ağa (İKM, 99, s. 9)	Mehmet Beşe	-	Koca Mustafa Paşa Mahallesi	1425	28 B 1224	1
Serkiz (İKM, 99, s. 11)	Seyyit Mahmut	-	-	1300	7 Ş 1224	1
Anderyar (İKM, 99, s. 26)	Haçedor	-	Samatya Kapı civarı Mirahur Mh	1350	8 ZA 1224	1
Yaven (İKM, 99, s. 37)	Agop	-	-	1350	19 Za 1224	1
Rızazade Mehmet (İKM, 99, s. 50)	Seyyit Ali Paşa	-	Koca Mustafa Paşa	1300	16 M 1225	1
Mehmet (İKM, 99, s. 92)	Dimitri	-	-	1360	6 CA 1225	1
Dernik (İKM, 100, s. 46)	Ali Usta	-	-	1250	11 ZA 1225	1
Balok (İKM, 101, s. 48)	Seyyit Mehmet Ağa	-	-	1285	13 ZA 1225	1
Seyyit Mehmet Sadık (İKM, 101, s. 48)	Mehmet Sait Usta	-	-	1325	13 ZA 1225	1
Seyyit Emrullah (İKM, 101, s. 35)	Seyyit Süleyman	-	-	1250	13 L 1225	1
Serope (İKM, 101, s. 50)	Mehmet Arif Ağa	-	-	1250	16 ZA 1225	1
Agop (İKM, 103, s. 40)	Bedros	Mekki	-	1130	25 B 1226	1
Manyel (İKM, 103, s. 17)	Haçedor	-	-	1050	18 R 1226	1
Mustafa Ağa (İKM, 105, s. 75)	Seyyit Mehmet Paşa	-	-	950	2 R 1227	1

Anaşaş (İKM, 108, s. 10)	Fotalça	-	-	1250	5 CA 1227	1
Anaşaş (İKM, 108, s. 10)	Notaki	-	-	1250	5 C 1227	1
Mustafa (İKM, 108, s. 32)	Ali	-	-	1290	15 C 1227	1
Serope (İKM, 108, s. 29)	Yosep	-	-	1290	15 B 1227	1
Tütüncü Osman Ağa (İKM, 108, s. 64)	Mustafa Ağa	-	-	1200	20 M 1228	1
Seyyit Mehmet Emin (İKM, 108, s. 68)	Mehmet Akif	-	-	1250	16 S 1228	1
Agop (İKM, 108, s. 96)	Vasil	-	-	1180	23 CA 1228	1
Abik (İKM, 110, s. 16)	Mehmet Ağa	-	-	1110	28 C 1228	1
Bedros (İKM, 110, s. 23)	Manol	-	-	1200	29 B 1228	1
Ahmet Paşa (İKM, 110, s. 34)	Mehmet Ağa	-	-	1100	12 N 1228	1
Anaşaş (İKM, 110, s. 53)	Ahmet Çelebi	-	-	1200	4 M 1229	1
Mehmet Emin (İKM, 110, s. 61)	Seyyit İbrahim Ethem	-	-	1100	7 RA 1229	1
Akna (İKM, 110, s. 76)	Kiryaki	-	Samatyada Sulu Manastır	1200	16 RA 1229	1
Agop (İKM, 110, s. 78)	Mehmet Arif Usta	-	-	1025	9 CA 1229	1
Mehmet Usta (İKM, 112, s. 10)	Mehmet Emin Usta	-	-	1000	2 C 1229	1
Agop (İKM, 112, s. 22)	Mustafa Kalfa	-	-	1000	7 B 1229	1
Ali (İKM, 112, s. 23)	Seyyit Salih	-	-	1000	16 B 1229	1
Molla Mustafa (İKM, 112, s. 25)	Ali Usta	-	-	1290	-	1

4. Sonuç

Sonuç olarak kemhacı esnafının kendileri için gedik olan kemha tezgahlarının İstanbul içinde farklı semtlerde faaliyet yaptıklarını bunların nizam gereği kayıt altına alındığı ve sıkı sıkıya kontrol edildiklerini tespit etmekteyiz. Kemha tezgahlarının el değiştirme şekli ya miras taksimi neticesi olmakta ya da satmak istedikleri zaman lonca içinde yapılan müzayede de açık artırma şekliyle yapılmaktadır.

Çalışmamızın belge grubunu oluşturan birinci kısımda; İstanbul Sultan Hamamı Seydi Ömer Mahallesi'nde yerleşik kemhacı esnafının 19 Rebiyülahır 1243 tarihindeki reel pozisyonları bir noterlik hizmeti olarak kaydedilmiş ve burada kaydedilen özellikler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Buna göre 95 adet tezgahın niçin ve kaç paraya satıldıklarına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Satışı yapılan tezgahların alıcılarının tamamının gayri müslimlerden oluştuğu müşahede edilmiştir.

Çalışmanın ikinci belge grubunu oluşturan 42 adet tezgah satışı incelendiğinde ise; ilgili alım satımların İstanbul'un geneline dağıldığı ve alan ve satan kişilerin milliyetleri de karışık olduğu gözlemlenmektedir. Burada öne çıkan Kemhacı kalfalarının mahkemeye başvurarak tezgah fiyatlarından yakındıkları ve bazı taleplerini içeren mahkeme kaydından anladığımız tezgah fiyatlarının

kısa zaman öncesinde çok düşük olması ve kısa süre içerisinde ise astronomik derecede artış göstermesidir. İncelediğimiz kemha tezgahı satış akitlerinin 1000- 1500 kuruş aralığında seyrettiği görülmektedir.

Kemhacı esnafının tezgah alım satımları hakkında ileriki dönemlerde yeni belge erişimleri sağlandığı takdirde konu hakkında farklı ve yeni bilgilere ulaşılabilecektir.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

6. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

7. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Gürcan Yardımcı, K. (2016). Osmanlı dönemi dokuma sanatı ürünlerinden örnekler. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 2(1), 219-241.

İstanbul Şeriye Sicili, İstanbul Kadılığı Mahkemesi (İKM) Defter No: 32; 70; 72; 75; 80; 92; 93; 96; 99; 100; 101; 103; 105; 108; 110; 112; 151.

Refik, A. (1931). *Eski İstanbul*, Kapı Yayınları.

Tezcan, H. (1993). *Osmanlı Dokumacılığı*, Atlasların Atlası.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	140-157
Gönderi Tarihi	04.07.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1322609
Kabul Tarihi	22.12.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Aralık		

Çocuk gelişimi ön lisans programı öğrencilerinin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşleri^Δ

Child development associate degree program students' opinions on active learning method

Ebru Hasibe TANJU ASLIŞEN¹

Sakine HAKKOYMAZ²

Öz

Okul öncesi sınıflarında yardımcı öğretmen olarak çalışabilen çocuk gelişimi programı öğrencilerinin araştırarak, sorgulayarak, problem çözerek, keşfederek öğrenmeyi öğrenmeleri, öğrendiklerini ezberlemeden içselleştirmeleri ve mesleğe dair hazırbulunuşluk düzeylerini geliştirmeleri için aktif öğrenme yöntemiyle işlenen derslerin etkisinin incelenmesi önem taşımakta ve Çocuk Gelişimi Programında öğrenim gören öğrencilerin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşlerinin incelenmesi, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma nicel ve nitel araştırma süreçlerini içeren karma yöntem modellerinden yakınsayan paralel desene göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü Çocuk Gelişimi Programı 1. Sınıfına devam eden ve Özel Eğitim-I dersini alan 54 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada Kalem ve Fer (2003) tarafından geliştirilen "Senin İçin Bugün Sınıf Nasıldı?" adlı form ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmış, içerik analizine tabi tutularak, tablolar hâlinde sunulmuştur. Ayrıca verileri desteklemesi açısından öğrencilerin görüşlerinden alıntılar yapılmıştır. Aktif öğrenmenin dersi eğlenceli hale getirmesi, kalıcı öğrenme sağlaması, derse yönelik ön yargıyı kırması, öz güven ve motivasyonu artırması, öğretim üyesi ve öğrenci etkileşimini sağlaması şeklinde öğrenciye pek çok avantaj sağladığı sonucu elde edilmiştir. Araştırmanın sonunda ulaşılan sonuçlar diğer araştırma sonuçlarıyla tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aktif öğrenme, çocuk gelişimi, ön lisans

Abstract

It is important to examine the effect of the lessons taught by the active learning method in order for the child development program students who can work as assistant teachers in preschool classes to learn by researching, questioning, problem solving, exploring, internalizing what they have learned without memorizing and improving their level of readiness for the profession, and examining the opinions of the students studying in the Child Development Program on the active learning method, purpose. The research is designed according to the parallel pattern that converges from mixed method models involving quantitative and qualitative research processes. The study group of the study was carried out in the Fall Semester of the 2022-2023 Academic Year at Ankara Hacı

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

¹Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Ankara, ebru.aslisen@hby.edu.tr.

²Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Bölümü, Gaziantep, sakine.hakkoymaz@hku.edu.tr

Bayram Veli University Polatlı Vocational School of Social Sciences, Department of Childcare and Youth Services, Child Development Program 1. It consisted of 54 students who attended the class and took the Special Education-I course. In the study, data were collected with the form named "How was the Class Today for You?" and a semi-structured interview form developed by Kalem and Fer (2003), subjected to content analysis, and presented in the form of tables. In addition, the opinions of the students were quoted to support the data. It has been concluded that active learning provides many advantages to the student in the form of making the lesson fun, providing permanent learning, breaking the prejudice towards the course, increasing self-confidence and motivation, and ensuring faculty and student interaction. The results obtained at the end of the study were discussed with other research results and suggestions were presented.

Keywords: Active learning, child development, associate degree

1.Giriş

Aktif öğrenme, genel anlamı ile öğrencilerin aktif olduğu öğrenme durumudur. Öğreneni pasif izleyici ve gözlemci konumundan çıkarıp öğrenme olayının içine çekmektedir. Dolayısıyla öğrenme sürecinin sorumluluğunun öğrenen tarafından taşındığı aktif öğrenmede, karar alma ve öz düzenleme yapma fırsatları öğrenene verilmekte, sürecin karmaşıklaştığı durumlarda zihinsel becerilerini kullanması ve öğrenme sürecini etkileşimli bir şekilde yürütmesi sağlanmaktadır (Açıkgöz, 2011; Aykaç, 2005). Öğrenenin, basit olarak öğrenme sürecine katılmasından ziyade düşünmesine, öğrenilen bilgiler hakkında yorum yapmasına, öğrenme süreciyle ilgili kararlar almasına, zihinsel yeteneklerini kullanmasına fırsat sunan aktif öğrenme yöntemi ile kendi öğrenmesini yönlendiren, yüksek düşünme ve karar verme becerilerini kullanan ve diğer öğrenenlerle iş birliği içinde olan öğrenen (Kalem & Fer, 2003; Muşlu Kaygısız, 2020), yaşam boyu öğrenmeyi temel alan bu yöntem sayesinde dinlemekten çok derse katılabilmekte, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileriyle öğrenme süreçlerini destekleyebilmektedir. Hatta öğrenen, neyi nasıl öğreneceğine karar verebilmekte ve bu sayede ilgi ve yeteneklerine yönelik öğrenme de en üst düzeyde gerçekleşmektedir (Koç, 2011). Bilgiyi değişik kaynaklardan araştırıp bulabilen, bulduğu bilgileri düzenleyerek sunabilen, bireysel ve grup projeleri hazırlayabilen ve bilgi üretimi için arkadaşlarıyla iş birliği yapabilen (Ward & Tiessen, 1997) öğrenen, araştırma ve işlem yapma ile bilgiyi kullanma vb. etkinliklerini uygulamaya koymaktadır. Öğrenenin kendi öğrenme hızıyla gerçekleşen öğrenme, yeni bilgilerin zihninde yapılandırılmasına yol açmakta, bu açıdan aktif öğrenme ile yapılandırmacılık arasında bir ilişki de söz konusu olmaktadır (Mentiş Taş, 2005; Türksoy & Taşlıdere, 2015). Bilindiği gibi yapılandırmacı yaklaşım, öğrenmenin iki boyutunu vurgulamakta, öğrencinin öğrenmeye istekli olması ve bu süreçteki sosyal etkileşiminin önemi üzerinde durmaktadır. Aktif öğrenme yönteminde de bu hususlar ön plana çıkarılmakta, bilgiyi beraber toplayan öğrenen ile öğretene bunun üzerine farklı bir değer eklemektedir (Işık Gözlükaya, 2014; Ward & Tiessen, 1997, s.22). Var olan bilginin üzerine yeni bilgilerin örgütlenmesi, aktif katılım ve işbirliği yapılandırmacı yaklaşımın temellerindedir (Carr ve diğerleri, 1998, s.8-9).

Meyers ve Jones (1993) aktif öğrenmeyi, temel unsurlar, öğrenme stratejileri ve eğitim-öğretim kaynakları olmak üzere üç faktörde incelemiştir. Açıklama yapma, yeni bilgileri pekiştirme ve uygulama içerikli bilişsel etkinlikleri kapsayan temel unsurlar, konuşma-dinleme, okuma, yazma ve yansıtma başlıklarından oluşmaktadır. Bir diğer faktör olan öğrenme stratejileri, işbirlikli öğrenme, gösteri, örnek olay, tartışma, problem çözme ve küçük grup çalışmalarını kapsamakta, öğrenenlerin, karşılıklı iletişim halinde aktif olarak uygulamalara katılımı desteklenmektedir. Bu noktada eğitim-öğretimde kullanılan kaynaklar da önem arz etmekte, okuma etkinlikleri, sınıf içi-dışı uygulamalar, öğretim teknolojileri vb. materyallere bu faktörde vurgu yapılmaktadır (Akt: Bursens & Van Loon, 2007).

Aktif öğrenme, Öğretmenin düz anlatımla bilgileri aktardığı, öğrencinin ise basit alıcı konumunda yer aldığı geleneksel öğretim yöntemine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu öğrenme türü gelişim özelliklerine bağlı olarak sınıf içerisinde hareket halinde ve etkinliklere katılma eğiliminde olan öğrencinin, öğrenme sürecinin içerisinde düşünmesini, yorum yapmasını ve karar almasını sağlamaktadır (Akhan, 2022). Dünyadaki değişimlerin, bilim ve teknolojiye gelişmelerin etkisiyle mevcut geleneksel öğretim yöntemleri çağın gereklerine cevap veremediğinden yeni bir eğitim anlayışı olarak ortaya çıkan aktif öğrenme de üzerinde en fazla durulan yöntem olarak bilinmektedir (Aytan &

Güney, 2012, s.19). Alanyazında aktif öğrenme yönteminin geleneksel yöntemle kıyasla tercih edildiği (Bonwell & Eison, 1991, s.2) belirtilmekte, bilişsel süreçlerin desteklenmesi, düşünme ve yazma becerilerinin geliştirilmesi vb. yararlar ile sağladığı fırsatlara rağmen eğitim sürecinde yaygın olarak kullanılmadığı üzerinde durulmaktadır (Süral, 2015).

Günümüzde öğrenmenin daha kalıcı ve keyifli olması için geleneksel öğretim yönteminden uzaklaşıldığı görülmekte ve bu sayede pasif öğrenci konumunun, öğreneni etkisizleştirmesinin de önüne geçilmektedir. Alanyazında P21 olarak belirtilen 21. yy. becerileri -ki bunlar öğrenme ve yenilik becerileri, bilgi, medya ve teknoloji becerileri ile yaşam ve kariyer becerileridir (Partnership for 21st Century Learning, 2015)- iletişim, kritik düşünme, yaşam boyu öğrenme, zorlukların üstesinden gelme, bakış açısı edinme, bağlantılar kurma ile odaklanma ve kendini kontrol etme alt başlıklarına sahip yedi temel yaşam becerisiyle (Galinsky, 2010) benzerlik göstermekte, ülkemizin geleceğini şekillendirecek olan çocuklarımıza kazandırılması hedeflenen bu becerilerin eğitim-öğretim sürecinde tanıştıkları eğitimcilerle şekillendirilmesi söz konusu olabilmektedir (Tanju Ashşen, 2021).

Son yıllarda aktif öğrenme yaklaşımının öğretme sürecindeki ve öğrenme üzerindeki olumlu etkileri tüm eğitimciler tarafından kabul edilmektedir. Mentiş Taş (2005)'a göre aktif öğrenme bütün öğretim kademelerinde özellikle de öğretmen eğitiminde uygulanmalıdır. Günümüz yapılandırmacı eğitim anlayışının her aşamasında belirtilen öğrencinin sürece aktif dahil olması, öğretmenin ise mentör olarak yer alması hususu, okul öncesi sınıflarında yardımcı öğretmen olarak çalışabilen çocuk gelişimi ön lisans mezunlarının bu yöntemi deneyimleyerek kendi sınıflarına aktarabilmeleri açısından önem taşımaktadır..

Bu açıdan çocuk gelişimi ön lisans öğrencilerinin araştırarak, sorgulayarak, problem çözerek, keşfederek öğrenmeyi öğrenmeleri, öğrendiklerini ezberlemeden içselleştirmeleri ve mesleğe dair hazırbulunuşluk düzeylerini geliştirmeleri için aktif öğrenme yöntemiyle işlenen derslerin etkisinin incelenmesi önem taşımakta ve Çocuk Gelişimi Ön Lisans Programında öğrenim gören öğrencilerin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşlerinin incelenmesi, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu amaçla Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi aktif öğrenme uygulaması kapsamında yer alan Özel Eğitim-I dersine devam eden öğrencilerin bu yöntemle ilişkin görüşlerini almak amacıyla gerçekleştirilen çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Aktif öğrenme yöntemi kullanılan dersin işlenişine yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?
 - a. Dersin beklentiyi karşılama düzeyi
 - b. Dersi diğerlerinden farklı kılan özellikleri
 - c. Dersin saygınlık ve bireysel sorumluluk yönünden öğrenciler üzerindeki etkisi
2. Aktif öğrenme yöntemi kullanılan dersin öğrenme-öğretme sürecine yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?
 - a. Dersin ilgi çeken etkinlikleri
 - b. Dersin güçlü ve zayıf yönleri
 - c. Dersin hoş giden-gitmeyen yönleri
 - d. Yöntemin sağladığı yararlar
 - e. Dersin bilişsel farkındalık yönünden öğrenciler üzerindeki etkisi
3. Aktif öğrenme yöntemi kullanılan derste sınıf içi iletişime-etkileşime yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?
 - a. Dersin öğrenci-öğretim elemanı iletişimine-etkileşimine etkisi
 - b. Dersin işbirliği yönünden öğrenciler üzerindeki etkisi
 - c. Dersin aktif katılım yönünden öğrenciler üzerindeki etkisi

2. Yöntem

2.1. Araştırma modeli

Araştırma nicel ve nitel araştırma süreçlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem modellerinden yakınsayan paralel desene göre tasarlanmıştır. Nicel ve nitel verilerin bir arada toplandığı bu desende, elde edilen bu iki veri seti karşılaştırılarak sonuçlar değerlendirilir (Creswell, 2018). Araştırmanın nicel süreci tarama yöntemine, nitel süreci ise durum çalışmasına uygun olarak yürütüldü. Tarama sürecinde grupla ilgili belli özellikler hakkında bilgi toplanır. Çeşitli değişkenlerle ilgili farklılıklar ortaya konur (Karasar, 2012). Araştırmada Kalem ve Fer (2003) tarafından geliştirilen anket formu kullanılarak da nicel verilere ulaşılmıştır. Çalışmada Çocuk Gelişimi Programında öğrenim gören öğrencilerin Özel Eğitim-I dersi kapsamında belirlenen müfredat çerçevesinde işlenen konular dahilinde aktif öğrenme yöntemine ilişkin olarak gerçekleştirdikleri, dersi veren öğretim elemanı tarafından geliştirilen ve alan uzmanı tarafından onaylanan ders içerik formundaki etkinlikler ve aktif öğrenme yöntemi ile ilgili görüşleri de ortaya konulmuştur. Bu kapsamda program müfredatında yer alan 15 haftalık ders içeriği soru-cevap, bilgi kartları, balık kılıcı, venn şeması, haber toplama, son söz, hikâye/olay piramidi, beyin fırtınası, slogan oluşturma, hikâye haritası, Phillips 66 gibi etkinlikler ve storybird, postermiywall, canva, visme gibi Web 2.0 araçları kullanılarak çeşitlendirilen aktif öğrenme uygulamalarıyla hareketli hale dönüştürülmüştür.

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü 1. Sınıfına devam eden 54 öğrenci oluşturmuş ve çalışma Özel Eğitim-I dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde 13'ünün (%24,08) 18 yaşında, 21'inin (%38,89) 19 yaşında, 18'inin (%33,33) 20 ve 2'sinin (%3,70) 21 yaşında olduğu belirlenmiş; 36'sının (%66,68) Meslek Lisesi, 12'sinin (%22,22) Anadolu Lisesi, 2'sinin (%3,70) Fen Lisesi, 2'sinin (%3,70) Sosyal Bilimler Lisesi ve 2'sinin (%3,70) Açık Lise mezunu olduğu saptanmıştır.

2.3. Veri toplama aracı

Çalışmada “Senin için bu derste sınıf nasıldı?” adlı form ile veriler toplanmıştır. Kalem ve Fer (2003) tarafından geliştirilen formda ön lisans öğrencilerinin dahil oldukları dersle ilgili görüşlerini, beş farklı durum gözetilerek kaydetmeleri sağlanmıştır. Saygınlık, bireysel sorumluluk, bilişsel farkındalık, iş birliği ve aktif katılım başlıklarından oluşan durumlara yönelik dört ayrı seçenek sunulan formda, öğrencilerin aktif öğrenmeye ilişkin görüşleri kapsamında kendilerine uygun gelen seçeneği işaretlemeleri istenmiş ve elde edilen nicel veriler, frekans ve yüzde olarak çözümlenmiş, tablolar halinde sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları ise dersin işleniş şekline, öğrenme-öğretme sürecine ve sınıf içi iletişim ve etkileşime yönelik olarak öğrencilerin görüşlerinin alınmasına ilişkin bir içerikle araştırmacı tarafından hazırlanmış, alan uzmanı iki öğretim elemanının onayı alınarak uygulanmıştır. Dersin işleniş şekli ile ilgili olarak a) dersin beklentiyi karşılama düzeyine ve b) dersi diğerlerinden farklı kılan özelliklere ilişkin cevaplar aranmış; öğrenme-öğretme sürecine yönelik olarak ise a) dersin ilgi çeken etkinlikleri, b) dersin güçlü ve zayıf yönleri, c) dersin hoş giden-gitmeyen yönleri ve d) aktif öğrenme yönteminin sağladığı yararlar (öğretme-öğrenme sürecine katkısı) çerçevesinde, sorular yanıtlanmıştır. Sınıf içi iletişim-etkileşim boyutuyla ilgili olarak da öğrencilerin akranları ve öğretim elemanı ile iletişimlerine ve etkileşimlerine ilişkin cevaplara ulaşılmış ve bunlar nicel veriler ile desteklenerek bulgular kısmında sunulmuştur.

2.4. Verilerin çözümlenmesi

Yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır. Verilerin önceden belirlenen temalar altında özetlenmesi ve yorumlanması olarak ifade edilen betimsel analizde amaç, toplanan bulguları mantıklı ve anlaşılır tematik bir çerçeve içinde

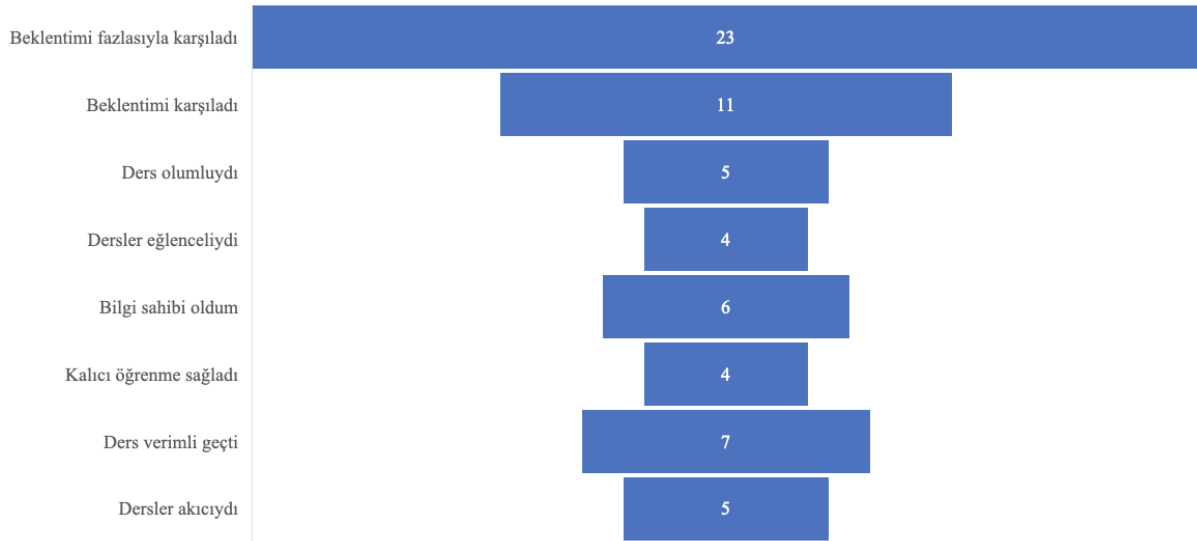
işleyerek tanımlamak ve yorumlamaktır. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde çalışma grubuna dahil edilen tüm öğrencilerin cevapları aynen yazılmış, bu süreçte öğrencilere Ö1, Ö2, Ö3 vb. kodlar verilmiştir. Patton (2018), araştırmacılara, araştırmaya katılan kişilerin kimliklerini korumak amacıyla katılımcıların adlarını değiştirerek takma ad kullanmalarını önermektedir. Böylece öğrenci isimleri gizli tutulmuş ve araştırmanın alt problemleri göz önüne alınarak verilen cevaplar, örnekleriyle alıntılanmıştır. Saygınlık, bireysel sorumluluk, bilişsel farkındalık, iş birliği ve aktif katılım başlıklarından oluşan durumlara yönelik olarak Kalem ve Fer (2003) tarafından hazırlanan “Senin için bu derste sınıf nasıldı?” adlı formla elde edilen nicel veriler ise frekans ve yüzde değerleri kullanılarak yorumlanmış, elde edilen nicel ve nitel veriler birlikte çözümlenmiş ve güncel alanyazınla tartışılmıştır.

3. Bulgular

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerden Özel Eğitim-I dersinin işlenişine yönelik görüşleri açısından *beklentiyi karşılama düzeyine* ilişkin olarak görüşme yoluyla elde edilen bulgular, Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1

Dersin İşleniş Şeklinin Beklentiyi Karşılama Düzeyi

Not. Öğrencilerin verdiği yanıtların tek bir kategori içine girmediği durumlarda, yanıtların hepsi kodlanmış ve bir öğrencinin yanıtı birden fazla kategoride yer almıştır. Bu nedenle sayısal değerler çalışmaya dahil edilen öğrenci sayısından fazla veya az olmaktadır.

Şekil 1 incelendiğinde, aktif öğrenme yöntemiyle yürütülen Özel Eğitim-I dersinde öğrencilerin çoğunluğunun (f=23) beklentilerini fazlasıyla karşıladığı görülmüş, bunu sırasıyla “beklentilerimi karşıladı” (f=11), “ders verimli geçti” (f=7) ve “bilgi sahibi oldum” (f=6) ifadeleri takip etmiştir. Veriler arasında en düşük oranı birlikte paylaşan “dersler eğlenceliydi” (f=4) ve “kalıcı öğrenme sağladı” (f=4) yorumları da dersin işleniş şeklinin beklentiyi olumlu yönde karşıladığının göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Bu konuda öğrencilerin ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Beklentilerimi çokça karşıladı çünkü öğrenciler pasif durumda değil olabildiğince aktif öğrenme ile derse katılım sağlıyordu.”

Tanju Aslışen, E.H. & Hakkoymaz, S., (2023). Çocuk gelişimi ön lisans programı öğrencilerinin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşleri.

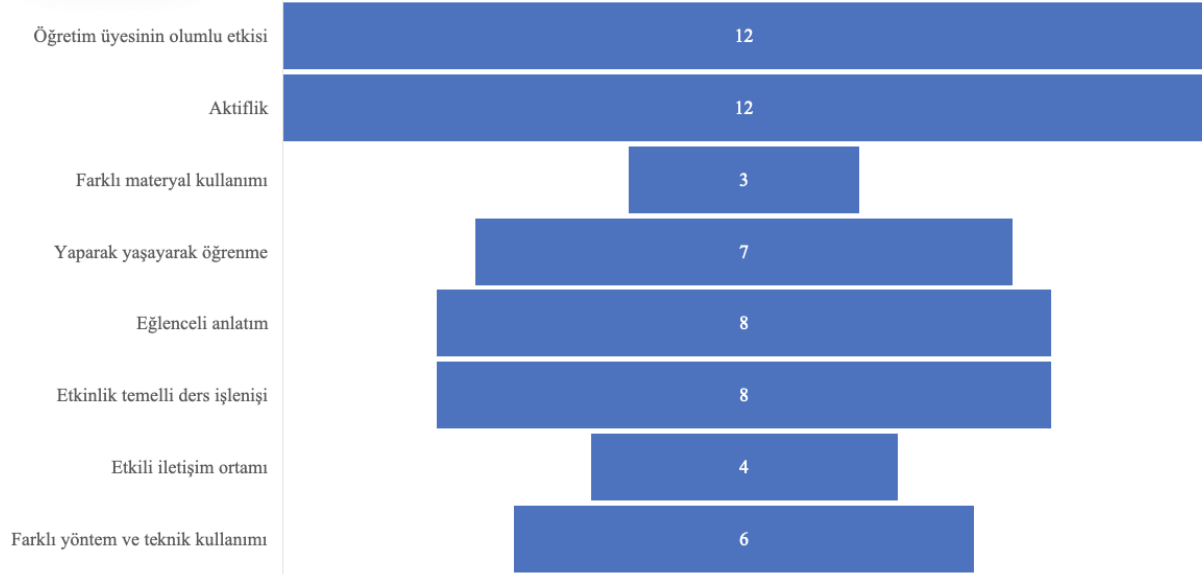
“Derslerin eğlenerek öğrenme biçimde anlatılmasıyla gayet verimli bir ders olması beklentimin üstünde bir anlatımla gerçekleşti.”

“Akif öğrenme yöntemi ile beklentim üst seviyedeydi ve o şekilde de ders aktif bir şekilde devam etti.”

Şekil 2’de çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin işlenişine yönelik görüşleri açısından diğerlerinden farklı kılan özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Şekil 2

Dersin İşleniş Şekline Göre Diğerlerinden Farklı Kılan Özellikler

Not. Öğrencilerin verdiği yanıtların tek bir kategori içine girmediği durumlarda, yanıtların hepsi kodlanmış ve bir öğrencinin yanıtı birden fazla kategoride yer almıştır. Bu nedenle sayısal değerler çalışmaya dahil edilen öğrenci sayısından fazla veya az olmaktadır.

Şekil 2’de Özel Eğitim-I dersinin işleniş şekline göre diğerlerinden farklı kılan özelliklere ilişkin öğrenci görüşleri bulunmaktadır. Buna göre ilk sırada “öğretim üyesinin olumlu etkisi” (f=12) ve “aktiflik” (f=12) aynı oranda yer almış, bunları “eğlenceli anlatım” (f=8) ve “etkinlik temelli ders işlenişi” (f=8) ifadeleri takip etmiştir. “Yapararak-yaşayarak öğrenme” (f=7), “farklı yöntem-teknik kullanımı” (f=6), “etkili iletişim ortamı” (f=4) ve “farklı materyal kullanımı” (f=3), ders işlenişini farklı kılan özellikler olarak sıralanmıştır. Öğrencilerin bu konudaki ifadelerine ilişkin örneklere aşağıda yer verilmiştir:

“Hocamız çok aktif eğlenceli ve dersi ezbere dayalı değil de kalıcı bir şekilde etkinliklerle anlatmaya çalıştı.”

“Akif rol oynayan bizlerdik bol bol sorular sorduk cevapları tartıştık öğrenmede etkili rol aldığımızı düşünüyorum.”

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin işlenişine yönelik görüşleri açısından saygınlık yönünden kendileri üzerindeki etkisine ilişkin anket yoluyla elde edilen bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Aktif Öğrenme Yöntemiyle İşlenen Dersin Saygınlık Yönünden Çalışma Grubuna Dahil Edilen Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

Saygınlık	f	%
Ders süresince kendimi iyi hissettim.	23	42,6
Ders süresince kendimi oldukça olumlu ve rahat hissettim.	30	55,6
Ders süresince kendimi iyi hissetmedim.	1	1,9
Ders süresince kendimin kötü olduğunu düşündüm.	0	0
Toplam	54	100

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerden 30'unun (%55,6) ders süresince kendini oldukça olumlu ve rahat hissettiği, 23'ünün (%42,6) ders süresince kendini iyi hissettiği, sadece 1'inin (%1,9) kendini iyi hissetmediği saptanmış, öğrencilerden hiçbiri ders süresince kendinin kötü olduğunu düşünmemiştir.

Tablo 2'de çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin işlenişine yönelik görüşleri açısından *bireysel sorumluluk* yönünden kendileri üzerindeki etkisine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2

Aktif Öğrenme Yöntemiyle İşlenen Dersin Bireysel Sorumluluk Yönünden Çalışma Grubuna Dahil Edilen Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

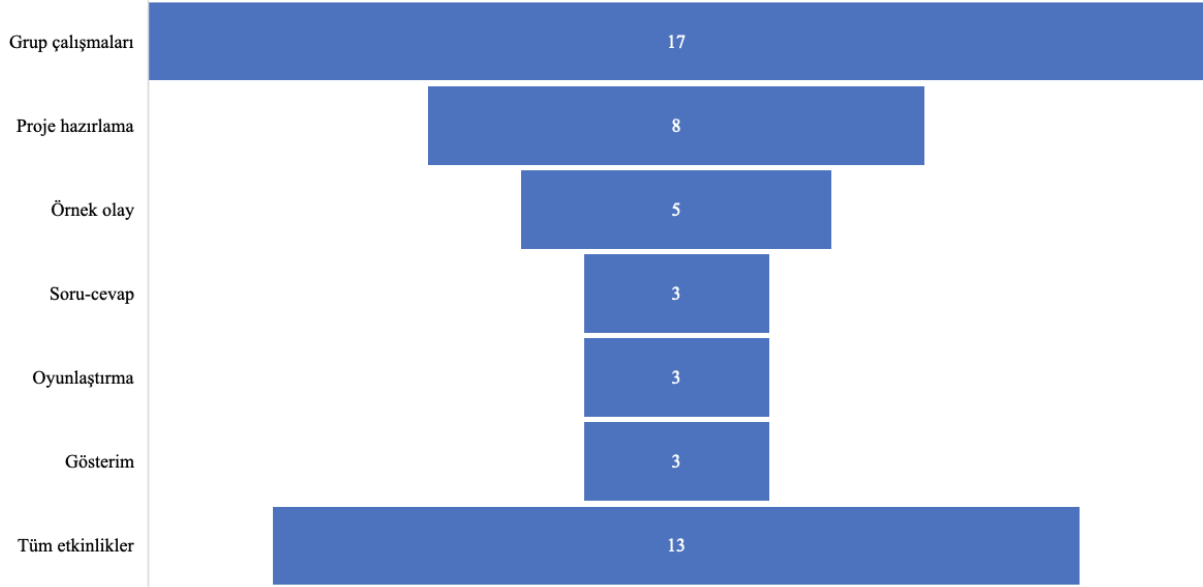
Bireysel Sorumluluk	f	%
Ders süresince birçok tercihler yaptım ve buna fırsatlar buldum.	19	35,2
Kendimi ders süresince sorumlu hissettim.	34	63,0
İrade gücümü fazla kullanmadan yalnız başıma sürüklendim durdum.	1	1,9
Olup bitenlerde sorumluluk almadım, sadece yönetildim ve kontrol edildim.	0	0
Toplam	54	100

Tablo 2'ye göre, 34 (%63,0) öğrencinin ders süresince kendini sorumlu hissettiği, 19 (%35,2) öğrencinin ders süresince birçok tercihler yaptığı ve buna fırsatlar bulunduğu, buna karşılık sadece 1 (%1,9) öğrencinin irade gücünü fazla kullanmadan yalnız başına sürüklendiği belirlenmiş, hiçbir öğrenci sadece yönetildiğini ve kontrol edildiğini belirtmemiştir.

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin öğrenme-öğretme sürecine yönelik görüşleri açısından *ilgi çeken etkinliklerine* ilişkin olarak görüşme yoluyla elde edilen bulgular, Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3

Öğrenme Öğretme Sürecinde İlgi Çeken Etkinlikler

Not. Öğrencilerin verdiği yanıtların tek bir kategori içine girmediği durumlarda, yanıtların hepsi kodlanmış ve bir öğrencinin yanıtı birden fazla kategoride yer almıştır. Bu nedenle sayısal değerler çalışmaya dahil edilen öğrenci sayısından fazla veya az olmaktadır.

Şekil 3 incelendiğinde, aktif öğrenme yöntemiyle yürütülen Özel Eğitim-I dersinin öğrenme öğretme sürecinde öğrencilerin en çok ilgisini çeken etkinliğin (f=17) grup çalışmaları olduğu, bunu “tüm etkinlikler” (f=13) yorumunun takip ettiği belirlenmiş, “proje hazırlama” (f=8) ve “örnek olay” (f=5) etkinliklerinin de öğrencilerin ilgisini çektiği bulunmuştur. Veriler arasında en düşük oranı birlikte paylaşan “soru-cevap” (f=3), “oyunlaştırma” (f=3) ve “gösterim” (f=3) yorumları da öğrenme öğretme sürecinde ilgi çeken etkinlikler olarak sıralanmıştır. Bu konuda öğrencilerin ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır.

“En çok görme engeli ile ilgili sınıfça bir etkinlik yapmıştık gözümüzü kapatıp yürümüştük ve bu o kadar zordu ki her an ya düşersem ya biri bana çarpar da yönümü kaybedersem ve insan görmeyince merak ediyor ben nasılım? Gökyüzü nasıl? Mesela kar yağdı ama etraf nasıl oldu elimizdeki imkanların farkında olup engeli olan bireylere daha çok saygı duymamız gerekiyor.”

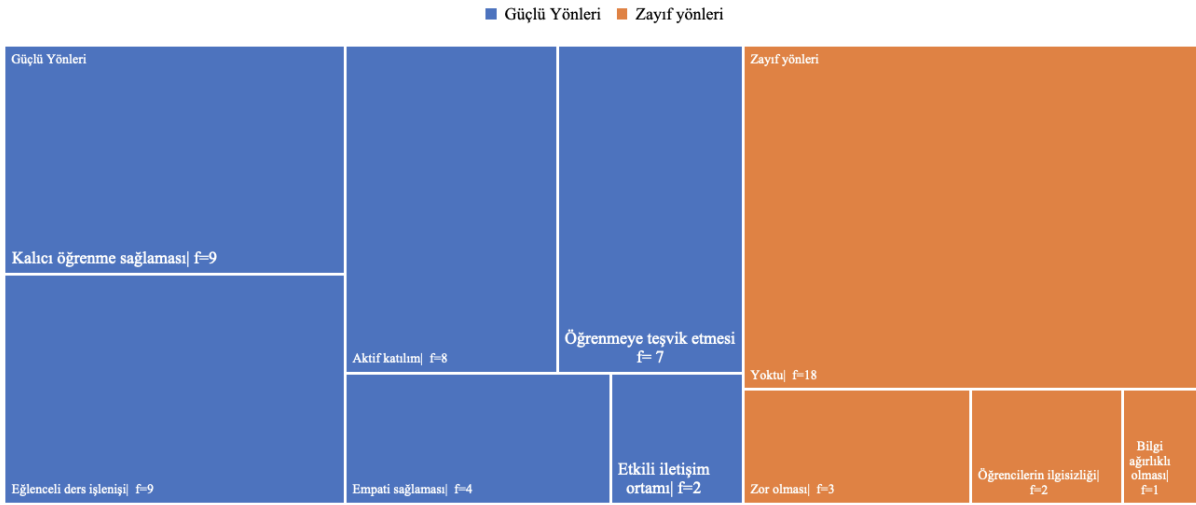
“Yetersizliğe neden olan etmenleri bir broşür halinde hazırlamak benim hoşuma gitti, görsellerle daha kalıcı öğrendim.”

“Gözlerimizi kapatıp koridorda yürümeye çalışmamız ilgimi çekti.”

Şekil 4’te çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin öğrenme-öğretme sürecine yönelik görüşleri açısından güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Şekil 4

Öğrenme Öğretme Sürecinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Not. Öğrencilerin verdiği yanıtların tek bir kategori içine girmediği durumlarda, yanıtların hepsi kodlanmış ve bir öğrencinin yanıtı birden fazla kategoride yer almıştır. Bu nedenle sayısal değerler çalışmaya dahil edilen öğrenci sayısından fazla veya az olmaktadır.

Şekil 4’te Özel Eğitim-I dersinin öğrenme öğretme sürecine ilişkin güçlü ve zayıf yönlerine dair öğrenci görüşleri bulunmakta, güçlü yönlerinde, “kalıcı öğrenme sağlaması” (f=9) ve “eğlenceli ders işleniş” (f=9) aynı oranda yer almış, bunları “aktif katılım” (f=8), “öğrenmeye teşvik etmesi” (f=7), “empati sağlaması” (f=4) ve “etkili iletişim ortamı” (f=2) ifadeleri takip etmiştir. Zayıf yönlerine bakıldığında ise, “yoktu” (f=18) yorumuyla ilk sırada ve yüksek oranda karşılaşılmış, “zor olması” (f=3), “öğrencilerin ilgisizliği” (f=2) ve “bilgi ağırlıklı olması” (f=1) ifadeleri, öğrenme öğretme sürecinin zayıf yönleri olarak sıralanmıştır. Öğrencilerin bu konudaki ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda yer verilmiştir:

“Hiç bizi sıkmadan sıkılmadan dersi olabildiğince aktif işletmesi güzeldi.”

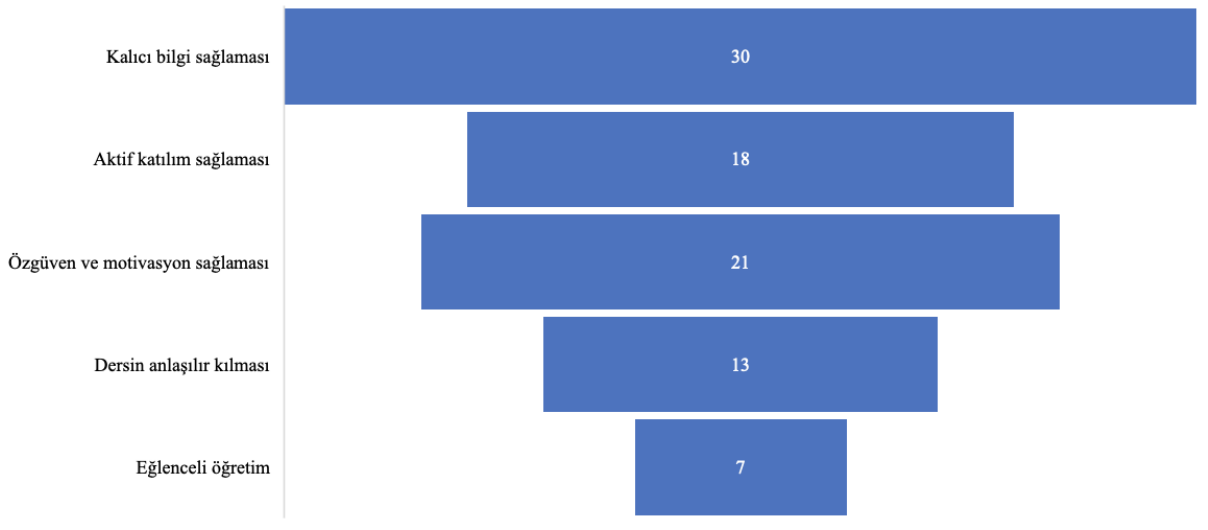
“Zayıf bir yönü yok. Güçlü yönleri ise dersi daha rahat öğrenebiliyorum. Öğrendiğim bilgiler geçici olarak değil de kalıcı olarak aklımda kalıyor.”

“Aktif öğrenme olması çok iyi oluyor ve daha çok dikkat etmemizi sağlıyor zayıf olarak da şu anda bir şey göremiyorum.”

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin öğrenme-öğretme sürecine yönelik görüşleri açısından yöntemin sağladığı yararlarla ilişkin olarak görüşme yoluyla bulgular, Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5

Öğrenme Öğretme Sürecine Aktif Öğrenme Yönteminin Sağladığı Yararlar

Not. Öğrencilerin verdiği yanıtların tek bir kategori içine girmediği durumlarda, yanıtların hepsi kodlanmış ve bir öğrencinin yanıtı birden fazla kategoride yer almıştır. Bu nedenle sayısal değerler çalışmaya dahil edilen öğrenci sayısından fazla veya az olmaktadır.

Şekil 5 incelendiğinde, aktif öğrenme yöntemiyle yürütülen Özel Eğitim-I dersinin öğrenme öğretme sürecine katkılarında ilk sırada “kalıcı bilgi sağlaması”na (f=30) yer verilmiş, bunu “özgüven ve motivasyon sağlaması” (f=21) takip etmiştir. “Aktif katılım sağlaması” (f=18), “dersi anlaşılır kılması” (f= 13) ve “eğlenceli öğretim” (f=7) ifadeleri de öğrenciler tarafından aktif öğrenme yönteminin sağladığı yararlar şeklinde sıralanmıştır. Bu konuda öğrencilerin ifadelerine ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır:

“Kendimiz de derse katılarak ve derste aktif olarak konunun içine dahil edilerek uygulamaları yaparak daha yararlı olduğumu düşünüyorum.”

“Öğrendiğimiz bilgilerin kalıcılığını arttırıyor.”

“Ben de derste aktif olabiliyorum, düşüncelerim doğru da olsa yanlış da olsa rahatça ifade edebiliyorum.”

“Aktif olduğunda daha kolay iletişim kurulabiliyor anında sorun halledilebiliyor derslerde daha iyi aktif ve rahat hissediyorum kendimi. Etkinliklerle daha güzel ve anlaşılır oluyor.”

“Kalıcılığını sağlama açısından çok iyi olduğunu düşünüyorum çünkü öğrenciler aktif olduğu için daha verimli oluyor.”

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin dersin öğrenme-öğretme sürecine yönelik görüşleri açısından bilişsel farkındalık yönünden kendileri üzerindeki etkisine ilişkin anket yoluyla elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3

Aktif Öğrenme Yöntemiyle İşlenen Dersin Öğrenme-Öğretme Sürecine Yönelik Bilişsel Farkındalık Yönünden Çalışma Grubuna Dahil Edilen Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

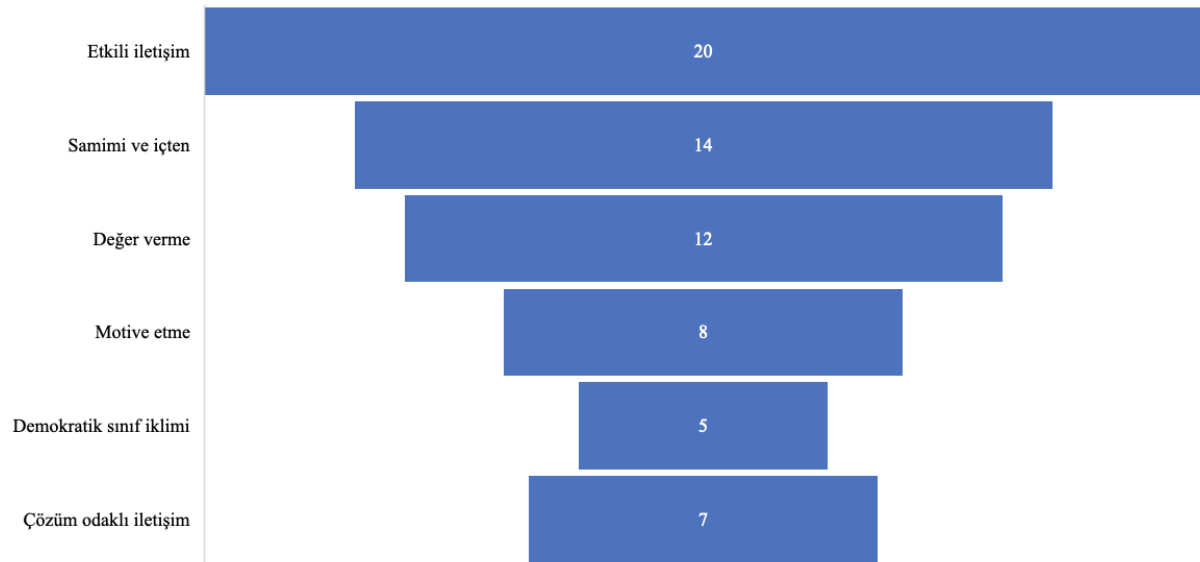
Bilişsel Farkındalık	f	%
Bütün gün uyanıktım ve çevremde olup bitenlerin tamamen farkındaydım.	29	53,7
Çoğunlukla uyanıktım ve çevremde olup bitenlerin farkındaydım.	24	44,4
Kendimi çoğunlukla sıkılmış hissettim.	0	0
Çevremde olup bitenlere çok az dikkat ettim.	1	1,9
Toplam	54	100

Tablo 3 incelendiğinde, çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerden 29'unun (%53,7) bütün gün uyanık ve çevresinde olup bitenlerin farkında olduğu, 24'ünün (%44,4) de çoğunlukla uyanık ve çevresinde olup bitenlerin farkında olduğu saptanmış, sadece 1'inin (%1,9) öğrenme-öğretme sürecinde çevresinde olup bitenlere çok az dikkat ettiği belirlenmiştir. Kendisini çoğunlukla sıkılmış hissettiğini ifade eden öğrenci olmamıştır.

Şekil 6'da çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin sınıf içi iletişime-etkileşime yönelik görüşleri açısından *öğrenci-öğretim elemanı iletişimine/etkileşimine* ilişkin bulgular yer almaktadır.

Şekil 6

Sınıf İçi Öğrenci-Öğretim Elemanı İletişimi/Etkileşimi

Not. Öğrencilerin verdiği yanıtların tek bir kategori içine girmediği durumlarda, yanıtların hepsi kodlanmış ve bir öğrencinin yanıtı birden fazla kategoride yer almıştır. Bu nedenle sayısal değerler çalışmaya dahil edilen öğrenci sayısından fazla veya az olmaktadır.

Şekil 6’da Özel Eğitim-I dersinin sınıf içi öğrenci-öğretim elemanı iletişimi/etkileşimine dair öğrenci görüşlerine yer verilmiş, bu noktada “etkili iletişim” (f=20) ilk sırayı almıştır. Bunu “samimi ve içten iletişim” (f=14), “değer verme” (f=12), “motive etme” (f=8) ve “çözüm odaklı iletişim” takip etmiş (f=7), “demokratik sınıf iklimi” (f=5) ile son sırada yer almıştır. Öğrencilerin bu konudaki ifadelerine ilişkin örneklere aşağıda yer verilmiştir:

“Öğretmen öğrenci iletişimiminin oldukça samimi ve rahat hissettirdiğini ve tüm sorunlara hemen çözüm bulunduğunu düşünüyorum.”

“Yanımıza geldiği ve dinlenildiğimiz için göz kontağı kurulduğu için etkili iletişim olduğunu düşünüyorum.”

“Öğretmenimizin sıcakkanlı ve candan olması aramızdaki samimiyeti artırıyor bu da kendimizi daha iyi ve rahat ifade etmemizi sağlıyor.”

“Öğretmenimiz eğlenceli ve güler yüzlü olduğu için pozitif bir enerji yayılıyor ve bu beni öğretmenime karşı kendimi rahat ifade etmemi sağlıyor. Ayrıca karşılıklı konuşmak daha rahat oluyor.”

Tablo 4’te çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin Özel Eğitim-I dersinin sınıf içi iletişime-etkileşime yönelik görüşleri açısından işbirliği yönünden kendileri üzerindeki etkisine ilişkin anket yoluyla elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4

Aktif Öğrenme Yöntemiyle İşlenen Dersin Sınıf İçi İletişime-Etkileşime Yönelik İşbirliği Yönünden Çalışma Grubuna Dahil Edilen Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

İş Birliği	f	%
Bir gruba ait olduğumu ve grup tarafından her yönümler kabul edildiğimi hissettim.	43	79,6
Sınıftaki üyeler hakkında genellikle olumlu duygulara sahibim.	10	18,5
Kendimin her yönümler grup tarafından kabul gördüğümü hissetmedim.	0	0
Kendimi bencil ve diğerleri tarafından dışlanmış olarak hissettim.	1	1,9
Toplam	54	100

Tablo 4’e göre, 43 (%79,6) öğrencinin bir gruba ait olduğunu ve grup tarafından her yönümler kabul edildiğini hissettiği, 10 (%18,5) öğrencinin sınıftaki diğer öğrenciler hakkında olumlu duygulara sahip olduğu, buna karşılık sadece 1 (%1,9) öğrencinin kendini bencil ve diğerleri tarafından dışlanmış olarak hissettiği belirlenmiştir. Kendisinin her yönümler grup tarafından kabul gördüğünü hissetmeyen öğrenci olmamıştır.

Çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin dersin sınıf içi iletişime-etkileşime yönelik görüşleri açısından aktif katılım yönünden kendileri üzerindeki etkisine ilişkin olarak anket yoluyla bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5

Aktif Öğrenme Yöntemiyle İşlenen Dersin Sınıf İçi İletişime-Etkileşime Yönelik Aktif Katılım Yönünden Çalışma Grubuna Dahil Edilen Öğrenciler Üzerindeki Etkisi

Aktif Katılım	f	%
Ders süresince aktif ve katılımcıydım.	23	42,6
Kendimi enerji dolu, canlı ve rahat hissettim.	27	50,0
Çalışmalarım için fazla enerji harcamadım.	2	3,7
Kendimi hareketsiz-pasif hissettim.	2	3,7
Toplam	54	100

Tablo 5 incelendiğinde, çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerden 27'sinin (%50,0) kendisini enerji dolu, canlı ve rahat hissettiği, 23'ünün (%42,6) ders süresince aktif ve katılımcı olduğu, 2'sinin (%3,7) çalışmalarda fazla enerji harcamadığı saptanmış, 2 (%3,7) öğrencinin ise kendisini hareketsiz-pasif hissettiği belirlenmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Çocuk Gelişimi Ön Lisans Programında öğrenim gören ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Özel Eğitim-I dersine devam eden öğrencilerin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşlerinin incelendiği bu çalışmada aktif öğrenme yöntemiyle işlenen dersin beklentiyi fazlasıyla karşıladığı, öğretim üyesinin olumlu etkisi ile aktifliğin, dersi diğerlerinden farklı kılan özellikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen diğer sonuçlara göre aktif öğrenme süreci ile ilgili olarak öğrencilerin etkinlik temelli ve kalıcı öğrenme sağladıkları, arkadaşlarıyla iletişimlerini arttırdıkları, kişilerin sosyalleşmesi ve kendilerini değerli hissetmelerine neden olduğu görüşleri de paylaşılmıştır. Bu bulgular alanyazında yapılan diğer çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir (Kalem & Fer, 2003; Gökçe, 2004) Aynı zamanda Sivan ve diğerleri (2000) yaptıkları çalışmada aktif öğrenme yaklaşımının, öğrencilerinin başarılarını artırmanın ötesinde merak duygularının oluşması, bilgiyi kullanma ve geliştirme ile bağımsız öğrenme becerilerini destekleme ve geleceğe yönelik planlamalar yapabilme hususlarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Buna göre aktif öğrenme modeliyle oluşturulan öğrenme ortamının öğrenme, öğretme ve iletişim süreci boyutları yönünden öğrenciler üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan bu çalışmada sınıf içi iletişim ve etkileşimin geleneksel öğretim yöntemlerine göre çok daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda öğrencilerin derste yapılan etkinliklere katılım sağlamalarının derste diğer arkadaşlarını daha iyi tanımalarına fırsat tanıdığı düşüncesi oldukça ağır basmaktadır. Buna paralel olarak arkadaşlarının farklı görüşlerine saygı göstermesi, demokratik bir sınıf ikliminin oluşturulması konularında da katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuç Kalem ve Fer (2003)'in çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Kalem ve Fer (2003)'e göre aktif öğrenme modeliyle oluşturulan öğrenme ortamının öğrenciler arasında etkili iletişime olanak sağladığı bulunmuştur. Dekker, Elshout-Mohr ve Wood (2004) tarafından yapılan başka bir araştırmada aktif öğrenme sürecinde öğrencilerin sınıf içi iletişimleri ve iş birliği düzenlemeleri incelenmiştir. Aktif öğrenme gruplarında öğrenciler öğrenme hedefine ulaşmak için karşılıklı etkileşimi düzenlemişlerdir. Bu bağlamda araştırmada elde edilen bulguların bu düşüncüyü desteklemekte olduğu söylenebilir.

Aktif öğrenme, öğrencinin öğrenme sürecindeki sorumluluk ve aktivitesini öğretmenin ne yaptığından daha çok önemseyen, öğrenciye değer veren düşünce ve öğretme yoludur (Taçman, 2007, s.21). Bu çalışmada aktif öğrenme yöntemiyle oluşturulan sınıf ortamının *saygınlık* yönünden öğrenciler üzerindeki etkisine de bakılmıştır. Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin büyük bir bölümü ders süresince kendini oldukça olumlu ve rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir. Kalem ve Fer (2003) fizik, kimya ve matematik öğretmenliği bölümlerinde, Rosenthal (1995) matematik sınıflarında, Nakipoğlu ve

Altınparmak (2002) çeşitli öğretim düzeylerinde, Seyhan ve Gür (2004) ilköğretim matematik dersinde, Sökmen (2000) kimya dersinde yaptıkları araştırmalarda bu bulguyu destekler sonuçlara ulaşmışlardır.

Aktif öğrenmede, öğrenme-öğretme sürecinde öğretmenin rolünün yanı sıra öğrencinin görevi de büyük önem taşımaktadır (Süral, 2015). Felder ve Brent'e (1996) göre ise aktif öğrenme sürecinde öğretmenler, öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumlu olmalarına ve kendi kendine öğrenme fırsatı vererek onların öğrendikleri bilgileri günlük yaşamda ihtiyaçları olduğu anlarda kullanmalarına olanak veren beceriler edinmelerini sağlar. Aktif öğrenme yöntemiyle işlenen Özel Eğitim-I dersinin *bireysel sorumluluk* yönünden çalışma grubuna dahil edilen öğrenciler üzerinde olumlu etkileri olduğu bu çalışmanın bir diğer sonucudur.

Aktif öğrenmede öğretmen öğrenme sürecini gözlemleyerek ve öğrencinin bilişsel özelliklerini göz önünde bulundurarak en iyi öğrenme ortamını sağlama sorumluluğu taşımaktadır (Türksoy & Taşlıdere, 2015). Aktif öğrenme yöntemiyle işlenen dersin öğrenme-öğretme sürecine yönelik *bilişsel farkındalık* yönünden çalışma grubuna dahil edilen öğrenciler üzerindeki etkileri incelendiğinde, öğrencilerin büyük bir bölümünün çevresinde olup bitenlerin farkında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akçayır & Akçayır 2018; Doğanay & Demir, 2011; Bergmann & Sams 2012; Dolayısıyla öğrenmenin kalıcı olarak gerçekleşebilmesi için öğrencinin bilişsel özelliklerini göz önünde bulunduran etkinliklerin yapılması önem arz etmektedir.

Aktif öğrenmede öğrencinin bilgileri arkadaşlarıyla paylaşması, grupta projeler hazırlaması ve bilgi üretimi için arkadaşlarıyla işbirliği yapması gibi etkinliklere katılması söz konusudur (Ward & Tiessen, 1997). Yapılan bu çalışmada da işbirliği ve aktif katılımın öğrenciler üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan araştırmalar gerek yükseköğretim öğretim elemanlarının (Bonwell & Sutherland, 1996, s.3) ve gerekse öğretmen yetiştiren fakültelerde görev yapan öğretim üyelerinin (Bonwell & Eison, 1991, s.1; Demirel & Ün, 1987, s.53; Gömlüksiz, 1993, s.55) yaygın olarak kullandıkları ders anlatım yönteminin düz anlatım şeklinde olduğu bulgusunu paylaşmışlar, bazı araştırmalar ise öğrencilerin aktif öğrenmeyi destekleyen stratejileri, aktif katılımın ve işbirliğinin sağlandığı yapılandırmacı yaklaşıma yönelik ihtiyacı, geleneksel şekilde işlenen derslere tercih ettiklerini göstermişlerdir (Filiz & Dikmen, 2017; Mentiş Taş, 2005; Renganathan; 2013).

İletişim kurma, kritik düşünme, yaşam boyu öğrenme, problem çözme, farklı bakış açısı edinme, bağlantılar kurma ile odaklanma ve kendini kontrol etme becerilerinin ön planda yer alması gerektiği çağımızda, okul öncesi sınıflarında yardımcı öğretmen olarak çalışabilen çocuk gelişimi ön lisans mezunlarının bu yöntemi deneyimleyerek kendi sınıflarına aktarabilmeleri oldukça önemlidir. Öğrenme yeterlikleri gelecekteki sınıflarını etkileyebileceğinden, hizmet öncesi verilen eğitimin ve öğretim elemanlarının ders işleme yöntemlerinin farklılaşması, aktif öğrenmenin her yaş ve sınıf düzeyinde kullanımını çoğaltacak ve bu sayede 21.yy. becerilerine sahip çocukların ve gençlerin daha özgüvenli, duyarlı, enerjik ve özdenetimli yetişmelerine fırsat sağlanacaktır.

Elde edilen sonuçlara yönelik aşağıdaki öneriler getirilebilir.

- Bu araştırma süreci Çocuk Gelişimi Ön Lisans Programı 1. sınıfına devam eden ve Özel Eğitim-I dersini alan öğrencilerle yürütülmüştür. Farklı programlara devam eden öğrencilerle ve farklı ders içerikleriyle aktif öğrenme yönteminin kullanılması ve sonuçlarının öğrenciler üzerindeki etkileri incelenebilir.
- Aktif öğrenme yönteminin öğrencilerin motivasyonlarına, öz düzenleme becerilerine etkisini konu alan deneysel çalışmalar yapılabilir.
- Aktif öğrenme yöntemi, eleştirel düşünceye sahip, özgüveni yüksek, üretken bireylerin yetiştirilmesini sağlamaktadır. Eğitim programları hazırlanırken aktif öğrenme yönteminden yararlanılmalıdır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırma için etik kurul izni Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 03.11.2022 tarihli ve E-97105791-050.01.01-25677 numaralı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın tüm yazarları bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

7. Katkı oranı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan ederler.

Bu çalışmaya ait veriler Prof. Dr. Ebru Hasibe TANJU ASLIŞEN ve Dr. Öğr. Üyesi Sakine HAKKOYMAZ tarafından toplanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akçayır, G. & Akçayır, M. (2018). The flipped classroom: A review of its advantages and challenges. *Computers and Education, 126 (January)*, 334–345.
- Akhan, O. (2022). Tarih Öğretmenlerinin Derslerinde Aktif Öğrenme Yöntem ve Tekniklerini Kullanmalarına Yönelik Deneyimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26(2)*, 431-444.
- Aykaç, N. (2005). *İlköğretimde aktif öğretim yöntemlerini kullanma ve eğitim ortamını düzenleme durumunun, öğrencilerin derse karşı tutumlarına, sınıf içi iletişim becerilerine, erişim düzeylerine ve kalıcılığa etkisi.* (Tez No. 159444) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden erişildi.
- Aytan, T. & Güney, N. (2012). Türkçe öğretiminde aktif öğrenme uygulamaları (dinleme becerisi). Nobel Yayıncılık.
- Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip Your Classroom Reach Every Student in Every Class Every Day.* ASCD and International Society for Technology in Education, pp: 59-109
- Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). *Active learning: creating excitement in the classroom.* The George Washington University, School of Education and Human Development.
- Bonwell, C.C., & Sutherland, T.E. (Ed). (1996). *Using Active Learning in College: A Range of Options for Faculty.* Jossey-Bass Publishers.

Tanju Aslışen, E.İ. & Hakkoymaz, S., (2023). *Çocuk gelişimi ön lisans programı öğrencilerinin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşleri.*

Bursens, P. & Loon, P. V. (2007). Multilevel Simulation Games in EU Studies. *Powerful Learning Environments in Political Science European Union Studies Association Tenth Biennial International Conference. May 17-19. 2007. Montreal. Canada.*

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches).* (Trans. Edt.: Mesut Bütün and Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Yayınevi.

Dekker R., & Elshout-Mohr M. (2004). Teacher interventions aimed at mathematical level raising during collaborative learning, *Edu Studies in Math.* 56, 39-65.

Demirel, Ö., & Ün, K. (1987). *Eğitim Terimleri.* Şafak Matbaası

Doğanay, A., & Demir, Ö. (2011). Akademik başarısı düşük ve yüksek öğretmen adaylarının ders çalışma sırasında bilişsel farkındalık becerilerini kullanma düzeylerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11(4), 2021-2043.*

Felder, R. M., & Brent, R. (1996). Navigating the bumpy road to student-centered instruction. *College Teaching.* 44, 2, 43-47.

Filiz N.Y., & Dikmen Y. (2017). Hemşirelik eğitiminde aktif öğrenme yöntemlerinin kullanımı: jigsaw tekniği. *J hum rhythm, 3(3), 145-150.*

Galinsky, E. (2010). *Gelişen zihin: Her çocuğun ihtiyaç duyduğu yedi temel yaşam becerisi.* (Çev. Kevser T. Yaralı ve Elifcan Cesur), Nobel.

Gökçe, E. (2004). İlköğretimde aktif öğrenme sürecine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1, 53-64.*

Gömlüksiz, M. (1993). *Kubaşık öğrenme yöntemi ile geleneksel yöntemin demokratik tutumlar ve öğrenci başarısına etkisi.* (Tez No.32135) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.

Işık Gözlükaya, S. (2014). *Resim iş öğretmenliği sanat atölye derslerinde aktif öğrenme tekniklerinin sanatsal öğrenmeye katkısı.* (Tez No.375684) [Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.

Kalem, S., & Fer, S. (2003). Aktif öğrenme modeliyle oluşturulan öğrenme ortamının öğrenme, öğretme ve iletişim sürecine etkisi. *Educational Sciences: Theory & Practice, 3(2).*

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi [Scientific research method].* Nobel Yayınları.

Koç, C. (2011). Aktif öğrenmenin okuduğunu anlama ve eleştirel düşünme üzerindeki etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences, 35(1).*

- Mentiş Taş, A. (2005). Öğretmen eğitiminde aktif öğrenme. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 6(2), 177-184.
- Muşlu Kaygısız, G. (2020). Aktif öğrenmeye dayalı etkinliklerin sınıf öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarına, olumlu davranışlarına ve çevre tutumlarına etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(1), 185-200.
- Nakiboğlu, M. & Altıparmak, M. (2002, Eylül). Aktif öğrenmede bir grup tartışması yöntemi olarak “Beyin fırtınası”. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*’nde sunulan bildiri, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Partnership for 21st Century Skills: The intellectual and policy foundations of the 21st century skills framework (n.d.). http://route21.p21.org/images/stories/epapers/skills_foundations_final.pdf
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, (Çeviri Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 2. Baskı, Pegem Akademi
- Renganathan, L.A. (2013). Comparative study on effect of jigsaw puzzle method among nursing students’ academic level of performance at oman nursing institute, muscat. *Indian Journal Of Applied Research* 3(9), 180-182.
- Rosenthal, J.S., (1995). Active Learning Strategies in Advanced Mathematics Classes, *Studies in Higher Education*, 20, 2,
- Seyhan, S. & Gür, H. (2007). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin ondalık sayılar konusundaki hataları ve kavram yanlışları. http://partigoc.blogspot.com/2008_01_01_archive.html
- Sivan, A. & Leung, R. W. & Woon, C.C. & Kember, D. (2000). An implementation of active learning and its affect on quality of student learning. *Innovations in Education and Training International*, 37 (4), 381-389.
- Sökmen, N. (2000). Önlisans öğrencilerinin kimya dersinde uygulanan aktif eğitim yöntemleri. *Eğitim ve Bilim*, 25(117).
- Süral, S. (2015). Öğretmen adaylarının aktif öğrenmeye yönelik algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 31-49.
- Taçman, M. (2007). Aktif öğrenme modeliyle oluşturulan sınıf ortamının öğrenciler üzerine etkisi. *In The Proceedings of 7th International Educational Technology Conference*, Near East University, North Cyprus.
- Türksoy, E., & Taşlıdere, E. (2015). Aktif öğrenme teknikleri ile zenginleştirilmiş öğretim yönteminin 5. sınıf öğrencilerinin Fen ve Teknoloji dersi akademik başarı ve tutumları üzerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 17 (1), 57-77.

Tanju Aslışen, E.H. & Hakkoymaz, S., (2023). Çocuk gelişimi ön lisans programı öğrencilerinin aktif öğrenme yöntemine ilişkin görüşleri.

Ün Açıkgöz, K. (2011). Aktif öğrenme. Kanyılmaz Matbaası.

Ward, D.R. & Tiessen, E.L. (1997). Adding Educational Value to the Web: Active Learning with AlivePages. *Educational Technology*, 37(5), pp. 22-31.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayınevi.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Derleme Makalesi	Yıl	2023	ss.	158-168
Gönderi Tarihi	12.10.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1374880
Kabul Tarihi	25.12.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Aralık		

Dijital ikiz teknolojisinin turizm sektöründe kullanım alanları ve etkileri*^Δ

Areas of use and effects of digital twin technology in the tourism sector

Şükran KARACA¹
 Esra ÖZKAN ÖNEM²

Öz

Dijital teknoloji deneyiminin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte turizm sektörü hızla gelişmiş ve turistlerin seyahat deneyimleri daha interaktif ve kişiselleştirilmiş hale gelmiştir. Akıllı turizmin temel bileşenlerinden biri, fiziksel yerlerin, ürünlerin ve süreçlerin dijital kopyaları olan dijital ikizlerin kullanılmasıdır. Turizm alanında dijital ikiz, gezginlere daha kişiselleştirilmiş ve etkileşimli bir deneyim sağlamak için giderek daha fazla kullanılmaktadır. Bu teknoloji; destinasyon farkındalığı, konumlandırma, markalaşma, planlama, koordinasyon, altyapı ve afet yönetimi de dahil olmak üzere çeşitli amaçlar için kullanılmak üzere kentsel çevrenin kapsamlı bir görünümünü sağlayabilmektedir. Dolayısıyla dijital ikizler hem şehirlere hem de turizm endüstrisindeki işletmelere fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, turizmde dijital ikiz teknolojisinin teorik bir çerçevesini ortaya koymaktır. Bu çerçeve, turizm endüstrisinde dijital ikiz teknolojisinin potansiyel uygulama alanlarını anlamak ve gelecekteki araştırmalara rehberlik etmek için kullanılabilir bir temel sağlamaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle, turizm ve dijital ikiz teknolojisi alanlarındaki güncel literatür taranmıştır. Literatür taraması sonucunda, turizmde dijital ikiz teknolojisinin temel kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Böylece dijital ikiz teknolojisinin turizmdeki evrimini, avantajlarını ve potansiyel zorluklarını anlamak mümkün olabilmektedir. Elde edilen bulgular temelinde, turizmde dijital ikiz teknolojisinin kullanımına yönelik teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve, dijital ikizlerin turist deneyimleri üzerindeki potansiyel etkilerini ve turizm endüstrisindeki genel etkileşimleri kapsayan bir yapı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital ikiz, dijital teknolojiler, akıllı turizm, sanal turizm.

Abstract

With the introduction of digital technology experience, the tourism industry has developed rapidly and tourists' travel experiences have become more interactive and personalized. A key component of smart tourism is

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Bu makale etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardandır.

¹Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, sukrankaraca@gmail.com

²Öğretim Görevlisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, eozkanonem@cumhuriyet.edu.tr

the use of digital twins, which are digital copies of physical places, products and processes. In the field of tourism, the digital twin is increasingly used to provide travelers with a more personalized and interactive experience. This technology; It can provide a comprehensive view of the urban environment to be used for a variety of purposes including destination awareness, positioning, branding, planning, coordination, infrastructure and disaster management. Therefore, digital twins benefit both cities and businesses in the tourism industry. In this context, the aim of the study is to reveal a theoretical framework of digital twin technology in tourism. This framework provides a foundation that can be used to understand the potential applications of digital twin technology in the tourism industry and guide future research. Within the scope of the study, firstly, the current literature in the fields of tourism and digital twin technology was scanned. As a result of the literature review, the basic concepts of digital twin technology in tourism and the relationships between these concepts were analyzed. Thus, it has been possible to understand the evolution, advantages and potential challenges of digital twin technology in tourism. Based on the findings, a theoretical framework for the use of digital twin technology in tourism was created. This framework provides a structure that covers the potential impacts of digital twins on tourist experiences and general interactions in the tourism industry.

Keywords: Digital twin, digital technologies, smart tourism, virtual tourism.

1. Giriş

NASA'nın eşleme teknolojisinin ortaya çıkardığı dijital ikiz kavramı, ilk kez 2002'de Ürün Yaşam Döngüsü Yönetimi kitabının yazarı Dr. Michael Grieves tarafından tanımlanmıştır (cobuilder.com, 2023). Dijital ikiz, fiziksel varlıkların dijital kopyaları olarak nitelendirilen bir yapıya sahiptir ve bu teknoloji, verilerin fiziksel dünyadan sanal dünyaya sorunsuz bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadır (El Saddik, 2018, s. 87). Dijital ikiz teknolojisi, herhangi bir nesnenin, cihazın veya hizmetin dijital bir kopyasının yaratılması sürecidir. Bu süreç, akıllı sensörler veya Nesnelerin İnterneti (IoT) sensörleri tarafından toplanan gerçek zamanlı verilerin dijital ikize iletilmesiyle başlamaktadır. Dijital ikiz, bu verileri analiz edip çeşitli çıkış bilgilerini sağlayarak potansiyel sonuçları hızla ortaya koyabilmektedir. Bu yöntem, üretime geçilmeden önce olası sorunları tespit etmek ve maliyet kayıplarını önlemek açısından büyük avantajlar sunmaktadır. Elde edilen dijital ikiz çıktıları ve analizleri, gerçek zamanlı olarak güncellendiğinden sensörlerin çektiği fiziksel ortam verileri değiştiğinde, analiz sonuçları ve elde edilen bilgiler dinamik bir şekilde yeni duruma adapte olmaktadır (elektrikport.com, 2019).

Dijital ikiz, önceleri somut endüstriyel ürünler için benimsenen bir kavramdır ve sonrasında her türlü ürün ve hizmete yayılmıştır. Bu, yalnızca cansız varlıklara yapılan uygulamaları değil aynı zamanda insanların biyolojik koşullarına yönelik uygulamaları da içermektedir (Grieves, 2023, s. 99). Dijital ikiz teknolojisi, başlangıçta özellikle üretim sektöründe yaygın olarak kullanılırken günümüzde eğitim, sağlık, akıllı şehir gibi sektörlerde de yeni potansiyel uygulama alanlarında görülmeye başlamıştır (Mashaly, 2021, s. 301).

Sosyal bilimlerde nispeten yeni bir fikir olmasına rağmen, dijital ikiz teknolojisi aynı zamanda turizm ve konaklama sektörünün rekabet avantajı elde etmesi için oyunun kurallarını değiştiren bir fırsat sunmakta ve değerli kaynaklarının uzun vadeli uygulanabilirliğine yardımcı olmaktadır (Shubenkova vd., 2018, s. 3564). Akıllı turizmin gelişimini desteklemek için dijital ikizlerin kullanımı turizm endüstrisinin rekabet gücünü artırmak amacıyla yeni fırsatlar sunmaktadır. Şu anda dijital ikiz teknolojisi, verilerin sensörler kullanılarak toplandığı ve daha sonra bazı web veya mobil uygulamalar aracılığıyla tasvir edildiği, aynı zamanda yapay zeka tarafından bir analizin tamamlandığı siber-fiziksel bir sistemdir (Litavniece vd., 2022, s. 540).

Bu teknoloji sürdürülebilirlik açısından tehdit altında olan kültürel mirasın dijital ikizlerinin yaratılmasını mümkün kılmaktadır. Oluşturulan bu dijital ikizler NFT (Non Fungible Token) aracılığıyla kayıt altına alınıp oyunlaştırılmış metaverse evreninde seyahat ve geziler için kullanılabilir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın dünya genelinde erişilebilir olmasını ve aynı zamanda yüksek düzeyde bilinirlik elde ederken korunmasını sağlamaktadır. Metaverse içerisinde yer alan oyunlaştırma unsurları, kültürel miras öğelerini ziyaret deneyimini daha çekici ve unutulmaz hale getirerek katkı sağlamaktadır (Çalık, 2022). Dijital ikizlerin özelliklerinin tam anlamıyla kullanılması sayesinde, işletmelerin

operasyonel etkinlikleri artarken ekolojik denge üzerinde zararlı bir etkiye sahip olan ve önemli ölçüde tehlike yaratma riski oluşturan genel karbon ayak izi ile ilgili sorunları en aza indirmeye hatta bu durumu tamamen ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı turizmde dijital ikiz teknolojisinin kullanımına yönelik bir teorik çerçeve oluşturarak, bu teknolojinin sektördeki potansiyel etkilerini anlamak ve gelecekteki araştırmalara rehberlik etmektir. Bu bağlamda araştırma sorusu "turizmde dijital ikiz teknolojisinin uygulanması, turist deneyimlerini nasıl etkiler ve turizm endüstrisine nasıl katkı sağlar?" şeklindedir. Bu soruyla bağlantılı olarak "Dijital ikiz teknolojisi, turistik destinasyonlardaki etkileşimli deneyimleri nasıl güçlendirir?" ve "Bu teknolojinin turizm sektöründeki işletmelere sağladığı avantajlar nelerdir?" gibi sorulara da yanıt bulmak istenmektedir.

2. Dijital ikiz teknolojisi

Dijital ikiz kavramı, 1993 yılında David Gelernter'in "Mirror Worlds" adlı kitabında gerçekliğin bir kısmını temsil eden yazılım modellerinin olasılığına dair yazılarıyla başlamıştır. Ancak, NASA gibi kuruluşlar daha önce uzay araçlarının karmaşık simülasyonlarını kullanarak benzer bir yaklaşımı benimsemiştir (Neethirajan & Kemp, 2021, s. 3). Örneğin, 1970 yılında Apollo 13'ün uzaya gönderilmesi esnasında meydana gelen beklenmedik bir oksijen tankı patlaması, uzay aracının ana motorlarına zarar vermiş ve uzay aracını yörüngesinden dakikada yaklaşık 400 mil uzaklaştırmıştır. Bu olaya ek olarak, mürettebatın oksijen kaynağının yavaşça uzaya sızması gibi faktörler de durumu daha da zorlaştırmıştır. Ancak, görev ekibi hızla hasar gören uzay aracının gerçek dünya koşullarını yansıtacak şekilde birkaç yüksek kaliteli simülatörle değiştirilmesini sağlamış ve astronotların güvenli bir şekilde dünyaya dönmesine yardımcı olacak doğru adımları seçmelerine katkıda bulunmuştur (Zhuang vd., 2021, s. 4). Bu olay, dijital ikizin gerçek dünyadaki ilk uygulamalarından biri olarak kabul edilebilir. "Dijital ikiz" terimi, ilk kez 2002 yılında NASA'dan John Vickers tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde, araştırma profesörü Dr. Michael Grieves, imalat sektöründe ürün yaşam döngüsü yönetimini (PLM) geliştirmek amacıyla dijital ikiz kavramını Vickers ile birlikte adapte etmek için çalışmıştır. Başlangıçta bu yaklaşım "PLM için Kavramsal İdeal" olarak adlandırılmıştır, ancak bu aşamada bile dijital ikizlerin temel özelliklerine odaklanılmıştır (Mazumder vd., 2023, s. 12). Grieves, makalesinde gerçek ve sanal alanlar arasındaki farkları açıklayarak bu varlıklar arasındaki veri ve bilgi alışverişinin birbirini yansıtması gerektiğini vurgulamıştır. 2003 yılından bu yana dijital ikizlere olan ilgi hızla artmıştır. Gartner, hiper otomasyonu 2020'nin bir numaralı stratejik teknoloji trendi olarak kabul ederken, dijital ikizlerin de hiper otomasyonun önemli bir parçasını oluşturduğunu belirtmiştir. Dijital Vadeli İşlemler ve Endüstri 4.0 paradigması gibi girişimler, dijital ikizlere olan ilginin artmasında etkili olmuştur. Ayrıca, Nesnelerin İnterneti (IoT), büyük veri ve gerçek zamanlı sensörler gibi teknolojilerdeki önemli gelişmeler, dijital ikizlerin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Ferko vd., 2022, s. 50336; Lee vd., 2013, s. 152; Neethirajan & Kemp, 2021, s. 6). İmalat sektöründe, endüstriyel ekipmanlar üzerinde gerçek zamanlı izleme ve veri toplama sağlayan IoT cihazları kullanılarak dijital ikizler oluşturulabilmektedir. Bu sayede üretim süreçleri daha verimli hale getirilerek bakım ihtiyaçları önceden tahmin edilebilmektedir. Yine tarım sektöründe, toprak nem düzeyi, hava durumu ve bitki sağlığı gibi faktörleri izleyen sensörler aracılığıyla dijital ikizler oluşturulabilmektedir. Bu ikizler, çiftçilere daha iyi kararlar alabilmeleri için gerçek zamanlı bilgiler sağlamada kullanılmaktadır. Akıllı bina sistemlerinde de enerji tüketimini optimize etmek ve bina performansını artırmak amacıyla IoT sensörleri ve dijital ikizlerden yararlanılmaktadır. Bu, enerji tasarrufu ve sürdürülebilirlik açısından önemli faydalar sağlamaktadır. Trafik yönetimi, enerji kullanımı, atık yönetimi gibi alanlarda IoT sensörleri ve büyük veri analizi kullanarak şehirlerin dijital ikizleri oluşturulabilmektedir. Bu sayede şehir planlaması daha etkili hale gelmekte ve yaşam kalitesinin artırılması mümkün olabilmektedir.

3. Dijital ikiz teknolojisi ve turizm sektörü

Teknolojinin turizme entegrasyonu, sanal gerçeklik(VR), artırılmış gerçeklik(AR) ve self servis teknolojilerine dayalı nispeten yeni bir turizm türünü doğurmuştur (Zheng vd., 2021, s. 1533). Dijital turizm, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklikte gerçek zamanlı turizme neredeyse benzer bir deneyim

sunmaktadır. Sanal gerçeklik, dünyanın her yerindeki turistlere fayda sağlamıştır. Örneğin, sanal gerçeklik turistleri, dünya çapında görülecek çeşitli destinasyonları bu teknoloji sayesinde ziyaret etmişlerdir (Chung vd., 2015, s. 592). Müzelerde ve turizmle ilgili uygulamalarda sanal gerçekliğin kullanılması turistlerin bakış açılarını iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır (Kim & Hall, 2019, s. 238). Turizmde dijital ikizler özellikle ziyaretçi deneyimi, kültürel miras ve sürdürülebilir turizm alanında kullanılmaktadır. Bu kapsamda konuya ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir:

3.1. Dijital ikiz ve ziyaretçi deneyimi

Sürekli gelişen dijital dünyada, dijital ikizler kentsel turizmi ve ziyaretçi deneyimini anlamının bir sonraki adımıdır. Şehirler, dijital ikizleri kullanarak ziyaretçi deneyimine ilişkin değerli bilgileri kazanmakta ve kentsel turizm deneyimini nasıl geliştirecekleri konusunda bilinçli kararlar almalarına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda şehirler, ziyaretçi akışını izleyerek yaya trafiğinin yoğun olduğu alanları belirlemekte ve hangi turistik mekânların ve olanakların en fazla ilgiyi çektiğini belirleyebilmektedir. Ek olarak, dijital ikizler turist ziyaretlerinin süresini izleyerek hangi deneyimlerin en fazla değer sunduğuna dair içgörü sağlamaktadır. Ziyaretçilere daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunmak için dijital ikizler kullanılmaktadır. Dijital ikizler, bir şehrin altyapısından veri toplayıp analiz ederek, her bir ziyaretçiye özel olarak özelleştirilmiş deneyimler yaratabilir. Örneğin dijital ikizler, ziyaretçinin ilgi alanlarına göre ilgi çekici yerler ve aktiviteler önerebilir, şehrin olanakları hakkında ayrıntılı bilgi sağlayabilir ve hatta restoran ve oteller için kişiselleştirilmiş öneriler sunabilir (Frackiewicz, 2023). Dijital ikizler, ziyaretçilere rehberlik edebilir. Örneğin, tarihi bir şehirde gezinirken, ziyaretçilere şehrin geçmişi hakkında anında bilgi sunabilirler. Aynı zamanda ziyaretçilerin sorularını yanıtlayabilir ve derinlemesine bilgi sağlayabilirler. Tüm bu özellikleriyle dijital ikiz teknolojisi turistlere benzersiz ve kişiselleştirilmiş bir deneyim yaşama imkânı sağlayabilecektir.

3.2. Dijital ikiz ve kültürel miras turizmi

Kültürel miras için dijital ikiz çalışmaları henüz başlangıç aşamasındadır. Avrupa Komisyonu'nun Horizon 2020'de işaret ettiği gibi, günümüzde kültürel mirasın dijitalleştirilmesi esas olarak bireysel nesnelerin, koleksiyonların veya alanların görsel görünümünü yakalamaya odaklanmaktadır (Horizon, 2020). Varlıkları incelemek ve yalnızca görsel ve yapısal bilgileri değil, aynı zamanda öyküleri ve deneyimleri (dil verileri aracılığıyla) kültürel ve sosyo-tarihsel bağlarıyla birlikte yakalayıp yeniden yaratmak için kültürel mirasın dijitalleştirilmesine ilişkin bütüncül bir anlayış oluşturmaya gerçek anlamda bir ihtiyaç vardır. Literatürde bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar mevcuttur. Qin ve Zhang (2018) somut kültürel mirasın dijital gelişiminde dijital ikiz teknolojisinin çalışma mekanizmasını ve hedeflerini önermişlerdir. Amelio ve Zarri (2019), belirli bilgiyi temsil etmek için bir Anlatısal Bilgi Temsili Dilini incelemişler ve kültürel mirasın tarihsel, sosyal ve kültürel geçmişini açıklığa kavuşturmak için çıkarımsal bir bakış açısı öne sürmüşlerdir. Jouan ve Hallot'un (2020) çalışmasında, kültürel miras öğelerinin dijital kopyalarının oluşturulması için miras yapı bilgi modellemesinin kullanılması gerekliliği vurgulanmıştır. Dezen-Kempton ve diğerleri (2020) ise dijital ikiz kavramını kültürel miras yapı bilgilerinin yönetimi için bir araç olarak benimsemiş ve özellikle artırılmış gerçeklikle sunum üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, tarihi yapı bilgilerini ayrıntılı bir şekilde içeren gerçekçi bir H-BIM (Historical Building Information Modeling) modeli, dijital ikiz olarak kullanılmıştır. Geliştirilen bu dijital ikiz, oyun motoru aracılığıyla artırılmış gerçeklikle entegre edilerek kullanıcılara tablet ve cep telefonları üzerinden erişim imkânı sunmaktadır. Bu sayede, kullanıcılar tarihi yapıların harita üzerinde bağlamsal verilerini görebilme, deneyimleme ve tarihi yapılar hakkındaki bilgileri keşfetme fırsatına sahip olabilmektedirler (Denzen-Kempton vd., 2020, s. 186). Zhuang vd. (2021) sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik ve gerçek ortamın değişiminin sunumu için dijital ikize dayalı bir bilgi tasarımı önermişlerdir. Gabellone (2022), somut bir kültürel miras alanına çevrimiçi sanal bir ziyaret ve kültürel mirasla ilgili bağlamsal bilgiyi dijital ikiz kullanarak ve kültürel miras yönetimine yeni bir bakış açısı kazandırarak açıklamak için canlı rehberli bir tur yöntemi önermişlerdir. Bu tür teknolojiler, kültürel miras bilincinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, yorumlanması ve anlaşılmasında bilgi çağına uygun bir sunum aracı olarak hizmet etmektedir. Dolayısıyla, kültürel miras farkındalığını artırmada son derece etkili bir rol oynamaktadır (Karadallı & Levi, 2023, s. 134).

Aynı zamanda şehirlerin kültürel miras cazibe merkezleri etrafındaki olağan sorunları ve yüksek turist akışlarını yönetme gereksinimlerine çözüm olarak dijital ikizler kullanılabilir. Veri toplama, yapay zeka, analitik ve sanal temsilleri entegre eden bir dijital ikiz kullanarak, kültürel mirası izleyen ve yöneten şehirleri desteklemek için yenilikçi yollar ortaya çıkabilir. İnsan akışları, hareketlilik ve ulaşım, çevre, enerji, sosyal medya, şehir modelleme, altyapı, bina modeli ve sosyal medya izleme ve diğer verilerden yararlanır. Böylece tahminler ve analizler yapmak için entegre bir ortam yaratılır, analizler için zaman ve maliyet azaltılır ve başka türlü mümkün olmayacak ayrıntılı görünüm sağlanır. Dolayısıyla kararları ve politikaları desteklemek için mükemmel bir araçtır.

Eski hikayeleri, kültürel mirasın akıllı ziyaretleriyle sürükleyici ve katılımcı sanal ortamlar sayesinde dijital platformlara dönüştürmek mümkündür. Başlangıç noktası, iletilen içeriğin anlaşılma düzeyine ilişkin bir değerlendirme alma olasılığıyla birlikte sanal ziyareti daha kolektif, daha etkileşimli ve daha katılımcı hale getirmektir. Nihai hedef, bu sanal senaryoları, her birinin dijital ikizler perspektifinde kullanılabilen diğer 3 boyutlu modellerle bağlanabileceği bir nesnelerin interneti sistemine entegre etmektir. Bu 3B senaryolar, fiziksel karşılıkları, çevresel izleme, enerji tüketimi, koruma durumu ile ilgili bilgiler verebilir. Aynı zamanda bu modelleri engelli ziyaretçilerle ilgili boşluğu doldurmak için veya uzaktan ziyaret aracı olarak etkin bir şekilde kullanılabilir (Gabellone, 2022, s. 2).

3.3. Dijital ikiz ve sürdürülebilir turizm

Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımında doğa olayları, aşırı turizm, yetersiz bakım ve vandalizm gibi nedenlerle bir takım aksamlar yaşanmaktadır. Kültürel mirasın korunmasına yönelik artan ihtiyaç, dijital teknolojilerin kültürel mirasa uygulanmasında önemli gelişmelere yol açmıştır. Marra vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, kültürel miras öğelerinin dijital ikizleri aracılığıyla yapılan araştırma, teşhis, koruma ve izleme süreçlerinde yeni dijital araçlardan yararlanılabilme potansiyelini vurgulanmaktadır. Dijital ikiz teknolojisi, kültürel miras alanlarının dijital bir kopyasını oluşturarak, yapısal ve yapısal olmayan bileşenlerin hassas bir şekilde izlenmesini sağlayabilmektedir. Bu teknoloji, gerçek zamanlı veri toplama, araştırma, teşhis ve koruma süreçlerine önemli katkılarda bulunabilir. Klein vd. (2017) çalışmalarında, kültürel miras alanlarının korunması için mikro iklim koşulları, gürültü kirliliği, aydınlatma durumu, hava kalitesi, hava akışı, katılım ve insanlar gibi çeşitli değişkenlere odaklanarak temel kontrol stratejilerini belirtmişlerdir. Dijital ortamlar, kültürel miras alanlarının çeşitli değişkenlerini sürekli olarak izleyerek ve kaydederek, önleyici koruma stratejilerini güçlendirebilir. Miras alanlarına yönelik artan tehditler dikkate alındığında, fiziksel faktörlerin somut özelliklerin bütünlüğünü etkileyebileceği gerçeği, dijital ortamların koruma stratejilerinde önemini daha da göstermektedir. Dijital ortamlar, bu faktörleri analiz ederek kültürel miras varlıklarının ve çevrelerinin etkileşimlerini anlamak ve koruma stratejilerini daha etkili bir şekilde geliştirmek için önemli veriler sağlayabilmektedir (Mesas-Carrascosa vd., 2016, s. 2). Moraitou vd. (2018) ise, sensörler tarafından sağlanan verilerin uzun vadeli depolanması ve farklı aşamalarda toplanan bilgilerle karşılaştırılmasıyla kültürel miras varlıkları ve çevreleri arasındaki etkileşimlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilecek bir perspektife odaklanmışlardır. Bu bağlamda veri analizi, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi için kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu sayede, dijital teknolojiler sadece kültürel mirasın korunmasında değil, aynı zamanda etkileşimlerin anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır denilebilir.

Son zamanlarda turizm destinasyonları ile ilgili olarak üzerinde durulan ve turizmin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen konulardan biri de aşırı turizm kavramıdır. Turistlerin ziyaret edilen destinasyonlara yoğun bir şekilde gelmesi hem çevreyi hem de o destinasyonlarda yaşayan halkı olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Karaca & Akın, 2023, s. 825). Bu etkiler, turistik destinasyonlardaki tarihsel ve merkezi alanlarda ortaya çıkan trafik ve park sorunları, yerel halkın turistlerin davranışlarından kaynaklanan kızgınlığı, yaşam maliyetinin artması, ziyaretçi memnuniyetsizliği, maddi ve manevi kültürel miras unsurlarının aşınması gibi faktörlerdir. Bu olumsuz etkiler, aynı zamanda turistler için de hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Örneğin, müzeye giriş sırasında uzun süre beklemek, toplu taşıma araçlarını kullanmakta zorluk yaşamak, yöresel ürünlere yüksek ücretler ödemek gibi durumlar turistlerin seyahat deneyimlerini olumsuz etkileyebilmektedir. (Aylan & Aylan, 2020, s.

413). Dijital ikizler, büyük veri analitiği kullanarak ziyaretçi hareketlerini analiz edebilir ve gelecekteki ziyaretçi akışını tahmin edebilir. Bu, turistik destinasyonların aşırı turizmle başa çıkma stratejilerini daha etkili bir şekilde planlamalarına yardımcı olabilecek önemli bilgiler sağlayacaktır. Dijital ikizler, kültürel mirası dijital olarak kaydederek koruma altına alabilir. Sanal müzeler, dijital turlar ve interaktif deneyimler aracılığıyla kültürel mirası koruma altına almak ve paylaşmak, fiziksel ziyaretçi sayısını azaltabilir. Dijital ikizler, turistik destinasyonların mevcut kapasitesini ve ziyaretçi yoğunluğunu simüle ederek planlama süreçlerine rehberlik edebilir. Bu sayede varış yerleri, ziyaretçi akışını yönetebilir ve aşırı turizmin neden olduğu sorunlar önceden tahmin edilebilir. Akıllı haritalar ve rehberlik sistemleri aracılığıyla ziyaretçilere en iyi güzergahları ve turistik noktaları gösterebilir, böylece turistlerin daha homojen bir şekilde dağılmasına yardımcı olabilir. Dijital ikizler, turistik yerleri sanal ortamlarda oluşturarak, ziyaretçilere önceden dijital bir tur deneyimi sunabilir. Bu, fiziksel ziyaretçi akışını azaltabilir ve sanal deneyimleri gerçek ziyaret öncesinde yaşayan turistlerin sayısını artırabilir. Dijital ikiz teknolojisi, turistik destinasyonların sürdürülebilir turizm uygulamalarını benimsemelerine ve aşırı turizmin olumsuz etkilerini minimize etmelerine yardımcı olabilir. Bu stratejiler, turistik destinasyonların sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturmalarına katkı sağlayabilecektir.

4. Sonuç, tartışma ve öneriler

Turizmde dijital ikiz fikri henüz tam olarak netleşmemiştir. Dijital ikizler, fiziksel bir alan veya ortam hakkında öngörü ve analiz sağlamak için gerçek zamanlı verileri kullanan sanal modellerdir (Frackiewicz, 2023). Belki de dijital ikizin en yaygın konsepti sanal turizmle ilgilidir (Litavniece vd., 2023, s. 539). Dijital ikizi iletişimsel konularda etkili kılmamanın önemli koşulu, gerçek bir ziyaret sırasında elde edilen duyguya benzer bir duyguyu sanal ortamda ziyaretçiye sunabilmektir. Bu nedenle doğru bir 3B modele sahip olmak gerekmektedir (Gabellone, 2022, s. 3). Sanal gerçeklik, yapay zeka ve robotların kullanımı, sanal müzelerin tasarımına, üretimine, işletimine ve evrimine entegre edilmelidir. Örneğin, evrişimli sinir ağları, üç boyutlu modellerin yeniden yapılandırılması, varlık sınıflandırması ve kataloglama, veri alma ve eşleştirme ile öğrenme kaynakları ziyaretçi desteği için kullanılabilir. Chatbot'lar, ziyaretçilerle iletişimi otomatikleştirebilir ve öğrenme etkinliklerini destekleyebilir. Robotlar, çeşitli kapasitelerde müze rehberleri olarak hizmet verebilir ve ziyaretçilerle etkileşime girerek soruları yanıtlayabilir ve hikayeler anlatabilir (Luther vd., 2022, s. 28).

Dijital ikiz kavramı, kültürel miras ve turizm alanında yalnızca son yıllarda sistematik bir uygulama alanı bulmuştur. Bunun nedeni; müzelerin, galerilerin, sergilerin ve kütüphanelerin çok çeşitli olması ve bunların farklı yönelimleri ve ziyaretçilere sundukları hizmetler nedeniyle, çok farklı dijital ikizlerin üretilmesi ve işletilmesi gerekliliğidir. Bu nedenle, uluslararası kabul görmüş formatlara dayalı, veri ve meta verilerle ilgili üretken bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Böyle bir yaklaşımla, dijital ikizler sayesinde örneğin akıllı telefonlar, fotogrametrik yöntemler veya hazır şablonlar kullanılabilir (Luther vd., 2023, s. 23). Eski dijital senaryoları, kültürel mirasın akıllı ziyaretleriyle sürükleyici ve katılımcı sanal ortamlarda, olanak sağlayan platformlarda dönüştürmek mümkündür. Başlangıç noktası, iletilen içeriğin anlaşılma düzeyine ilişkin bir değerlendirme alma olasılığıyla birlikte sanal ziyareti daha kolektif, daha etkileşimli ve daha katılımcı hale getirmektir. Gelişmiş veri tabanları, dijital ikiz ve benzeri uygulamaların kullanımıyla, mirasın takip edilmesi, yönetilmesi, belgelenmesi ve geniş bir izleyici kitlesi için uzaktan erişilebilir hale getirilmesi amacıyla etkili bir yönetim sistemi kurulmalıdır. (Gabellone, 2022, s. 4).

Özellikle, savaşlar, doğal afetler ve uygunsuz kullanım nedeniyle dünyanın kültürel mirasına yönelik artan tehdit, tüm koleksiyonların dijital mülkiyet haklarına saygı duyularak ve ilgili tüm grupların işbirliği ile tek tip norm ve standartlara göre dijitalleştirilmesini ve sunulmasını gerektirmektedir. Miras 4.0, projeler ve yayınlar açısından nispeten küçük bir alan olsa da sanat müzelerinden tarihi binaların açık hava sergilerine veya sanayileşmenin başlangıcından itibaren teknik donanım kadar müze türlerinin ve sergileme biçimlerinin çeşitliliği, sergilerin ve süreçlerin yeniden yapılandırılması, dijitalleştirilmesi ve uygulanması için ilgili disiplinlerden uzmanların işbirliğini gerekli kılmaktadır (Luther vd., 2023, s. 23).

Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Turizm endüstrisinde dijital ikiz teknolojisinin potansiyelini anlamak için sektördeki profesyonellere yönelik eğitim programları düzenlenmelidir. Turizm işletmecileri ve yöneticileri, dijital ikizlerin nasıl kullanılacağına dair bilgi sahibi olmalıdır.
- Turizm sektörü, dijital ikiz teknolojisi alanındaki araştırma ve geliştirmelere yatırım yapmalıdır. Üniversiteler, araştırma kuruluşları ve özel sektör işbirlikleriyle bu alandaki projeler desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.
- Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi sürecinde, yerel toplulukların ve uzmanların görüşleri ve değerleri önemsenmelidir. Mirasın dijital ikizlerle temsil edilmesi sırasında, kültürel ve tarihi doğruluğa büyük hassasiyet gösterilmelidir.
- Dijital ikizlerin kullanımıyla ilgili projeler geliştirirken, turist deneyimini ön planda tutmak önemlidir. Ziyaretçilere etkileşimli, bilgilendirici ve eğlenceli deneyimler sunan uygulamalar geliştirilmelidir.
- Kültürel mirasın korunması ve turizm deneyiminin iyileştirilmesi için dijital ikizler daha kapsamlı bir şekilde kullanılabilir. Dijital ikiz teknolojisi, müzelerden tarihi alanlara kadar çeşitli turistik destinasyonlara entegre edilmelidir.
- Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi için standartlar ve normlar belirlenmesi önemlidir. Farklı müze türleri ve sergileme biçimleri için ortak bir dil oluşturulmalıdır. Dijitalleştirme süreçlerinde kullanılacak standart formatlar ve veri yönetimi protokolleri uzmanlar tarafından belirlenmelidir.
- Sanal turizm deneyimlerinin etkileyici olabilmesi için dijital ikizlerin kullanımında insan-makine etkileşimini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Sanal ortamlarda duyu benzeri deneyimleri artırmak için daha etkili 3B modeller ve gerçekçi etkileşimler üzerinde odaklanılmalıdır.
- Dijital mirasın dijital ikizler aracılığıyla korunması, güvenlik ve veri koruma önlemleriyle desteklenmelidir.
- Dijital ikizlerin kültürel mirası koruma çabalarına uzun vadeli bir planlama ve sürdürülebilir bir şekilde nasıl entegre edilebileceğine dair stratejiler geliştirilmelidir.

Bu çalışma, turizm sektöründe dijital ikiz teknolojisinin etkilerine ilişkin teorik bir bilgi sunmaktadır. Gelecekte dijital ikiz teknolojiyle ilgili olarak sosyal bilimlerin diğer alanlarında ve turizm sektörünün diğer yönlerini de ele alacak şekilde teorik ve ampirik çalışmalar yapılabilir.

5. Araştırmanın etik yönü

Bu çalışma, "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"ne tam uygunluk sağlanarak hazırlanmıştır ve yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen herhangi bir ihlal gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen bir araştırma olduğunu beyan ederiz.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın tüm yazarları bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Karaca, Ş. & Özkan Önem, E., (2023). *Dijital ikiz teknolojisinin turizm sektöründe kullanım alanları ve etkileri.*

7. Katkı oranı

Birinci yazarın makaleye %60, ikinci yazarın %40 oranında katkı sağladığını beyan ederiz.

KAYNAKÇA

- Amelio, A. & Zarri, G.P. (2019). Conceptual encoding and advanced management of Leonardo da Vinci's Mona Lisa: preliminary results. *Information*, 10(10), 321. <https://doi.org/10.3390/info10100321>
- Aylan, S., & Aylan, F. K. (2020). Sosyal medyada "overtourism" etiketi ile yapılan paylaşımların incelenmesi: Twitter örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue 4, 411-422.
- Chung, N., Han, H., & Joun, Y. (2015). Tourists' intention to visit a destination: The role of augmented reality (AR) application for a heritage site. *Computers in Human Behavior*, 50, 588-599. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.068>
- Cobuilder. (2023). The 'digital twin' a bridge between the physical and the digital world, <https://cobuilder.com/en/the-digital-twin-a-bridge-between-the-physical-and-the-digital-world/>
- Çalık, A. (2022, 12 Şubat). *Gamfed Türkiye akademik makale ekibi sunar: NFT ile kültürel miras sürdürülebilir mi? Metaverse ve oyunlaştırmaya uzanan bir bakış açısı.* <https://www.oyunlastirma.co/makale/%EF%BF%BCgamfed-turkiye-akademik-makale-ekibi-sunar-nft-ile-kulturel-miras-surdurulebilir-mi-metaverse-ve-oyunlastirmaya-uzanan-bir-bakis-acisi/>
- Dezen-Kempton, E., Mezencio, D. L., Miranda, E. D. M., De Sã, D. P. & Dias, U. (2020, 5-6 August). Towards a digital twin for heritage interpretation-from HBIM to AR visualization, Proceedings of the re: anthropocene, design in the age of humans [Bildiri sunumu tam metin]. Proceedings of the 25th International Conference on Computer-Aided Architectural Design Research in Asia CAADRIA. Bangkok, Thailand.
- El Saddik, A. (2018). Digital twins: The convergence of multimedia technologies, *IEEE Multimedia*, 25 (2), 87-92.
- Elektrikport. (2019, 12 Şubat). Dijital ikiz: Fiziksel ve dijital dünyanın köprüsü. <https://www.elektrikport.com/makale-detay/dijital-ikiz-fiziksel-ve-dijital-dunyanin-koprusu/22071#ad-image-0>
- Ferko, E., Bucaioni A., & Behnam, M. (2022). Architecting digital twins. *IEEE Access*, 10, 50335-50350. <https://doi.org/10.1109/access.2022.3172964>

- Frackiewicz, M. (2023). The role of digital twins in enhancing urban tourism and visitor experience, <https://ts2.space/en/the-role-of-digital-twins-in-enhancing-urban-tourism-and-visitor-experience/>
- Gabellone, F. (2022). Digital twin: A new perspective for cultural heritage management and fruition. *Acta IMEKO*, 11 (1), 1-7. https://doi.org/10.21014/acta_imeko.v11i1.1085
- Grieves, M. (2023). Digital twins: Past, present, and future in the digital twin. In N. Crespi, A.T. Dropot, & R. Minerva (Eds.), *The Digital Twin*. (s. 97-121). Springer.
- Horizon. (2020). Work programme 2018-2020, 13. Europe in a changing world–inclusive, innovative and reflective societies. https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2018-2020/main/h2020-wp1820-societies_en.pdf, Erişim tarihi:10/08/2023.
- Jouan, P., & Hallot, P. (2020). Digital twin: Research framework to support preventive conservation policies. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(4), 228. <https://doi.org/10.3390/ijgi9040228>
- Karaca, Ş. & Akın, M. H. (2023, 6- 8 Ekim). Aşırı turizme karşı akıllı turizm: sosyal paylaşım sitelerinin sürdürülebilir ve sorumlu turist davranışlarını geliştirmelerine katkısı [Bildiri sunumu tam metin]. Balkan 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Edirne, Türkiye.
- Karadallı, Ş. G., & Levi, E. A. (2023). Endüstri 4.0’ın tarihsel çevrenin sunumuna etkisi: Endüstri 4.0 ve tarihsel çevrenin sunumu. *Tasarım+Kuram*, 19(38), 127-152. <https://doi.org/10.59215/tasarimkuram.2023.375>
- Kim, M. J., & Hall, C.M. (2019). A hedonic motivation model in virtual reality tourism: Comparing visitors and non-visitors. *International Journal of Information Management*, 46, 236–249. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.11.016>
- Klein, L. J., Bermudez, S. A., Schrott, A.G., Tsukada, M., Dionisi-Vici, P., Kargere, L., Marianno, F., Hamann, H.F., López, V., & Leona, M. (2017). Wireless sensor platform for cultural heritage monitoring and modeling system. *Sensors*, 17(9). <https://doi.org/10.3390/s17091998>
- Lee, J., Lapira, E., Yang, S.H., & Kao, A. (2013). Predictive manufacturing system - trends of next-generation production systems. *IFAC Proceedings*, 46(7), 150-156. <https://doi.org/10.3182/20130522-3-BR-4036.00107>
- Litavniece, L., Kodors, S., Adamoniene, R., & Kijasko, J. (2023). Digital twin: An approach to enhancing tourism competitiveness, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. 15(5), 538-548. <https://doi.org/10.1108/WHATT-06-2023-0074>

Karaca, Ş. & Özkan Önem, E., (2023). *Dijital ikiz teknolojisinin turizm sektöründe kullanım alanları ve etkileri.*

Luther, W., Baloian, N., Biella, D., & Sacher, D. (2023). Digital twins and enabling technologies in museums and cultural heritage: An overview. *Sensor*, 23(3), 1-28. <https://doi.org/10.3390/s23031583>

Luther, W., Auer, E., Sacher, D. & Baloian, N. (2022). Feature-oriented digital twins for life cycle phases using the example of reliable museum analytics [Bildiri sunumu tam metin]. In Proceedings of the 8th International Symposium on Reliability Engineering and Risk Management, Hannover, Germany.

Marra, A., Gerbino, S., Greco, A., & Fabbrocino, G. (2021). Combining integrated informative system and historical digital twin for maintenance and preservation of artistic assets. *Sensors*. 21(17), 5956. <https://doi.org/10.3390/s21175956>

Mashaly, M. (2021). Connecting the twins: A review on digital twin technology & Its networking requirements. *Procedia Computer Science*, 184, 299-305. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.03.039>

Mazumder, A., Sahed, M. F., Tasneem, Z. & Das, P. (2023). Towards next generation digital twin in robotics: Trends, scopes, challenges, and future, *Heliyon*, 9(2023), 1-25. doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13359

Mesas-Carrascosa, F.J., Verdú Santano, D., Meroño de Larriva, J.E., Ortíz Cordero, R., Hidalgo Fernández, R.E., & García-Ferrer, A. (2016). Monitoring heritage buildings with open source hardware sensors: A case study of the Mosque-Cathedral of Córdoba. *Sensors*, 16 (10), 1-14.

Moraitou, E., Aliprantis, J., & Caridakis, G. (2018, June). Semantic Preventive Conservation of Cultural Heritage Collections. *CEUR Workshop Proc*, 2094, 1–10.

Neethirajan, S., & Kemp, B. (2021). Digital twins in livestock farming. *Animals*, 11(4), 1-14. <https://doi.org/10.3390/ani11041008>

Qing, L., & Zheng, L. (2018). On protection of intangible cultural heritage in China from the intellectual property rights perspective, *Sustainability, MDPI*, 10(12), 1-19, doi:10.3390/su10124369

Shubenkova, K., Valiev, A., Shepelev, V., Tsiulin, S., & Reinau, K. H. (2018, 13-15 November). Possibility of digital twins technology for improving efficiency of the branded service system [Bildiri sunumu tam metin]. In Proceedings of the 2018 Global Smart Industry Conference (GloSIC), Chelyabinsk, Russia.

Zheng, C., Chen, Z., Zhang, Y., & Guo, Y. (2021). Does vivid imagination deter visitation? The role of mental imagery processing in virtual tourism on tourists' behavior. *Journal of Travel Research*. 61(7), 1528-1541. <https://doi.org/10.1177/00472875211042>

Zhuang, C., Miao, T., Liu, J., & Xiong, H. (2021). The connotation of digital twin, and the construction and application method of shop-floor digital twin. *Robotics and Computer Integrated Manufacturing*, 68, 1-16. doi: 10.1016/j.rcim.2020.102075

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	169-180
Gönderi Tarihi	23.10.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1380101
Kabul Tarihi	25.12.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Aralık		

İnsan kaynakları yönetiminde dijitalleşmenin ayak sesleri: İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0 algısı*^Δ

Foot sounds of digitalization in human resources management: Human resources managers' perception of HRM 4.0

Canan YILMAZ¹

Öz

Endüstri 4.0 insan kaynakları işlerini makineler tarafından yapılar hale getirerek iş dünyasının yapısal değişimine neden olmaktadır. Endüstri 4.0 etkisiyle İKY, İKY 4.0 kavramına evrilmektedir. Ancak İK yöneticilerinin İKY 4.0 kavramı hakkında algısı incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu kapsamda çalışmanın amacı; İKY 4.0'a geçiş tecrübesi olan İK yöneticilerinin Endüstri 4.0 etkisiyle oluşan İKY 4.0 algılarını belirlemektir. Çalışmada ISO 500 listesinde yer alan Endüstri 4.0'a geçiş yaptıklarını ilan eden 12 işletmenin İK yöneticisiyle yarı-yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilere nitel yönlendirilmiş içerik analizi yapılarak bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen bulguların veri görselleştirilmesi MAXQDA 2020 ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda İK yöneticilerinin İKY 4.0 ile ilgili özellikleri bildikleri ancak tam anlamını bilmedikleri; İKY 4.0'a geçiş yapılmış olmasına rağmen işletme, İK ve İK yöneticilerinin henüz hazır olmadığı tespit edilmiştir. İKY 4.0'a geçişin maliyet, teknoloji benimseme zorluğu, iş kaybı korkusu, çalışanların geçişe ikna zorluğu ve yetenek çekme konusunda güçlükler barındırmasına rağmen maliyet avantajı, çalışana kendini geliştirerek öne çıkma şansı ve İK yöneticilerine yetenekli kişileri yönetme kolaylığı sağladığı belirlenmiştir. Endüstri 4.0'ın gerekliliği olarak ortaya çıkan İKY 4.0 bazı dezavantajlar getirirse de genel anlamda sağladığı faydalar nedeniyle geçiş zorluklarına katlanılması gereken bir süreç gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: İKY 4.0, Endüstri 4.0, İK Yönetici Algısı, Nitel Yöntem.

Abstract

With the influence of Industry 4.0, HRM is evolving into the concept of HRM 4.0. The study aims to determine the HRM 4.0 perceptions of HR managers who have experience transitioning to HRM 4.0, formed by the influence of Industry 4.0. In the study, semi-structured interviews were conducted with the HR managers of 12 companies in the ISO 500 list that announced that they were transitioning to Industry 4.0. Findings were reached by performing qualitative content analysis on the data obtained. Data visualization of the findings was carried out with MAXQDA 2020. As a result of the study, it was determined that HR managers knew the features of HRM 4.0 but did not know its whole meaning. Although the transition to HRM 4.0 has been made, it has been determined that business, HR, and HR managers are not yet ready. Although HRM 4.0, which emerged as a necessity of Industry 4.0, brings some disadvantages, it seems to be a process that must be endured with transition difficulties due to its general benefits.

Keywords: HRM 4.0, Industry 4.0, HR Manager Perception, Qualitative Method.

^Δ Yazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* I. Uluslararası İnsan Kaynakları Yönetimi Kongresinde (2023), bildiri olarak sunulmuştur

¹ Dr. Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, cananyilmaz@sakarya.edu.tr, 0000-0003-2618-3215

1. Giriş

Endüstri 4.0 insan kaynakları (İK) ve makineler arasındaki ilişkiyi değiştirerek dönüştürmektedir. İnsan kaynaklarının işleri artan oranda makineler tarafından yapılar hale gelmektedir. Günümüzde özellikle savunma sanayiinde “insansız” araçlar elbette can güvenliği sağladığı için hepimizi memnun etmektedir. Ancak bu “insansız” kelimesi üretim bandı ve hatta beyaz yakalı işlerine eklendiğinde de durum bizi memnun edecek mi! bilemiyoruz. Memnun olunması için konunun getiri ve götürülerinin bilinmesi gerekmektedir.

Endüstri 4.0 iş dünyasının yapısal değişimine neden olmaktadır. Bu değişim konusunda ne kadar derinlemesine bilgi sahibi olursak o kadar bizi korkutmaktan uzak ve memnun etmeye yakın olacaktır. Yaşanan değişimler iş yaşamında öncelikle İK’ı ilgilendirdiği için şüphesiz İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) alanını etkilemektedir.

Dört aşamadan oluşan Endüstri devrimi insanların yerleşik hayata geçişiyle başlamıştır. Bunu buhar makinesinin icadı, bant sistemine geçiş, üretimde programlanabilir makine kullanımı ve bilgisayar destekli üretim modellerinin kullanıldığı bir yapıya evrilmeye izlemiştir. Geline nokta Endüstri 4.0 olarak adlandırılmaktadır. Bu devrim hız, genişlik, derinlik ve sistem etkisinden dolayı yeni bir endüstri devrimidir (Schwab, 2016, s.89). Teknolojik gelişmeler sonucu 2011 yılında Almanya’da gerçekleştirilen Hannover Fuarı’nda Endüstri 4.0 kavramı tanıtılmıştır (Qin, Liu & Grosvenor, 2016, s. 175).

Endüstri 4.0, akıllı üretim uygulamasıdır (Shamim vd., 2016, s. 5311). Endüstri 4.0, iş ve süreçlerde yaşanan dijital dönüşümü ifade etmektedir (Porter & Heppelmann, 2016, s. 26). Endüstri 4.0 kavramı, fiziksel makine ve cihazların ticari ve toplumsal sonuçlarını daha iyi tahmin etmek, kontrol etmek ve planlamak için kullanılan ağa bağlı sensörler ve yazılımlarla entegrasyonu veya ürünlerin yaşam döngüsü boyunca yeni bir değer zinciri organizasyonu ve yönetimi şeklinde tanımlanmaktadır (Mrugalska & Wyrwicka, 2017, s. 470). Başka bir ifadeyle bilgi ve iletişim teknolojilerinin, üretim sistemlerine entegre olması sürecidir (Rojko, 2017, s. 87). Endüstri 4.0, aynı zamanda parçalar, makineler ve insanlar arasında bağlantı ve etkileşim sağlayan yeni bir dijital endüstriyel teknolojidir (Yu & Schweisfurth, 2020, s. 79).

Endüstri 4.0, üretim sürecinde insan, ürün ve cihaz arasında gerçek zamanlı etkileşimlerle, kişiselleştirilmiş dijital ürün ve hizmetlerin esnek bir üretim modelini oluşturmayı amaçlamaktadır (Zhou & Zhou, 2015, s. 1742). Endüstri 4.0’ın Akıllı Fabrikaları, ihtiyacı sensörlerle algılayıp, birbirleriyle internet aracılığıyla iletişim kurarak ihtiyaç duyulan üretim bilgisini bulut sistemler içerisindeki Büyük Veri’den çeken akıllı makine ve sistemleri içermektedir.

Modüler yapılu bu sistem, fiziksel işlemleri siber-fiziksel sistemlerle izleyerek, nesnelere bireyler ve birbirleriyle iletişime geçmesini ve bu sayede merkezi olmayan kararların verilmesini hedeflemektedir. Endüstri 4.0 ile işletmelerde ürünlerin, üretim süreçlerinde kendi yollarını herhangi bir işlemden veya çalışandan bağımsız olarak bulması planlanmaktadır.

Endüstri 4.0 sosyo-ekonomik, politik ve teknolojik anlamda birçok değişikliğe neden olmuştur (Rana & Sharma, 2019, s. 179). Endüstri 4.0’ın işletmelere sağlayabileceği avantajlar arasında; sistemin sürdürülebilirliği, sistemin öz farkındalık kazanması, yüksek verimlilik, üretimde esneklik, maliyet azaltılışı, yeni iş modellerinin geliştirilmesi sıralanabilir (Rojko, 2017, s. 88; Schwab, 2016, s. 122; Shamim vd., 2016, s. 5312).

Bu avantajların yanında Endüstri 4.0’ın işletmelere dezavantajlar sağlaması da mümkündür. Bunlar arasında; değişim maliyeti, şirketlerle paydaşları arasında risk bazlı uzlaşmazlık, oluşabilecek problemlerin ekstra maliyet oluşturması, üretim süreç bütünlüğünün korunması gerekliliği ve mevcut İK’nın yerini robotların alarak işsizliği artırma ihtimali sıralanabilir.

Endüstri 4.0 tüm dünyayı etkileyen bir süreçtir. Ancak spesifik olarak işletmeler bundan oldukça etkilenmektedir. İşletmelerde özellikle Endüstri 4.0’ın insan ve makine vurgusundan dolayı İK yüksek oranda etkilenme potansiyeli taşımaktadır. Şüphesiz temelini İK’nın oluşturduğu İKY bu değişimden en çok etkilenen işletme fonksiyonlarından olacaktır.

Tüm endüstriyel devrimlerin İK'ya etkisi olduğu gibi içinde bulunduğumuz dönemi temsil eden Endüstri 4.0'ın da İKY'ne etkileri olmaktadır. Bunun yanında içinde yaşadığımız çağın getirisi olan küreselleşme, rekabet artışı, teknolojik gelişmeler, bilgi temelli İK da ihtiyacın artışı, İK'nın demografik yapı değişimi gibi sebeplerden ötürü İKY'nin günümüz şartlarına uygun hale getirilmesi gerekliliği doğmuştur.

İKY temel olarak, işletmelerde çalışan insanların istihdamına, geliştirilmesine ve refahına yönelik stratejik, bütünlük ve uyumlu bir yaklaşımı ifade etmektedir (Armstrong, 2012, s. 327). İKY, İK'nın elde edilip etkili ve etkin biçimde nasıl faydalanılabileceğine ilişkin tüm faaliyetleri kapsayan bir süreç yönetimidir. Günümüzde bu süreçte etkili olanın nitelikli/yetenekli İK'nın arayışı, geliştirilmesi ve elde tutulmasına doğru evrildiğine şahit oluyoruz.

İş yaşamında gerçekleşen dijitalleşme süreci İKY'yi daha da önemli hale getirmektedir. Çünkü işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, işletmede çalışan insan kaynaklarının nitelik, yetenek ve bunun dinamik kullanımına bağlıdır (Tripathi & Singh, 2017, s. 5).

Endüstri 4.0'ın çıkış amacı olan İK olmadan üretim yapabilme arzusu elbette İKY süreçlerini etkileyecektir ve etkilemektedir. İKY'de yaşanan gelişmelerin temel amaçlarını; bireysel/grup etkililiğini ve işlevini geliştirmek, işletme verimliliğini ve performansını artırmak, ilgi, beceri ve yeterlilikleri geliştirmek ve İK potansiyeli ve kişisel gelişimindeki yükselişi desteklemek olarak sıralayabiliriz (Rana & Sharma, 2019, s. 180).

Endüstri 4.0 ve getirdiği dijital dönüşümün yaygınlaşmaya başlamasıyla İKY uygulamaları da dijitalleşmeye başlamış ve İKY 4.0'a dönüşmüştür (Zhou vd., 2020, s. 1742). İKY 4.0, nitelik/yetenek yönetimi süreçlerinin dijital platformlarla yürütüldüğü, operasyonel süreçlerin kısaltıldığı, mobilitenin hız kazandığı, İK'ya hayallerini gerçekleştirebilecekleri gelişim ortamı sunan yenilikçi bir yaklaşımı ifade etmektedir. İKY 4.0, işletme, tedarikçi, müşteri ve hizmet sunan İK arasında kurulan ilişkilerin iyileştirilerek uygulanma faaliyetlerinin internet aracılığıyla gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Göktaş & Baysal, 2018, s. 1418). İKY 4.0 ile dijital İKY'nin stratejik yönelimini artırması, maliyetleri azaltması, verimliliği artırması, İK ve müşteri hizmetlerinin iyileştirilmesi ve İKY'nin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır.

İKY 4.0 İKY fonksiyonlarının dijital olarak yapılmasını kapsamaktadır. Geleneksel İKY'de olduğu gibi İKY 4.0 süreçleri de iş analizleriyle başlamakta ancak burada dijital kanallarla yapılan analizlerin dijital ortamlarda saklanması temelini oluşturmaktadır. Bunu için gelişimini sağlayacak nitelikte İK'nın planlanması izlemektedir. Dijital kanallarla ve hatta yapay zekâ kullanımı ile gerçekleştirilen işe alım sürecini dijital kanallarla sağlanan eğitim ve geliştirme uygulamaları takip etmektedir. Dijital araçlarla dijital ortamda saklanan ve değerlendirilen performans ve kariyer yönetim uygulamaları süreçte nitelik bazlı hale gelmektedir. Aynı şekilde dijital ücret yönetimi ve hatta iş sağlığı ve güvenliğinin dijital araçlarla sağlanması yine İKY 4.0 kapsamında yer almaktadır. Genel anlamda İKY 4.0 ile çalışma ilişkilerinin dijitalleşmesi söz konusudur.

İşletmeler İKY 4.0 ile genç yetenekleri çekme, geliştirme ve elde tutma, verimli ve daha hızlı İK operasyonları ve yalın İK departmanları, işletmelere maliyet etkinliği, şeffaflık, her yerden erişilebilirlik, zaman etkinliği, hızlı süreçler, daha az iş gücü, azaltılmış kâğıt işi avantajlarını da beraberinde getirmektedir (Gürbüz, 2020, s. 122). İKY 4.0'ın çalışanlara sağladığı avantajlar zamandan ve mekândan bağımsız çalışma, zamandan ve yoğun çabadan tasarruf, monotonluğun azalması, verimliliği artırması, çalışanların yeteneklerini geliştirmelerine fırsat vermesi, aktif katılım imkânı ve yüksek iş tatmini olarak özetlenebilir (Ayan, 2019, s. 136). Yeniçağ yeteneklerini çekme, geliştirme ve elde tutma, verimli ve hızlı İK operasyonları ve yalın İK departmanları da avantajları arasında sıralanmaktadır (Rana & Sharma, 2019, s. 176). İKY 4.0'ın bu avantaj yanında elbette bazı beklenen dezavantajları vardır.

İKY 4.0'ın dezavantajları; uygun teknolojik araçların seçim zorluğu, mevcut örgüt kültürünün üstesinden gelmek ve birkaç farklı kuşaktan olan çalışanların beklentilerini yönetmedeki zorluklar olarak sıralanabilir. Sürece adaptasyonda sorunlar yaşanması, dönüşüme direncin olması, işlemlerin dijitalleşmesi ile çalışan sayısının azalması, dijital dönüşümün yüksek yatırım maliyetine ve sık sık

güncellenmesi gerekeceğinden sürekli bakım maliyetine neden olması, iletişimin yüz yüze değil çevrim içi yapılmasıyla iş birliğinin ve takım ruhunun azalması, sanal ortamda bilgi güvenliğinin düşük olması ilk akla gelen olumsuz etkilerdir (Ayan, 2019, s. 536; Rana & Sharma, 2019, s. 179).

Endüstri 4.0 etkisiyle oluşan İKY 4.0'a geçiş yapılırken İK da olması gereken nitelikler arasında; bilgi teknoloji yeteneği, veri işleme, veri analizi, istatistik, farkındalık, zaman yönetimi, değişime uyum, ekip çalışması, iletişim becerisi, bilgi yönetimi, uzmanlaşmış üretim/süreç bilgisi, yeni teknolojilere inanma, yaşam boyu öğrenme, programlama ve ergonomi sıralanmaktadır (Vrchota vd., 2020, s. 9). Şüphesiz mevcut çalışanlara yönelik bu niteliklerden en azından bazılarını İK'na edindirmek İK yöneticilerinin omuzlarına yüklenmiştir. Ancak literatürde bu yükü omuzlayan İK yöneticilerinin bu konuyla ilgili algı, düşünce ya da tutumlarına yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İKY alanına Endüstri 4.0'ın etkisini inceleyen çalışmalarda; bazı işlerin kaybolacağı, bazı işlerin dönüşüm geçireceği, bazı işlerin yeniden tasarlanması gerekeceği, yeni iş alanlarının ortaya çıkacağı, üretimde İK ihtiyacının azalacağı, işletmelerin teknolojik temele dayanacağı, iş tatmininde azalma olacağı ve nitelikli/yetenekli İK'nın sayısının artması gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir (Asiltürk, 2018, s. 540; Demiral, 2019, s. 206; Fregnan vd., 2020, s. 14; Küsbeci & Çevik-Tekin, 2021, s. 26; Türkel & Bozağaç, 2018, s. 430). Bu bakımdan Endüstri 4.0'ın İKY üzerindeki etkinin teknolojik ve teknik yönden incelemelere tabi tutulduğu görülmektedir. Ancak literatürde bu değişiklikleri yönetmekle yükümlü olan İK Yöneticilerinin bu etkiyi nasıl algıladıklarına ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Özellikle bu geçiş sürecinde tecrübe edinmiş İK yöneticileriyle konuyla herhangi bir görüşme yapılarak tecrübelerini aktaracak bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu kapsamda bu çalışma İKY 4.0'a geçiş tecrübesi olan İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Endüstri 4.0 etkisiyle oluşan İKY 4.0 algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Endüstri 4.0 etkisiyle İKY, İKY 4.0 kavramına evrilmektedir. Ancak literatürde İK yöneticilerinin İKY 4.0 kavramı hakkında algısının herhangi bir araştırmaya konu edilmediği görülmüştür. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı; İKY 4.0'a geçiş tecrübesi olan İK yöneticilerinin Endüstri 4.0 etkisiyle oluşan İKY 4.0 algılarını belirlemektir. Böylece İK yöneticilerinin gözünden İKY 4.0'a genel bir bakış sağlanacaktır.

Çalışma daha önce herhangi bir araştırmaya konu edilmediği ve İKY 4.0 konusunda Endüstri 4.0 ve İKY 4.0'a geçiş yaptığını ilan eden işletmelerin İK yöneticilerinden bilgi edinildiğinden tecrübe edilmiş bir konuda bilgi toplaması noktasında özgün bir çalışmadır. Çalışma İKY 4.0'a geçiş yapmayı düşünen işletmelere fikir vererek uygulama katkısı sağlayacaktır. Ayrıca daha önce çalışmaya konu edilmemiş İKY 4.0 konusunda İK yöneticilerinin algılarını ortaya koyarak literatür katkısı sağlayacaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma İKY 4.0'a geçiş tecrübesi olan İK yöneticilerinin Endüstri 4.0 etkisiyle oluşan İKY 4.0 algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma keşifsel nitelikte olduğundan nitel araştırma yapılmıştır. Çalışmada olgu ve bağlam iç içe geçtiğinden örnek olay araştırma deseni tercih edilmiştir. Bu kapsamda tümevarımcı yaklaşımla kavramsal çerçeveden hareketle temalar ve araştırma soruları belirlenip veri toplanmıştır.

Çalışmada kişinin tanımlama ve gerçeği inşa edişini anlamanın en iyi yolu olan mülakat tekniği kullanılmıştır (Punch, 2016, s. 140). Katılımcıların bilgisini derinlemesine tespit için yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Mülakat için kullanılan 6 soru kavramsal çerçeveden hareketle geliştirilip konunun uzmanı bir Profesör tarafından değerlendirilmiştir.

Araştırmanın evrenini oluşturan işletmeler arasından örnekleme belirlemek için, Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu (ISO 500) listesinde yer alan işletmelerden Endüstri 4.0'a geçiş yaptıklarını ilan eden 12 işletme amaçlı örnekleme ile seçilmiştir. Belirlenen işletmelerde İK yöneticilerinin algısı ölçümlenmek istendiğinden işletmenin Endüstri 4.0'a geçiş sürecinde yer alan en kıdemli İK yöneticisi örnekleme dahil edilmiştir. Böylece seçilen işletmelerde çalışan İKY 4.0'a geçiş tecrübesi olan 12 İK yöneticisi örnekleme oluşturulmuştur.

Görüşmeler ortalama 1,5 saat sürüp katılımcılardan alınan izinle ses kayıtlarının 140 sayfalık deşifresi yapılmıştır. Elde edilen verilere içerik analizi çerçevesinde MAXQDA'nın kod alt-kod bölümler modeli kullanılarak araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır. Bu araştırma için etik kurul izni Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 11.10.2023 tarihli ve E-61923333-050.99-294336 numaralı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

2.1. Araştırmanın örnekleme

Katılımcı özellikleri Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1

Katılımcı Bilgisi

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Hizmet Süresi	Sektör	Toplam Çalışan Sayısı	Mavi Yakalı Çalışan Sayısı	Beyaz Yakalı Çalışan Sayısı
K1	Kadın	42	10	Otomotiv	1900	1725	175
K2	Erkek	41	5	Gıda	2700	2405	295
K3	Erkek	40	12	Gıda	370	300	70
K4	Erkek	48	11	Tekstil	1450	1310	140
K5	Kadın	39	9	Lojistik	520	440	80
K6	Kadın	46	8	Elektrik	460	400	60
K7	Erkek	45	6	Mobilya	280	230	50
K8	Erkek	44	10	Otomotiv	4600	3500	1100
K9	Erkek	43	7	Enerji	1230	1140	190
K10	Kadın	43	8	Metal	950	800	150
K11	Erkek	41	9	Plastik	840	700	140
K12	Erkek	50	6	Boya	425	350	75

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların büyük bölümünün erkek ve 1 kişi hariç katılımcıların kırk yaşının üstünde olduğu görülmektedir. Cinsiyet faktörü genelde İK yöneticilerinin erkek olmasından dolayı evreni temsil etme gücünü artırdığından önemlidir. Yaş faktörü çalışma yaşamlarında deneyimlerinin göstergesi olduğundan önemlidir. Son olarak katılımcıların İK yöneticisi olarak 5 yıl üzeri hizmet süresine sahip oldukları görülmektedir. Hizmet süresi Endüstri 4.0'a geçiş ilanı öncesi ve sonrası stratejilere hâkim olup süreç bilgisine hakimiyet açısından önemlidir. Farklı sektör ve farklı çalışan sayısında etkilerin izini sürmek adına farklı sektör ve çalışan sayısı olan işletmeler tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın bulguları

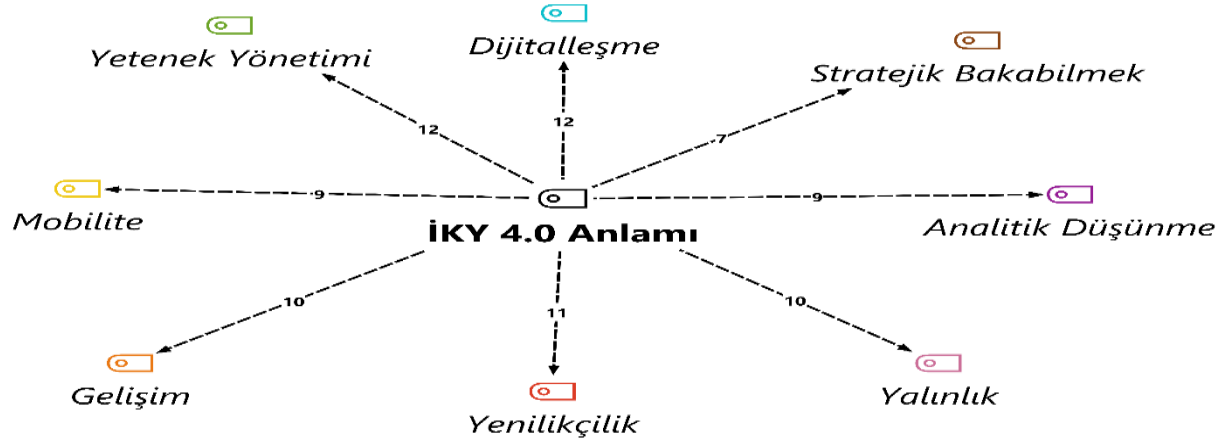
Çalışmada kavramsal çerçeveden hareketle 6 tema belirlenmiştir. Modellerde yer alan okların üzerinde görülen rakamlar katılımcıların konuyla ilgili toplam ifade sayısı anlamında kodlu bölümleri göstermektedir.

2.2.1. İKY 4.0 anlamı

İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0 denildiğinde aklına gelen anlamı ortaya çıkarmak için İKY 4.0 teması 8 koddan oluşmaktadır. Bu temada kategori oluşturulmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Şekil 1

İKY 4.0 Anlamı Kod Alt-Kod Bölümler Modeli

Şekil 1’de görüldüğü gibi İKY 4.0’ı katılımcıların tamamı yetenek yönetimi ve dijitalleşme olarak tanımlamaktadır. Neredeyse tamamına yakınının yenilikçilik, gelişim ve yalınlık olarak tanımlama yaptıkları görülmektedir. Yarısından fazlasının mobilite, analitik düşünme ve stratejik bakabilmek anlamına geldiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

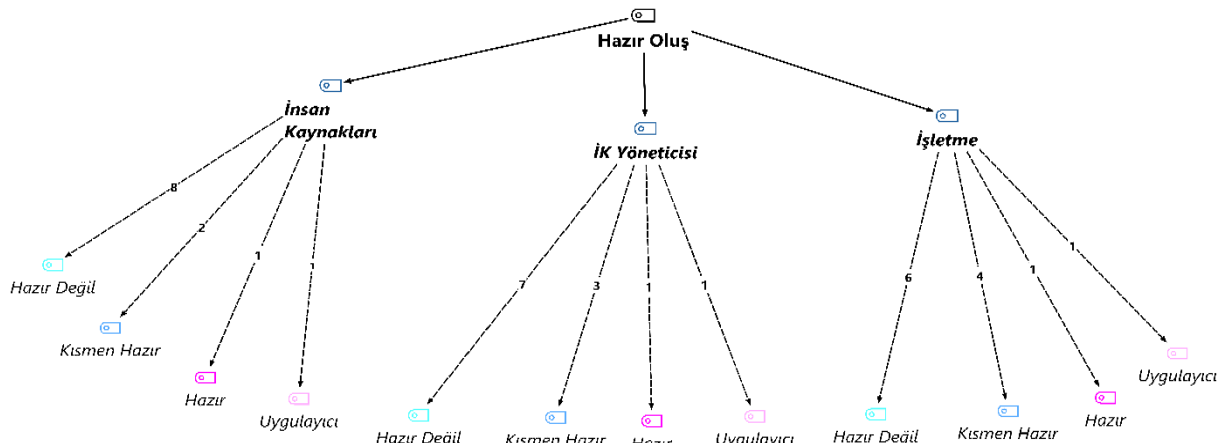
İKY 4.0 anlamı adına temelde İK yöneticilerinin dijitalleşme ve yetenek yönetimi ile İKY 4.0 kavramını aynı anlamda kullandıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında yine İKY 4.0 ile yenilikçilik, gelişim, yalınlık, mobilite, analitik düşünme ve stratejik bakabilmek özelliklerini anlam olarak ifade ettikleri tespit edilmiştir.

2.2.2. İKY 4.0 hazır oluş

İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0’a hazır olup olunmadığı düşüncesini ortaya çıkarmak adına İKY 4.0’a Hazır Oluş teması 12 kod ve 3 kategoriden oluşmaktadır.

Şekil 2

İKY 4.0’a Hazır Oluş Kod Alt-Kod Bölümler Modeli

Şekil 2’de görüldüğü gibi İK yöneticilerinin yarısından fazlasının İKY 4.0 geçiş için işletme, İK ve İK yöneticilerinin hazır olmadığını ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcıların sadece 1’er kişinin işletme, İK ve İK yöneticilerinin hazır olduğunu ifade ettiği de görülmektedir.

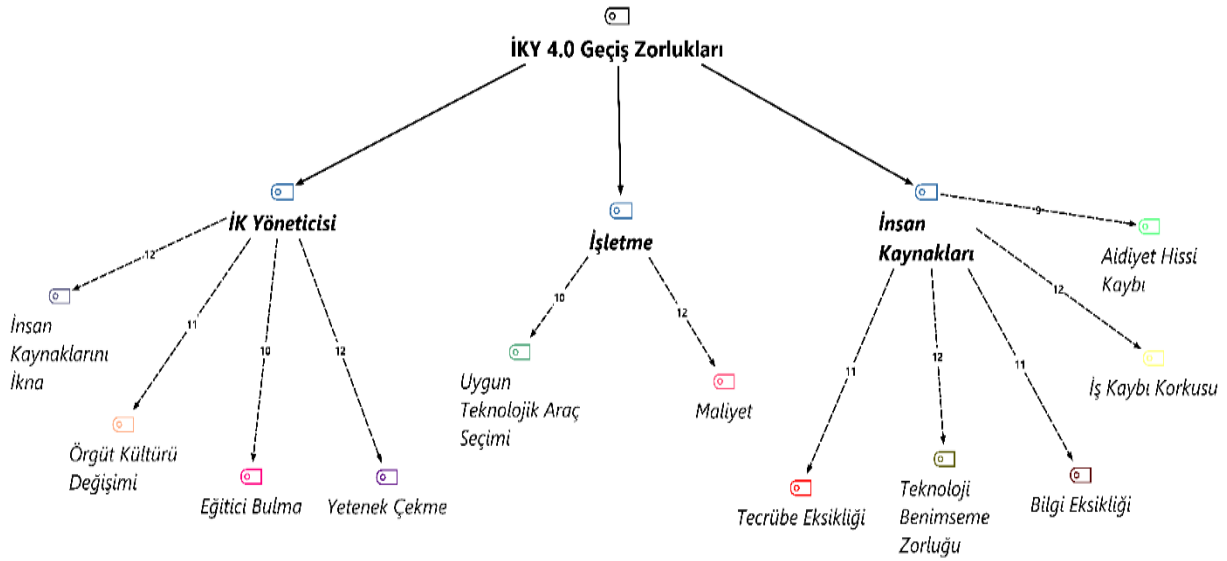
İKY 4.0’a geçişe hazır olmak anlamında İKY 4.0’a hazır oluş teması adına işletme, insan kaynakları ve İK yöneticilerinin henüz bu geçişe hazır olmadıkları tespit edilmiştir.

2.2.3. İKY 4.0’a geçiş zorlukları

İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0’a geçişte yaşanan zorluklarla ilgili düşüncelerini ortaya çıkarmak adına İKY 4.0’a Geçiş Zorlukları teması 11 kod ve 3 kategoriden oluşmaktadır.

Şekil 3

İKY 4.0’a Geçiş Zorlukları Kod Alt-Kod Bölümler Modeli

Şekil 3’te görüldüğü gibi tüm katılımcılar işletmenin geçiş sürecinde üstlenmesi gereken maliyetle ilgili güçlük yaşadıklarını söylediği görülmektedir. Yöneticilerin tamamına yakınının uygun teknoloji seçme zorluğundan bahsettiği de tespit edilmiştir. Tüm katılımcılar insan kaynaklarının iş kaybı korkusu ve teknoloji benimseme zorluğuyla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Neredeyse katılımcıların tamamına yakınının İKY 4.0’a geçiş sürecinde insan kaynaklarının tecrübesizlik, bilgi eksikliği ve aidiyet hissi kaybı yaşadıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların tamamı İK yöneticilerinin bu geçiş sürecinde İK’yı bu geçişin yararları konusunda ikna etme ve yeni sisteme uygun yetenek çekme de zorluk yaşadıklarını söylemektedirler. Katılımcıların neredeyse tamamı İK yöneticilerinin bu süreçte örgüt kültürü değişimine uyum ve eğitici bulma konularında zorlandıkları da ifade edilmektedir.

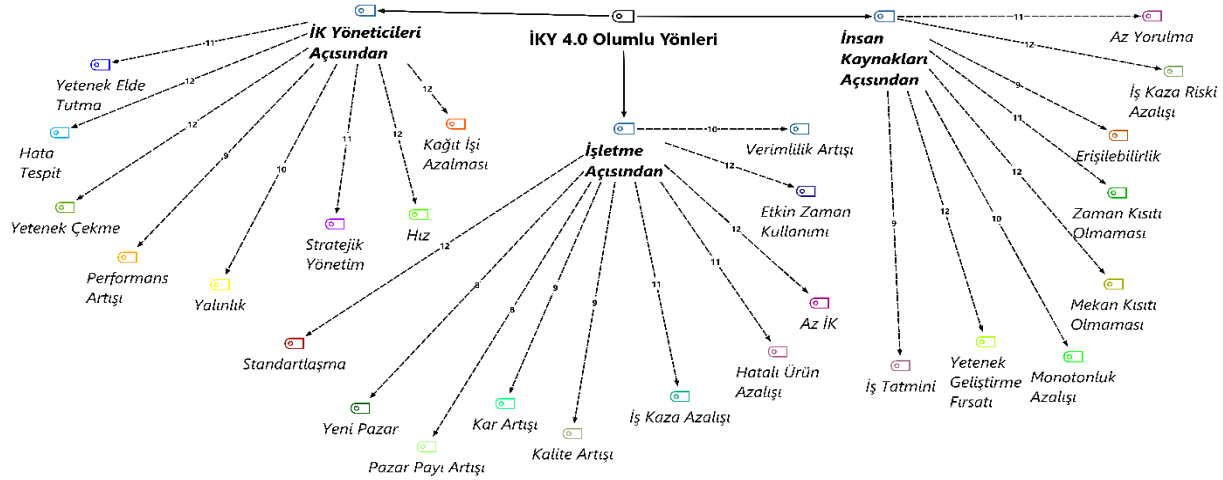
İKY 4.0’a geçiş aşamasında yaşanan zorlukları belirlemek adına İKY 4.0’a geçiş zorlukları temasından elde edilen bulgular ışığında işletmelerin maliyet konusunda, insan kaynaklarının teknoloji benimseme ve iş kaybı korkusu konusunda ve son olarak İK yöneticilerinin geçişe İK ikna ve yetenek çekme konusunda zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir.

2.2.4. İKY 4.0 olumlu yönleri

İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0’ın işletme, insan kaynakları ve İK yöneticileri açısından olumlu yönleri konusunda ne düşündüklerini ortaya çıkarmak adına İKY 4.0 Olumlu Yönleri teması 26 kod ve 3 kategoriden oluşmaktadır.

Şekil 4

İKY 4.0 Olumlu Yönleri Kod Alt-Kod Bölümler Modeli

Şekil 4'te görüldüğü gibi tüm katılımcılar işletmeler için İKY 4.0'ın verimlilik artışı, iş, işlem, üretilen hizmet/üründe standartlaşma, daha az insan kaynakları çalıştırma ve iş kazalarında azalma olması yönünde katkıları olduğunu söylemektedirler. Yine tüm katılımcılar insan kaynakları açısından iş kaza riskinde azalış, mekân kısıtının ortadan kalkması ve yetenek geliştirme fırsatı sağladığını ifade etmektedirler. Aynı şekilde İK Yöneticileri açısından tüm katılımcılar İKY 4.0'ın hız, yetenek çekme ve hata tespit oranını artırdığını ifade ettikleri görülmektedir.

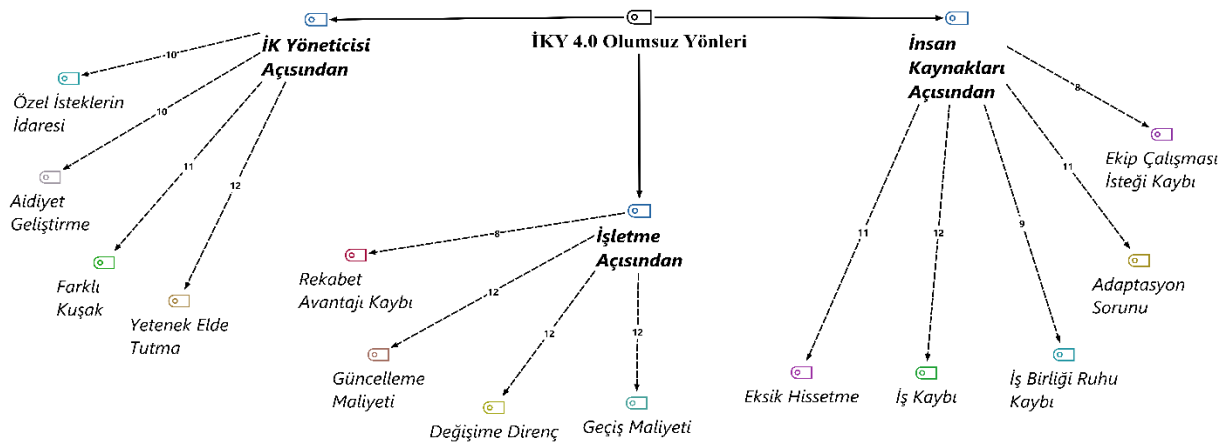
İKY 4.0'ın getirdiği avantajları belirlemek adına İKY 4.0 Olumlu Yönleri temasından elde edilen bulgular ışığında işletmelerin verimlilik, standartlaşma, daha az insan kaynağı çalıştırma ve iş kaza oranında azalma; insan kaynaklarının iş kaza riski azalması, mekân kısıtının ortadan kalkması ve yeteneklerini geliştirme fırsatı sağlaması ve İK yöneticileri açısından hız, yetenek çekme ve hata tespit kolaylığı sağlaması konularında avantajları olduğu görülmektedir.

2.2.5. İKY 4.0 olumsuz yönleri

İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0'ın işletme, insan kaynakları ve İK yöneticileri açısından olumsuz yönleri konusunda ne düşündüklerini ortaya çıkarmak adına İKY 4.0 Olumsuz Yönleri teması 13 kod ve 3 kategoriden oluşmaktadır.

Şekil 5

İKY 4.0 Olumsuz Yönleri Kod Alt-Kod Bölümler Modeli

söylenbilir. Bunun yanında yine İKY 4.0 ile yenilikçilik, gelişim, yalınlık, mobilite, analitik düşünme ve stratejik bakabilmek özelliklerini anlam olarak ifade ettikleri tespit edilmiştir. Bulgulardan hareketle İK yöneticilerinin İKY 4.0 ile ilgili özellikleri bildikleri ancak tam anlamını bilmediklerini söyleyebiliriz.

İKY 4.0'a hazır oluş temasından elde edilen bulgulardan hareketle İK Yöneticilerine göre hem işletme hem insan kaynakları hem de İK yöneticilerinin henüz bu geçişe hazır olmadıkları tespit edilmiştir. Ancak örneklemin tercih sebeplerinden hareketle bu yöneticilerin Endüstri 4.0 dolayısıyla İKY 4.0'a geçiş yapmış işletmelerden olduklarını hatırlatmak gerekir. Bu kapsamda İKY 4.0'a geçiş yapılmış olsa bile gerek işletme geneli gerek insan kaynakları ve İK yöneticileri İKY 4.0 için henüz hazır olunmadığı söylenebilir.

İKY 4.0'a geçiş zorlukları temasından elde edilen bulgulardan hareketle işletmelerin maliyet konusunda, insan kaynaklarının teknoloji benimseme ve iş kaybı korkusu konusunda ve İK yöneticilerinin İKY 4.0'a geçişe insan kaynaklarını ikna ve yetenek çekme konusunda zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. İKY 4.0'a geçmeyi düşünen işletmelerin bu zorluklarla karşılaşma ihtimali olduğu söylenebilir.

İKY 4.0 Olumlu Yönleri temasından elde edilen bulgulardan hareketle işletmelerin verimlilik, standartlaşma, daha az İK çalıştırma ve iş kaza oranında azalma; insan kaynaklarının iş kaza riski azalması, mekân kısıtının ortadan kalkması ve yeteneklerini geliştirme fırsatı sağlaması ve İK yöneticileri açısından hız, yetenek çekme ve hata tespit kolaylığı sağlaması konularında avantajları olduğu tespit edilmiştir. Kısaca İKY 4.0 işletmelere maliyet avantajı, insan kaynaklarına kendini geliştirerek öne çıkma şansı ve İK yöneticilerine de yetenekli kişileri yönetme kolaylığı sağladığını söyleyebiliriz.

İKY 4.0 Olumsuz Yönler temasından elde edilen bulgulardan hareketle İKY 4.0 işletmelere güncelleme maliyeti, geçiş maliyeti ve değişime dirençle karşılaşma riski; insan kaynaklarına iş kaybı ve adaptasyon sorunu riski ve İK yöneticilerine yetenek elde tutma zorlukları riski getirmektedir. İKY 4.0 işletmelere maliyet oluşturma, insan kaynaklarına iş kaybı ve İK yöneticilerine de yetenekleri elde tutmada yaşanacak zorluklardan oluşan riskleri getirmektedir.

İKY 4.0 Gerekli Yetkinlikler temasından elde edilen bulgulardan hareketle işletmenin geçiş maliyetini karşılayacak bütçeye sahip olması, İK'nın teknik bilgi, teknolojik yatkınlık ve kendini geliştirme isteğinin olması, İK yöneticilerinin esnek, etkili iletişim sahibi, yaşam boyu öğrenmeyi benimsemiş ve teknoloji okur-yazarlığına hâkim olması gerektiği tespit edilmiştir. Kısaca İKY 4.0 için işletmelerin bütçeye, insan kaynaklarının kendini geliştirerek sisteme uyum sağlama isteğine ve İK yöneticilerinin tüm bu yenilikleri öğrenmesine gerek olduğu söylenebilir.

4. Tartışma

Bu çalışma İKY 4.0'a geçiş tecrübesi olan İK yöneticilerinin Endüstri 4.0 etkisiyle oluşan İKY 4.0 algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma keşifsel nitelikte olduğundan nitel araştırma yapılmıştır. Çalışmada kavramsal çerçeveden hareketle 6 tema belirlenmiştir. Bu temalara yönelik toplanan verilerden elde edilen veriler analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır.

Genel olarak İK yöneticilerinin bile İKY 4.0 kavramının anlamını özellikleriyle karıştırdıkları görülmektedir. Bu temelde İKY 4.0'ın uygulanmasının önünde büyük bir engeldir. Çünkü anlamadığınız bir şeyi kurup yönetmeniz oldukça zordur. Ne olduğunu bilmediğiniz bir şeyi kurup yönetmek oldukça zordur. Bu yönden İKY 4.0'ın belki de ilk önce İK yöneticilerine anlatılması gerekmektedir. Bulgulara bakıldığında 2. Tema ilkini destekler nitelikte olup zaten onlarda henüz İKY 4.0 için hazır olunmadığını ifade ettiklerini görüyoruz.

Bunların yanı sıra İKY 4.0'a geçiş her taraf için ayrı zorluklar ifade edilmiş olsa da genel olarak konuyu anlayıp adapte olmak gibi bir sorun olduğu görülmektedir. Aynı zamanda İKY 4.0'ın işletmeler için faydalı olacağı bilincinin olduğu ancak çalışanlar açısından iş kaybı gibi bazı olumsuzluklar içereceğinin de farkında olduğu görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle temelde İKY 4.0 ile ilgili tam ve doğru bilgi oluşmamış olsa da konuyla ilgili bilincin oluşmaya başladığı görülmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında İKY 4.0 için gerekli yetkinliklerin gelişimi için biraz zaman ve

bütçe ayrılması gerektiği söylenebilir. Bu gelişim aşamalarının da İKY 4.0 anlamını öğreterek başlaması yerinde olacaktır.

Sonuç olarak Endüstri 4.0 ve buna bağlı olarak İKY 4.0'a geçtiğini ifade eden işletmeler üzerinden yapılan araştırmada henüz İK yöneticilerinin bile İKY 4.0 anlamını tam olarak bilmedikleri, işletme, İK ve İK yöneticilerinin geçiş yapılmasına rağmen aslında sisteme hazır olmadıkları, geçiş aşamasında maliyet, iş kaybı ve teknolojiye uyum zorluklarıyla karşılaştığı, sistemin maliyet, yetenek çekme ve kendini geliştirme avantajları sağladığı, maliyet, iş kaybı ve yetenekleri elde tutma zorluklarını doğurduğu ve sistem için bütçe, gelişim ve öğrenme gereksinimi doğurduğunu söyleyebiliriz. Endüstri 4.0'ın gerekliliği olarak ortaya çıkan İKY 4.0 bazı dezavantajlar getirirse de genel anlamda sağladığı faydalar nedeniyle geçiş zorluklarına katlanılması gereken bir süreç gibi görünmektedir.

5. Araştırmanın etik yönü

Bu araştırma için etik kurul izni Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 11.10.2023 tarihli ve E-61923333-050.99-294336 numaralı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

6. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

7. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Armstrong, M. (2012). *Amstrong's handbook of human resource management practice*. Philadelphia: Kogan Page.
- Asiltürk, A. (2018). İnsan kaynakları yönetiminin geleceği: İK 4.0. *Journal of Awareness*, 3(3), 527-544. Doi: 10.26809/joa.2018548665
- Ayan, G. (2019). *Elektronik insan kaynakları yönetiminde bilgi yönetimi süreçleri* (Tez No. 6819213950) [Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.
- Demiral, G. (2019). Endüstri 4.0'ın insan kaynaklarına yönelik etkileri: Teknolojik değişim farkındalığı üzerine bir araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 23(80), 191- 208.
- Fregnan, E., Ivaldi, S. & Scaratti, G. (2020). HRM 4.0 and new managerial competences profile: The COMAU Case. *Frontiers in Psychology*, 11(5), 1-16. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.578251
- Göktaş, P. & Baysal, H. (2018). Türkiye'de dijital insan kaynakları yönetiminde bulut bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1409-1424.
- Gürbüz, U. (2020). *The transformative role of human resources (hr) in the digitalisation of companies, a study on how game-based assesments can attract more talent in the recruiting processes* (Tez No. 10318905) [Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden erişildi.

Yılmaz, C. (2023). İnsan kaynakları yönetiminde dijitalleşmenin ayak sesleri: İnsan kaynakları yöneticilerinin İKY 4.0 algısı

- Küsbeci, P. & Çevik-Tekin, İ. (2021). Endüstri 4.0 perspektifinden insan kaynakları. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 18-29.
- Mrugalska, B. & Wyrwicka M. K. (2018). Towards lean production in industry 4.0. *Procedia Engineering*, 187, 466-473.
- Porter, M.E., & Heppelmann. J.E. (2016). How smart, connected products are transforming competition. *Harvard Business Review*, 92, 18-29.
- Punch, K. F. (2016). *Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Qin, J., Liu, Y. & Grosvenor, R. (2016). A categorical framework of manufacturing for industry 4.0 and beyond, *ProcediaCIRP*, 52,173-178.
- Rana, G. & Sharma, R. (2019). Emerging human resource management practices in industry 4.0. *Strategic HR Review*, 18(4),176-181.
- Rojko, A. (2017). Industry 4.0 concept: Background and overview. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*, 11(5), 77-90.
- Schwab, K. (2016). *Dördüncü sanayi devrimi*. (Çev. Dicleli Z.). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Shamim, S., Cang, S., Yu, H., & Li, Y. (2016). Management approaches for industry 4.0: A human resource management perspective. *Vancouver*, 5309–5316.
- Tripathi, R. T. & Singh, P. K. (2017). A study on innovative practices in digital human resource management. Ims Unison University Publisher, 11, 3-9.
- Türkel, S. & Bozagaç, F. (2018). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları yönetimine etkileri. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 419-441.
- Vrchota, J. vd., (2020). Human resources readiness for industry 4.0. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity* 6(3), 1- 12.
- Yu, F., & Schweisfurth, T. (2020). Industry 4.0 technology implementation in smes– a survey in the Danish-German Border Region. *International Journal Of Innovation Studies*, 4(3), 76-84.
- Zhou, K. & Zhou, T. L. L. (2015). Industry 4.0: towards future industrial opportunities and challenges, *Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD)*, 12, 2147-2152.
- Zhou, Y. Liu, G., Chang, X. & Wang, L. (2020). The impact of HRM digitalization on firm performance, investigating three-way interactions. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 1741-1744. Doi: 10.1111/1744-7941.12258

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	181-194
Gönderi Tarihi	22.11.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusoder.1394339
Kabul Tarihi	27.12.2023	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	29.12.2023	Ay	Aralık		

İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma**^Δ

The effect of job insecurity perception on employee motivation and performance: A research on medical sales representatives

Tuğba MARAŞLI¹

Ebru SÖNMEZ KARAPINAR²

Öz

Bu çalışma iş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası ilaç firmalarında görev alan tıbbi satış temsilcileri oluşturmaktadır. Araştırma nicel yöntemlerden saha araştırması deseni kullanılarak yapılmıştır. Anket formunda araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemek için yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve deneyim süresine ilişkin ifadeler kullanılmıştır. Ankette Sverke, Hellgren ve Isaksson (1999) tarafından geliştirilen iş güvencesizliği ölçeği, işgörenlerin motivasyon düzeylerini belirlemek amacıyla Mottaz (1985) tarafından geliştirilen ve Türkçe kullanıma uygunluğu Dünder vd. (2007) tarafından gerçekleştirilen motivasyon ölçeği, işgörenlerin performansını ölçmek için Çöl (2008) tarafından uyarlanan performans soruları kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; tıbbi satış temsilcilerinin iş güvencesizliği algıları performanslarını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. Araştırma sonucuna göre iş güvencesizliği algısı ile işgören motivasyonu ve performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda elde edilen sonuçların ilgili literatürdeki boşluğu doldurarak katkı sağlayacağı ve hizmet sektörü için ilgili konularda bilgi kaynağı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş güvencesizliği, motivasyon, performans, tıbbi satış temsilcisi, korelasyon

Abstract

This was prepared to determine the effect of job insecurity perception on employee motivation and performance. The population of the research consists of medical sales representatives working in national and international pharmaceutical companies operating in Turkey. The survey was conducted using the field research design, one of the quantitative methods. In the survey form; expressions regarding age, gender, marital status, education level and experience period were used to determine the demographic characteristics of the participants in the research. In the survey the job insecurity scale developed by Sverke, Hellgren and Isaksson (1999) was developed by Mottaz (1985) to determine the motivation level of the employee and its suitability for Turkish use was reviewed Dundar et al. (2007)

^{*} Bu çalışma, 2023 yılında Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSODER Dergisi sorumlu değildir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı, tugbamrsl@gmail.com

² Doç. Dr., Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, ebrusonmez@kayseri.edu.tr

Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.

and the performance scale adapted by Çol (2008) were used to measure the employee's performance. According to the results obtained from this study, medical sales representatives' perceptions of job insecurity have a positive affect on the performance of medical sales representatives. On the other hand a significant relationship was found between ajob insecurity and employee motivation and performance. In this context, it is thought that the results obtained will contribute by filling the gap in the relevant literature and will be a source of information on relevant issues for the service sector.

Keywords: Job insecurity, motivation, performance, medical sales representative, correlation

1. Giriş

Dünyada yaşanan ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal değişimler ve gelişimlerle ve çalışma şekillerinin değişmesinin de etkisiyle işgörenlerde iş güvencesizliği algısı oluşarak işgörenin motivasyonu ve performansı etkilenmeye başlamıştır. İşgörenin yaşadığı güvencesizlik, işini kaybetme riski, bulunduğu statü, konum, sosyal hayat dengesinin değişeceği tedirginliği işgörenin motivasyonuna ve performansına olumsuz yönde etki etmektedir. Özellikle, 2019 yılında başlayarak dünyayı etkisi altına alan pandemiyle birlikte ekonomide yaşanan dalgalanmalar, sağlık sektörünün sarsılması, hastanelere hasta alımlarındaki sayıların azalması, yasaklarla birlikte çevrim içi çalışma, esnek çalışma saatleri gibi uygulamalara geçen tıbbi satış temsilcilerinin performanslarında da değişimler meydana gelmiştir. Pandemi ve sonrası dönemlerde hastanelere gelen hasta sayılarındaki değişim, ekonomik dalgalanmaların yaşanması, yabancı para kurlarındaki yükselişin ilaçların üretimini ve dolayısıyla satışları etkilemesiyle kotasını tutturamayan tıbbi satış temsilcilerinin iş güvencesizliği algısında birtakım değişikliklere sebep olmaktadır. Pandemi, doğal afetler veya siyasi istikrarsızlık gibi öngörülemeyen küresel çapta meydana gelen gelişmeler; tedarik zincirlerini, sağlık sistemlerini ve genel ekonomiyi olumsuz yönde etkileyerek, tıbbi satış alanında iş güvencesizliğine yol açabilmektedir. Bu nedenlerle, tıbbi satış temsilcileri, satış hedeflerini karşılayamadıklarında işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı, tıbbi satış temsilcilerinde iş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansı üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Bu noktada çalışmanın evrenini Türkiye'de faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası ilaç firmalarında çalışan tıbbi satış temsilcilerini kapsamaktadır.

Bu araştırmanın önemi ise, iş güvencesizliği algısını açıklayarak kurumların işgören motivasyonu ve performansını artırma hedefleri içerisinde bu kavramın etkisini fark etmelerini sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışmanın sunduğu teorik bilgiler ile elde edilen sonuçlar, işverenlerin ve işgörenlerin davranışları için rehber oluşturabilecek fikirler ortaya koymaktır. Bu bağlamda, bu çalışmanın ilgili konularda bir bilgi kaynağı olması ve ilgili literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada, iş güvencesizliğinin işgören motivasyonu ve performansı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla literatür taraması yapılmış ve belirlenen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Daha sonra araştırmanın hipotezlerini test edebilmek için gerekli ölçüm araçları kullanılarak katılımcılara anket tekniği uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak güvenilirlik analizi, değişken arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için korelasyon analizi, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini belirleyebilmek amacıyla regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda araştırma konusu kavramların birbiriyle ilişkisi ve etkileri üzerine elde edilen bilgilerin ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. İş güvencesizliği

1970'li yıllara gelene kadar iş güvencesizliği kavramına gereken önem verilmemiştir. 1970'li yıllarda dünyanın içerisinde bulunduğu ekonomik buhranlar, savaşlar, petrol krizleri işletmelerin küçülmesi, kapanması veya birleşmesi gibi olaylar işletme yönetimlerinde bazı değişimlere sebep olmuştur. İşletmeler yönetimlerinde işgörene önem vermek yerine paydaşlarını mutlu etmeyi tercih ederek işletmenin giderlerinden olan işgören maliyetlerini azaltmaya çalışmışlardır (Greenhalgh & Rosenblatt, 2010, s. 12). Dünyada yaşanan ekonomik krizler sonucunda işletmeler kapanma noktasına

gelmiş ve işletmelerde yeniden yapılanma faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Bu durumla birlikte iş güvencesizliği önemli hale gelmiş ve iş güvencesizliği konusunda çalışmalar yapılmaya başlamıştır (De Witte, 2005, s. 4). İş güvencesizliği kavramını ilk kez ayrıntılı olarak araştırmaya başlayan Greenhalgh ve Rosenblatt (1984), kavramı tanımlarken güçsüzlük algısını kullanmışlardır. Yaptıkları çalışmada iş güvencesizliğini tehdit altındaki bir iş durumunda arzu edilen sürekliliği sağlamada algılanan güçsüzlük olarak tanımlanmıştır (s. 438). Hartley ve diğerleri (1991) iş güvencesizliğinin, işin gelecekte de devam etmesiyle ilgili genel bir endişe olarak algılandığı küresel bir görüşü benimsediğini vurgulamıştır (s. 39).

İş güvencesizliği kavramının oluşumunu, sebeplerini ve sonuçlarını daha iyi açıklayabilmek için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Bu modeller; Greenhalgh ve Rosenblatt (1984) modeli, Jacobson (1985) modeli Probst modeli (2003) ve Wyk ve Pienaar (2008) modelidir. Bu modellerde işgörende iş güvencesizliği algısının ortaya çıkmasında doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olan birçok faktör bulunduğu vurgulanmıştır. Bu modellerden hareketle iş güvencesizliğine sebep olan faktörler; öncül faktörler (sosyo-demografik, örgütsel, politik ve ekonomik faktörler ile iş faktörleri), aracı faktörler (performans yönetimi, başa çıkma stratejileri, iş sözleşmeleri, örgütsel bağlılık ve iş tatmini) ve düzenleyici faktörler (kişisel faktörler, hukuki faktörler, sosyal destek ve sendika üyeliği) olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir. Ayrıca, literatür incelendiğinde iş güvencesizliğinin işgören, örgüt ve toplum üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. Bu nedenle iş güvencesizliğinin sonuçları bireysel, örgütsel ve toplumsal sonuçlar olarak üç başlık altında değerlendirilmektedir.

2.1. İş güvencesizliği yaklaşımları

Literatür incelendiğinde iş güvencesizliğinin çeşitli yaklaşımlarla birlikte ele alındığı görülmektedir. Borg ve Elizur (1992), iş güvencesizliğini bilişsel ve duygusal iş güvencesizliği yaklaşımıyla incelerken; Pearce (1998) nesnel, Van Vuuren (1990) öznel, Greenhalgh ve Rosenblatt (1984) öznel ve nesnel, Hellgren ve diğerleri (1999) nitel ve nicel iş güvencesizliği şeklinde ele alarak incelemiştir (bkz. Klandermans vd., 2010; Özmen, 2016; Ilkim & Derin, 2018).

Nesnel ve Öznel İş Güvencesizliği: İşgören öznel iş güvencesizliğinde iş ile ilgili olan durumları incelemekte ve değerlendirmektedir. İşgörenin iş güvencesizliğine dair tecrübe edinme durumuna yön vermede hem durumsal hem de kişisel faktörler önemli yer tutmaktadır (Naswall, 2004, s. 4). İş güvencesizliği kavramının öznel boyutunun kavramsallaştırılması bölgesel ya da örgütsel makro değişkenler, demografik değişkenler ve kişilik özellikleri değişkenlerinden etkilenmektedir. Araştırmacılar işgörendeki iş güvencesizliği algısının işgörenin kişilik özelliklerinden etkilendiğini, olumsuz kişilik özelliklerinin de iş güvencesizliği ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir (De Witte, 2005, s. 2). Pearce (1998) nesnel iş güvencesizliğine dikkat çekmiş ve iş güvencesizliğinin tanımlaması yapılırken işgörenin algılamalarının dikkate alınmadan tanımlama yapılmasını tavsiye etmiştir. (s. 34). Yapılan iş güvencesizliği araştırmalarında geçici istihdam gibi göstergeler bazı nesnel sebeplerden kaynaklanabilir olmakla birlikte bütün sebepler bunlar değildir. Pearce (1998) ve Bussing'e (1999) göre, geçici istihdam, nesnel iş güvencesizliğinin bir biçimi olarak ele alınmaktadır ve geçici istihdam nesnel iş güvencesizliğinin göstergesi olarak kullanılmıştır (akt. Dığın, 2008, s. 110). Nesnel koşullar her iş gören tarafından farklı algılanıp değerlendirilmekte ve sonuç olarak çok sayıda iş güvencesizliği seviyeleri ortaya çıkmaktadır.

Nitel ve Nicel İş Güvencesizliği: Nicel iş güvencesizliği, işgörenin mevcut işini kaybetmesine dair kaygı duyması iken nitel iş güvencesizliği mevcut işin özelliklerinin değişiklik meydana gelme olasılığından kaynaklanan kaygı durumunu ifade etmektedir. Nitel iş güvencesizliğinin farklı boyutları bulunmaktadır. İşgörenin işinin gelecekteki durumu noktasında yaşanan belirsizlik ve haklarındaki sınırlandırmalar hakkındaki yorumlar iş güvencesizliğinin bir boyutunu oluştururken, yaşanan belirsizlik ve sınırlandırmalara karşı işgörenlerin yaşadığı endişe ve korku diğer boyutunu oluşturmaktadır (Valibayova, 2018, s. 29). Nitel ve nicel iş güvencesizliği kavramları birbirlerinden ayrı olarak tanımlanmasına rağmen, algıya dayalı "öznel" bir deneyim olması, ortak noktalarıdır (Çakır, 2007, s. 127; Van Wyk & Pienaar, 2008, s. 54; Özmen, 2016, s. 94; Çelebi, 2017, s. 38).

Bilişsel ve Duygusal İş Güvencesizliği: Bilişsel ve duygusal iş güvencesizliği yaklaşımında işgörenlerin iş güvencesizliğini duygusal yönden mi bilişsel yönden mi algıladığının altı çizilmektedir.

Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.

Borg ve Elizur (1992), iş güvencesizliğini, bir ölçek geliştirerek, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki boyutta değerlendirmişlerdir (s. 19). Bilişsel iş güvencesizliği kavramı işgörenin yaptığı işle alakalı negatif olarak hissettiği değişiklikler olup işini kaybetmesi ve iş koşullarında yaşanan değişimler negatif değişiklikler olarak sayılmaktadır (Probst, 2003, s. 452). İşgörenin hali hazırda çalıştığı işini kaybetme korkusu, işinin devamlılığına dair algıladığı iş güvencesizliği bilişsel iş güvencesizliği iken işgörenin işini kaybetmesi riskine karşı gösterdiği duygusal tepkiler duygusal iş güvencesizliğidir (akt. Aykanat & Öztürk, 2022, s. 149).

3. Performans ve boyutları

İngilizce “performance” kelimesinden dilimize geçen performans kavramı “verilen görevi yerine getirme, yapma, uygulama” gibi anlamlara gelmektedir. Literatür incelendiğinde performans kavramıyla ilgili hem bireysel hem örgütsel anlamda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Özellikle işgören performansı kavramına 1960’lı yıllardan sonra rastlandığı ve yetenek, rol açıklığı, motivasyon düzeyi olmak üzere üç değişkenden oluştuğu (Steers, 1977, s. 55) belirtilmektedir. İşgören performansı, işgörenin maddi ve manevi gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla yaptığı işte görev ve sorumluluk olarak zaman ve çaba harcamasıdır (Barutçugil, 2002, s. 40). Benzer olarak işgören performansı, işgörenin görevini ifa etmek için harcadığı çaba sonucunda ortaya çıkan başarıdır (Morillo, 1990, s. 270). Literatür incelendiğinde performans ölçümünde kullanılan verimlilik, kârlılık, etkinlik ve etkililik gibi doğrudan amaçları etkileyen kavramlar birincil grupta; birincil gruptaki amaçları etkileyen kalite ve yenilik kavramları ise ikincil grupta yer almaktadır (Bayyurt, 2007, ss. 580-581).

İşgören performansı görev performansı ve bağlamsal performans olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. Görev performansı ve bağlamsal performans ayrımı 1993 yılında Motowidlo ve Borman tarafından yapılmıştır.

Görev Performansı: Görev performansı, yapılan işler arasındaki farklılıkları net bir şekilde ortaya koyan ve yapılacak işe dair yerine getirilmesi gereken görevleri ifade etmektedir. Yapılması gereken görevler ve sorumluluklar yapılacak her iş için çeşitlilik göstermektedir (Jawahar & Carr, 2007, ss. 330-331). Görev performansı, bilişsel yetenek ve görev becerisi, görev alışkanlıkları, teknik bilgiye sahip olmak gibi özelliklere ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple görev performansı için en önemli faktörler işgörenin daha önceki tecrübeleri ve işi yapabilme yeteneği ve becerisidir (Conway, 1999, s. 13).

Bağlamsal Performans: Bağlamsal performans, işgören tarafından yapılacak işin veya görevin yerine getirilmesi, hedeflenen çıktı ve başarıya ulaşılması için destekleyici tutum sergileyen içsel durumdur (Borman, 2004, s. 238). Bağlamsal performans örnekleri örgütün belirlediği kuralları ve politikaları takip etmek, çevresindeki diğer çalışanlara yardımcı olmak, işle alakalı yaşanan sorunlarda çalışanları uyarmak ve çözüm üretilmesine yardımcı olmak gibi davranışları içermektedir (Beford & Hatrup, 2003, s. 17).

4. Motivasyon ve boyutları

İngilizce ve Fransızca “motive” kelimesinden türetilen motivasyonun kökü Latince harekette bulunma ya da hareket etme anlamına gelmekte olan “mot” kökünden gelmekte ve psikolojide “bireyin içinden gelen itici güçlerle belirlenmiş hedefe doğru yönelen davranışlar” olarak ileri sürülmektedir (Keser, 2006, s. 6). Motivasyon; ihtiyaç, fiziksel ya da psikolojik eksiklikle meydana gelen, bir amaca yönelik olarak bireyi harekete geçiren süreç olarak açıklanmaktadır (Luthans, 1992, s. 146). Ingham’a (2001, s. 1) göre motivasyon, arzulanan bir şeyi elde etmek, belirlenen amacı gerçekleştirebilmek için işgörenin kendini hazır hissedip hissetmemesi durumudur.

İşgörenler ve işletmeler değişen ve gelişen teknoloji, yaşanan ekonomik krizler, siyasi, sosyal yapılanmalar nedeniyle değişimlerle sürekli olarak karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşme ve yaşanan gelişmeler, yenilikler nedeniyle işletmeler arasındaki rekabet artmış ve bu durum işletmeler ve işgörenler üzerinde baskı oluşturmuştur (Jones vd., 2005, s. 929). İşgörenin motivasyonu, yönetim açısından hem uygulama hem teorik olarak güncelliğini sürekli olarak korumaktadır. Yöneticiler,

motivasyonu örgütsel düzeylerde performansın tamamlayıcı unsurları arasında düşünürlerken, araştırmacılar ise etkin yönetim uygulamalarına ilişkin teoriler geliştirmek ve ileri sürmek için temel öge olarak kabul etmektedir (Steers vd., 2004, s. 379). İşgörenin motivasyonunun yükselmesiyle birlikte hem yöneticinin hem de örgütün başarısı artmaktadır.

İçsel Motivasyon: İçsel motivasyon, bir olayı gerçekleştiren kişinin kendini ilgilendirmesi durumunda olayı ilginç bulması ve o olaydan tatmin olma durumunu ifade etmektedir (Gagne & Deci, 2005, s. 331). Buna göre kişiyi kendiliğinden harekete geçiren, arzu ettiğini elde edene kadar hareketini sürdüren ve hedefine ulaşınca durulmaya iten bir güçtür (Başaran, 2008, s. 90). İçsel motivasyon, kişisel zenginleşme, güçlük, geleceğini belirleme ve keyif kavramlarını içermektedir (Amabile vd., 1994, s. 951). İçsel motivasyon konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir görüş, içsel motivasyonun kişisel olarak var olduğunu iddia ederken, diğer bir görüş ise kişiler ve etkinlikler arası ilişki olduğunu iddia etmektedir. Ancak kişiler bazı etkinliklerden motive olabilirken bazı etkinliklerde motive olmayabilirler. Ayrıca kişiler aynı nitelikteki görevden içsel olarak motive de olamayabilirler (Deci & Ryan, 2000, s. 56).

Dışsal Motivasyon: Dışsal motivasyon, işgörenin motivasyonunu dışarıdan etkileyen uyarıcı faktörlerdir (Tutar, 2013, s. 92). Dışsal motivasyon, işgörenleri motive edip, performanslarını arttırmada kullanılan bir yöntemdir. Uzun vadeli olmamakla birlikte işgörenin motivasyonu üzerinde de sürekliliği yoktur (Pardee, 1990, s.3). İşgören çocukluğunda herhangi bir davranışta bulunurken daha çok içsel motivasyonla hareket etmekteyken, yetişkin birey olmaya başlamasıyla birlikte içsel motivasyonun etkisiyle yaptığı davranışlar azalmakta, dışsal motivasyonun etkisi artmaktadır. İşgören artık hareket ederken ödül elde edebilmek, ceza almamak, takdir edilmek gibi duygularla hareket etmektedir (Deci & Ryan, 2000, s. 51).

5. İş güvencesizliği, motivasyon ve performans arasındaki ilişkiler

Literatür incelendiğinde, iş güvencesizliği ile performans ve motivasyon kavramlarının çeşitli araştırmalara konu olduğu ve farklı yöntemlerle araştırıldığı görülmektedir. İş güvencesizliği kişinin mevcut işinde yaşadığı korku, tedirginlik ve endişe olarak ifade edilmektedir (Esen, 2018). İşgörenin yaşadığı iş güvencesizliği korkusu genellikle mevcut iş yerinin iflası ya da iş sözleşmesinin sona ermesi gibi nedenlere dayanmaktadır. İşgören performansı işgörenin yaşamını idame ettirebilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalıştığı işyerinde görev alması, zaman ve emek harcamasıdır (Barutçugil, 2002). Yüksek rekabet ortamında işletmelerin işgörenlerin performansını örgütsel performansa dönüştürmeleri işletme başarısı için de önemli olmaktadır (Koçak, 2017). Motivasyon kavramı Latince “Mot (hareket etmek)” kelimesinden gelmektedir (Keser, 2006). Ancak motivasyonun işgöreni sadece harekete geçirmede aynı zamanda işgörenin davranışlarının nasıl aktifleştirileceğini belirten bir kavram olduğu belirtilmiştir (Porter vd., 2003). Motivasyon kişilerin belirli bir amaca ulaşabilmek için kendi istekleri ile hareket etmeleri olarak tanımlanmaktadır (Koçel, 2003). 1980’li yılların ortalarından itibaren önem kazanan iş güvencesizliği yaşanan ekonomik olaylarla birlikte daha da önemli hale gelmiştir. İşgörenin yaşadığı güvencesizlik, işini kaybetme riski, bulunduğu statü, konum ve sosyal hayat dengesinin değişeceği tedirginliği işgörenin motivasyonuna ve performansına olumsuz yönde etki etmektedir (Lee vd., 2006; Çelebi, 2017; Valibayova, 2018). İşgörenin kendini güvende hissetmesiyle birlikte motivasyonu ve performansı artacak dolayısıyla örgütsel performansa da katkıda bulunacağı vurgulanmaktadır (Sy vd, 2006).

6. Araştırma metodolojisi

Bu araştırmanın ana kütesi Türkiye’de bulunan tıbbi satış temsilcilerinden, örnekleme ise ülkemizin yedi bölgesinden rastgele örneklem yoluyla belirlenen 390 tıbbi satış temsilcisinden oluşmuştur. Araştırma alan araştırması deseni çerçevesinde ve anket tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmada uygulanan anket formu dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, iş tecrübesi, firma faaliyet düzeyi, çalışılan bölge ve şehirler ile ilgili ifadeler bulunmaktadır.

Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.

Anketin ikinci kısmında çalışanların iş güvencesizliği algılarının belirlenebilmesi amacıyla Sverke, Hellgren ve Isaksson (1999) tarafından geliştirilen İş Güvencesizliği Ölçeği; üçüncü kısmında araştırmaya katılan işgörenlerin motivasyon düzeyini belirlemek amacıyla, Mottaz (1985) tarafından geliştirilen, Türkçe kullanıma uygunluğu, geçerliliği ve güvenilirliği, Dündar ve diğerleri (2007) tarafından gerçekleştirilmiş İçsel Motivasyon Ölçeği; dördüncü kısmında katılımcıların çalışma performansını ölçme amacıyla oluşturulan performans soruları kullanılmıştır. Katılımcıların çalışma performansını ölçmek için kullanılan sorular Çöl'ün (2008) "Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri" isimli makalesinden alınmıştır. Ölçekler 5'li Likert tipi skalaya göre tasarlanmıştır. "1= Kesinlikle Katılmıyorum", "2= Katılmıyorum", "3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum", "4= Katılıyorum" ve "5= Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde değişen cevaplardan oluşmaktadır.

Çalışma neticesinde elde edilen verilerin analizleri, SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada; frekans analizleri, güvenilirlik analizi, normallik testleri, korelasyon analizleri ve basit regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma hipotezlerinin testi sonrasında istatistiksel veriler yorumlanmıştır.

Tablo 1.

Araştırma Değişkenlerine İlişkin Normal Dağılım Tablosu

	İş Güvencesizliği Ölçeği	İşgören Motivasyonu Ölçeği	İşgören Performansı Ölçeği
Çarpıklık (Skewness)	0,906	0,903	0,056
Çarpıklık Standart Hatası	0,124	0,124	0,124
Basıklık (Kurtosis)	0,093	0,299	1,406
Basıklık Standart Hatası	0,248	0,248	0,248

Elde edilen verilere göre çarpıklık ile basıklık değerleri sırasıyla, İş Güvencesizliği Ölçeği için 0,906 ile 0,093 değerinde, İşgören Motivasyonu Ölçeği için 0,903 ile 0,299 değerinde ve İşgören Performansı Ölçeği için 0,056 ile 1,406 değerinde olduğu görülmektedir. Elde edilen değerlerin +2 ve -2 değerleri arasında olması normal dağılım olduğunu göstermektedir (George & Mallery, 2019, s. 115).

Tablo 2.

Ölçme Araçlarının Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Cronbach's Alfa Katsayısı (α)
İş Güvencesizliği Algısı Ölçeği	0,78
İşgören Motivasyonu Ölçeği	0,94
İşgören Performansı Ölçeği	0,83

Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayılarının İş Güvencesizliği Ölçeği için 0,78 değerinde, İşgören Motivasyonu Ölçeği için 0,94 değerinde ve İşgören Performansı Ölçeği için 0,83 değerinde olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,60-0,70 aralığında ise kabul edilebilir; 0,70-0,80 arası güvenilir olduğu ve 0,80 üzeri ise yüksek güvenilirlikte olduğu açıklanmaktadır (Kılıç, 2016, s. 48)

6.1. Araştırmanın modeli ve hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri; amaç, model ve ölçme araçlarına göre belirlenmiştir.

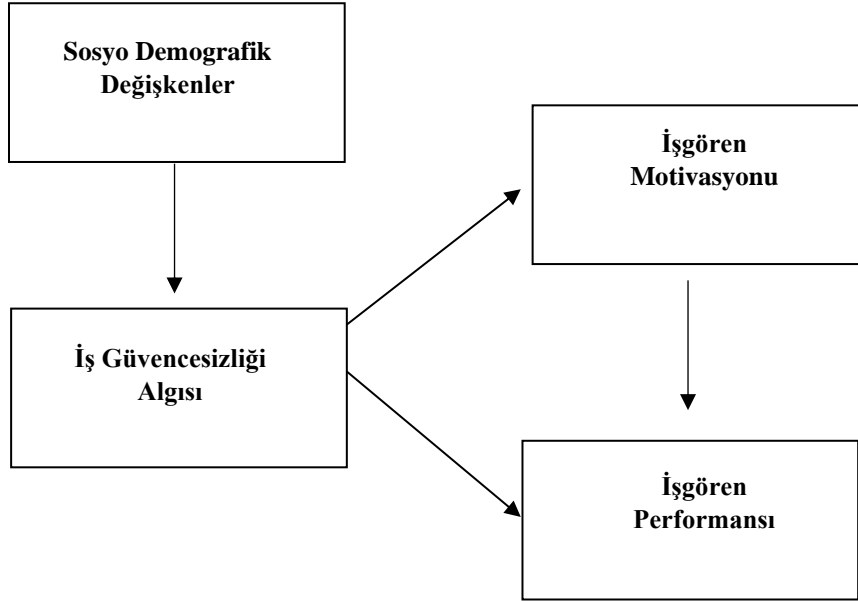
H₁: İşgörenlerin iş güvencesizliği algısı, motivasyonlarını anlamlı ve negatif yönde etkiler.

H₂: İşgörenlerin iş güvencesizliği algısı, performanslarını anlamlı ve negatif yönde etkiler.

H₃: İşgören motivasyonu işgören performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

Şekil 1.

Araştırma Modeli

6.2. Araştırmanın bulguları

6.2.1. Demografik verilere ilişkin bulgular

Tablo 3.

Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Frekans Dağılımları

N: 386		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet:	Kadın	213	55,2
	Erkek	173	44,8
Yaş:	36 yaşından küçük	224	58
	36 ve üstü	162	42
Medeni Durum:	Evli	200	51,8
	Bekâr	186	48,2
Eğitim Durumu:	İlköğretim	1	0,3
	Lise	13	3,4
	Ön lisans	25	6,5
	Lisans	287	74,4
	Yüksek Lisans	56	14,5
	Doktora	4	1,0
Aylık Gelir:	7000 TL ve altı	155	40,2
	7001 TL ve üstü	231	59,8
İş Tecrübesi:	1-15 yıl arası	341	88,4
	15 yıl ve üstü	45	11,6
Firma Faaliyet Düzeyi:	Ulusal	112	29,0
	Uluslararası	274	71,0
Çalışılan Bölge:	Akdeniz Bölgesi	41	10,6
	D. Anadolu Bölgesi	4	1,0
	Ege Bölgesi	76	19,7
	Güneydoğu A.B.	2	0,5
	İç Anadolu Bölgesi	115	29,8
	Karadeniz Bölgesi	73	18,9
	Marmara Bölgesi	75	19,4

Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan tıbbi satış temsilcilerinin %55,2'si kadın ve %44,8'i erkeklerden oluşurken, %58'i 36 yaşından küçük, %42'si 36 yaş üzerindedir. Katılımcıların %51,8'i evli, %48,2'si bekârdır. Diğer yandan katılımcıların %74,4'ü lisans ve %14,5'i yüksek lisans mezunudur. Araştırmaya katılan tıbbi satış temsilcilerinin aylık gelir düzeyleri incelendiğinde, 4000-7000 TL arası ücret alanlar %40,2'lik dilimi oluştururken ve 7001 TL ve üstü ücret alanlar %59,8'lik dilimi oluşturmaktadır. Katılımcıların %88,4'ünün iş hayatındaki toplam çalışma süresi 0-15 yıl aralığında iken, %11,6'sı 15 yıldan fazla çalışma tecrübesine sahiptir. Ayrıca ulusal düzeyde faaliyet gösteren firmalarda çalışanların oranı %29 iken uluslararası düzeyde faaliyet gösteren firmalarda çalışanların oranı %71'dir. Bu çalışmaya katılanların çoğunluğu %29,8 oranıyla İç Anadolu Bölgesi ve %19,7 oranıyla Ege Bölgesi'ndendir.

6.2.2. Korelasyon analizine ilişkin bulgular

Tablo 4.

Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort.	Ss.	1	2	3
1. İş Güvencesizliği Algısı	3,326	0,699	1		
2. İşgören Motivasyonu	4,127	0,425	-0,479*	1	
3. İşgören Performansı	3,688	0,468	0,320**	0,023	1

**p<0,01 (Korelasyon %1 düzeyinde anlamlıdır)

Yapılan Pearson korelasyon analizi sonucuna göre, iş güvencesizliği algısı ile işgören motivasyonu arasında anlamlı ve negatif yönde ($r = -,479, p <,001$), işgören performansı ile anlamlı ve pozitif yönde ($r = ,320, p <,001$) ilişkilerin olduğu ancak işgören motivasyonu ile performansı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($r = ,023, p >,005$) tespit edilmiştir.

Tablo 5.

İş Güvencesizliği Algısı ile Sosyo Demografik Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	Ort.	Ss.	İş Güvencesizliği Algısı
1. İş Güvencesizliği Algısı	3,33	0,70	1
2. Cinsiyet	1,45	0,50	-0,87
3. Yaş	2,46	0,70	0,139**
4. Medeni Durum	1,49	0,50	0,82
5. Eğitim	4,03	0,64	-0,25
6. Gelir	2,79	1,08	-0,77
7. İş Tecrübesi	2,98	1,12	-1,39**
8. Faaliyet Düzeyi	2,71	0,45	0,516**
9. Çalışılan Bölge	4,73	1,87	-0,83

**p<0,01 (Korelasyon %1 düzeyinde anlamlıdır)

İş güvencesizliği algısı ile sosyo demografik faktörler arasındaki ilişkileri tespit amacıyla yapılan analiz sonucunda; iş güvencesizliği algısı ile yaş ve firma faaliyet düzeyi arasında anlamlı ve pozitif yönde, iş tecrübesi süresi ile ise anlamlı ve negatif yönde ilişkilerin olduğu buna karşılık; cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir, çalışma süresi ve çalışılan bölge arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

6.2.3. Araştırma hipotezlerinin analizi

Araştırma değişkenlerinden bağımsız değişken olan iş güvencesizliğinin motivasyon ve performansı nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizine ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 6.

İş Güvencesizliği Algısı ve İşgören Motivasyonu Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	Regresyon Katsayıları			Modelin Özeti		ANOVA	
	β	T	P	r	r ²	F	p
Sabit		54,990	0,000				
İş Güvencesizliği Algısı	-0,479	-10,703	0,000	0,479	0,230	114,564	0,000

H₁: İşgörenlerin iş güvencesizliği algısı, motivasyonlarını anlamlı ve negatif yönde etkiler. **Sonuc Kabul**

Bağımlı değişken: İşgören Motivasyonu

İş güvencesizliğinin işgören motivasyonu üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre modelin istatistiksel açıdan anlamlı ($p=0,000<0,05$) bir şekilde işgören motivasyonunu açıkladığı görülmektedir. Ayrıca r² değerinin 0,230 olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, işgören motivasyonu düzeyindeki değişimin %23’nün iş güvencesizliği tarafından açıklanabildiği ifade edilebilir. Öte yandan iş güvencesizliğinin işgören motivasyonu üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Beta= -0,479). Modelden elde edilen sonuçlara göre, anlamlı ve negatif yönlü bir etki tespit edilmesine istinaden, *H₁ hipotezi kabul edilmiştir.*

Tablo 7.

İş Güvencesizliği ve İşgören Performansı Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	Regresyon Katsayıları			Modelin Özeti		ANOVA	
	β	t	P	r	r ²	F	p
Sabit		27,007	0,000				
İş Güvencesizliği Algısı	0,320	6,626	0,000	0,320	0,103	43,909	0,000

H₂: İşgörenlerin iş güvencesizliği algısı, performanslarını anlamlı ve negatif yönde etkiler. **Sonuc Red**

Bağımlı değişken: İşgören Performansı

Tablo 7’de görüldüğü üzere, iş güvencesizliğinin işgören performansı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, modelin istatistiksel açıdan anlamlı ($p=0,000<0,05$) bir şekilde işgören performansını açıkladığı görülmektedir. Diğer yandan r² değerinin 0,103 olduğu bulgulanmıştır. Bu durumda, işgören performansı düzeyindeki değişimin %10,3’nün iş güvencesizliği tarafından açıklanabildiği anlaşılmaktadır. Modelden elde edilen sonuçlara göre, anlamlı bir sonuç tespit edilmesine karşın kurulan hipotezin aksine pozitif yönlü bir etki söz konusu olduğu için *H₂ hipotezi kabul edilmemiştir.*

Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.

Tablo 8.

İşgören Motivasyonu ve İşgören Performansı Regresyon Analizi Sonucu

Değişkenler	Regresyon Katsayıları			Modelin Özeti		ANOVA	
	β	t	P	r	r ²	F	p
Sabit		15,380	0,000				
Motivasyon	0,023	,457	0,000	0,023	0,103	0,209	,648

H₃: İşgören motivasyonu ile işgören performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler

**Sonuç
Red**

Tablo 8’de görüldüğü üzere, motivasyonun performans üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunda motivasyonun performans üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir (p=0,64>0,05). Elde edilen verilere göre motivasyonun performansa göre farklılık göstermediği tespit edilmiş ve H₃ hipotezi reddedilmiştir.

7. Sonuç

Araştırma bulgularına göre iş güvencesizliği algısının işgören motivasyonunu anlamlı ve negatif yönde etkilediği görülmektedir. Elde edilen bu sonuç önceki çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Shin vd. (2019) iş güvencesizliğinin içsel motivasyon ve performans ile davranışsal sonuçları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarının sonucunda iş güvencesizliğinin içsel motivasyonu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çalışmada iş güvencesizliğinin performansı negatif yönde etkilediği hipotezinin reddedilmesi literatürde bulunan önceki çalışmalarla uyumludur. Çelebi (2017), işgörenin sergilediği performans düzeyi ile iş güvencesi düzeyi arasında pozitif yönlü ama zayıf bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür.

Araştırma sonucunda işgören motivasyonunun performansı üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Performans üzerinde motivasyonun tek başına yeterli olmayacağı düşünülebilir. Bu noktada diğer başka faktörlerin motivasyonla birlikte değerlendirilmesi gerekebilir. Nitekim araştırma sonucunda elde edilen bu sonuç literatürde yer alan Kutlualp (2018)’in ve Güzel ve Aydın’ın (2021) çalışması ile örtüşmektedir.

Yapılan bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular yöneticiler ve firmalar tarafından incelenmeli ve çalışanlarda iş güvencesizliğine sebep olan faktörlerin en aza indirilmesi hedeflenmelidir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda farklı ülkeler ve farklı sektör çalışanlarının ele alınmasıyla birlikte sonuçlar değişebilir. Çalışılan kurumun özel veya kamu, sektörün hizmet veya üretim sektörü olmasına göre değişiklikler gösterebilir. Bu nedenle gelecekte yapılacak olan çalışmalar farklı sektörler ve ülkelere uygulanarak hem sektörler hem de ülkeler arası farklılıklar incelenebilir. Ayrıca anket yönteminden farklı gözlem yapma, mülakat gibi yöntemler kullanılarak elde edilen sonuçlar ayrıntılı olarak yorumlanabilir. Sürekli olarak teknolojinin ve sağlık sektörünün gelişmesi, ekonomik dalgalanmalar ve krizler yaşanması, ülkeler arası politik ilişkilerin sektörü etkilemesi sebebiyle bu çalışmanın ilerleyen yıllarda tekrar edilmesi faydalı olacaktır.

8. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

9. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

10. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır. Yazarların makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğunu beyan ederiz.

KAYNAKÇA

- Amabile, T. M., Hill, K. G., Hennessey, B. A., & Tighe, E. M. (1994). The work preference inventory: Assessing intrinsic and extrinsic motivational orientations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(85), 950-967.
- Aykanat, Z., & Öztürk, M. (2022). İş güvencesizliğinin işten ayrılma niyeti ve ahlaki çözülme üzerindeki etkisi. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 148-157.
- Barutçugil, İ. (2002). *Performans yönetimi*. Kariyer Yayıncılık.
- Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel davranış insanın üretim gücü*. Ekinoks Yayıncılık.
- Bayyurt, N. (2007). İşletmelerde performans değerlendirmenin önemi ve performans göstergeleri arasındaki ilişkiler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0 (53), 577-592.
- Befort, N., & Hatrup, K. (2003). Valuing task and contextual performance: Experience, job roles, and ratings of the importance of job behaviors. *Applied HRM Research*, 8(1), 17-32.
- Borg, I., & Elizur, D. (1992). Job insecurity: Correlates, moderators and measurement. *International Journal of Manpower*, 13(2), 13-26.
- Borman, W. C. (2004). The concept of organizational citizenship. *Current Directions in Psychological Science*, 13(6), 238-241.
- Bussing, A. (1999). Can control at work and social support moderate psychological consequences of job insecurity? Results from a quasi-experimental study in the steel industry. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(2), 219-242.
- Conway, J. (1999). Distinguishing contextual performance from task performance for managerial jobs. *Journal of Applied Psychology*, 84(1), 3-13.
- Çakır, Ö. (2007). İşini kaybetme kaygısı: İş güvencesizliği. *Çalışma ve Toplum*, 1(12), 117-140.
- Çelebi, İ. (2017). *İşletmelerde iş güvencesizliğinin tükenmişliğe ve performansa etkileri ve Adıyaman bölgesindeki işletmelerde bir uygulama* (Tez no. 477269) [Yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

- Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 35-46.
- De Witte, H. (2005). Job insecurity: Review of the international literature on definitions, prevalence, antecedents and consequences. *SA journal of Industrial Psychology*, 31(4), 1-6.
- Deci, E. L. & Ryan, R.M. (2000). The what and why of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- Dığın, Ö. (2008). *İnsan kaynakları yönetiminde iş güvencesi ve konuyla ilgili yapılan bir araştırma* (Tez no.241090) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Esen, K. (2018). *İş güvencesizliği ve başa çıkma stratejilerinin çalışanların demografik özellikleri açısından incelenmesi* (Tez no. 522026) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Gagne, M., & Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of organizational behavior*, 26 (4), 331-362.
- Greenhalgh, L., & Rosenblatt, Z. (1984). Job insecurity: Toward conceptual clarity. *Academy of Management review*, 9(3), 438-448.
- Greenhalgh, L., & Rosenblatt, Z. (2010). Evolution of research on job insecurity. *International Studies of Management & Organization*, 40(1), 6-19.
- Güzel, D., & Aydın, G. (2021). Covid-19 Döneminde uzaktan çalışma sisteminde iş performansını etkileyen faktörler: Banka çalışanları üzerine bir uygulama. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 128-133.
- Hartley, J., Jacobson, D., Klandermans B., & Van Vuuren T., (1991). *Job insecurity coping with jobs at risk*. Sage Publications.
- Hellgren, J., Sverke, M., & Isaksson, K. (1999). A two-dimensional approach to job insecurity: Consequences for employee attitudes and well-being. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8 (2), 179-195.
- Ilkım, N., & Derin, N. (2018). Algılanan iş güvencesizliği, iş tatmini ve birey-örgüt uyumu kavramları arasındaki ilişkiler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 238-254.
- Ingham, C. (2001). *Kendi kendini motive etmenin 101 yolu*. Alfta Yayıncılık.
- Jacobson, D. (1985). Determination of "job at risk" (JAR) behavior. *West European Conference on the Psychology of Work and Organization*. Aachen, Germany.

- Jawahar, I. M., & Carr, D. (2007). Conscientiousness and contextual performance: The compensatory effects of perceived organizational support and leader-member exchange. *Journal of Managerial Psychology*, 22(4), 330-349.
- Jones, B., Lloyd, N., & Geoffrey, C. (2005). Does Herzberg's motivation theory have staying power? *The Journal of Management Development*, 24(10), 929-943.
- Keser, A. (2006). *Çalışma yaşamında motivasyon*. Alfa Aktüel Yayınları.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47-48.
- Klandermans, B., Hesselink, J. & Vuuren, T. (2010). Employment status and job insecurity: On the subjective appraisal of an objective status. *Economic and Industrial Democracy*, 31 (4), 557-577.
- Koçak, H. (2017). *İşletmelerde örgütsel bağlılık kavramı ve iş performansı üzerindeki etkileri*. (Tez no. 470196). [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Koçel, T. (2003). *İşletme yöneticiliği* (9. Baskı). Beta Basım.
- Kutlualp, H. G. (2018). Sağlık sektöründe çalışan performansının değerlendirilmesine yönelik bir yol analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 600-624.
- Lee, T.W., Holtom, B. C., & Mitchell, T. R. (2006). Increasing human and social capital by applying job embeddedness theory. *Organizational Dynamics*, 35 (4), 316-331.
- Luthans, F. (1992). *Organizational behavior*. McGraw-Hill.
- Mallery, P. & George, D. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (15. Baskı). Routledge.
- Morillo, C. R. (1990). The reward event and motivation. *The Journal of Philosophy*, 87(4), 169-186.
- Motowidlo, S. J & Borman, W. C. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. In Schmitt, N. & Borman, W. C. (Eds) *Personnel Selection in Organizations*, Jossey-Bass, pp. 71-98.
- Mottaz, J.C. (1985). The relative importance of intrinsic and extrinsic rewards as determinants of work satisfaction, *The Sociological Quarterly*, 26(3), 365-385.
- Naswall, K. (2004). *Job insecurity from a stress perspective: Antecedents, consequences, and moderators*. [Doctoral thesis, Stockholm University]. Department of Psychology.

- Maraşlı, T. (2023). İş güvencesizliği algısının işgören motivasyonu ve performansına etkisi: Tıbbi satış temsilcileri üzerine bir araştırma.
- Özmen, A. Ö. (2016). Türkiye’de kamu çalışma ilişkilerinde güvencesizlik. Uyum ve direniş örüntüleri. (Tez no. 433651). [Doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir.
- Pardee, R. L. (1990). *Literature Review: Motivation Theories of Maslow, Herzberg, Mc Gregor, McClelland/ A Literature Review of Selected Theories Dealing With Job Satisfaction and Motivation*. Education Resources Information Center.
- Pearce, J. L. (1998). Job insecurity is important, but not for the reasons you might think: The example of contingent workers. *Journal of Organizational Behavior (1986-1998)*: 31.
- Porter, L., Bgley, G. A., Steers., R. M. (2003). *Motivation and Work Behavior*, McGraw-Hill.
- Probst, T. M. (2003). Development and validation of the Job Security Index and the Job Security Satisfaction scale: A classical test theory and IRT approach. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(4), 451-467.
- Shin, Y., Moon, Hur, W. M., Moon, T. W. & Lee, S. (2019). A motivational perspective on job insecurity: Relationships between job insecurity, intrinsic motivation and performance and behavioral outcomes. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(10), <https://doi.org/10.3390/ijerph16101812>
- Steers, R. M. (1977). Antecedents and outcomes of organizational commitment. *Administrative Science Quarterly*, 22(1), 46-56.
- Steers, M. R., Mowday, T. R., & Shapiro, D. L. (2004). The Future of Work Motivation Theory, *Academy of Management Review*, 3(29), 379-387.
- Sy, T., Tram, S., & O’hara, L. A. (2006). Relation of employee and manager emotional intelligence to job satisfaction and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 68(3), 461-473.
- Tutar, H. (2013). *Davranış bilimleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Valibayova, G. (2018). İş güvencesizliği algısının iş stresi ve iş performansına etkisi: araştırma görevlileri üzerine bir çalışma (Tez no. 522702) [Yüksek lisans tezi, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir.
- Van Vuuren, T. (1990). Met ontslag bedreigd. Werknemers in onzekerheid over hun arbeidsplaats bij veranderingen in de organisatie. VU Uitgeverij.
- Wyk, V. M., & Pienaar, J. (2008). Towards a research agenda for job insecurity in South Africa. *Southern African Business Review*, 12(2), 49-86.